

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

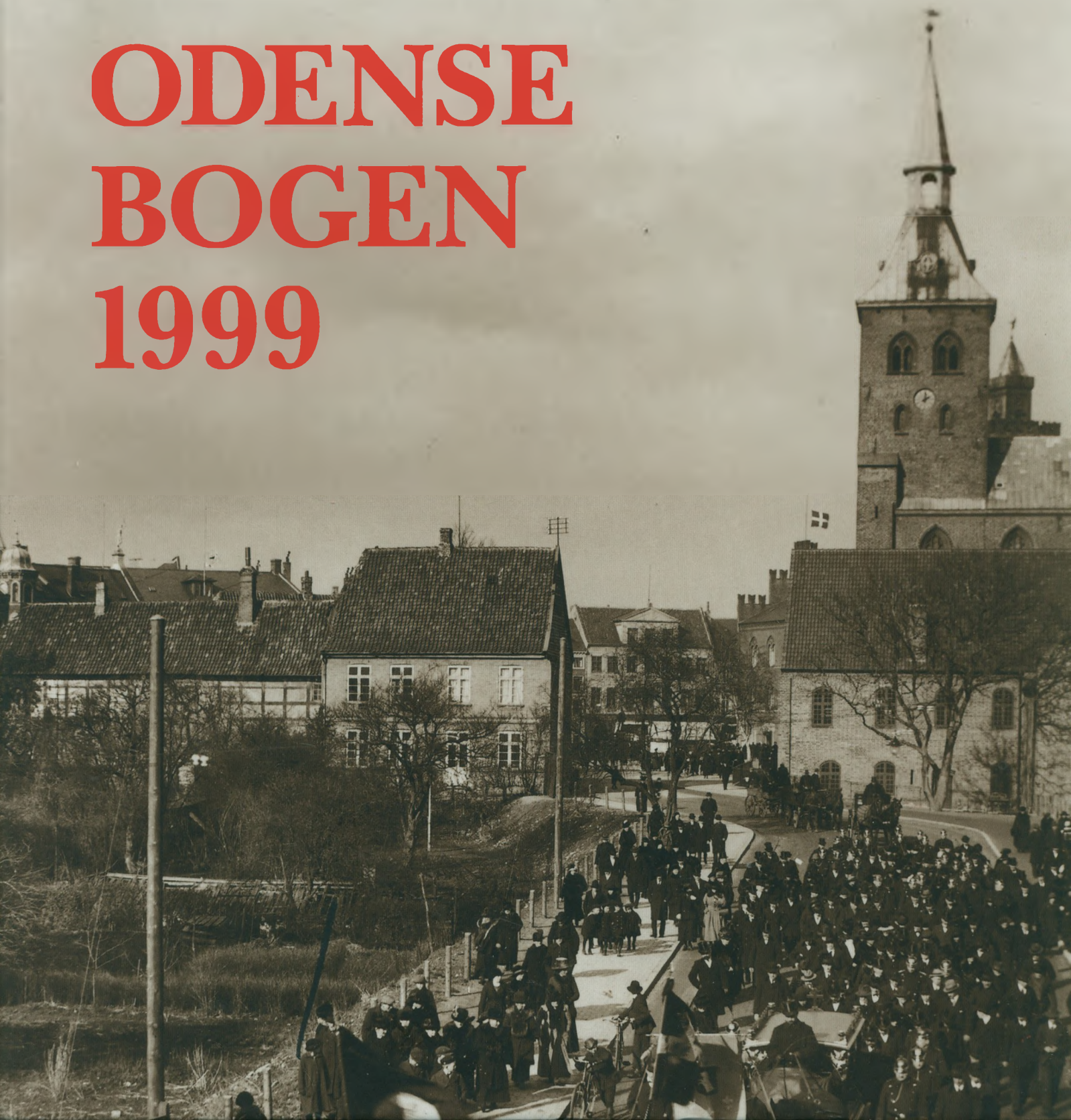
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ODENSE BOGEN 1999

ODENSE BOGEN 1999

Udgivet af Byhistorisk Udvalg

I kommission hos Odense Universitetsforlag

© Byhistorisk Udvalg og forfatterne 1999
ISBN 87-90113-09-8

Sat med Baskerville og trykt af OAB-Tryk a/s, Odense.
Indbindingen er foretaget af Alfred Kristensen's Bogbinderi K/S, Holstebro.

Byhistorisk Udvalg, der udgiver Odensebogen, består for tiden af
borgmester Anker Boye (formand), rådmænd Jørgen Lund, Søren Møller,
landsarkivar Dorrit Andersen, professor Per Boje, arkivar Holger Dyrbye,
stadsbibliotekar Søren Egelund, museumsinspektør Finn Grandt-Nielsen,
museumschef Torben Grøngaard Jeppesen, professor Hans Chr. Johansen,
flv. chefredaktør Bent A. Koch, advokat Ole Maare, sognepræst Jens Rasmussen,
arkivchef Jørgen Thomsen, lektor Aage Trommer og arkivleder Jørgen Tølløse.

Årbogens redaktion udgøres af Per Boje (formand), Holger Dyrbye,
Hans Chr. Johansen og Jørgen Thomsen.

Ved arbejdet i forbindelse med udgivelsen af Odensebogen 1999
medvirkede endvidere Poul Duedahl, Mogens Kragssig Jensen, Lisbet Kinttoft
og Johnny Wøllekær.

Et oplag af Odensebogen 1999 er til salg i boghandelen gennem
Odense Universitetsforlag.

Abonnement til favørprisen (for tiden 100 kr. incl. moms, excl. forsendelse)
kan kun tegnes ved henvendelse til Byhistorisk Udvalg, adresse: Stadsarkivet,
Klosterbakken 2, 5000 Odense C.

Forsidebilledet: Se side 149.

Bagsidebilledet: Se side 109.

Indhold

Anders Enevig

Cirkus og gøgl gennem Odense i 300 år	
De farende folk – vilkår og vanskeligheder	7

Thorvald Pedersen

Al handel hviler på et rovdyrs princip	
Erindringer fra et liv som isenkræmmer og træhandler ..	41

Claus Nielsen

Et verdensfirmas rødder	
Demants vej fra symaskiner til høreapparater.....	68

Johan C. Martensen

Det var en rigtig boghandel	
Læreår hos Rasmus Hansen	83

Kia Lund

Ensomme Gamles Venner	
Galopskrædderens foreningsarbejde for byens ældre	97

Frederik Jørgensen

Nerverne sad uden på tøjet	
Erindringer fra 2. verdenskrigs afslutning	115

Johnny Wøllekær

Det største sankthansbål	
Træk af Skt. Knuds Klosters historie	127

Børge Johansen

Bryggerhesten kendte selv turen	
Erindringer fra min tid som ølkusk	158

Michael Eriksen

Årets begivenheder 1998	167
-------------------------------	-----

Forfatterliste	180
----------------------	-----

Stadsarkivets beretning 1999	181
------------------------------------	-----

Cirkus og gøgl gennem Odense i 300 år

af Anders Enevig

De farende folk - vilkår og vanskeligheder

Forfatteren og cirkusforskeren Anders Enevig fra Seden har på redaktionens opfordring skrevet denne artikel om sider af forlystelseslivet i Odense gennem 300 år. Det sker i forlængelse af de fire bind om emnet, Enevig har udsendt i samarbejde med Stadsarkivet på Odense Universitetsforlag fra 1995 til 1999. De fire bind dækker perioderne 1640-1825, 1826-1844, 1845-1874 og 1875-1940, og hvert af bindene er forsynet med en længere indledning om forlystelseslivet i den pågældende periode og denne periodes særlige træk.

Der var mange forskellige slags gøglere, og forfatterens liste over discipliner og forretninger kan kun betragtes som vejledende, da de fleste af dem havde mange varianter. Men i hvert fald - fortæller Anders Enevig - var der tale om:

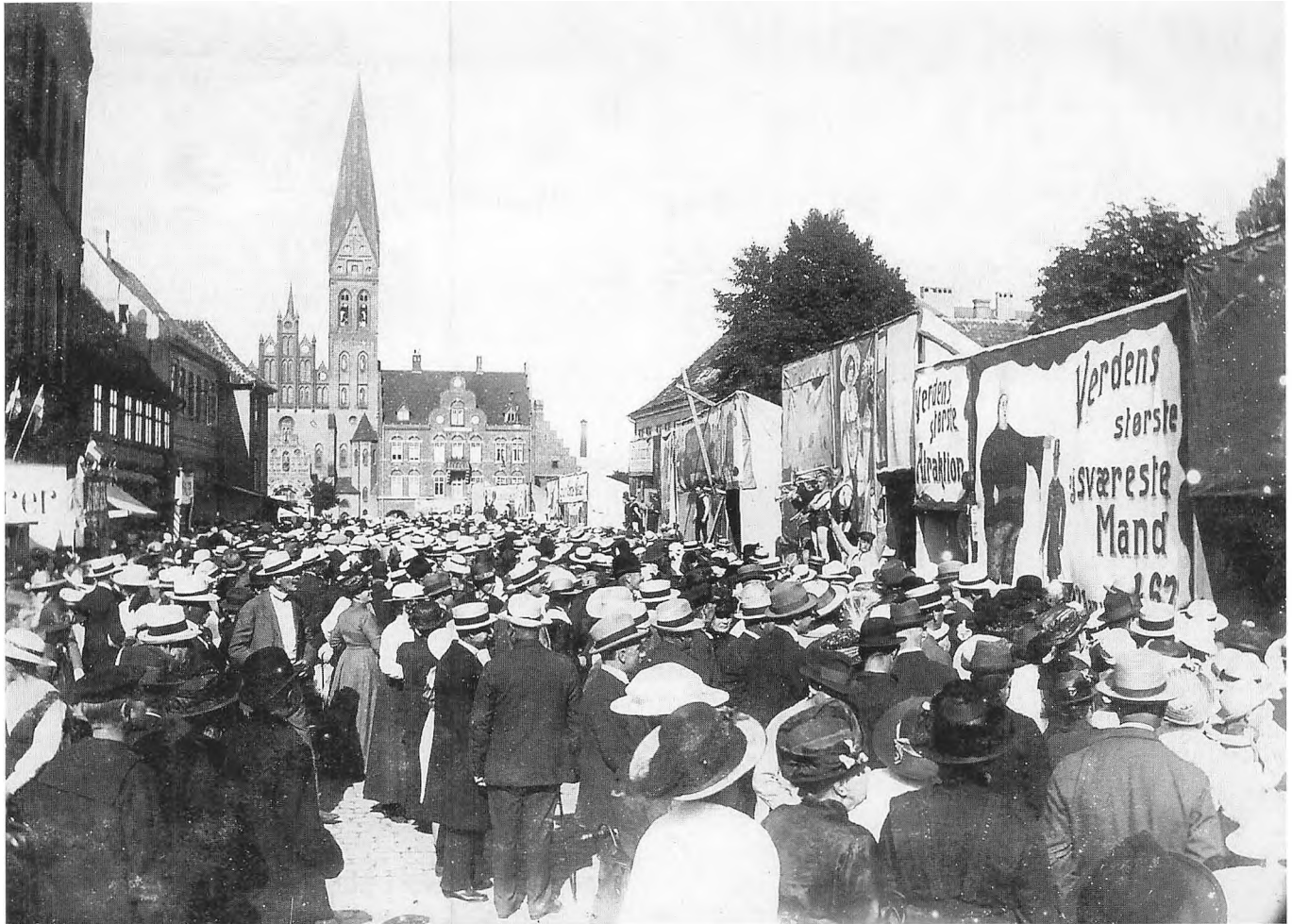
Kunstberiderselskaber, cirkus, hippodromer, omrejsende tivolier, karruseller, luftgynger, marionetteater, Mester Jakel teater, skygebilleder, menagerier, mekaniske teatre, dans, verdensteater, lirekasser, mekaniske orgler, film, abeteater, hundeteater, trommekonger, uforbrændelige fakirer, hurtigtegnere, bugtalere, mekaniske musikinstrumenter, udenlandske sangere, tyrolerorkestre, harpespillere, loppeteatre, tågebilleder, camera

obscura, strudsevæddeløb, voksfigurkabinetter, kukkasser, tårnlinedansere, panoramaer, rundhorisonter, kæmper, dværge, akrobatselskaber, kunstfyrværkere, hurtigløbere, brydere, besynderlige musikinstrumenter, kunstkabinetter med tableauer, kosmoramaer, forevisning af sjældne præparater, trylleforestillinger, scenehypnotisører, perspektivkasser, pantomimikere, kunstudstillinger, hurtigløbere, selskaber af lapper med rener, solmikroskop, menneskeædere fra Afrika, velocipederyttere osv. osv.

Geografisk set danner Skåne og Jylland de faste yderpunkter i et kæmpemæssigt delta, hvorigennem Østersøens og Kattegats vand fire gange i døgnet, hver sjette time - ved ebbe og flod - vender, og som rivende strømme maser sig vej gennem de frie passager: Øresund, Storebælt og Lillebælt.

Det ligger fjernt for nutidsmennesker at tænke i disse baner, men vi skal ikke mere end et par hundrede år tilbage i tiden, før de barske forhold var realiteter, man som rejsende måtte forholde sig til.

Den ældste avis i Odense, hvoraf desværre kun er bevaret enkelte numre, hed *Ugentlig Provincial Notifikations Liste*. Avisen fortæller den 28. maj

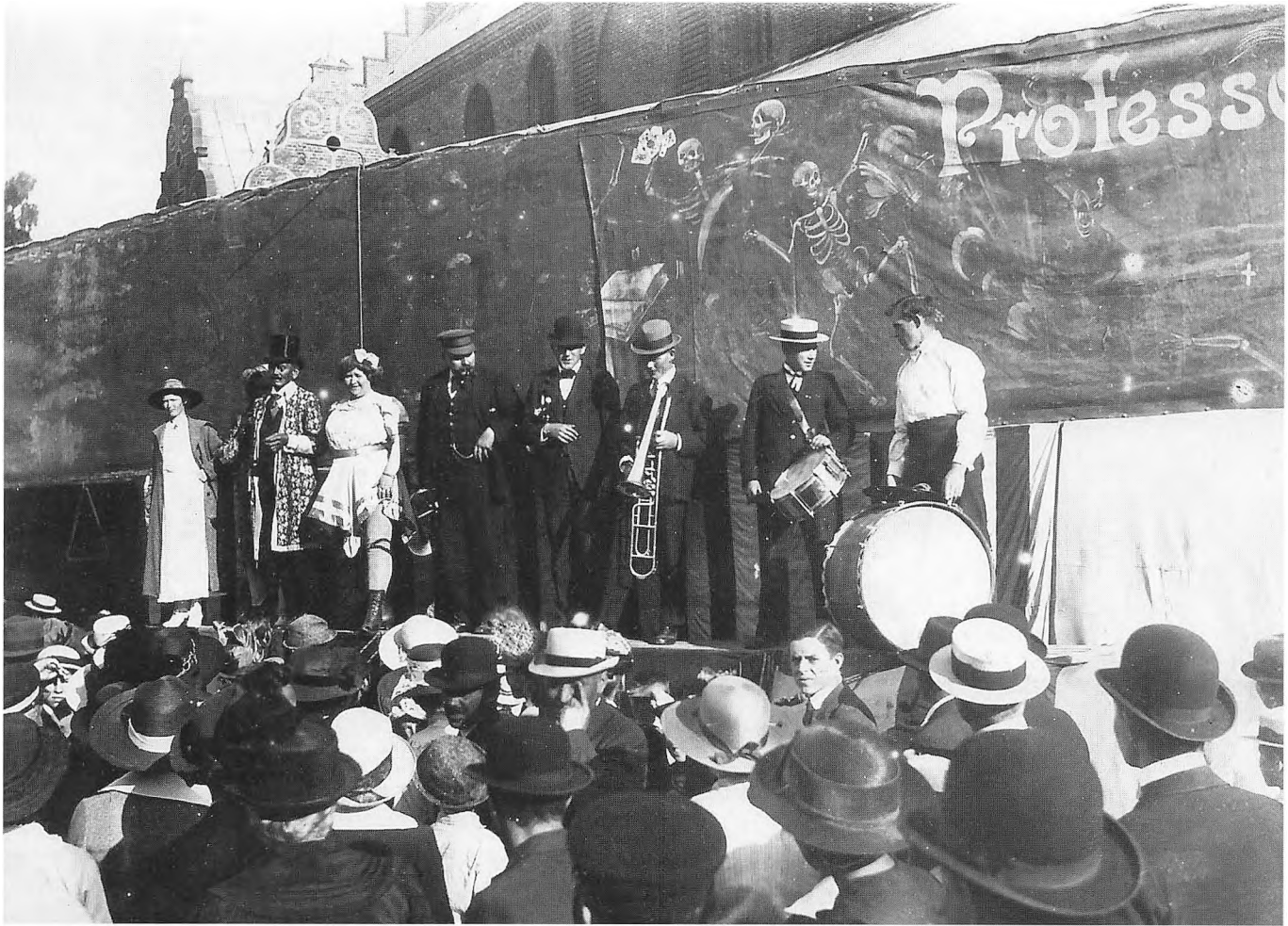
Fra gammel tid var det skik og brug, at folk fra hele Nordfyn tog fri fra arbejdet og drog til Skt. Knuds Marked i Odense for at more sig. Til venstre ses et hjørne af rådhuset med den katolske Skt. Albani Kirke i baggrunden. Mellem det nu nedrevne Industripalæet, der ses i baggrunden til højre og Skt. Knuds Kirke er hele denne side af Klingenberg-Albani Torv fyldt op med forevisningstelte, hvor gøglere på paraden med alle midler søgte at lokke publikum indenfor (H. Lønborg fot., Møntergården).

1735 om et prægtigt tysk marionetteater, der med mange sceneskift gav forestillinger på rådhuset i Odense. De fine dukker var en meter høje, og de agerede fuldstændigt som levende skuespillere.

Lignende arrangementer var almindelige i Nordeuropa i ældre tid, da rådstuen som regel

var byens største lokale med plads til, at den slags forestillinger kunne afvikles. Sådan foregik det til langt op i 1800-årene.

Landevejene var dengang mange steder ufremkommelige for større transporter. Det var nu heller ikke mange gøglere, der var selv-

Professor Labri, hvis borgerlige navn var Johannes Marius Dines Petersen, blev født i Nyborg den 5. august 1863; han døde i Odense den 10. marts 1935. Der findes et utal af myter om Danmarks berømteste gøgler, så for at sætte tingene på plads skrev Jon Vedel i 1989 en bog om ham: *Gøglerkongen Professor Labri*. Hans karriere startede ca. 1880, da han som 17-årig tog med et omrejsende voksabinet. I 1890'erne blev han lampepudser hos Cirkus Bergman, og derefter var han en overgang med baron Wilhelm Knuths Cirkus Guillaume. Han lærte sig efterhånden tryllekunstnerens grundtricks, men han blev ikke nogen ørn i magiens verden. Omkring 1900 startede han sin egen gøglerforretning med et telt, hvor der foran facaden var opbygget en tribune, en estrade eller en forhøjning, som i gøglersproget hedder paraden, hvor numrene blev præsenteret i kort form for publikum. Og her på paraden var han helt suveræn i kraft af sine utrolige vrøvlemonologer. Det var meget morsommere at opleve Labri på paraden end inde i teltet, hvor han mest gjorde i regulære fupnumre. Trods den ret svage og pibende stemme kunne Labri i mange år samle et stort publikum, og han havde en fin presse, men da den elektriske højtaler blev almindelig hen i 1920'erne, var det sket med ham, for selv ville han ikke bruge det nymodens skidt. Det gik sløjt med gøglet, og han blev jo også en ældre mand. Uden for markedssæsonen rejste han rundt og solgte gudelige skrifter og sine »erindringer«, som dog mest var optryk fra aviser med udpluk af hans eventyrlige vrøvlemonologer. Han optrådte mange gange i Odense, som var hans hjemby, og sidste gang, han var på Skt. Knuds Marked, var i 1933 (H. Lønborg fot., Møntergården).

kørende, og jeg formoder, at vor dukkegøgler af økonomiske grunde hørte til denne gruppe. Transporten af de mange dukker, kulisser og sætstykker måtte derfor nødvendigvis ske med skib over lange strækninger.

Således også her. Efter at marionetselskabet havde forladt Odense, kunne avisen den 24. september 1735 meddele sine læsere, at skibet, som skulle have sejlet dukketeatret fra Århus til

Et af de skrifter, Labri solgte i vintermånederne. Fra bagsiden af det lille fire siders skrift kan citeres: »Hallo! Vær så artig, bivån min store forestilling. I år har jeg en blå hunkat, der danser månedans, et firben med fem ben, den glade enke Sofie Lorelej, der hypper kartofler med den ene hånd og synger videre på valsen med den anden. Hun kan bære en bakke med 14 stegte rødspætter uden at tabe en dråbe på tæerne. Jeg optræder i spidskjole og uden bakkenbarter på benklæderne. Jeg er hidtil uovertruffen, når jeg løber en afholdsmand svedt i en trepægleflaske og malter en høne, mens tre stegte spegesild og en flodhingst kommer langsomt flyvende over en pande med brunede kartofler. Nej, siger jeg: Kunsten er ikke skattet i sit eget Land!«

Flere af Labris talemåder er gået over i det danske sprog som bevingede ord, så han har absolut ikke levet forgæves. Først i 1930'erne betroede han en anden markedsrejsende: »Nej, folk er nu ikke som i gamle dage. Da tog de en dram og slog en skid. Nu går de og æder på en isvaffel og lumrefiser« (Anders Enevigs samling).

Aalborg, var forlist i en frygtelig efterårsstorm i Kattegat, hvorved dukkegøgleren, hans kone og deres fire børn samt næsten hele skibets besætning var druknet.

Elefant og rideopvisning

Den første cirkusdirektør, som ifølge *Fyens Stiftstidende* den 3. maj 1799 invaderede Danmark sydfra, var den »kongelige preussiske privilegerede engelske kunstberider, Jean Lüstre, som af Hans Kejserslige Kongelige Majestæt, Franz den Anden, er blevet skænket en guld medalje«.

Forestillingerne blev givet i en manege, anlagt i det militære ridehus i Provstegården bag Vor Frue Kirke, og de bestod mest af ridenumre.

Nogle dage efter ankom en levende elefant, som »holdt sit indtog i en lukket vogn her i byen gennem Vindegadeporten, hvoraf nogle træholter måtte nedbrydes for at få den ind«.

Elefanten var en uhyre sjældenhed på vore breddegrader, så den blev »i de få dage, den her udhviler sig«, vist frem for publikum i hr. Lars Theilgaards gård i Nedergade. Billetprisen var den samme som til ridehuset.

»Iblandt hans selskab udmærker sig især, som en sjældenhed i ridekunsten, et ungt fruentimmer [Jomfru Jeni], der ikke alene også viser en overordentlig færdighed i voltigering på hesten, men tillige interesserer lige så meget ved sin ypperlige skolerette positur, når hun rider en parade ved deres daglige optog, som ved sin skønne legemsbygning«.

Det står ikke direkte i teksten, men det interessante ved jomfruen var, at hun ikke benyttede en damesadel, hvor man tækkeligt sad sidelæns, men at hun på mandfolkevis sad overskrævs på hesten. Tilmed var hun iført et kostume, der garanteret ikke skjulte, men fremhævede hendes »ypperlige« former.

Den første hurtigløber i Odense blev registreret den 6. april 1798, og han løb anden påskedag 12 gange frem og tilbage ad den lange allé i Kongens Have klokken fire om eftermiddagen skarpt forfulgt af en ung lokal løber. Han underskrev sig i annoncen som Friderich Holgersen Lund og kaldte sig den jyske løber. Siden har der været mange fremmede hurtigløbere i Odense, og egentlig må man vel anerkende dem som pionerer i sportens verden. De levede af de frivillige skillinger, der blev samlet ind hos publikum langs ruten. De næste sportsmænd i rækken må være Herkules-typerne, som myldrede frem omkring 1820'erne, og derefter kom bryderne fra midt i 1800-årene, men disse kraftkarle optrådte næsten altid i forbindelse med cirkus- og gøglerforestillinger. Den sidste af slagsen var cirkusdirektør Bech-Olsen, som blev verdensmester i brydning 1897.

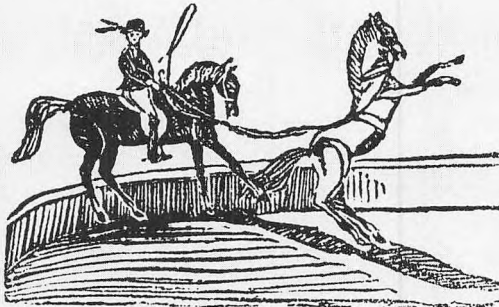
Men her gælder det specielt en nordmand, Mensen Ernst, født i Leikanger 1795, der både kan betegnes som hurtigløber og udholdenhedsløber. Ifølge annoncen var han i Odense den 3. februar 1826, ankommet direkte fra Rendsburg. »Næstfølgende søndag og mandag, henholdsvis klokken 3 og klokken 1 vil han tilbagelægge vejen mellem Odense og Skibhusene fire gange, som i alt er stive 2 mil, i løbet af 56 minutter. Det ærede publikum indbydes at møde, og enhver betaler efter behag til de ved anløbsstedet ansatte kassere-re«. Siden besøgte han Odense flere gange: 1830, 1833, 1834 og 1835. På ufatteligt kort tid løb han enormt lange strækninger, for eksempel fra Europa til Calcutta i Indien og langt ned i Afrika, hvor han forøvrigt døde af tyfus i det sydlige Egypten den 22. januar 1843. Der er skrevet flere bøger om hans præstationer (Billedet udlånt af Stephan Oettermann, Gerolzhofen, Tyskland).

Med andre ord: Jomfru Jeni indviede her det mandlige danske publikum i det privilegium, som cirkus i tidens løb frimodigt har annekteret og i vor tid videreudviklet til det sublime: at kunne vise det næsten nøgne legeme med henvisning til, at artistkostumerne er en integreret del af cirkuskunsten.

I vor tid er der vist ikke mange, som bliver erotisk opstemt af at se de afklædte kroppe svinge sig i trapez'en eller yndefuldt danse på line,

Cirque du Nord i Pantheon.

**Fasten, Mandagen den 20de Januar 1868, Kl. 7½, gives en stor brillant
Extra-Forestilling
i den høiere Ridekunst, Hestedressur,
Luftgymnastik, Manoeuvrer, Qvadriller,
Pantomimer m. m.**

Onsdagen den 22de Januar 1868, Kl. 7½.

Stor Benefice-Forestilling for Hr. Oskar Brunell, der optræder 6 Gange.

At Programmet fremhæves følgende Numere:
Den vilde Indianer til Hest, udføres af Beneficianten.
For første Gang: Hvervingen paa Helgoland eller den
døve Tambour, høist interessant comist Militair-
Scene til Hest, udføres af: Corporalen: Hr. Wono,
Rideren: Hr. Christophersen, Tambouren: Hr. Wigo,
Iste Soldat: Beneficianten, 2den Soldat: Hr. Jensen,
Marketrederen: Hr. Johansen
Miss Laura i sine gratiøse Stillinger samt Voltige paa
usadlet Hest.
Dandse-Divertissement, udføres af Miss Laura og Miss
Emilie.
For første Gang: Non plus ultra, som før aldrig har
været seet her: De 2 Luft-Mennester, udføres af
Professør Gillis og Hr. Jensen.
Beneficianten, som optræder 6 Gange i denne Fore-
stilling, indbyder det ærede Publicum til at bære den
med et talrigt Besøg.
Pladsernes Priser ere: 3 Mk., 2 Mk. og 1 Mk.
Billetter faaes ved Indgangen fra Vestergade og Vinde-
gaden, som og Dagen forud i Linné's Bontif,
uden Priisforhøielse.
Ørbedigt **Jean Gautier, Directeur** fra Stockholm

Typisk annonce fra den 20. januar 1868, hvor den svenske cirkus-
direktør Jean Gautier bekendtgør, at Cirque du Nord om aftenen og
den 22. januar giver to store forestillinger i forlystelsesetablissemen-
tet Pantheons cirkus. Nærlæser man annoncen, vil der kunne fin-
des to navne: Hr. Jensen som 2. soldat og Miss Laura i sine gratiøse
stillinger til hest samt som voltigerytter på usadlet hest. De to arti-
ster var henholdsvis far og mormor til den siden så berømte Elvira
Madigan, som netop var blevet født under opholdet i Flensburg den
4. december 1867. Hun døde på Tåsinge omkring 20. juli 1889 i
et meget omtalt kærlighedsdrama og ligger begravet på Landet Kir-
kegård (Stadsarkivet).

men i 1800-årene viser samtidige tegninger, at
det københavnske stampublikum i cirkus for-
trinsvis bestod af velnærede, brunstige leve-
mænd med stok og høj silkehat og hærens offi-
cerer i uniform, som her nød det pirrende skue
helt legalt. Noget tilsvarende skete ved balletfo-
restillinger.

I juni 1799 skrev *Fyens Stiftstidende*: »Bæltpas-
sage. Fra Nyborg. Den 3. juni: Kunstberider
Lüstre med følge og en elefant til Sjælland«. Og
dermed gled Danmarks første egentlige cirkus
til Dyrehavsbakken eller, som det hed dengang:
Jægersborg Dyrehauge.

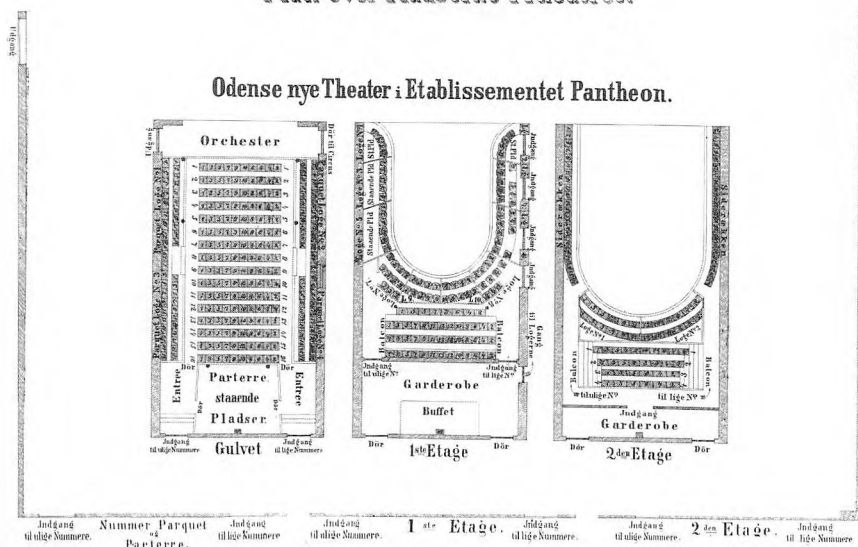
Bæltpassage

I hvert bind af *Cirkus og gøgl i Odense* findes et
udførligt personregister, og i det første vil læse-
re, der interesserer sig for de gamle italienske
commedia dell'arte pantomimer kunne finde
mange henvisninger til de to centrale gøglerfa-
milier: Casorti og Price, som med hovedsæde i
København var pionerer i den ædle kunst her i
landet.

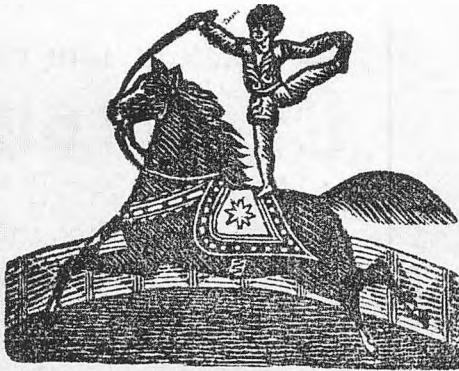
Senere blev de casortiske pantomimer taget
på programmet af flere af de omrejsende cirkus
og akrobatselskaber, hvorved provinsens publi-
kum også fik glæde af de morsomme små ko-
medier med Columbine, Harlekin, Kassander

Plan over Pladserne i Theatret.

Den 27. august 1859 skrev Fyens Stiftstidende, at trykkeriet Hagen & Sievertsen havde trykt et litografi »Etablissementet Pantheon i Odense«, og at det kunne købes i byens boglader. Formatet var som en lille plakate, 46 cm x 57 cm. Det var trykt på begge sider, sort på hvidt papir. Da det ikke just egnede sig til at have hængende som pynt i private hjem, har de få købere, der kunne være tale om, sikkert hurtigt lagt det til side og derefter kasseret det. Møntergården er det eneste kendte sted, hvor litografiet er bevaret (Møntergården).

Cirrus i Pantheon.

Taften, Fredag den 3die Juli og følgende Dage stor Forestilling i Hestedressur, Gymnastik, Ballet, Pantomime og Kvadrille.

Billetter faaes ved Indgangen fra Kl. 6 Eftermiddag.

Begyndelsen Kier Kl. 8.

Nærmere ved Plakater.

Non plus ultra.

Første Optræden af den verdensberømte Kostløber Mr. Keychnid.

Mr. Keychnid vil gaae fra den ene Side af Cirrus til den anden under et Loft, hvad endnu ikke før er seet.

For første Gang: Optræden af den berømte engelske Jockey P. Schreiber i sine storede Spring paa Heste og over Barrierer.

J. Schreiber,
Direktør.

og Pjerrot i hovedrollerne. De kan den dag i dag - og for resten som det eneste sted i hele verden - gratis opleves på Pantomimeteatret i Københavns Tivoli.

I 1801 og 1807-1814 var Danmark i krig med England. I 1801 klarede vi nogenlunde frisag,

men i 1807 gik det galt. I begyndelsen af september overdængede den engelske flåde i tre dage København med bomber, granater, brandkugler og brandraketter, hvorved store dele af den indre by blev sat i brand. Hovedstaden måtte kapitulere, og enden på historien blev, at englænderne drog af sted med hele den danske flåde for at forhindre, at den ellers ville blive overtaget af Napoleon.

Bombardementet af København var nær ved at koste menageriejer Jean Baptiste Gautiers elefant livet. Dyret slap dog med at få såret sit ene bagben, så det med stort besvær kunne humpe mod Odense. På det tidspunkt patruljerede den engelske flåde i alle vore farvande, så det var med største spænding, menageriet for fulde sejl satte over bæltet til Fyn med den værdifulde last.

Den sårede elefant ankom den 24. november til Odense, og inden den humpede videre på sin evige vandring, blev den i nogle dage forevist i slotsgården.

Men en del af de engelske skibe forblev i vore farvande i årevis og generede derved færgefarten mellem landsdelene. Sejladsen på Storebælt mellem Korsør og Nyborg blev helt indstillet i perioder, når englænderne blev for nærgående (*Fyens Avis* 2. november 1807), og så sent som den 2. juli 1813 meddelte samme avis: »I lørdags eftermiddag hørtes en stærk kanonade fra havet, vinden var østsydøst og stille. Mellem Korsør og Nyborg er en færgesmakke taget af englænderne. Fjendtlige krigsskibe og flåder vedbliver at passere frem og tilbage gennem vore farvande. Krydsere ved Fyns kyster, især ved Sprogø og Romsø, ses næsten uafbrudt«.

Men uanset krigen var det farligt at vove sig ud i farvandet mellem Fyn og Sjælland ved vin-

tertid. *Fyens Avis* kunne for eksempel den 18. november 1808 meddele, at en stor bæltbåd fuldt lastet med kreaturer og passagerer var forlist under sejladserne. Alt levende om bord - kreaturer, skibsbesætning og passagerer - druknede.

Det var en umådelig lettelse for de rejsende, da postvæsenet 1828 indsatte et dampskib på ruten, og samfærdselsforholdene blev absolut rimelige omkring 1865, da jernbanen også blev ført over Fyn.

Men alligevel var rejsevirksomheden minimal. Det at tage på rejse var en begivenhed, *Fyens Stiftstidende* vurderede som en nyhed, der havde læsernes interesse. Det var nemlig mest kendte og fornemme folk, der drog på farten. Derfor havde avisen gennem mange år et par gange om ugen en lille fast rubrik, *Bæltpassage*, hvor man kunne følge med i, hvem der via Storbælt ankom til eller afrejste fra Nyborg. Rubrikken fortsatte faktisk så langt op i tiden, at det blev for vidtløftigt at referere nyheden. Men så længe den eksisterede, var den mig til stor hjælp, når jeg var på sporet af en gøgler eller et cirkus. Sjældne dyr som for eksempel en elefant blev heldigvis også noteret i rubrikken.

Odense har altid været Fyns største by. Tilmed ligger den på et par hovedfærdselsårer, som alle, der skal over øen, er tvunget til at benytte, hvadenten man kommer fra øst, vest, syd eller nord. Byen er geografisk placeret som en edderkop i sit spind og trak i ældre tid alt til sig. Derfor var Odense også helt frem til ca. 1875 landets næststørste by.

Når de udenlandske gøglere og cirkusfolk i ældre tid omsider nåede frem til et af overfartsstederne til Fyn, skulle de have tegnebogen frem, for sejladserne var ikke gratis. Her herskede markedskræfternes frie spil om tilbud og efter-

Strudse-Bæddeløb

Søndagen
den 27de
Juli, Kl. 5,
paa en
dertil ind-
hegnet
Bæddeløbs-
plads
paa Heden
i Odense.
Nærmere af
Fredags og
Lørdags
Aviser samt
Plakater.

Løbere, som ønske at deltage, samt Heste-
ejere, der ønske at deres Heste deltage i Bæddeløbet, kunne melde saadanne Fredag inden Kl.
12 hos H. Dürfen, Gjestgiver Torp, Vesterbro.

spørgsel vejet op mod, hvor langt gøgleren skulle gå for eventuelt at kunne blive sejlet over et andet sted, hvor det måske var lidt billigere. Hvis det stormede, eller der var is på bælteerne, skulle man også regne med udgifter til kost og logi.

Under alle omstændigheder var gøgleren blanket godt og grundigt af, når han endelig nåede frem til storbyen Odense. Her kalkulerede han med at skulle give en række forestillinger, så han kunne tjene så meget, at han uden alt for store økonomiske problemer kunne fortsætte til næste færgested for nu at komme bort fra øen.

Det er denne helt naturlige dynamik, der gjorde, at det var en sand fornøjelse at gennemblade de gamle aviser for at registrere de omrejssende forlystelser, som i tidens løb er draget

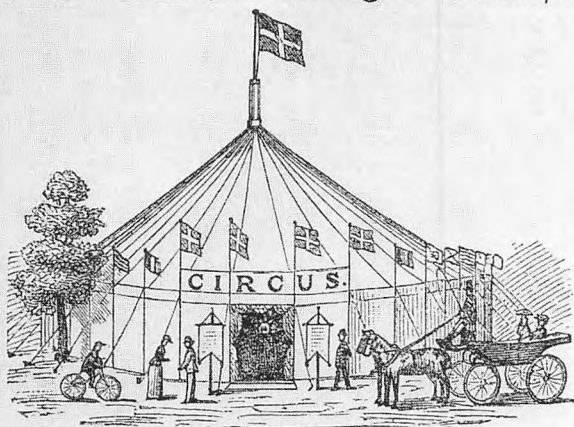
gennem Odense og dér har afviklet en række forestillinger.

For vilkårene var, at det ikke var alle gøglere og cirkusfolk, der frivilligt drog gennem Odense på vej mod hjemlige himmelstrøg. En del havde måske langt oppe i Sverige eller nede i Tyskland gjort sig uheldigt bemærket over for myndighederne, eller de var gået rabundus efter at have besøgt Dyrehavsbakken ved København.

Disse uheldige gøglere blev helt rutinemæssigt af politiet udstyret med et såkaldt tvangspas, hvori der stod, at de skulle følge den korteste vej ud af riget med retning mod deres hjemland, og at de - for ikke at blive en byrde for byerne undervejs - havde en stående tilladelse til at give de fornødne forestillinger, hvor de kom frem på ruten. Men kun så mange, at de lige netop havde midler til den fortsatte rejse ud af landet, og heri naturligvis indbefattet, at de kunne komme over sund og bælt. Af og til var der naturligvis røster fremme i aviserne om, at nu kunne det snart være nok med disse fremmede gøglere, som evig og altid malke- de landets og byens borgere for deres surt samsparede skillinger. Penge, som efter de handlendes mening retteligt burde bruges lokalt til indkøb af livsfornødenheder i stedet for at blive kastet i grams til ligegyldigt gøgl og tant.

Det er i vor tid vanskeligt at måle, om den slags udgydelser overhovedet havde nogen virkning over for almindelige mennesker, som normalt ikke læste aviser; men det gjorde myndighederne til gengæld. Af og til kunne det synes som om, at bystyret lagde hindringer i vejen for gøglerne ved blandt andet at nægte at leje rådhusalen og teatret ud til deres forestillinger. Men i det store spil betød den slags nålestik absolut intet, for gøglerne gled som altid gennem Odense i en jævn strøm.

Første Gang i Odense.

Jean Overgaards internationale Cirkus Varieté. Ny Vestergade.

I det dertil store, nye, smukt udstyrede Cirkustelt gives **Søndagen** den 19de April, Kl. 4½ Eftm. og Kl. 7½ Aften **de 10 første store Galla-Specialitets-Forestillinger** af Danmarks første velrenommerede Akrobat-, Luft-, Turner-, Parterre-Gymnastiker og malebarister og etvilibristerne Vinedanser-Selskab

Jean Overgaard.

Billetpriserne: 1ste Plads 1 Kr., 2den Plads 75 Øre, 3die Plads (Staa-plads) 50 Øre.

Børn det Halve.

Militærer (menige) 3die Plads 25 Øre.

Forestillingen er forbi før Kl. 10.

Musiken udføres af 2det Dragonregiment's Musik-
forp.

Urbødigt

J. Overgaard.

Annonce fra Fyens Stiftstidende 17. april 1891 (Stadsarkivet).

Industripalæet.
 Fredagen den 20de, Lørdagen den 21de og Søndagen den 22de ds., Aften Kl. 8–11,
stor Koncert
 af det berømte
Tyroler-Sanger-Selskab
 Sebastian Auer fra Salzburg, Tyrol, bestaaende af
 7 Personer, 5 Damer og 2 Herrer.
 Hver Aften nyt Program. Som Afslutning paa
 hver Koncert Optræden af Hr. Hans Berger fra
 Salzburg i Tyroler Nationaldans.
 Entree; 1 Kr., 75 og 50 Øre.

Annonce fra Fyens Stiftstidende 20. juli 1894 (Stadsarkivet).

Når man sådan dag for dag gennemblader en årrække af aviser, lægger man ganske naturligt mærke til bestemte gøglere, hvis navn man gang på gang støder på.

Tårnlinedanseren Roat

En af de tidlige »berømtheder« i gøglets verden var tårnlinedanseren Christian Roat. Han blev født 1788 i Middelburg i Holland og kom første gang til Odense ved juletid 1813 i kompagni med kunstberider Frantz Kuhn. I de følgende år besøgte han byen flere gange som medlem af forskellige akrobatselskaber, men 1815 overraskede han borgerskabet: Juledag blev han i Verringe syd for Odense gift med den ti år yngre datter af sognepræsten: Maren Anna Schjødt.

Ægteparret slog sig ned i Odense, og 1816 fik Roat kongelig bevilling som »traktør og billard holder« og etablerede sig som gæstgiver. 1817 var han klubvært i Skuespilhuset, dvs. Odense Teater, og den 6. januar 1819 fik han borgerskab i byen.

I ægteskabet fødtes to piger og en dreng. Alligevel holdt ægteskabet ikke. Roat drog igen ud som tårnlinedanser, og hans kone rejste hjem til Verringe præstegård med børnene, hvor hun døde 1822. De tre småbørn fik derefter ophold hos morforældrene, og deres fremmedartede artistefternavn blev forandret til præstefamiliens Schjødt. Efterkommere fra disse børn findes stadig her på Fyn.

Det var den odenseanske del af Roats historie, men det var som artist, han blev kendt. Hans speciale var at bestige kirketårne ad en skrå line fra torvet op til et glæmhul og på vejen op og ned at udføre halsbrækkende kunster, som næsten tog vejret fra publikum. Et af de traditionelle tricks var at køre op og ned ad linen med en trillebør fyldt med duer, som han slap løs undervejs. Et andet trick var, at han bar sin gamle oldemor på ryggen, naturligvis et yngre pigebarn maskeret som en gammel kælling, og besynderligt nok gik den slags ekstranumre altid godt.

Den 20. april 1821 besteg han domkirkens tårn i Odense, og det var lidt af en bedrift. Men

CHRISTIAN ROAT.

det tårn, der virkelig gjorde ham berømt, var et tårn på Rosenborg Slot i København, som han besteg den 12. juni 1827. Opstigningen var gået planmæssigt, men under nedturen satte tovet sig i svingninger og brast. Roat styrtede ned fra stor højde og blev dødelig kvæstet. Han døde den følgende nat fra sin nye kone og to småpiger samt en i vente.

Reportager fra ulykken fyldte godt i aviserne. Der blev digtet, sunget og tegnet til Roats ære, så hans navn blev landskendt og husket i mange år af folk, som ellers ikke interesserede sig for cirkus og gøgl.

Tårnlinedanser Christian Roat (1788-1827) gengivet efter et træsnit i Historiske Efterretninger om Rosenborg, 1883. Træsnittet er fremstillet efter et pastelportræt, der tilhørte en af hans døtre af andet ægteskab. »Roat bar tidligere overskæg, men måtte på Kong Frederik den Sjettes befaling aftage dette« (Anders Enevigs samling).

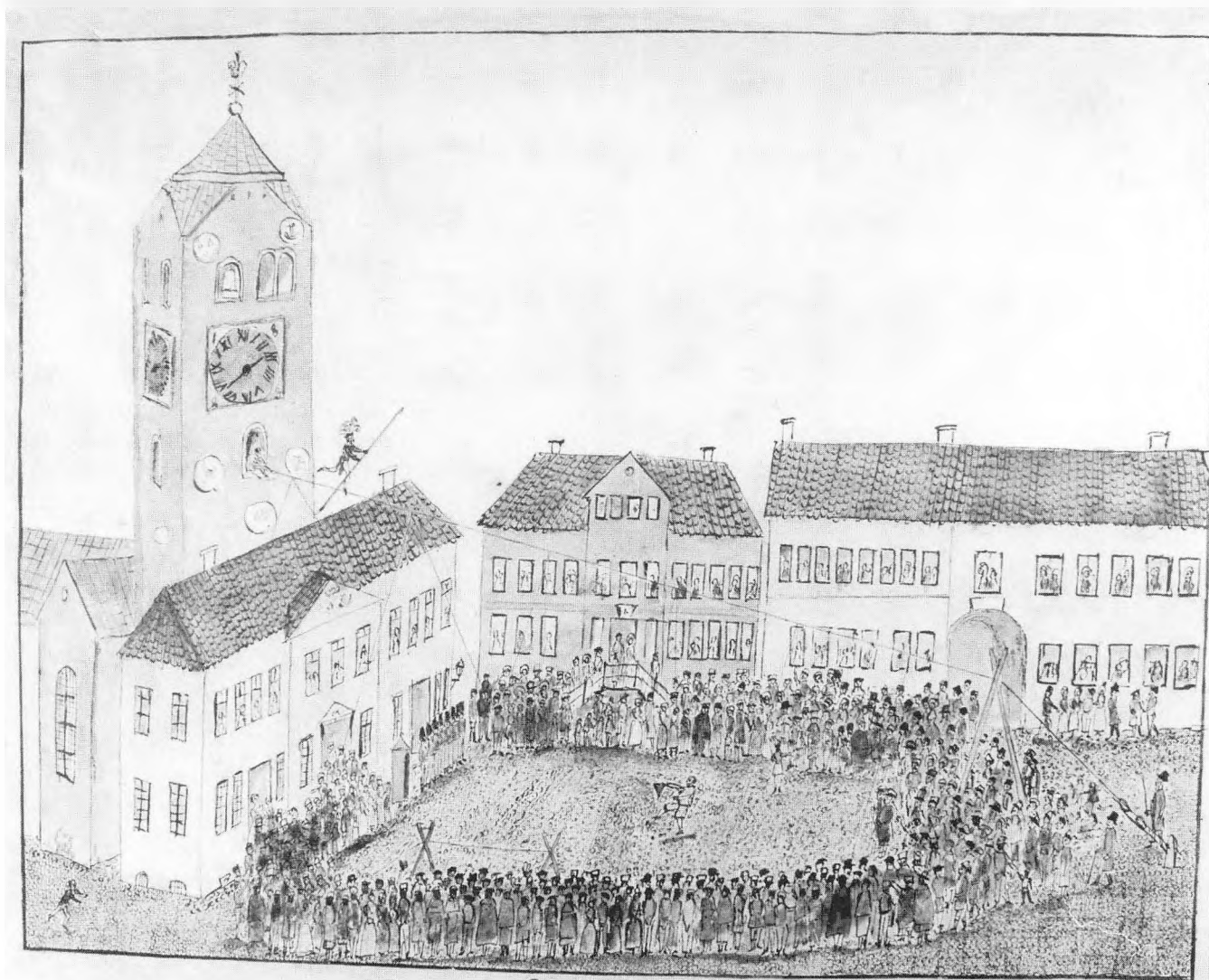
Krige og smitsomme sygdomme

Perioden fra slutningen af Napoleonskrigene i 1814 og de følgende godt 30 år var en fredelig tid for de omrejsende cirkusfolk og gøglere, der ret uhindret rejste ud og ind i landet, selv om fremmedloven på det strengeste havde forbudt denne færdsel. Men i marts 1848 udbrød et oprør mod den danske stat i Slesvig-Holsten. Det resulterede i den såkaldte treårskrig 1848-50. Den vandt vi med nød og næppe. Men i 1864 gik det galt. Hele Jylland var besat af tyske tropper, og det var kun ved stormagternes indgriben, at vi ikke allesammen blev tyskere.

Det siger sig selv, at der i disse krigsår ikke var megen trafik af udenlandske gøglere og cirkusfolk på landevejen, men det forlystelsesmæssige vakuum af farende folk blev udfyldt straks efter krigenes ophør.

Noget, som også gør et stærkt indtryk ved gennembladning af de gamle aviser, er de smitsomme sygdomme, der hærgede blandt Europas befolkning: Kopper, pest, influenza, dysenteri og kolera. Ingen landsdel gik ram forbi, som man siger; men trods alt høstede døden mest i byerne, hvor den almindelige hygiejne i forbindelse med åbne brønde, kloakker og rendestene var helt forfalden. Endnu værre blev det, hvis byen var gennemstrømmet af en å eller en flod, og den gik over sine bredder.

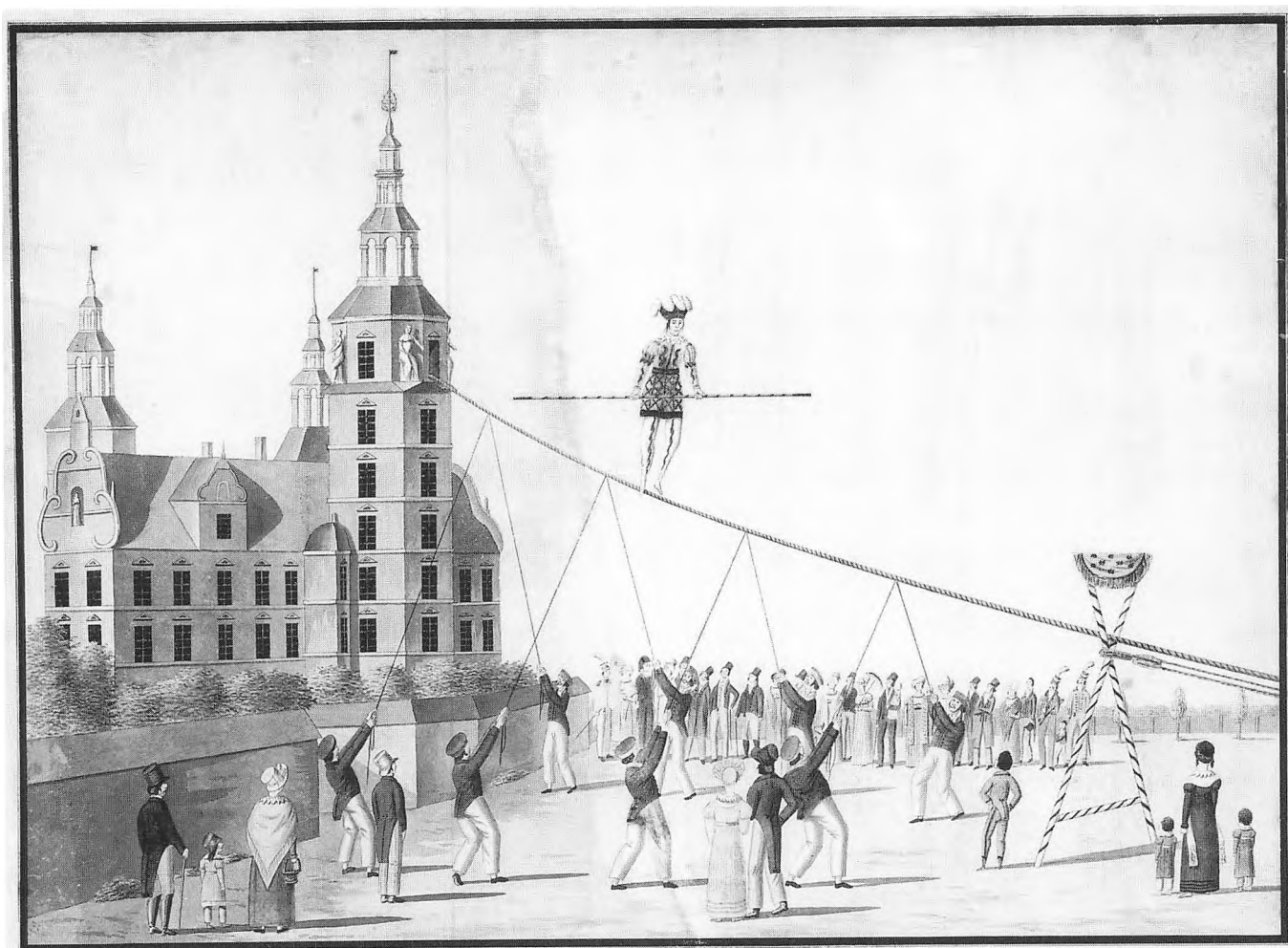
Ukendskab til personlig hygiejne, banale sanitære foranstaltninger mod smitte, desinfektionsmidler og vaccine var forståelig, for folk anede ikke noget om den slags. Koleraepidemien 1853 gik stort set uden om Odense, men

Original af Tegner, i Arhus.

Roat 420 Dabr. fra Domsirketens over Beadstien
1826.

Tårnlinedanser Christian Roat foretog i 1826 en rejse gennem Danmark, hvor han besteg en række af provinsens kirketårne ad den skrå line fra brolægningen på kirkepladsen op til et glanhul i tårnet. Det blev imidlertid ikke til noget i Odense, så i stedet måtte publikum tage til takke med, at han ifølge en annonce den 27. oktober 1826 foretog den store ascension, dvs. opstigning til spidsen af hr. kirkeværge, brygger Paulsens høje gård på Flakhaven. Den 31. oktober meddelte Roat, at han nu ville køre op og ned med en hjullbør. I Århus var man mere liberale. Her spændte Roat en skrå line fra kirkepladsen op over rådhusets høje tag til et vindue i domkirkens tårn, og ifølge et referat i Fyens Stiftstidende den 26. december 1826 var linen 140 alen lang og højden op til vinduet 50 alen. Her vises en samtidig anonym tegning af bedriften i Århus. Originaltegningen findes i Den gamle By (Anders Enevigs samling).

DEN STORE, MEN ULYKKELIGE ASCENSION AF C. ROAT

den 12^e Juni 1827.

Tårnlinedanser Christian Roats nedstigning fra Rosenborg Slots tårn den 12. juni 1827 - lige før linen brast, og han styrtede ned og kvæstedes alvorligt. Han døde den følgende nat. Hans anden hustru og ægteparrets to småpiger står nederst til højre på billedet. Litografi i Det kongelige Bibliotek (Anders Enevigs samling).

myndighederne søgte også at dæmme op for smitte ved helt enkelt at forbyde sammenstimling af folk i lukkede lokaler som for eksempel teatre.

Fyens Stiftstidende bragte den 20. september 1853 følgende meddelelse, der viser, at man virkelig var bange for, at epidemien skulle løbe løbsk. »På grund af de nuværende sundheds-

forhold har Justitsministeriet foreskrevet følgende indskrænkninger i det den 23. denne måned berammede marked ved Egeskov: Ingen kunster, dyr m.m. må forevises eller karruseller afbenyttes. Ingen musik må gives enten på markedspladsen eller i husene. Al udskænkning og beværtning skal være forbi kl. 6 om aftenen«.

Begivenheder, hvor lov og ret var afgørende, er tit oprørende læsning. Godt nok var det efter heksebrændingernes tid, men retstilstanden hvilede på et spinkelt grundlag: Den lokale byfoged eller herredsfoged var politiets øverste myndighed samtidig med, at han også var anklager og dommer. Det siger sig selv, at der blev begået mange justitsmord og truffet betændte administrative afgørelser med dette personsammenfald².

Dødsstraf som folkeforlystelse

Som et afskrækkende eksempel, men også - sådan opfattede man det i hvert fald - som en gratis folkeforlystelse var henrettelsen af en forbryder et offentligt skue, hvor publikum ikke holdt sig tilbage.

I bogen citerer jeg en redaktionel artikel dateret den 15. juni 1821, hvor en mand, Frederik Jensen, blev halshugget på en af byens marker, som blev kaldt »forreste Roerskov« ved den nye landevej uden for Vesterport. Selv om »sørge-spillet« var berammet allerede til klokken seks om morgenen, var der forsamlet en mængde

menesker, som ville overvære skuet. Avisen hæftede sig dog - til ære for kvindekønnet - ved, at der ikke var så mange »tilskuerinder« til stede. Efter at bødlens økse var faldet og hovedet skilt fra kroppen, stimlede folk hen til huggeblokken med drikkekar og opsamlede dér »det rygende blod«, som derefter med magt blev tyl-

Trykt program på 16 sider med grønt omslag. Heri en udførlig beskrivelse af 14 spændende tableauer fra Carl Hoffmanns vokskabinet, som han havde købt i Hamburg ifølge Fyens Stiftstidende den 3. januar 1853. Fra 21. januar til 11. marts 1853 blev det forevist i hr. tøjfabrikant Dænckes gård i Overgade nr. 10. Da Carl Hoffmann overtog ejendommen Christiansminde i Rynkeby ved Kerteminde, foreviste han dér sit vokskabinet fra den 7. december 1858 (Anders Enevigs samling).

let i medbragte patienter, der led af »slagtilfælde«, dvs. hjerneblødning, epilepsi og den slags. Henrettelser var i øvrigt ingen hverdagsbegivenhed, for avisen kunne melde, at det var 29 år siden, noget tilsvarende sidst havde fundet sted. Redaktøren fandt anledning til at understrege, at skikken med at anvende »det rygende blod« var et misbrug og »en levning fra den krasseste overtros tider«, som man »højligt« ønskede forbudt ved lov. Den sidste offentlige henrettelse i Odense fandt sted i 1869.

Carl Hansen og scenehypnosen

Fra 1850'erne og fremefter kom en utrolig mængde tryllekunstnere, magikere og illusionister gennem Odense. Hvis man nærlæser d'herrens plakater, får man indtrykket af, at de nok var tryllekunstnere som overordnet begreb, men en del gik langt videre end de traditionelle med de gamle forslidte numre, som publikum efterhånden kendte til bevidstløshed.

Nogle eksperimenterede med mystiske og halvreligiøse emner og lagde dem ind i forestillingen. De vovede sig frejdigt, ja kynisk ind i

gråzonen af okkult tankeoverføring, bugtaleri, magisk panorama med bevægelige tågebilleder, spiritisme, åndefremkaldelse, åndemaning, dødekult, clairvoyance med medier i trance og lignende uforklarlige og mystiske fænomener.

Fra dette stade i underholdningsbranchen var afstanden til en helt ny udvikling i offentlig optræden kun ganske kort: Hypnose brugt som folkelig underholdning. Genren var for så vidt allerede i støbeskeen, og egentlig ventede den kun på, at en eller anden charlatan skulle springe op på scenen og tage handsken op. Og det skete.

Præcis den 6. november 1863 var der urpremiere på Odense Teater i scenehypnose, hvor professor og magnetisør Carl Hansen afviklede den første offentlige forestilling i den genre her i landet.

»Professoren« blev født den 24. maj 1833 i Skt. Hans Sogn i Odense af en ugift mor, Karen Nielsen. Ved dåben fik han navnet Carl Christian Nielsen, og i rubrikken om faderskabet blev noteret: »Tjener Jens Pedersen hos Adjudant (Carl Anton) Vogt i København.«

På Carls 6-års fødselsdag blev hans da 35-årige mor gift i Vor Frue Kirke med værtshusholder Lauritz Frantz Hansen dér fra sognet. Da Carl blev konfirmeret den 11. april 1847 i Skt.

Pavillonen Fiona.

Fredagen den 28 Juli agter Undertegnede med Selskab at give en stor brillant Forestilling, til Fordeel for de Saa-rede og Saldnes Efterladte, i fem Afdelinger, hvis Indhold erfares af Plakaterne; til Slutning afbrændes et Kunstfyrværkeri kaldet den orientalske Stjerne. Entréen for Børne 1 Mk. 8 S. Børn under 12 Aar det Halve.
C. Hoffmann.

En Douceur udloves for Tilbageleveringen af den Luftballon, som blev opsat i Fiona i Søndags den 23 Juli af
C. Hoffmann.

Fredag den 28. juli 1848 gav cirkusdirektør og fyrværker Carl Hoffmann en stor brillant forestilling i pavillonen Fiona på Hunderupvej til fordel for sårede og de saldnes efterladte i krigen 1848-50. Efter forestillingen afbrændtes et kunstfyrværkeri, kaldet den orientalske stjerne. Under denne annonce, som blev bragt i Fyens Stiftstidende den 25. juli, udlovede Carl Hoffmann en dusør for tilbagelevering af den luftballon, som han sendte op ved Fiona den foregående søndag, den 23. juli 1848. Carl Hoffmann var som cirkusdirektør et kendt navn i Danmark fra ca. 1830. Han boede i to perioder, 1844 og fra 1847, i Odense, men flyttede siden - på sine ældre dage - til ejendommen Christiansminde ved Rynkeby i nærheden af Kerteminde, hvor han døde den 15. august 1865. Han blev begravet i familiegravstedet på Assistens Kirkegård i Odense (Stadsarkivet).

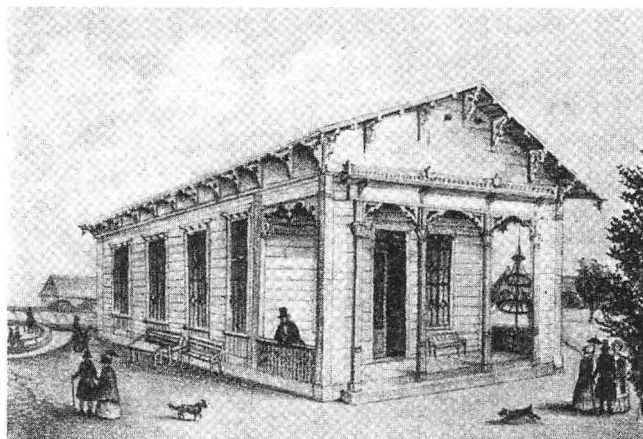
Pavillonen Fiona åbnedes for publikum den 27. juni 1847. Etablissementet lå dengang ved en smal, opkørt jordvej langt uden for byen på en grund, som i vor tid har adressen: Hunderupvej 120. Fiona var et forlystelsesetablissement, som havde sin glansperiode under treårskrigen 1848-50, hvor Odense Teater måtte lukke nogle måneder, da teatret blev beslaglagt af militæret som lazaret for sårede soldater. Fiona fungerede på grund af en brand den sidste tid for nedsat kraft, og aktiviteten ophørte med udgangen af sæsonen 1852 (Møntergården).

Hans Kirke, var stedfaderen blevet gartner, og Carl står indskrevet i kirkebogen som Carl Christian Nielsen-Hansen fra Sommerlyst, hvad så siden det er for en lokalitet.

Efter konfirmationen kom Carl i købmandslære hos Gustav Münster, Overgade 33, men han døde desværre, før Carl blev udlært. Carl førte derefter forretningen videre i et års tid, men i 1852 »sendte man mig til København«, som han selv skrev et sted. Der blev han som 19-årig stud.polyt. og fik en uddannelse som ingeniør. Måske var det adjudanten med fornavnet Carl, der sørgede for at få den 19-årige købmandslærling sendt til København, men den slags får man jo aldrig opklaret.

Carl Hansen, som han nu kaldte sig, drog efter at have fået sin eksamen i 1858 ud i den vide verden. Først til Australien, hvor han arbejdede nogen tid som ingeniør, men snart blev han grebet af at eksperimentere med elektricitet og hypnose, som dengang blev kaldt dyrisk magnetisme. Han droppede helt sin uddannelse som ingeniør og koncentrerede sig om de mystiske kunster, som efterhånden blev en levevej for ham. Han rejste via øen Mauritius til Sydafrika, hvor han fortsatte med sine eksperimenter.

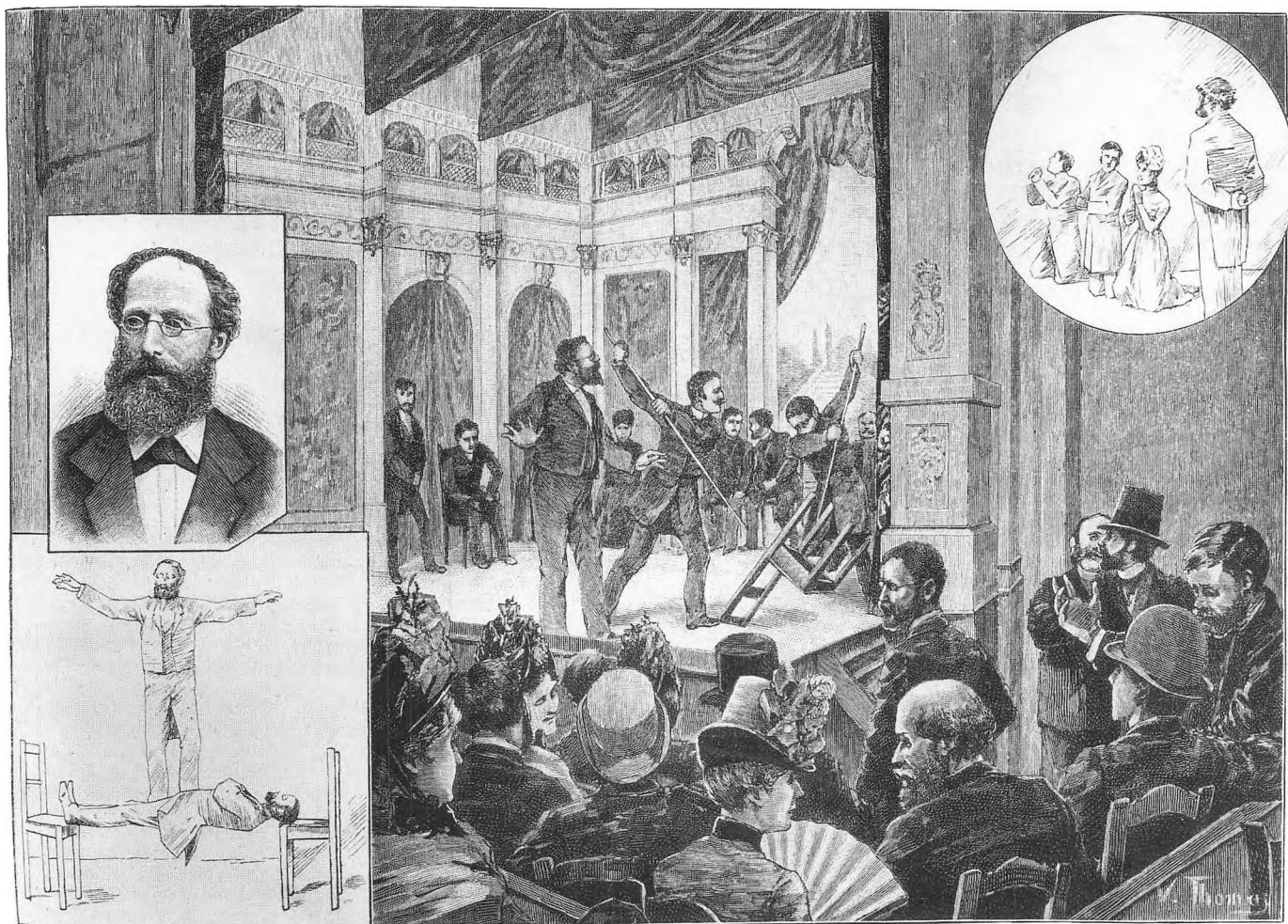
Men Europa kaldte, og i sensommeren 1863 vendte han hjem til Odense, hvor han hele tiden havde holdt forbindelse med sin forlovede, jomfru Inger Christine Langaee, datter af skræddermester Jens Langaee og hustru Dorthe. Carl

Hansen (30 år) og Inger Christine Langaee (37 år) blev gift den 27. oktober 1863 i Vor Frue Kirke, og en god uges tid senere havde han altså urpremiere som dansk scenehypnotisør på Odense Teater. Det var starten på en helt eventyrlig karriere inden for gøglets verden.

Men Carl Hansens virksomhed kan også ses fra en helt anden vinkel. Den har forfatteren Uffe Hansen så glimrende gjort rede for i sin bog fra 1991, *Psykoanalysens fortrængte fortid*. Han dokumenterer her, at psykoanalysens »fader«, Sigmund Freud, som ung overværede Carl Hansens hypnoseforestillinger i Wien og dér lod sig inspirere af, hvad han så og oplevede³.

I bogen citerer jeg en del meget omhyggelige avisreferater af Carl Hansens forestillinger, så vi i dag kan danne os et klart billede af hans fremgangsmåde. Forestillingerne var forbavsende ens fra gang til gang. Som en mundsmag garnerede han jævnligt sine annoncer med et udførligt trykt program, en opremsning af alle de episoder, som publikum ville opleve, hvis man investerede i en billet til aftenens forestilling. Avisreferaterne viser, at han ganske nøjagtigt fulgte annoncens tekst oppe på scenen. Publikum fik, hvad det havde betalt for, og frem for alt en hjertelig latter.

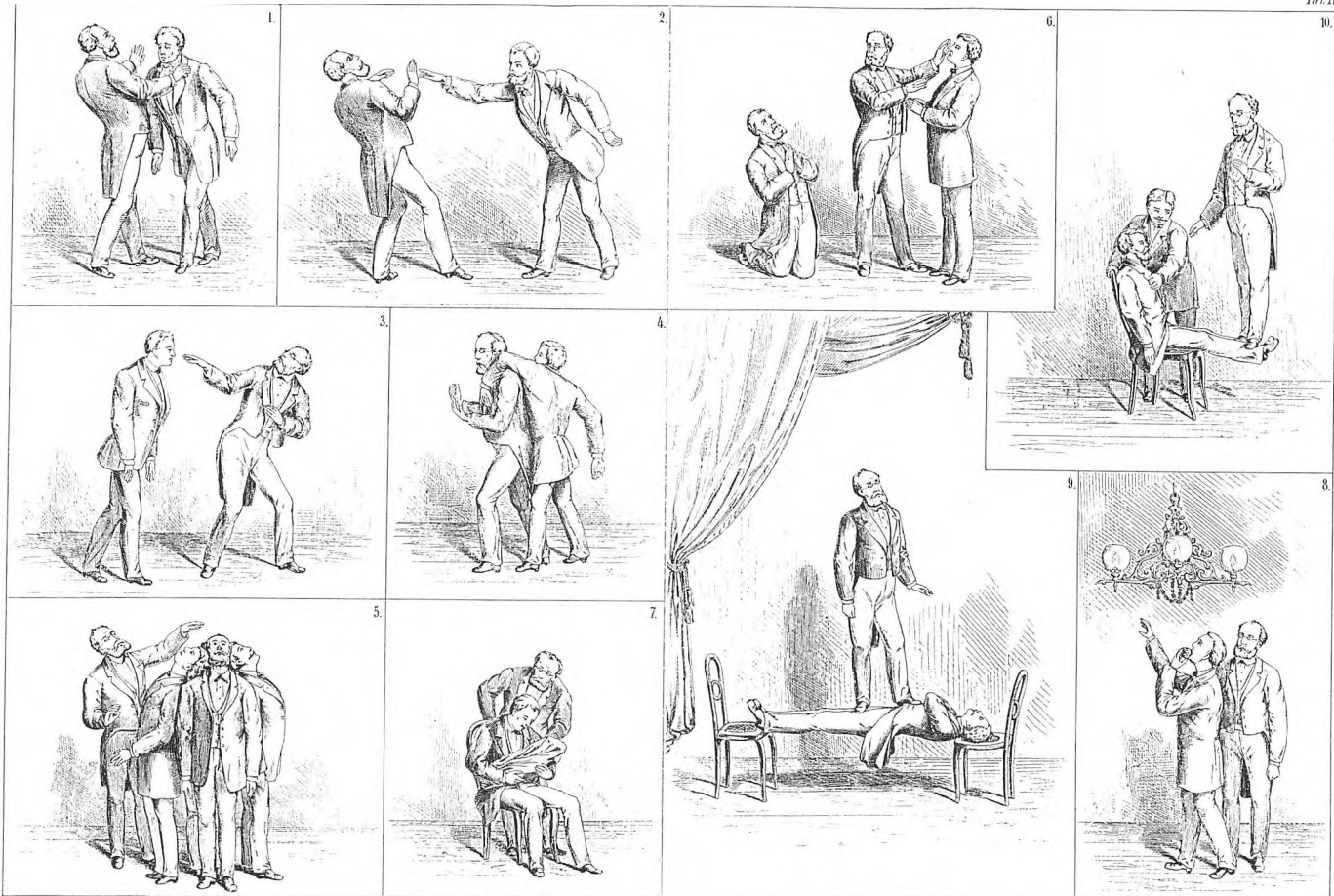

Scenehypnotisør Carl Hansen kom viden om med sine forestillinger, som han legitimerede ved at kalde dem for videnskabelige eksperimenter. Her ses han på scenen i etablissementet Concordia i Berlin ca. 1879 i færd med at dirigere medierne rundt i forskellige roller: Et par drabelige ungersvende med spyd er i færd med at dræbe et farligt rovdyr. Mønstret i den slags hypnose kan varieres i det uendelige og er renlivet gøgl. Xylografi af Victor Thomas, gengivet efter et samtidigt tysksproget billedblad (Udlånt af Per Børsh, Hillerød).

Som optakt til selve forestillingen holdt Carl Hansen et foredrag, hvori han antydte »den dyriske magnetismes« betydning som helbredelsesmiddel. Herefter begyndte »eksperimenterne«, så publikum fik syn for sagn. Ved »sit blik indflydelse og ved visse håndbevægelser«

var Carl Hansen i stand til »i en mærkelig grad at påvirke adskillige af de tilstedeværendes fantasi«.

Carl Hansen opfordrede publikum til at komme op på scenen og prøve forsøgene - og han bedyrede, at det var ganske ufarligt.

Zöllner, Wissenschaftliche Abhandlungen. Bd. III.

Lith. Anst. v. D. A. Pöschel, Leipzig.

Tavle med tegninger forestillende en del af magnetisør Carl Hansens mest karakteristiske tableauer. Tegningerne findes som bilag i bogen af Friedrich Zöllner: Wissenschaftliche Abhandlungen, bind 3, 1879 (Anders Enevigs samling).

De frivillige blev anbragt med ryggen mod tilskuerpladsen og blev anmodet om at forholde sig roligt i nogle minutter. De blev alle udstyret med en lille zinkplade med en blank stift i midten, som de skulle stirre på. Carl Hansen gik nu rækken igennem fra mand til mand og lavede nogle energiske håndbevægelser. Carl Hansen lukkede derpå deres øjne og sagde: »Nu kan De ikke åbne dem. Prøv!« Hypnosen var indtrådt.

Turen kom derefter til munden, som de hypnotiserede ikke kunne åbne; armene, som blev lamme, og fødderne, der var som naglet fast til gulvet, så folk ikke kunne røre sig ud af flækken. Med et let slag på panden kunne Carl Hansen få folk til at glemme deres navn, og først når »fortryllelsen« var hævet, kunne folk huske deres navn igen. Under forestillingen fik Carl Hansen folk til at optræde i forskellige komiske situatio-

Carl Hansen

ner. De troede på alt, hvad han sagde. De fik tandpine, red på en rørstol, spiste rå kartofler, som de troede var de dejligste pærer; han fik dem til at drikke vand af et glas i den tro, at det snart var alskens gode drikkevarer og snart blæk.

Dagbladet *Politiken* bragte den 28. februar 1907 en kronik af forfatteren Martin Andersen Nexø (1869-1954) med titlen »Magnetisør Hansen«; artiklen giver et dybere indblik i den odenseanske magnetisørs virksomhed og skal derfor omtales lidt nøjere. I kronikken hed det bl.a.:

Billedet forestiller Carl Hansen, født i Odense den 24. maj 1833. Han havde urpremiere som scenehypnotisør her i landet den 6. november 1863, da han sprang op på scenen på Odense Teater og præsenterede sin første offentlige forestilling. Det blev siden til virkelig mange rundt om i Skandinavien, og han blev et kendt navn over hele Europa - ikke mindst i de tysktalende lande. Dengang hed den slags eksperimenter ikke noget med hypnose; man kaldte det »dyrisk magnetisme«, og Carl Hansen titulerede sig som magnetisør og smykkede sig med en hjemmelavet professortitel. Han var en markant personlighed og boede en del år i Gentofte ved København. Herfra forsvandt han sammen med sin kone omkring 1895. De flyttede formodentlig til England og var dermed ude af sagaen for vort vedkommende. Portrættet er gengivet efter: Die Transcendentale Physik und die sogenannte Philosophie, af Friedrich Zöllner, 1879 (Anders Enevigs samling).

»Magnetisøren er altså død. Manden med de sjældne evner. Jeg skylder den mands evner en del; han er den første, der har åbnet mig et større perspektiv ind i menneskeheden; to perspektiver, et til dumheden og et til dens udnyttelse.

Det var i tidsrummet mellem 1884 og 1888, at den store magnetisør Hansen ville komme til Rønne og give tre forestillinger på teatret. Det første han foretog sig, var at komme i forbindelse med tre-fire af de drevneste teaterrotter, og søndag formiddag var vi alle trommede sammen på teatret, en 20-30 stykker. Magnetisøren var en mand, som forstod at behandle drenge. Til slutning holdt den fyldige, skæggede mand en lille moralpræken for os og mindede os om en rask drengs egenskaber: Tavshed og adræthed; vi behøvede den ikke, hver mand var opsat på at gøre sin pligt.

Vi fik hver en fribillet og skulle fordele os blandt publikum, og når folk kaldtes op på scenen, skulle vi være imellem dem - helt tilfældigt forstår sig. Dette var for en gangs skyld fest for en rask dreng; hele byen skulle tages ved næsen!

Teatret var propfuldt; den forunderlige mand holdt først en tale, hvori han forklarede arten af sin sjældne kraft og anmoder folk om at

komme op på scenen. Det er ganske ufarligt, ganske ufarligt! - og snart er scenen fuld af folk, og forestillingen kan begynde.

Vi får alle en sort skive i hånden med en stikende glasdiamant i; den skal vi sidde og stirre på, til hypnosen melder sig. Magnetisøren går omkring og prøver virkningen og skiller de dårlige emner ud. Et lille blink med det ene øje er det hemmelighedsfulde kriterium; snart er kun hans garde tilbage, og løjerne begynder«.

Herfra fortæller skomagerlærlingen Martin om slagets gang, der nøje følger referatet i *Bornholms Avis* den 16. november 1885.

Den første forestilling afvikledes som aftalt mellem Carl Hansen og drengene, men ved næste forestilling endte det hele i kaos. Carl Hansen havde ikke holdt sin del af aftalen, idet han »glemte« at betale en af knægtene en krone for at ligge bomstille, mens en tilskuer fra salen stak en knappenål i rumpen på ham.

Drengen hævnede sig ved at lade, som om han i sin hypnotiserede tilstand ikke kunne trække sin tunge ind og lukke munden, da han fik besked på det, og derved hylede han Carl Hansen helt ud af rollen. Publikum lo.

»Vi andre glemte vor hypnotiske tilstand for at glo og grine med. Da erklærede magnetisøren brat forestillingen forbi og forsvandt i kulissen. Han glemte at vække os først - og nu er det altså for sent. Den store naturkraft havde sluttet af så betids, at han slap om bord på damperen, og væk var han«.

I december 1886 udsendte Justitsministeriet et cirkulære, der fastslog, at hypnosen kunne give skadelige følger for de personer, som blev brugt til forsøgene. Derfor blev forsøgene

Tryllekunstneren Dr. Adams Epstein foreviste sine kunster for odenseanerne i to omgange. Første gang den 27. september 1901 og anden gang den 2. april 1904. Begge gange på Industripalæet (Stadsarkivet).

forbudt. Dermed stækkede myndighederne effektivt vingerne på Carl Hansen - og på alle andre scenehypnotisører.

Carl Hansen tog derfor båden til Malmø, hvor der ikke var restriktioner af nogen art. Carl Hansen har, så vidt jeg véd, aldrig optrådt her i landet efter myndighedernes indgreb. Vilkårene var blevet for barske for den 54-årige gøgler, der ustandseligt ville have politiet rendende i hælene på sig, hvis han på en eller anden måde beskæftigede sig med hypnose.

Carl Hansens sidste livstegn her i landet er fra en folketælling i 1895, da han som 62-årig boe-

Industripalæet.

Søndagen den 29de, Mandagen den 30te Septbr. og Tirsdagen den 1ste Oktober, Kl. 8 Aften:

Séancer.

Dr. Adams Epstein,

kejserslig russisk og kgl. svensk Hofkunstner.

At det righoldige Program bl. a. Hukommelseskunst, Stoffets Gjennemtrængelighed, 4.'Dimension, Indiske Kraftexperimenter, Borddans (uden at Bordet bliver berørt eller nogen Person er i Nærheden af det; med et almindeligt firkantet Bord, nøjagtigt undersøgt saavel før som efter), Aandeknuderne, Tavletskrivning, Tankelæsning og Tankeoverføring osv.

Til Slut: Aandefremmaning (dansk Séance) Afdøde Personers Aander fremmanes og bevæger sig frit omkring paa Scenen osv.

Num. Billetter a 150 Øre, øvrige 1 Kr. samt Balkon 75 Øre
erholdes i Westergaards Boghandel samt i Industripalæets Kontor.
Bestemt kun disse Séancer.

Portræt af Faustinus Capriello fra hans yngre dage (Anders Enevigs samling).

Faustinus og Dr. Waldoza

Jeg har fundet frem til nogle af gøglerne, og den mest markante og bedst kendte var også en spændende person: Faustinus Capriello (1868-1946), som første gang besøgte Odense den 24. september 1887 og derefter mange gange. Han var en mester til at skrive annoncer, hvilket kendetegner denne del af underholdningsbranchen. I de første mange år indtil ca. 1900 var han nærmest en slags »udvidet« tryllekunstner med mystik og clairvoyance som speciale, men efter århundredskiftet og ca. 25 år frem levede og åndede han alene for parapsykologiens forskellige former.

Faustinus fik selvfølgelig også sine kopister, og her trådte scenehypnotisøren Dr. Waldoza og hans familie tydeligst frem. Dr. Waldoza besøgte Odense første gang den 7. april 1925 i Fyns Forsamlingshus, hvor publikum vred sig af latter. Derefter kom han mange gange til byen. Waldozafamilien har også fået en fyldig omtale, og dermed har jeg sluttet undersøgelsen af den gråzone i underholdningsbranchen, som i mere end 100 år trods myndighedernes forbud alligevel trivedes og stadig trives brødt nede under samfundets polerede overflade.

Forevisningsforretninger og markeder

I aviserne støder man jævnligt på forevisninger ude på markedspladserne, og mange af dem var givetvis en guldgrube for samvittighedsløse gøgler. Lidt efter lidt bliver man naturligvis hårdhudet og registrerer rutinemæssigt oprørende

de i Gentofte med sin kone. Noget tyder på, at han kort efter rejste til England, hvor Odense-drengen endte sine dage.

Han var en meget spændende gøgler, men også en seriøs hypnotisør, så naturligvis fik han sine kopister, efterlignere, både blandt gøglere og såkaldt alternative behandlere i sundhedssystemet. Nogle mener, at det er to alen af et stykke, og sådan tror jeg egentlig også, han betragtede sig selv.

annoncer om den slags mennesker, der i gøglernes fagsprog omtales som abnormiteter. Det vil sige vanskabninger af forskellig slags, som - for at kunne eksistere før det sociale sikkerhedsnet blev opfundet - måtte lide den tort at lade sig vise frem på markedspladser i et forevisningstelt som et interessant fænomen.

Der var for eksempel den 15-årige pige fra Bøhmen, der i 1847 rejste rundt fra marked til marked med en stor gevækst foran på brystet og maven, livagtigt som et lille menneske. I virkeligheden var det pigens egen tvilling, som i fosterstadiet var groet sammen med den levende-fødte, og som hun nu måtte holde liv i for ikke selv at gå til grunde. En skæbne, som i vor tid formodentlig kunne ordnes ved en operation.

Skt. Knuds Marked med heste-, kreatur- og krammarked i begyndelsen af juli måned var ubetinget den største begivenhed i Odense. Under optakten til og efterdønningerne efter selve markedsdagen den 10. juli, som var datoen for drabet på Knud den Hellige i Albani Kirke, var gaderne fyldt med folk, gøgl, heste og kreaturer. Flakhaven og de tilstødende gader var pakket med gøgl og fremmede handelsfolks og håndværkeres boder og telte, så man hverken kunne komme frem eller tilbage. Det var festdage uden lige, som nærmest kan sammenlignes med de store markeder i vor tid uden for købstæderne: Løgumkloster, Ho, Hjallerup og Vorbasse samt Egeskov Marked i Kværndrup.

Tryllekunstneren og antispiritisten Faustinus Capriello var også en habil bugtaler. Denne kunst brugte og misbrugte han ved sine okkulte forestillinger over for den menighed, der fulgte ham rundt. Hovedet fra ca. 1890 blev anbragt på et lille bord på scenen, og ved hjælp af skjulte snoretræk fik han munden til at åbne og lukke sig. Øjnene kunne også bevæges fra side til side, så det for tilskuerne så ud, som om det var bugtalerhovedet, der svarede på tilskuernes spørgsmål. Hovedet, halleasken og de øvrige remedier er i privat eje (Anders Enevig fot., 1993).

Vi kan takke byernes handelsstandsforeninger og deres ihærdige lobbyvirksomhed på Rigsdagen i forrige århundrede for at have fået krammarkederne forbudt i købstæderne. Loven blev vedtaget den 23. maj 1873, og den fastslår kort og godt, at disse krammarkeder bortfaldt med udgangen af 1882. Med det resultat, at loven faktisk kastrede den gamle hævdevundne ret til at holde marked i købstæderne, da krammarkedet netop var den del af det store marked, som trak folk til byen: Den frie adgang og ret for alle til at falbyde deres produkter, enten det drejede sig om tilrejsende eller lokale handlende og håndværkere.

Dødsstødet ramte naturligvis også Skt. Knuds Marked, der siden middelalderen havde været et frit marked, hvor alle uden videre kunne stille op og tilbyde deres varer. Loven blev alene indført, fordi de lokale handlende og håndværkere fandt, at de fremmedes produkter tit var billigere end de lokale handlendes, og derved fik f.eks. Odenses borgere et ubehageligt sammenligningsgrundlag for deres indkøb.

En sammenslutning af »Flere indenbys næringsdrivende« var hurtigt blevet klar over, at

Verdens største Experimentator

WALDOZA

*Et Navn, der kan trække stuvende fuldt Hus
Et Program, der er yderst interessant og morsomt
Et Honorar, der giver lille Billetpris - stort Overskud*

byens handelsstand og håndværksmestre havde savet den gren over, hvor de selv sad, og derfor satte de en annonce i *Fyens Stiftstidende* den 4. juli 1883 med følgende tekst: »Skt. Knuds Marked den 12. og 13. juli. Da mange af de ærede landboere er af den mening, at krammarkederne er aldeles hævede, så gøres herved opmærksom

Ernesto de Waldoza (1923-1992) var den sidste i rækken af professionelle hypnotisører med direkte forbindelse bagud til de store gamle: Carl Hansen og Faustinus. Hans far, Dr. Waldoza, og mor, Karina de Waldoza, optrådte flere gange i Odense i 1920'erne og 30'erne, men sønnen Ernesto lagde først ud i 1943. Reklametryk-sag ca. 1950 (Anders Enevigs samling).

på, at de sædvanlige udsalg fra telte på torvet vil le finde sted begge markedsdage«.

De indenbys næringsdrivende glemte blot at oplyse, at krammarkederne vitterligt var op-hævede, og at der ingen udenbys handlende var i byen de to »markedsdage«. Det var de odense-anske næringsdrivende, som nu indtog pladserne i telte på Flakhaven. Den fri konkurrence var for fremtiden død i Odense og i landets andre købstæder.

Det fænomen, som handelsstandsforeningen og byens styre i vor tid kalder for Skt. Knuds Marked, har intet med begrebet marked at gøre, uanset hvor mange krumspring man gør, og uanset hvor mange telte og boder man placerer rundt om i byen. Den frie konkurrence blev knækket i 1882, og følgen blev, at det alene er Odenses lokale handlende og håndværkere, der har adgang til at stille telte og boder op på de centrale pladser i snævert samarbejde med bystyre og politi.

Skt. Knuds Markedet var blevet kastreret. De første år var der ingen gøglere i byen, men lidt efter lidt fandt de farende folk ud af, at de trods alt kunne tjene en dagløn ved at tage til Odense. Den 9. juli 1885 skrev avisen, at »handelen i butikkerne var så lille, som vistnok ingensinde før, i det hele havde markedet mere karakteren af en folkefest for ungdommen i Pantheons have, hvor dansepladsen og dampkarrusellen stadig var fyldt af et glad publikum«.

For i nogen grad at dække over fadæsen med de kastrerede markeder opfandt smarte reklamefolk og byernes forlystelsesråd de såkaldte

Kæmpedamen Rosa Rosalias impresario satte den 9. juli 1894 følgende annonce i avisen: »Med øvrighedens forventede tilladelse ankommer verdens største kæmpedame, frk. Rosa Rosalia, til Skt. Knuds Marked og forevises i et telt på Heden«. Mere er der ikke at tilføje (Løbesedlen udlånt af forfatteren Erik Nørgaard, Lange-land).

byfester, som fik de mest fjollede og iørefaldende navne, man kunne finde på. Jeg vil ikke hæn-ge byen ud med navns nævnelse, men geniale folk fandt et sted på at kalde byfesten for »Nat-huefesten«, da ideen var, at byens borgere skul-le anskaffe sig en nathue og bære den som tegn på, at de morede sig! Og det gjorde man så.

I en længere periode arrangeredes også fe-ster som Børnehjælpsdagen og Rundskuedagen med store lokale optog gennem byen, som to-talt spærrede al færdsel. Disse optog afvikledes undertiden lige efter, at politiet af færdselsmæs-sige hensyn havde nægtet omrejsende cirkus at foretage en såkaldt cirkusparade gennem byen bestående af festligt udklædte artister, flotte he-ste og elefanter som reklame for forestillingen ude på markedspladsen.

Det mest modbydelige, jeg er stødt på i de un-dersøgte 300 år, var imidlertid ikke en forevis-ningsforretning ude på en af markedspladserne, men derimod én inde i Odense i Skt. Hans Kir-kes ligkapel. Her havde graver og dannebrogsm-and Jørgen Andersen i begyndelsen af 1870'erne en solid forevisningsforretning - formentlig med myndighedernes stiltiende billigelse.

Dér stod dannebrogsmanden året rundt inde i ligkapellet og skruede kistelågene af, hvorefter han foreviste de afdøde odenseanere - naturlig-vis mod kontant betaling.

Sagen kom frem i forbindelse med, at en mu-rersvend Nielsens 32-årige kone i marts 1873 havde druknet sig med sine to børn på fire og seks år i Odense Kanal, og det var dem, der var sensationen.

Paa Vesterbrogade Nr. 12 forevises kun i faa Dage

Frøken ROSA har en smuk Sangstemme og underholder Publikum med Sange paa flere forskellige Sprog.

Obs! Frøken Rosa har den kolossale Vægt af ca. 400 Pund. Hun er tillige i Besiddelse af en saadan Stryke, at hun med Lethed bærer selv den sværeste Mand i opretstaaende Stilling paa sit Bryst.

Calberg sen. — ved Axel Ipsen — Redaktionsred. J. Kjøben.

Kæmpedamen ROSA ROSALIA

Murersvenden satte derefter en annonce i *Fyens Stiftstidende* den 13. marts 1873 med blandt andet følgende tekst: »Min ulykkelige familie har været forevist for penge, *efter* at jeg havde betalt graver Andersen 3 rigsdaler. Det var, hvad jeg efter min stand og stilling havde råd til«.

Den slags foregik i kirkens regi i de såkaldt go-de gamle dage!

Miss Florens fra Dyrehausbakkens sangerindepavillon var et yndet trækplaster i 1930'ernes Odensevarieteer. Her ses hun i spagat som danserinde i balletten Svanens død, der altid var forestillingens glansnummer. Publikum piftede, kom med grove tilråb og hylede af grin, men heldigvis opfattede hun alt som en stor kompliment (Barlys samling).

Noter

1. Værket er blevet til på den måde, at jeg fra 1640 og op til 1772, hvor det første nummer af *Fyens Stiftstidende* udkom, har benyttet mig af dokumenterede oplysninger fra endnu ældre aviser og bøger samt fra arkivalier om emnet fra Landsarkivet for Fyn.

Men efter 1772 er der udelukkende benyttet stof fra odenseanske aviser; mest annoncer, men også en del redaktionelle artikler,

som jeg havde fundet frem allerede i 1960'erne og 70'erne som baggrundsmateriale for mine tre bøger: *Cirkus i Danmark*, der udkom 1981-82. Det store slæb var altså gjort. Troede jeg. Tilbage var »kun« ordret at afskrive de mange avistekster med gotisk skrift i datidens stavemåde; store og små bogstaver - og den kringlede ordstilling.

Projektet startede 1993, hvor jeg præsenterede Stadsarkivet for projektet og mit råmateriale, idet jeg vederlagsfrit tilbød at udføre

Maleri forestillende Skt. Knuds Marked på Albani Torv i Odense, malet af Pietro Krohn (1840-1905). Det blev udstillet første gang 1867. Scenen forestiller afdelingen for krammarkedet, hvor lokale og tilrejsende handlende og håndværkere dels har slået deres boder op og dels handler under åben himmel. Et enestående vidnesbyrd om folkelivet i Odense i begyndelsen af juli, hvor markedet fandt sted. Man må forestille sig, at alle gader i den indre by var pakket til på samme måde, så man kun med stort besvær kunne komme frem og tilbage. Gøgl og cirkus var uden tvivl anbragt samlet på en anden plads i byen, da det var mest hensigtsmæssigt for alle parter. Heste- og kreaturmarkedet var placeret et helt tredje sted, så myndighederne så vidt muligt kunne undgå berettigede klager over de uhygiejniske forhold, der uvægerligt ville opstå, når flere hundrede kreaturer og heste i mange timer stod opmarcheret række ved række (Wermund Bendtsen fot., Møntergården).

Billedet af Skt. Knuds gøglermarked på Heden kan ret sikkert tidsbestemmes til omkring 1910, da Cirkus Overgaard ifølge en annonce den 7. juni tog navneforandring til Cirkus Varieté, som tydeligt ses placeret ovre til venstre i rækken af forlystelser. Langt tilbage, lige over skiltet med Varieté, ses Ansgar Kirke, der ligger på Sdr. Boulevard 1. Vi må altså forestille os, at man ser hen over en del af den træbevoksede Assistens Kirkegård. Set med nutidsøjne må man tro, at det var en meget alvorlig sag at tage til marked i Odense omkring 1910. I hvert fald var der - i modsætning til vor tid - påfaldende få børn blandt publikum (Møntergården).

slavearbejdet med afskrivning fra aviserne, udfærdigelse af manuskripter og fremskaffelse af illustrationer. Jeg må indrømme, at det fra min side ikke alene drejede sig om idealisme, for bag ideen lå et personligt ønske om at undersøge, hvordan de omreisende folkelige forlystelsesforretninger og miljøet omkring markeder og festpladser havde udviklet sig i tidens løb. Fra det helt primitive sta-

de til det højt udviklede teknologiske niveau, vi nu kan se med vore egne øjne - og ikke mindst høre.

Der er virkelig sket en udvikling af dimensioner i de foregående 300 år, og skal jeg være ærlig, så havde jeg i hvert fald ikke fuldt overblik over, hvornår de forskellige former for underholdning kom til landet og blev brugt her, selv om jeg varmt havde interesse-

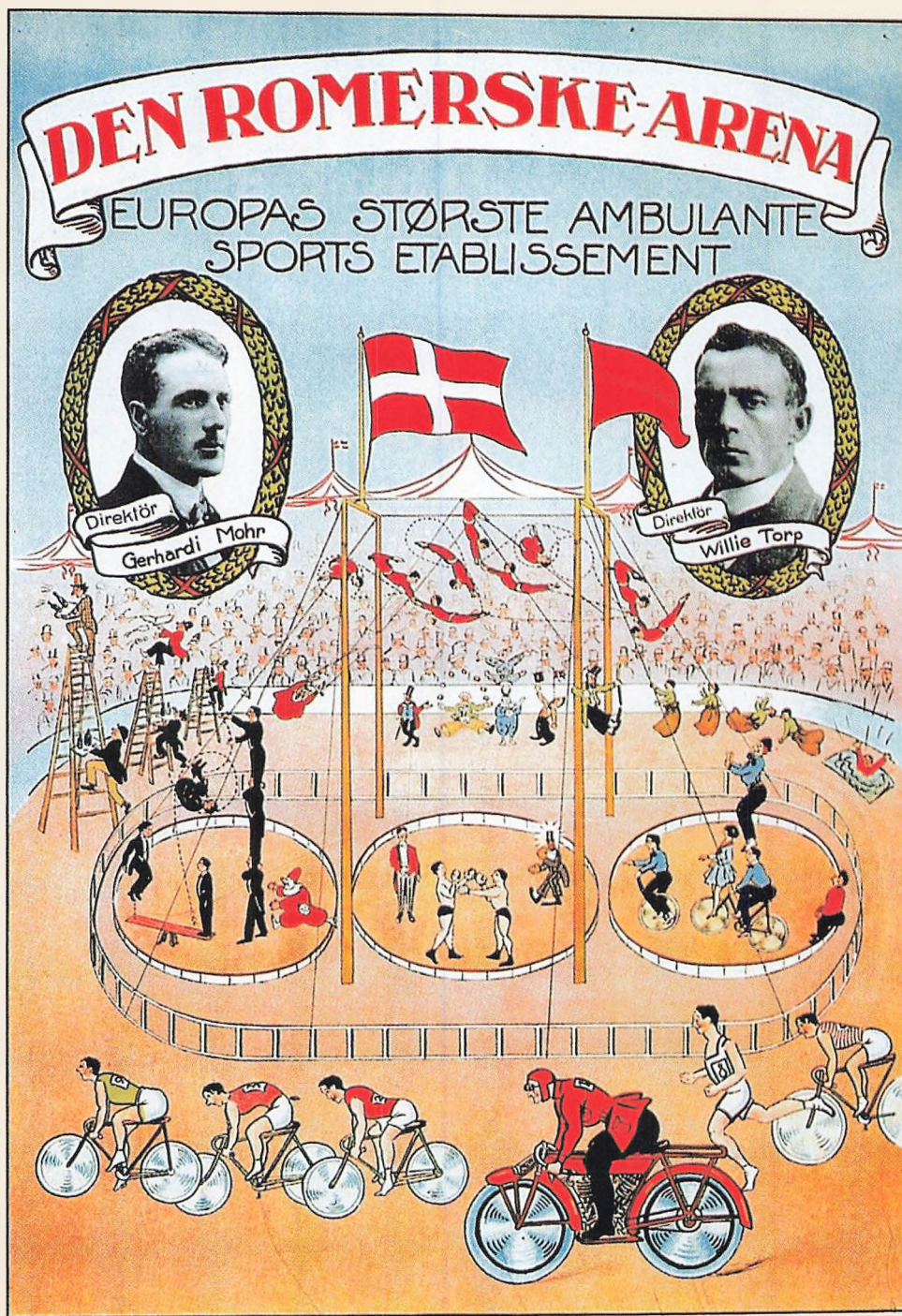

Der ville være stof nok til en større afhandling om de placeringer, som Odense i tidens løb har budt Skt. Knuds gøglermarked, incl. de begrundelser, der har været brugt som forklaring for, hvorfor netop den nye plads var bedre end den gamle og hidtil benyttede. Hertil kom, at man af hygiejniske grunde var nødt til at bruge lidt afsidesliggende pladser til den anden afdeling af Skt. Knuds Marked: Kreatur- og hestemarkedet, der var en betragtelig del af markedet, da den trak mange landboere til byen. Billedet viser Skt. Knuds gøglermarked fra 1920'erne – nu på Sortebrødre Torv (E. Biering fot., Møntergården).

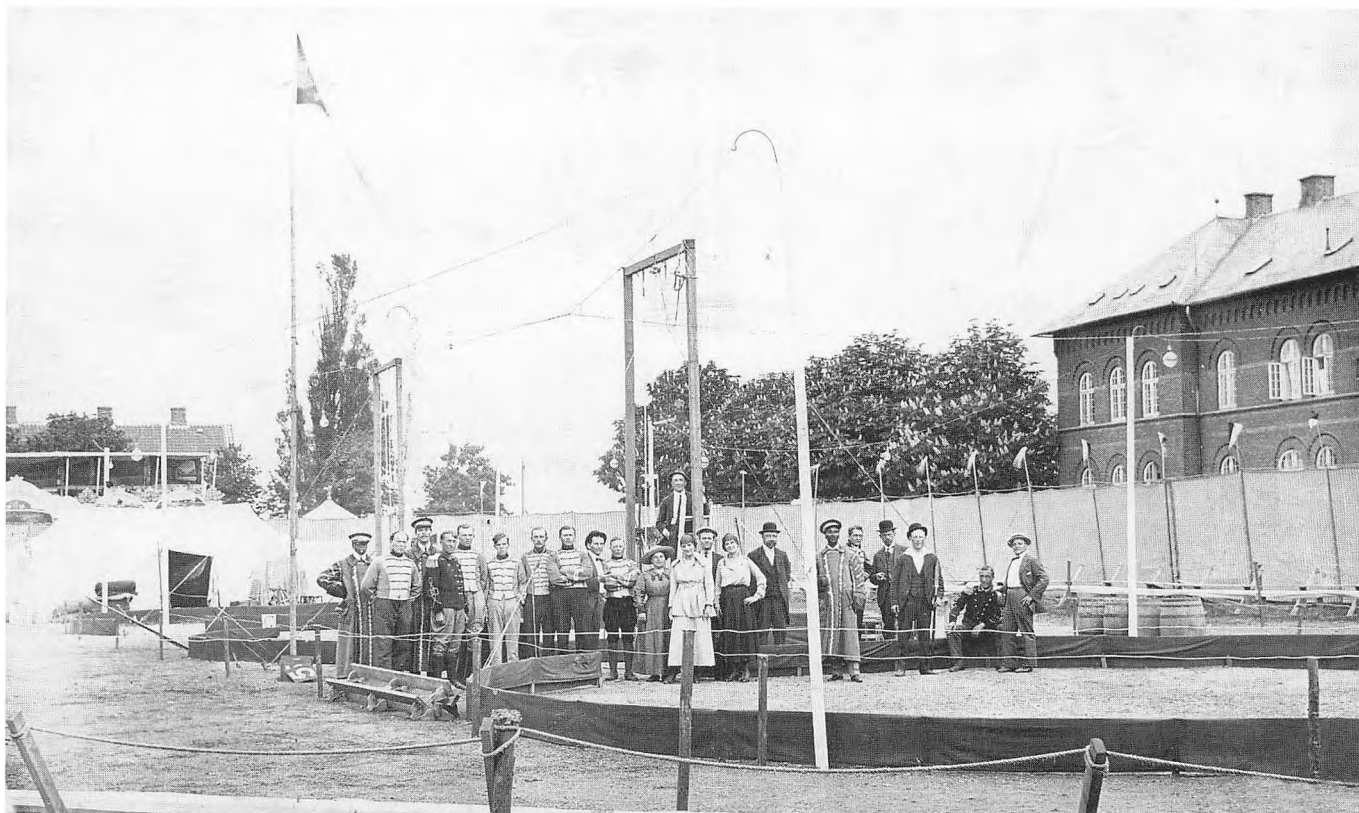
ret mig for emnet siden 1960. Ingen havde tidligere systematisk og sammenfattende beskæftiget sig med det store historiske stofområde. Jeg havde ikke i min vildeste fantasi forestillet mig, at det blev til fire tykke bind, og jeg var slet ikke forberedt på at møde det mylder af mennesker og de hundreder af professionelle forlystelsesforretninger, jeg løb ind i.

2. Systemet virkede helt op til den 1. oktober 1919, hvor den såkaldte retsreform trådte i kraft. Der er endnu meget tilbage at ønske.

Inden for emnet cirkus og gøgl og folkelige forlystelser i øvrigt vil jeg pege på noget så banalt som den gældende politivedtægt for Odense Politikreds, der omfatter følgende kommuner: Bogense, Langeskov, Munkebo, Odense, Otterup, Søndersø, Tommerup, Vis-

Plakat for Den romerske Arena.
 Farvelitografi, 61 cm x 86 cm.
 Tryk: A/S Kruckow-Waldorff
 (Gengivet efter Anders Enevig:
 Cirkus i Danmark, bind 3, nr. 33.
 Originalplakaten i Statsbibliotekets
 plakatsamling, Århus).

Den romerske Arena var en enlig svale i dansk cirkushistorie. Alene det at rejse omkring med et 3-maneges cirkus under åben himmel med en oval løbe- og cykelbane rundt om, alt omgivet af et højt vimpelprydet rundsejl, så nysgerrige ikke kunne kigge ind, var en sensation. Eksperimentet holdt kun i en sæson og er ikke blevet gentaget. Arenaen besøgte ifølge Fyens Stiftstidende den 20. maj 1918 Odense og fik anvist en plads på Krømmemarken, nabo til rytterkasernen i nuværende Østergade, som ses til højre på billedet (Postkort i Anders Enevigs samling).

senbjerg og Årslev, godkendt af Odense Byråd i 1971 efter indstilling fra politimesteren, altså for næsten 30 år siden, og i den mellemiggende periode er der til dato ikke blevet rettet et komma i det kapitel, der handler om »Offentlige forlystelser«. Det hedder således i politivedtægten:

»§ 39: Offentlige forlystelser, herunder koncerter, cirkus- og varietéforestillinger, dans, afbrænding af fyrværkeri, karruselkørsel, præmiekortspil, forevisning af sevæ-

digheder, skydning ved skydeboder, spil ved spilleautomater, boksekampe og væddeløb må ikke finde sted uden politiets tilladelse. Før tilladelse er meddelt, må bekendtgørelse om forlystelsens afholdelse ikke foretages.

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1 finder ikke anvendelse med hensyn til kirkekoncerter.

§ 40: Ingen må uden politiets tilladelse optræde med musik, sang, behændighedskunster eller lignende på veje eller i gårde.

Det stolte ægtepar: Ernst Heinrich Winther (1847-1941) med sin kone, Henriette Louise (1856-1926), foran den flotte brokarrusel i Odense ca. 1895. Karrusellen blev trukket af to ponyer, som gik i en lukket hestegang inde bag træhestene og kanerne, som fortrinsvis blev benyttet af et voksent publikum, da entreen var ret høj. Rytterne blev som regel udstyret med en lang spids landse, der brugtes til at »stikke til pæren« med. Pæren hang i en galge ca. 1 meter fra karrusellen, og under pæren hang en dinglede metalring, som skulle spiddes, ganske som man endnu kan se ved ringridning enkelte steder i vor tid. Fangede man ringen, gav det en gratis ekstratur. Traditionen er uddød her i landet, men kan endnu ses i forskellige udformninger i det sydlige udland. Ernst Winther kom her til landet i 1875 som leder af et akrobatselskab. 1880 købte han en karrusel, som blev flottere og flottere for hvert år. Den kom tit til Odense - bl.a. den 1. april 1896 for at kunne mere publikum i den stille påskeuge. Ernst Winther drev siden hen også en del biografier og var en overgang en holden mand og blev blandt gøglere kaldt for den rige Winther i modsætning til sin bror Enil Winther (1861-1916), der blev kaldt den fattige Winther. Ernst Winther er begravet på Strib Kirkegård (E. Biering fot., Møntergården).

§ 41: Den, der har fået tilladelse til afholdelse af offentlig forlystelse eller tilladelse efter § 40, skal efterkomme de ordensforskrifter, som politiet giver. Findes særlig

brandvagt nødvendig, skal han udrede udgifterne hertil«.

Alle med kendskab til emnet kan se, at udviklingen forlængst har overhalet indholdet i

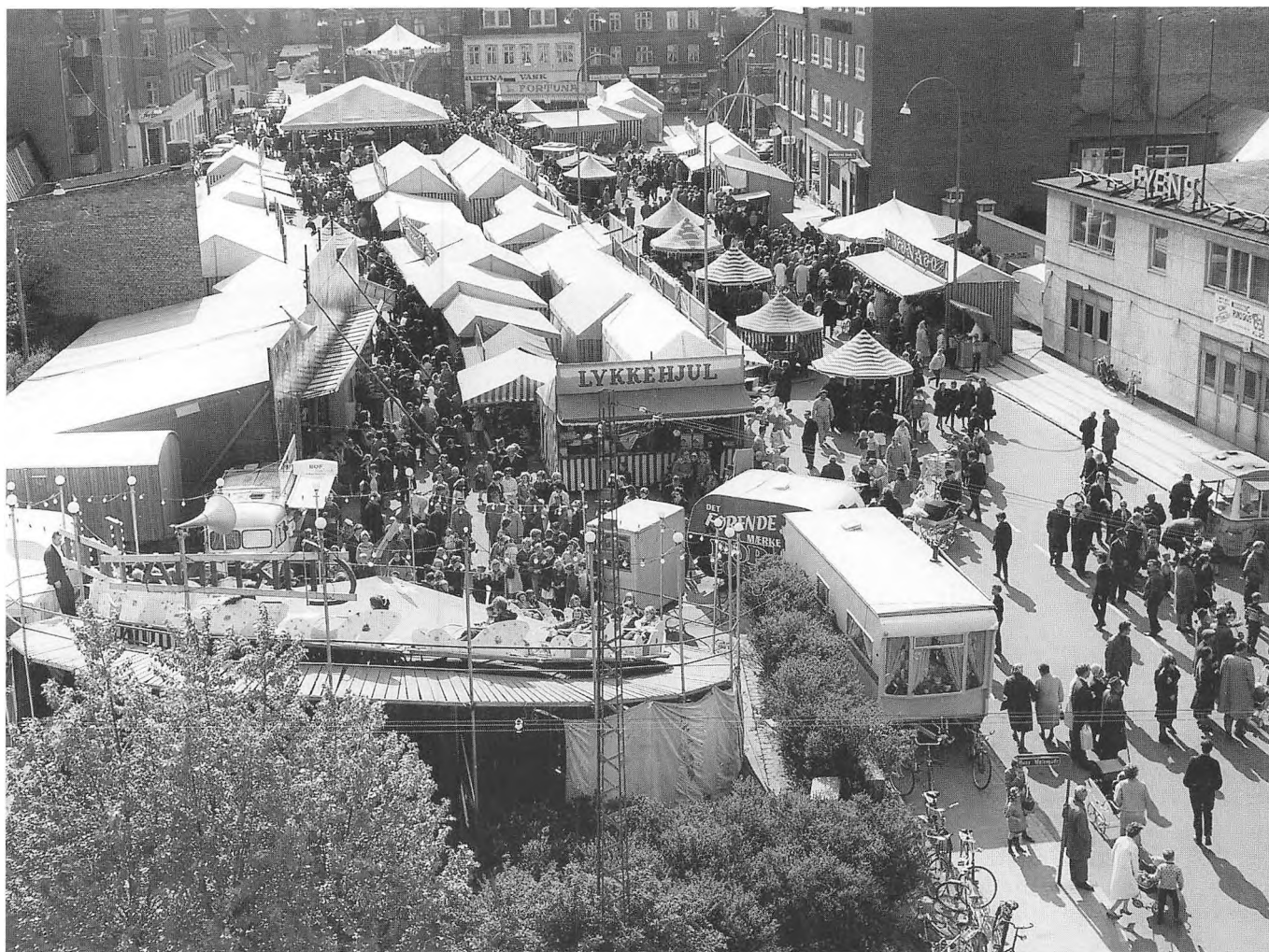

Skt. Knuds Marked i starten af juli afholdtes i begyndelsen og midten af 1920'erne på Sortebrødre Torv, der dengang – før bygningen af Fyns Forum – havde en langt større udstrækning end i dag. Salgsboderne til cigarer og vafler var uhåndterlige skure og småhuse, der viser, at det var lokale handlende, der her ville tjene en ekstraskilling i by af, at købstædernes krammarkeder blev nedlagt i 1882. Siden sygnede den oprindelige frie markedsidé hen, hvilket naturligvis også var formålet set ud fra de lokale handlendes og håndværkeres synsvinkel. Konkurrence udefra er aldrig behagelig, og billedet viser klart, at Skt. Knuds Marked denne smukke sommerdag var en tam affære (H. Lønborg fot., Møntergården).

de forstenede paragraffer, og at de naturligvis bør revideres i overensstemmelse med vor tids opfattelse af utidig kontrol og formynderånd fra politiets side. På landsplan lægger politivedtægterne beslag på et stort antal politifolk, som i stedet kunne udnyttes til bekæmpelse af kriminalitet og vold i samfundet.

3. Jeg henvendte mig naturligvis til Uffe Hansen, og vi blev enige om at samarbejde for at finde ud af, hvem Carl Hansen var, og hvad han stod for.

Vi delte arbejdet på den måde, at jeg påtog mig at undersøge Carl Hansens forhold her i landet, mens Uffe Hansen med henblik på

I 1965 var der endnu liv og glade dage i Odense. Her er Sortebrødre Torv fyldt op med gøgl i anledning af en børnehjælpsdag. Det nu nedrevne Fyns Forum ses til højre i billedet (Anders Enevig fot.).

en engelsk oversættelse af bogen forsøgte at fremskaffe nye informationer fra udlandet, som han også tidligere mest havde beskæftiget sig med.

Jeg havde naturligvis de bedste betingelser og mener, at det ved hjælp af et stort kilde-materiale er lykkedes at gøre rede for hans

rejser og virksomhed som magnetisør her i landet og delvis i Norge og Sverige.

Ligeledes at dokumentere alle de gamle og nye love og bestemmelser, en hypnotisør må sno sig uden om for i det hele taget at kunne virke som scenehypnotisør og gøgler med den slags på tapetet.

Al handel hviler på et rovdyrs princip

af Thorvald Pedersen

Erindringer fra et liv som isenkræmmer og træhandler

Ældre odenseanere kender Thorvald Pedersen som byens store træhandler. Han blev født 24. oktober 1874 i Grønnegade 11 som søn af snedkersvend Hans Christen Pedersen og hustru Thora Cathinca Mathilde Bhutho. Efter konfirmationen i efteråret 1888 blev han sat i snedkerlære hos snedkermester A.F. Andersen i Thorsgade, hvor han fik kost, men stadig boede hos forældrene. Læretiden varede 4½ år, og i foråret 1893 blev han udlært. Som svendestykke lavede Thorvald Pedersen en nøddetræs buffet og fik tilkendt Odense Snedkerlaugs udmærkelse.

Med sin snedkerbaggrund var det naturligt, at han kom til at handle med træ, men vejen var ikke så direkte, som det kunne se ud - faktisk lå det ikke i kortene, at han skulle blive handelsmand. Der skulle først en arbejdsulykke og en række tilfældigheder til.

I 1997 modtog Stadsarkivet en afskrift af Thorvald Pedersens erindringer - og senere er originalmanuskriptet også dukket op. Thorvald Pedersen havde aldrig nået at færdiggøre erindringsmanuskriptet, og det foreliggende materiale kunne ikke umiddelbart trykkes. *Odensebogen* bringer hermed et redigeret og sammenstykket uddrag af erindringerne, der ikke tidligere har været offentliggjort. Til at binde uddragene sammen har

arkivar Johnny Wøllekær skrevet nogle tekststykker, der i alt væsentligt bygger på oplysninger fra erindringerne. Retskrivningen er normaliseret, og der er foretaget enkelte og ubetydelige omskrivninger for at lette læseligheden. Originalmanuskriptet tilhører Thorvald Pedersens datterdatter, Birthe Christiansen, Kolding. Interesserede kan se en kopi af originalmanuskriptet på Stadsarkivet.

Opvækst

»Det første jeg husker ... var, at jeg efter nogen udvikling kunne se ind på bordpladen, når jeg stod på tæerne. Den næste erindring var, da min mor fulgte mig til indmeldelse i skole (forberedelsesskole) - den samme som ligger ud til Jernbanegade. Vi begyndte dengang skoleåret om foråret. Jeg har så været 6½ år ved skoletidens begyndelse; min lærerinde blev frk. Hvid, en gammel flink dame, som gav os ca. 36 drenge i klassen hver en hvid sukkermus til julen og dertil kønne julehistorier, som var en god forberedelse til den kære jul, som også jeg forventningsfuld så hen til.

Når vi løb fra skole, var vi vilde af glæde over friheden, som kunne udarte. En lidt sær dreng, som vi kaldte tovlige Johannes, fik i kådheden sin hue fyldt med vand ved vandposten, som

Familien Pedersen samlet til fotografering, ca. 1900, ni søskende og et forældrepar. Stående fra venstre ses Thorvald, Thora, Adolf, Aksel, Arnold og Johannes. Siddende fra venstre ses Ingeborg, Magnus, forældrene Thora og Hans Christen Pedersen og Sofie (Stadsarkivet).

stod i Vindegade omtrent ud for Ydun, og den blev så sat på hans hoved, så vandet løb ned ad hans krop og tøj, og så hvinede han som en af-sindig. Det var nu synd, syntes jeg. Den samme Johannes var den dygtigste i klassen og kom da også på Mulernes skole, hvor de dygtigste kunne optages, når de var otte-ni år.

Da jeg var syv år, fik jeg byplads hos sadelmager Jepsen og broderen karetmager N. Jepsen, Olaf Ryes Gade. Jeg kørte med trækvogn med møbler for sadelmageren og med trætøjet til

vognene for karetmageren til Svend Eriksen, Vesterbro. Det var tit en drøj tur for mig, men værre var det, når jeg skulle med trækvogn til gartner Burhøj i Hunderup og hente hele læs af kartofler og grøntsager - kun når der om sommeren var jordbær med på vognen, var der dog lidt fornøjelse ved det, da jeg naturligvis spiste deraf, hvad jeg kunne overkomme. En dag fik jeg blandt andet en kasse med de tilsyneladende dejligste røde frugter, og jeg tænkte, da jeg fik dem læsset på vognen, nå i dag er der nok

rigtig noget for dig. Et stykke henne på Hunderupvej satte jeg mig til hvil på skaglen og nappede så en af de ualmindelig smukke frugter og bed af den som af et æble, men føj. Det var ikke den dejlige smag, jeg havde ventet. Jeg smed den væk, og der manglede ikke den gang mere end den ene, da jeg afleverede læsset i Olaf Ryes Gade. En tomat kan være vidunderlig smuk, men den smager altså ikke godt første gang, man smager derpå.

Når jeg kom omkring med møbler, fik jeg ofte en skilling, 2 øre, 5 øre, eller højden var 10 øre. Disse blev - om også jeg naturligvis havde ordre til at bringe dem hjem - omsat i for 2 øre eller 5 øre korender. Jeg var kunde hos Eibye på hjørnet af Kongensgade og Grønnegade. Jeg købte også formkranse hos en tyk flink brødsælgerske på hjørnet af Olaf Ryes Gade og Vindegade; o, hvor de smagte godt. De var fra Løndal i Vestergade. Jeg husker også, vi købte brystsukker hos høker Nielsen i Thorsgade, fire-fem huse fra mit hjem. Der fik vi, hvis manden var i butikken, kun fire for 2 øre, men hvis konen var der, mindst 20. Vi så derfor efter, hvem af de to der var i butikken, inden vi gik ind. Madam Nielsen var en god kone, det sagde min mor også.

Far arbejdede i 22 år som svend hos snedkermester C. Jessen, Kongensgade 20, og fik på dette tidspunkt 12 kr. ugentlig [for en arbejdstid fra 6 morgen til 7 aften]. Lørdag morgen stillede alle konerne i porten hos Jessen for at få noget af lønnen til at gøre indkøb på torvet, thi Jessen havde ikke penge til svendene fredag aften. Han var meget fattig, men havde de fineste arbejder og 22 svende og fem-seks lærlinge. Jeg kom ofte på værkstedet til min far, som kaldtes gamle Pedersen, thi han var den Pedersen, der havde været længst på værkstedet.

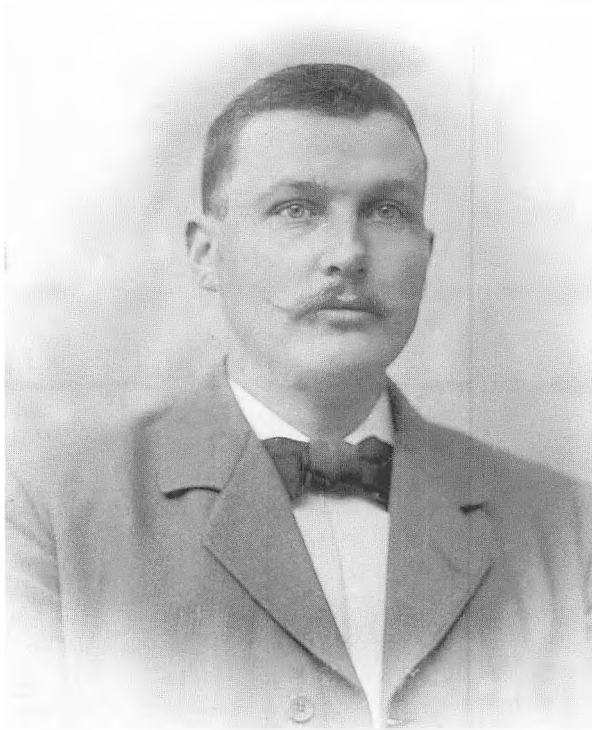
Min far kom fra arbejde godt 7 og fortsatte så på sit eget lille værksted - det var (så længe bedstefar beboede sidehuset) i vor stadsstue.

Det var jo et forfærdeligt slid, både for min mor og far, men det værste var jo at administrere de få penge, som tjentes til klæder og mad til de syv-otte børn, vi var den gang. Vi fik, hvad vi kunne spise, meget boghvedegrød og melvælling, som var vor livret, for ikke at tale om pandekager og øllebrød om søndagen. Vi spiste også meget rugbrød med sirup; det smagte også godt, men vi fik altid maven fyldt, og jeg mener at kunne huske, at den tarveligste mad smagte os bedst. Min bror Adolf og jeg var en gang oppe i Hjallese for at betale renter hos Las Pæsen (Lars Pedersen), og vi blev da beværtet med smørrebrød med lammerullepølse og skinke, men da konen var gået ud af stuen, skyndte vi os at tage pålægget af og puttede det i lommen, da vi jo ikke var vænnet til den slags kost. Min mor sagde, da vi kom hjem, at vi var nogle små fæhoveder ikke at kunne spise sådan dejlig mad, men vi sagde til mor, at det smagte meget bedre som smørrebrød uden pålæg, thi der var et tykt lag smør under pølsen. Hos Las Pæsen havde far 2. prioritet i vort hus, Thorsgade 51, nu nr. 28.

Jeg var ... bydreng hos de to Jepsen'er, indtil jeg var 12½ år. Da syntes mine forældre, jeg skulle se at få en lettere plads, og det fik jeg hos boghandler Peter Alstrup, Vestergade 7, og jeg var der til min konfirmation. Jeg havde hos Jepsen 1,50 kr. om ugen. De blev sat i Fyens Stifts Sparekasse, tillige med andre små penge jeg kunne spare sammen. De skulle være til min konfirmation, men da min søster Sofie skulle have konfirmationsudstyr, måtte min sparekassebog anvendes til dækning af disse udgifter«.

Efter to år i forberedelsesskolen var Thorvald Pedersen som otteårig kommet op i borgerskolens 1. klasse og havde da fået mandlige lærere: »Vi fik nu bøger, en tyk læsebog, da vi begyndte i 1. klasse og havde lærer Mikkelsen i danskfaget, hvortil de nye bøger hørte. Da vi havde læst i dem nogle dage, blev de efterset, og alle, som

Thorvald Pedersen som ung fremadstræbende forretningsmand (F. Dinsen fot., Stadsarkivet).

havde sat fingre i dem, blev kaldt op til katederet og skulle bøje sig ned for at modtage nogle svære slag af et meget tykt spanskrør. Mikkelsen slog med sin ene arm (den anden havde han mistet i krigen); disse brutale slag glemmer jeg aldrig.

Vi fik i 3. og 4. klasse andre lærere, som var mere moderne end de gamle krigskarle. Det var Klausen og Sørensen. De var begge flinke, når vi ellers opførte os ordentligt. Senere fik vi Helsing; ham var vi særlig glad ved og havde megen

respekt for. Som bydreng fra Alstrup kom jeg til ham med bøger. Han gav altid 25 øre i drikkepenge, men jeg passede også på, at han var hjemme, når jeg kom med bogpakken. Det var jo en uhyre skuffelse, hvis han ikke var hjemme, og jeg således blev brændt af for 25 øre.

Da jeg i efteråret 1888 skulle konfirmeres, blev jeg indstillet til Frimurernes Legat, som jeg fik. Det var til flinke drenge af børnerige forældre. Vi var med vore mødre til afhentning af klæderne i Frimurerlogen i Albanigade; der blev holdt en tale til os af Ignatz Breum, og vi blev beværtet med det dejligste smørrebrød og sagde så derefter tak for mad og den dejlige kuffert med indhold af det fineste tøj, syet til os efter mål. Der var alt fra sko til skjorte og slips. Vi var de fineste drenge på kirkegulvet, hvad tøj angik.

Den sommer, jeg skulle konfirmeres, var meget begivenhedsrig. Fra foråret af var vi 20 mindste og bedste gymnaster blevet trænet til at optræde i eksercerhuset af vor gymnastiklærer Abel. Det havde min store interesse; de halve af os drenge ... blev malet sorte, og de mere lyse var uden maling, deriblandt var jeg. Vi optrådte tre-fire aftener og blev hver aften efter forestillingen beværtet med smørrebrød af bedste slags og med limonade.

Hos Peter Alstrup havde jeg det godt. Kunnerne og herr Alstrup og kæresten og svigermøderen fru Terkildsen var alle så flinke imod mig, og Alstrup sagde en dag til mig, om min far ikke ville komme op til ham, da han ville tale med ham. Far kom så derop, og han spurgte ham da, om han ikke kunne tænke sig, at han tog mig i boghandlerlære, men det kunne fader og jeg ikke tænke os; jeg ville jo være snedker ligesom

min far og havde allerede gået i Teknisk Skole, førend jeg blev konfirmeret, og i snitteskole fra jeg var 9 til 13 år om aftenen fra 7 til 9.

Men ved min konfirmation blev jeg så rigeligt betænkt fra boghandler Alstrup og hele personalet. Derfra kom hovedparten af mine konfirmationsgaver. Der var i en pung fra Alstrup en guld femkrone, det var mange penge den gang«.

Arbejdsulykken

Efter svendeprøven gik Thorvald Pedersen på valsen. Turen gik først til Jylland og siden sydover. I efteråret 1894 nåede han til St. Gallen i Schweiz, hvor han fik arbejde ved et byggeri. Her var uheldet dog ude - et uheld, der skulle få stor betydning for Thorvald Pedersens videre

Personalet opstillet til fotografering foran Thorvald Pedersens isenkramforretning i Kongensgade 38 (ud mod Grønnegade), ca. 1910. Thorvald Pedersen, der selv boede en periode i ejendommen, ses til højre i døren. I ejendommen havde firmaet også kontor og lager (Stadsarkivet).

karriere: »Den 22. oktober fik jeg et stemmejern hugget ind på oversiden af min højre hånd, da jeg skulle hente en oliekop over i et vindue, og da jeg passerede en anden svend, som stod og stemmede ud for låse, førte han af vanvare stemmejernet bag ud og ind på min hånd. Det ramte sikkert en stor åre, for det blødte så voldsomt, at min landsmand Munk straks førte mig ind på hospitalet, som var nabo til fabrikken. Jeg blev da forbundet og lagt i seng.

Den første dag mærkede jeg ikke noget, men dagen efter begyndte jeg at få feber, og hånden svulmede op, ligesom temperaturen i løbet af natten steg til over 40 grader.

Sygeplejerskerne blev ængstelige, og professoren blev tilkaldt og sagde, det var blodforgiftning. De talte om operation, men mente ikke, det kunne gå, da min temperatur var så høj. Men jeg bad ham om at gøre det straks, for jeg kunne ikke udholde det længere. Da jeg selv forlangte det, gjorde de det så. Jeg blev kloroformeret og vågnede op med en væmmelig smag og kvalme hen på eftermiddagen. Temperaturen faldt en hel del, men der blev stadig ved at være betændelse i hånden.

Jeg blev opereret i den fire gange - de to første gange kloroformeret ... og den sidste gang rev de senerne imellem tommel- og pegefinger væk med en tang. Det var den smertefuldeste proces.

Men jeg havde det godt. Både læger og sygeplejersker (nonner, katolske søstre) var så gode ved mig. Søster Askeline spurgte mig, om mor ikke var mutter, for hende havde jeg talt om under bedøvelsen. Da jeg kom op af sengen efter fire ugers forløb, gav søstrene mig ekstra forplejning på et lille værelse, som ellers ikke blev brugt. De mente, at jeg havde svært ved at komme mig, fordi jeg var blevet underernæret på rejsen. Jeg tror nu, at der havde været slibestenssnavs på stemmejernet, som havde sat sig

fast på håndrodsbenene, og som derfor ikke kunne renses rigtigt af ved den første behandling på hospitalet.

I begyndelsen af det nye år kom ulykkesforsikringsselskabets repræsentant ud på hospitalet og forsøgte at handle af med mig og spurgte, om jeg ikke havde hjemvé. Det sagde jeg nej til. Jeg havde det så godt, og jeg ønskede at blive, til vi kunne bedømme, om min hånd kunne bruges igen.

De kom så derefter en gang imellem og bød mig mere og mere for at rejse hjem med afregning. Men jeg havde gode rådgivere i underlægen dr. Dans og kammeraterne. Dr. Dans sagde stadig, at vi skulle først være sikre på, at jeg kunne beholde hånden, selv om jeg også måtte være klar over, at jeg aldrig kunne komme til at arbejde som snedker mere. Hen i april 1896 handlede jeg så af med forsikringsselskabet og fik ca. 4.300 franc. Jeg skulle betale det halve af sygehusopholdet, men jeg tror, der blev 3.600 franc til rest. Jeg havde fået lidt forskud, mens jeg var på hospitalet, da jeg jo måtte have lidt til tobak og andre små ting, og noget tøj købte jeg, da jeg skulle hjem.

Aftenen før jeg rejste hjem, gav jeg afsked til kammeraterne og boede på hotel om natten og tog så med toget over Zürich og Basel, Kassel, Hannover og Hamborg. I Hamborg hævdede jeg den store check, jeg havde fået, i danske penge og tog så til banegården og rejste over Lübeck-Korsør hjem til Odense. Jeg blev naturligvis modtaget af alle mine søskende og forældre, det havde jo været en slem tid for dem at have mig liggende så langt væk, selv om vi naturligvis skriftligt havde forbindelse med hinanden.

Mor havde lavet dejlig hakkebøf, som var min livret, og gensynsglæden var jo stor, selv om jeg havde hånden i bind, da den ikke var lægt. Jeg blev behandlet på sygehuset her indtil ½ år efter min hjemkomst«.

Hjørneejendommen Kongensgade 38 (ved Grønnegade). Her lå i mange år Thorvald Pedersens hovedkontor samt isenkram- og glasafdeling med bygningsbeslag, møbelbeslag, værktøj, vinduesglas og spejlglass. Glasafdelingen flyttede først fra stedet til lokaler på den anden side af Grønnegade (H. Lønborg fot., Møntergården).

Handelsmanden

»Da jeg havde været hjemme nogle dage, var spørgsmålet, hvad jeg nu skulle give mig til. Jeg havde 2.300 kr., som blev sat på bog i Handelsbanken. Vi mente, at jeg for denne sum kunne læse til skolelærer, og jeg var da ude at tale med

seminarieforstander Thomsen derom. Men inden jeg fik begyndt på den opgave, fik vi at vide, at en lille kolonialforretning blev ledig til oktober. Det var den lille butik, Thorsgade 24, hvor [købmand] Jens Ulrich i Søndergade i sin tid havde begyndt forretning, men nu var det fru Mortensen, der havde den. Vi gik ud til Jens Ul-

Gademiljø med sporvogn, gadebetjente og handlende i Kongensgade ved hjørnejendommene nr. 36 og 38. Thorvald Pedersen flyttede i april 1902 ind i Kongensgade 38, og i 1915 købte han ejendommen og flyttede isenkramforretningen til hjørnet. Da dette fotografi blev taget nogle få år forinden, lå Café Phønix endnu på hjørnet (Møntergården).

rich og spurgte ham til råds. Han var straks med på, at det var fornuftigt, og jeg kunne komme i lære hos ham for 100 kr. i det halve år, indtil jeg kunne overtage fru Mortensens forretning. Jeg begyndte straks hos Jens Ulrich. Han lærte mig bogholderi, og ellers ekspederede jeg i butikken. Jeg mener, at jeg hurtigt fik lært at lave

kræmmerhuse og at lukke for en pose, og blev sat ind i, hvorledes varerne skulle være for at være prima eller secunda kvalitet. Særlig blev jeg interesseret i bedømmelsen og sammensætningen af kaffe.

Samtidig med at jeg var i lære hos Jens Ulrich, gik jeg til skrivekursus hos skrive lærer Greger-

sen. Han anbefalede mig at skrive på hovedet, altså fra oven af og ned. Da jeg ikke kunne bruge højre hånd, måtte jeg lære at skrive med venstre på den mest praktiske måde, og det var stejl-skrift. Det var svært i begyndelsen, men jeg holdt fast ved altid at skrive på den måde; når jeg som købmand senere førte ind i kladder eller kontrabøger, kunne folk straks orientere sig om, hvad jeg skrev, når de stod på den anden side af disken.

Sommeren og læretiden gik hurtigt, og jeg købte mig en cykel og kørte på langfart om søndagen med kammeraterne, som var håndværkssvende. Dem kunne jeg bedst med.

Det var nu ved at blive oktober flyttedag, og jeg skulle da overtage restlageret fra fru Mortensen og søgte om myndighedsbevilling. Denne blev mig nægtet. Vi formåede da min fars mangeårige ven, snedker Chr. Larsen, til at låne mig sit borgerskab, som han ikke brugte, da han havde solgt sin tidligere cigarforretning. Dette borgerskab arbejdede jeg så på, indtil jeg blev 25 år. Jeg kaldte forretningen Thorsgades Urtekramhandel«.

Thorsgades Urtekramhandel

»Jeg havde ved starten mine 2.000 kr. i behold, og jeg må sige, at jeg var meget forsigtig med dem. Overtagelsen af forretningen gik glat. Fru Mortensen fik de få hundrede kroner, der var til rest af lageret, kontant, og resten af pengene slog ganske godt til til indkøb af varer - nærmest fra de samme forbindelser, som Jens Ulrich havde, og som han anbefalede mig til.

Jeg havde en stor støtte i beboerne nærmest ved hjemmet, og jeg blev snart rigtig afholdt af folk, da jeg havde let ved at smile og tage situationen med gemytlighed. Min mor var en stor hjælp for mig. Hun kom såmænd hen og vækkede mig om morgenen og gjorde lidt rent. Jeg

åbnede kl. 7, hvor en kakkelovnsputser, lirekasse- og rullemand var første kunde. Han skulle have en halv pægl [en pægl = 0,241 liter] straks fra morgenstunden, naturligvis til at komme på kakkelovnssværten, men han pudsede sikkert også andre steder med den, for han havde altid opbrugt kl. 8½, men en halv pægl kostede kun 5 øre, så det ruinerede ham ikke, om han også inden aften havde fået den lille lærke fyldt fire-fem gange.

Bajere var også moderne. Pastor Crone i den herskabelige lejlighed på første sal skulle have gilde og købte sit forråd til festen hos mig. Fem bajere à 7 øre pr. stk. Dagen derpå kom pigen ned og bad mig tage de fire tilbage, da de kun havde fået drukket den ene. Det synes jeg nu alligevel var at være for fedtet og sagde til pigen, at så måtte præsten kunne drikke dem selv. Men folk var såmænd ellers flinke. Undtagen en dag - da kom en kone og ville have mig til at tage et pund svinefedt tilbage, da hun havde opdaget, at hun i en specialforretning i Vestergade kunne købe det 2 øre billigere pr. pund. Det syntes jeg også var vel skrap og nægtede at tage det tilbage.

Min kaffe til 38 øre for ¼ pund var meget eftertragtet. Kaffen blev malet, mens kunderne så på. Det gav jo også en dejlig lugt i butikken - særlig, når det var den til 38 øre, der blev malet. Jeg indkøbte selv den rå kaffe efter prøver fra firmaer i København og Hamborg, hvis rejsende besøgte mig.

Jeg var medstifter af Odense Kolonialhandlerforening og blev medlem af den første bestyrelse. Cand.pharm. P.A. Kruuse blev den første formand. Den kreds af mænd, jeg der arbejdede sammen med, havde jeg læremæssigt udbytte af, og jeg fortalte dem historier fra mit rejseliv.

Min politiske indstilling var på Socialdemokratiets side, og jeg var meget ivrig efter at få gennemført den almindelige valgret til stat og

kommune, ligesom jeg interesserede mig stærkt for sociallovgivningen, alderdomsforsørgelse og sygekassevæsen m.m. Jeg var nogle år kasserer i Arbejdernes Cykleklub og var med til fællesindkøb af cykler, som så blev afdraget ved ugentlige bidrag hos mig i butikken. Vi havde mange gode udflugter om søndagen til Fåborg og Svendborg og tilbage. Det var temmelig anstrengende ture, da cyklerne ikke løb så let som nu. Vi var gerne 20 minutter om en mil, mens de rigtig dygtige kunne køre milen på 15 minutter.

Min kundekreds var så godt som alle arbejdere, små næringsdrivende og arbejderførere, da de jo gerne ville handle hos partifæller. Jeg gik sammen med fagfæller i demonstration for otte timers arbejde, otte timers hvile og otte timers frihed, og med i processionen under de røde fæner 5. juni, men syntes dog, at Dannebrog var det skønneste. Jeg har altid elsket fædrelandet mere end det internationale«.

Pigen var 17½

»Forretningen gik efter omstændighederne godt. Dog ikke bedre end jeg lige kunne leve deraf, og jeg var derfor ængstelig for at sætte bo, da jeg ikke mente at kunne tjene til opretholdelse af livet for kone og eventuelle børn.

Jeg kom efterhånden til at kende mange mennesker også unge piger, men forelskelsen i dem var kun kortvarig. En overgang tænkte jeg, at der bliver vist aldrig én, som du vil binde dig til for livet, men det gik alligevel anderledes. I Fruens Bøge var jeg en lørdag aften til sangforeningsbal og blev da rigtig skudt i en smuk ung pige på 17½ år. Hun var i følge med sine brødre, men jeg fik alligevel lov til at følge hende hjem. Det blev forfærdelig lyn, torden og regnvejr, så jeg måtte jo ridderligt beskytte den unge pige under træerne i skoven og i porte på Sdr. Boulevard. Jeg mærkede snart, at den unge pige var

uskyldig og noget ængstelig, men hun havde alligevel tillid til mig under ledsagelsen. Jeg fik hende afleveret i Skt. Knuds Gade 48; der boede forældrene, og jeg gik hjem i seng.

Den næste morgen vågnede jeg tidlig, da butikken skulle åbnes kl. 7 søndag morgen (til kl. 9). Min mor var forbavset over, at jeg var så tidligt oppe. Jeg betroede hende da, at jeg havde haft en stor oplevelse. Jeg var blevet virkelig forelsket.

Vi var den dag på køretur med hest og vogn til Mesinge, Munkebo eller Kerteminde; jeg kan ikke mere huske det bestemt, men jeg ved, at jeg var så lykkelig den dag som aldrig før. Det var nu august 1898.

I løbet af vinteren var jeg flere gange i teater med Emilie Bruun, som den ovennævnte unge dame hed. Den 13. december blev hun 18 år, men jeg havde endnu ikke været hjemme og blive præsenteret for forældrene. Vi var til maskerade i sangforeningen i februar, og den 25. samme måned forærede jeg hende en cykel. Det var jo tegn på, at jeg virkelig havde alvorlige hensigter. Vi var naturligvis forlovet, men fik dog først ringe den 10. oktober 1899.

I sommeren 1899 havde vi den store arbejdskamp, der i september endte med forliget, som fik så stor betydning for forholdet imellem arbejdere og arbejdsgivere. Denne tid var en dårlig periode for min lille forretning, da kunderne måtte leve af den lille understøttelse, de fik. Jeg kunne ikke få tiden til at gå, særlig de første fire dage af ugen, og jeg fik mig da en høvlebænk og værktøj ind i baglokalet til forretningen. Min hånd var nu kommet sig således, at jeg nok kunne snedkerere noget. Det kom mig meget til gavn, at jeg fra barnsben var kejthåndet ligesom min mor.

Jeg stod nu i den ledige tid og lavede et sybord til min kæreste og en regulator [et ur] til vort senere fælles hjem.

Personalet samlet i Thorvald Pedersens isenkramforretning, januar 1935 (G. Weisholt fot., Stadsarkivet).

Tømrermester Ludvigsen, som ejede grunden på det modsatte hjørne, henvendte sig til mig om at afslutte lejemål i sin påtænkte hjørneejendom - hjørnet af Thorsgade og Olaf Ryes Gade - hvilket jeg også gik ind på, da jeg der kunne få en langt bedre beliggenhed med stor lagerkælder for kr. 800 pr. år. Før opførelsen af ejendommen ville Ludvigsen sikre sig kontrakt med mig, og den blev således oprettet 20. februar 1900.

Den 4. november 1900 blev jeg gift med min forlovede Emilie Bruun efter en måned forud at være indflyttet i hjørnebutikken. Vi havde et værelse og køkken ved butikken og soveværelse i tårnet«.

Året efter fik det unge par sønnen Svend: »Vi måtte slæbe vuggen op i tårnværelset om aftenen, men fra oktober fik vi en lejlighed på første sal, og det var jo en god forbedring for min

Et kig ind i Thorvald Pedersens trælager på Rugårdsvej med Arbejdernes Boligforenings huse i baggrunden. 1928 (Stadsarkivet).

hustru«. I 1905 fødtes datteren Nanny, og i 1911 kom sønnen Helge til verden.

Snedkerforretning

»I maj 1900 begyndte jeg en forretning med snedkerartikler sideordnet med kolonialforretningen, da jeg de første dage i ugen havde for lidt at bestille - og jeg kunne også derved frugt-bargøre min gode uddannelse som snedker. Den 7. maj 1900 rejste jeg derfor til Hamborg

for at skaffe mig de mest direkte indkøbskilder i schellak, lim, sandpapir og bejdser. Jeg havde noget udbytte af denne rejse, som kostede mig 35 kr.«.

Tirsdag og onsdag cyklede Thorvald Pedersen gerne rundt til kunder på landet. Det var ofte yngre snedkermestre, som han kendte fra tidligere, og som gerne ville handle hos ham. Også bekendte af faderen hørte til i kundekredsen.

»Kl. 6.30 morgen gik der tog i alle retninger. Med disse tog de rejsende i almindelighed ud

og havde cyklerne med belæst med prøvetasker. De afsøgte så distrikterne ind efter mod Odense og var så hjemme på cyklen om aftenen. På samme måde rejste jeg de første åringer. Turen Fåborg, Horne, Falsled, Vester Hæsinge, Nørre Broby og Odense var den mest anstrengende; der lå jeg en aften i en grøft og kunne ikke mere, men kom da op at køre med en slagter til Odense«.

Efterhånden tog snedkerforretningen det meste af Thorvald Pedersens interesse: »Det gik meget godt med kolonialforretningen, og til sammen med snedkerartiklerne solgte jeg det år [1901] for 25.000 kr., hvilket på den tid var en betydelig forretning, men man skulle dog være meget sparsommelig for at leve af den. At besøge snedkere og handle med disse mine fagfæller havde alligevel min største interesse. Derfor solgte jeg kolonialforretningen og flyttede til Kongensgade 38 (ud mod Grønnegade) og indrettede et lille lager udelukkende med artikler for snedkere.

Min første status pr. 10. april er foretaget ved indflytningen af snedkerartikelforretningen i Grønnegade; min formue var da inklusive mit private indbo kr. 4.173, og jeg havde ved starten i Thorsgade i 1896 kr. 2.100, så jeg havde da tjent til at blive gift og mit indbo, det var jo ikke meget, men mit navn var blevet indarbejdet noget ved snedkerne, så deri lå jo også en værdi, som der kunne arbejdes videre på«.

Konkurrencebegrænsning

Thorvald Pedersen udvidede løbende forretningen med isenkram- og sadelmagerartikler. Han tog også bygningsbeslag fra Schmidt & Co. ind i varesortimentet, men det passede ikke den jysk-fynske isenkræmmerforening, at »denne snedker« handlede med beslag. Isenkræmmerforeningen lagde pres på flere firmaer, som og-

så handlede med isenkræmmerne, og disse firmaer opgav at handle med Thorvald Pedersen.

Han gav dog ikke fortabt. I stedet rejste han til Tyskland og fik andre forbindelser - til stor fortrydelse for nogle producenter. En aften fik Thorvald Pedersen besøg af en handelsagent Asbeck fra Hospe i Westfalen. Han fortalte, »at når han besøgte de andre isenkræmmere, spurgte de alle, om han handlede med snedkeren i Grønnegade. Hvis han gjorde det, måtte han være klar over, at han ikke solgte mere til dem«. Men han kendte ikke »denne formastelige snedker« og blev nysgerrig. På det tidspunkt solgte Thorvald Pedersen stort set alle de låse, som Schmidt & Co. importerede fra Hospe. Handelsagenten tilbød derfor Thorvald Pedersen indkøbsaftale og ni måneders kredit, og det gjaldt både låse, beslag, hængsler og trådvarer: »... men alle firmamærker på emballage, pakninger og forsendelseskasser ville blive neutrale, således at de andre isenkræmmere ikke under nogen omstændigheder kom i besiddelse af bevis for, at han brød blokaden, som var i gang imod mit firma«.

Familiens hjælpende hånd

I forretningens opstartsfasen var Thorvald Pedersen stærkt afhængig af hjælp fra familien. Alle rede ved købet af kolonialforretningen var hans bror Johannes bydreng i butikken, mens søsteren Ingeborg var ekspeditrice i nogle år. Senere gik den yngste bror Arnold til hånd i forretningen.

Da virksomheden flyttede til Grønnegade, passede Thorvald Pedersens hustru kontoret, når han om dagen rejste ud, mens han selv ekspederede ordrerne om aftenen. Og da broderen Adolf i 1903 havde aftjent sin værnepligt, blev han ansat i firmaet, da Thorvald Pedersens hustru ikke kunne blive ved med at hjælpe.

Thorvald Pedersens familie samlet til fotografering i forældrenes have, Thorsgade 28 i 1913. Thorvald Pedersen selv ses yderste til venstre. Under ham sidder hans kone, Emilie, med sønnen Helge på sit knæ. Bagerst ses Thorvald Pedersens brødre Adolf, Arnold og Johannes, mens forældrene Hans Christen og Thora Pedersen er placeret i billedets midte. Med på fotografiet er også brødrene Aksel og Magnus samt søstre (Stadsarkivet).

Adolf Pedersen var udlært tømrer, hvorfor han kunne hjælpe med ekspeditionen.

Selv om det gik fremad med forretningen, var der stadig vanskeligheder med driftskapitalen, og faderen måtte flere gange kautionere for lån, ligesom hans underskrift hjalp på sønnens veksler: »Men i 1906 sagde [bankdirektør] Raf-

fenberg, at nu behøvede min far ikke at skrive under mere, for hans underskrift var jo i virkeligheden kun en slags proforma, nu da forretningen var blevet større og dog indtjente nogen kapital. Handelsbanken fik min status hvert år lige fra starten i Grønnegade. Raffenberg var en god mand for mig, men man skulle være varsom

med, hvad man lovede ham, da han havde en fænomenal hukommelse. Han kunne huske omtrent fra ord til andet, hvad man havde sagt for længe siden«.

Ad åre blev firmaet mere og mere et familieforetagende: »I februar 1906 kom min søster Thora som bogholderske i forretningen efter at have gået på kursus. Det var en stor lettelse for mig, da jeg indtil den tid selv havde ført bogholderiet. Hun blev meget dygtig til bogholderiet og var fortrinlig til at tale med kunderne i telefonen.

I februar 1907 søgte jeg en ny mand til isenkramforretningen, da min bror Adolf måtte passe træafdelingen, og jeg som sædvanlig rejste meget i Jylland og på Fyn til alle snedkere. Da henvendte kommis H.P.C. Andreasen fra Kerteminde sig i forretningen for at søge pladsen, men min søster Thora, som var alene i butikken ved middagstid, bad Andreasen komme igen over middag, da jeg var hjemme at spise. Andreasen kom så igen og sagde mig, at han havde vanskeligt ved at få plads, da han havde været i Amerika, og derfor mentes det, at han var kommet ud af sin tidligere lærdom. Jeg sagde straks, at det netop var en stor anbefaling hos mig, og han måtte begynde snarest muligt til en løn af 90 kr. månedlig, og det viste sig snart, at jeg havde fået den rigtige mand, da han forbavsende hurtigt satte sig ind i forretningens drift.

Der gik nogen tid, og Andreasen blev optaget i familien som Thoras forlovede (maj 1908), og de blev gift maj 1911. Hun havde været mig en udmærket bogholderske«.

Træ kommer i varesortimentet

Det var lidt af en tilfældighed, at firmaet kom til at handle med træ. Firmaet Kolbe & Biehe gjorde store forretninger med snedkermestrene i Odense. Thorvald Pedersen var flere gange

sammen med firmaets rejsende I.C. Jensen, der på sin vis fik Thorvald Pedersen i gang med træhandel - og altså »fostrede en slange ved sin barm«: »Det var en meget dygtig sælger, denne Jensen, og han optrådte yderst flot med drikke og mad til kunderne, iført høj hat og overfrakke med pelskrave, og han var meget gemytlig.

Han foreslog mig at købe noget træ hos ham, amerikansk og tysk egefinér og lidt nøddetræ. Kredit fra rejse til rejse halvårlig og derefter accept i tre eller fire måneder. Det var gode betingelser for en begynder i 1906.

Den gamle træhandler N.P. Knudsen på Store Glasvej henvendte sig en dag i forretningen og sagde, at hvis jeg vedblev med at ville gøre ham konkurrence med hårdt træ, ville han gøre mig konkurrence i isenkram. Jeg svarede ham kun, at det stod jo enhver af os frit at handle med, hvad der passede os, da der jo var fri næring for os begge.

N.P. Knudsen forsøgte sig så med lidt møbelbeslag, men det fik aldrig nogen betydning, hvorimod min bror Adolf og jeg hurtigt spurte de en stor træforretning op. Vi skaffede os direkte forbindelser i Amerika igennem agenturfirmaet Oscar Peschardt & Co. Det var to unge mennesker, lidt yngre end mig, som startede i København ved denne tid, og de opdagede hurtigt, at vi kunne sælge meget og betalte nogenlunde, selv om også vekslerne måtte omsættes et par gange. Trækompagniet i København, som havde en finérkniv, købte jeg en del finér af - og mahogniblokke fra Liverpool.

Den direkte import fra Amerika gjorde, at Hamborg-firmaerne blev trængt ud af det danske marked, da de ikke kunne konkurrere«.

Hårdtræet fik Thorvald Pedersen fragtet i skibe fra New Orleans sammen med olieklager og andre foderstoffer, der blev importeret af Korn- og Foderstof Kompagniet i Århus. Det gav billige fragter til Odense: »Vi importerede hele

Thorvald Pedersens træ-, finér- og savværk på Rugårdsvej 35. Virksomhedens kundekreds talte ikke alene håndværkere på Fyn, men dækkede også resten af landet (Carl Brandt fot., Møntergården).

partier til Århus, hvor vi solgte fra skib direkte fra New Orleans. Adolf og jeg målte da partierne op på kajen i Århus, det meste var solgt før skibenes ankomst».

Træafdelingen gik godt, og forretningen havde hurtigt fået et lille trælager hos Thomas Jensen i Gudnitz' gård, da der var mange ledige kornlofter i den gamle købmandsgård. Der var

ligeledes et mindre trælager hos brændselshandler Hansen i Grønnegade. Senere lejede man en plads hos akkumulatorfabrikken i Ørstedsgade til supplement for de eksisterende lagre.

»Jeg købte motorcykel af C.F.A. Knudsen-fabrikat af Demant på hjørnet i samme ejendom. Så vidt jeg husker, betalte jeg 600 kr. for den på

Stakkevis af træ og finér venter på at blive brugt. Foto fra Thorvald Pedersens trælager på Rugårdsvej 35 (H. Lønborg fot., Møntergården).

afbetaling. Den brugte jeg meget og kom hurtigere rundt, selv om jeg meget ofte lignede en smed, når jeg kom ind til kunderne. Der var altid noget at ordne ved den, særlig trak den dårligt, når remmen blev fedtet af olie. Det var en rund læderrem og i det hele taget en af de første motorcykler, der gik i Odense, så den manglede jo meget i at være fuldkommen, men jeg kunne alligevel næsten altid få den til at gå«.

Forretningen udvides med glas

I 1908 var I.M. Nielsen den eneste glashandler på Fyn, og da forretningen etablerede en isenkramafdeling til snedkere og tømrere, blev det en hård konkurrent til Thorvald Pedersen: »En dag i juni kom snedker Lauritz Jensen, Rynkeby, ind til mig og fortalte, at han kom nede fra I.M. Nielsen, og beklagede sig over, at I.M. Nielsen

Aktivitet på Thorvald Pedersens glassliberi, ca. 1920. Sliberiet, der lå på første sal i baghuset på Grønnegade 11, lavede bl.a. messing- og blyindfatninger. Senere kom spejle også med i varesortimentet, og spejlene blev en af firmaets specialiteter. Navnlig badespejle, der tidligere blev fremstillet i Tyskland, blev en god forretning for Thorvald Pedersen (Møntergården).

havde sagt, at han nu også måtte købe isenkram hos ham, da han jo nu også havde dette.

Men Lauritz Jensen var meget fornærmet på ham, da de var skolekammerater, men I.M. Nielsen sagde De til ham og havde ikke nogen sinde ladet sig mærke med, at han kendte ham. Han henstillede da til mig om snarest at begynde glashandel. Det skal snart blive i orden, sagde jeg til Lauritz Jensen. Ja, det er du da nødsaget til, sagde Lauritz Jensen, da vi jo ikke kan få

glas andre steder, når han kun vil sælge til dem, som også køber isenkram.

Dagen efter rejste jeg til København og talte med Pilkingtons agentur I.D. Slomanns Eftf. om sagen. Kunderne ville den gang have engelsk glas, hvilket også var den bedste kvalitet. Men I.M. Nielsen havde eneforhandling, og Slomann sagde da også, at de ikke kunne sælge mig det direkte, men anviste mig M.I. Meier i Løvstræde, som var hovedforhandler i Køben-

havn. Slomann ville tale med dette firma om at give mig en meget lav pris. Jeg gik da hen til M.I. Meier og talte med ham. Han var meget elskværdig, og jeg bestilte straks så meget, at jeg havde et lille lager både af vinduesglas og spejlglass.

Dagen derpå sagde jeg til Elias Dorch, som den gang rejste lidt for mig på provision, at nu skulle han tage det halve Fyn på landet og jeg selv det andet halve. Vi solgte glas den første måned for 2.000 kr. og sådan hver måned 1908 året ud.

Jeg traf I.M. Nielsen en aften i teatret, og han sagde da, at det var en forfærdelig spurt, jeg havde haft med glasset. Jeg fortalte ham, at han selv havde tvunget mig dertil. Ja, det er vel rigtigt nok, men han havde først opdaget, efter han var begyndt at handle med isenkram, at det var mig, han skulle konkurrere med. Han havde troet, at det var butiksisenkræmmerne, som nu også havde blokeret hans forretning ligesom min.

Tilskæring af glas blev i begyndelsen besørget af Adolf og mig. Blodet flød ofte i stride strømme, da vi ikke var øvede i at skære glas til«. Senere blev landsbysnedkeren Jakob Pedersen, Billesbølle, der var kommet til skade med sin venstre hånd, ansat i glasafdelingen. Der blev hurtigt travlt i glasafdelingen: »I begyndelsen fik vi messingindfatningerne fra Spindler i Fredericia og Beck i Randers, men de leverede dårligt, og derfor anlagde jeg selv sliberi i forbindelse med glasforretningen«. Sliberiet, der begyndte i 1911, fik først til huse i kælderen ud mod Kongensgade, men flyttede i 1913 til baghuset på Grønnegade 11, hvor Thorvald Pedersen i sin tid var født.

Facaden til Thorvald Pedersens glasafdeling, Grønnegade 11, fotograferet i 1951 (til venstre). I baggrunden ses den store skorsten på Brandts Klædefabrik, mens klædefabrikkens Grønnegadefløj er under opførelse (Stadsarkivet).

Under første verdenskrig begyndte Thorvald Pedersen at importere glas fra Tyskland, men på grund af krigen blev den tyske import brudt. Han begyndte derfor selv at belægge og facettere spejle samt indrettede en rigtig spejlfabrik: »Jeg var den første i Danmark, som greb sagen an på den måde og anskaffede alle maskiner og havde en Fürther-mester [fra en tysk glasfabrik] heroppe til instruktion i valeslibning«. Glasfabrikken erobrede snart en stor del af markedet,

og da konkurrenten på glas, M.I. Meier, i 1921 fik en Kolding-filial, var Thorvald Pedersen hurtig på aftrækkeren og fik også oprettet en filial i byen.

På samme tid blev der oprettet en sammenlutning af vindues- og spejlglassgrossister, hvor medlemmerne forpligtede sig til at holde faste priser, men ikke alle overholdt aftalen: »Jeg fik en gang en rejsende, som havde rejst for M.I. Meier ... og samme rejsende udleverede mig et

brev, hvori hans chef havde skrevet, at det ikke gjorde noget, når det blev gjort på en måde, så der ikke var skriftligt bevis for underbud, så måtte han, når det var nødvendigt for at få ordre, gøre sådan.

Vi meddelte straks det passerede til foreningen, som for den parts vedkommende, som havde skrevet det famøse brev, var ved at ville give mig skylden for det passerede, men det var mig dog for meget, hvorfor jeg i nærværelse af samt-

Grønnegade fotograferet i 1951. I forgrunden ses skiltet for Thorvald Pedersens glasafdeling i Grønnegade 11, mens firmaets mangeårige hovedkontor på hjørnet af Kongensgade og Grønnegade ses længere henne (Stadsarkivet).

Kongehuset på hjørnet af Rugårdsvej og Åløkke Allé indgik i Thorvald Pedersens fabriksareal. En hestevogn forlader virksomhedens hovedindgang og drejer ad Rugårdsvej ind mod byen. Fotografiet blev efterfølgende håndkoloreret af ophavsmanden H. Lønborg. 1926 (Stadsarkivet).

lige medlemmer oplæste det famøse brev, og det kunne han ikke bortforklare. Den hos mig afskedigede rejsende var i flere år forud rejsende for ovennævnte, og han antog ham da også straks igen, da han var afskediget hos mig.

Min konfirmationspræst sagde en gang under forberedelsen, at det var muligt, at en købmand ikke altid kunne udtale den rene sandhed, da al handel hvilede på et rovdys princip.

Disse ord har jeg ofte tænkt på, og jeg vil sige, at særlig i mine unge forretningsår havde jeg svært ved at indordne mig under handelens væsen, da jeg som håndværker var indpodet usvigeligt kammeratskab og havde i grunden kun respekt for den, som kunne fremstille noget, skabe noget smukt og akkurat arbejde; derfor gik mine interesser i den retning at udvikle det fabrikationsmæssige, først i glas og senere i træbranchen«.

Filial i Ålborg

I 1914 var turen kommet til at udvide forretningen med en ekstra filial i Ålborg. Baggrunden var den, at broderen Axel, der bestyrede snedkeriet, beklagede sig over, at det gav så lidt fortjeneste: »Jeg gik så om i badeanstalten og tog mig en halv russer og lå og spekulerede over forskelligt. Flere snedkermestre var ikke tilfredse med den megen familie, jeg satte i gang, da det jo var konkurrence til dem.

Nå, jeg havde opdaget, at i Ålborg var der hverken glas engros-forretning eller glassliberi, og det slog da ned i mig, der må du, mens tid er, lave en filial med Axel som bestyrer. Da jeg var færdig med badet, tog jeg straks ud til Axel i Søndergade og forelagde ham min plan. Han var straks med på den; som skribent og bogholder vidste jeg, at han havde udmærkede evner, og vi rejste dagen derpå til Ålborg og lejede lokaler i Holbergsgade 15 til april og lejlighed i Prinsensgade. Axel gik straks i gang med realisation og kom en del ned i glasforretningen for at sætte sig noget ind i denne handel og fabrikation. Hans første svend, Pedersen, kom ned og fik kursus i at lave messingindfatninger - for at tage med til Ålborg.

Det var ikke meget, de kunne lære på den korte tid, og jeg lod derfor Schauenburg, som var isenkramkommis, men var medhjælper på glaslageret, tage med derop. Der var naturligvis ikke meget at gøre for to mand i begyndelsen, og så snart der viste sig en kunde, ville de jo begge ekspedere ham.

Men allerede i august kom verdenskrigen, og vi tænkte så, at nu var hele vor dejlige forretning i Odense og den ny i Ålborg ødelagt. Jeg rejste derfor straks til Ålborg og klarlagde for Schau-

Klargøring af træ på Thorvald Pedersens savværk på Rugårdsvej 35 (H. Lønborg fot., Møntergården).

enburg, at under de nuværende forhold kunne forretningen ikke gå med to bestyrere, hvilket Schauenburg også var klar over. Jeg bød ham så 600 kr. for at rejse med det samme, og det var han meget tilfreds med. Axel blev da alene, og det gav ham langt større mod på tilværelsen.

Men han havde sagt en gang, at det ikke var dem alle, der sådan syntes om at blive forflyttet til Sibirien. Ålborg var dengang en tarvelig by at se på ved siden af Odense, men det blev netop saneringen i Ålborg, der skulle give os mere salg.

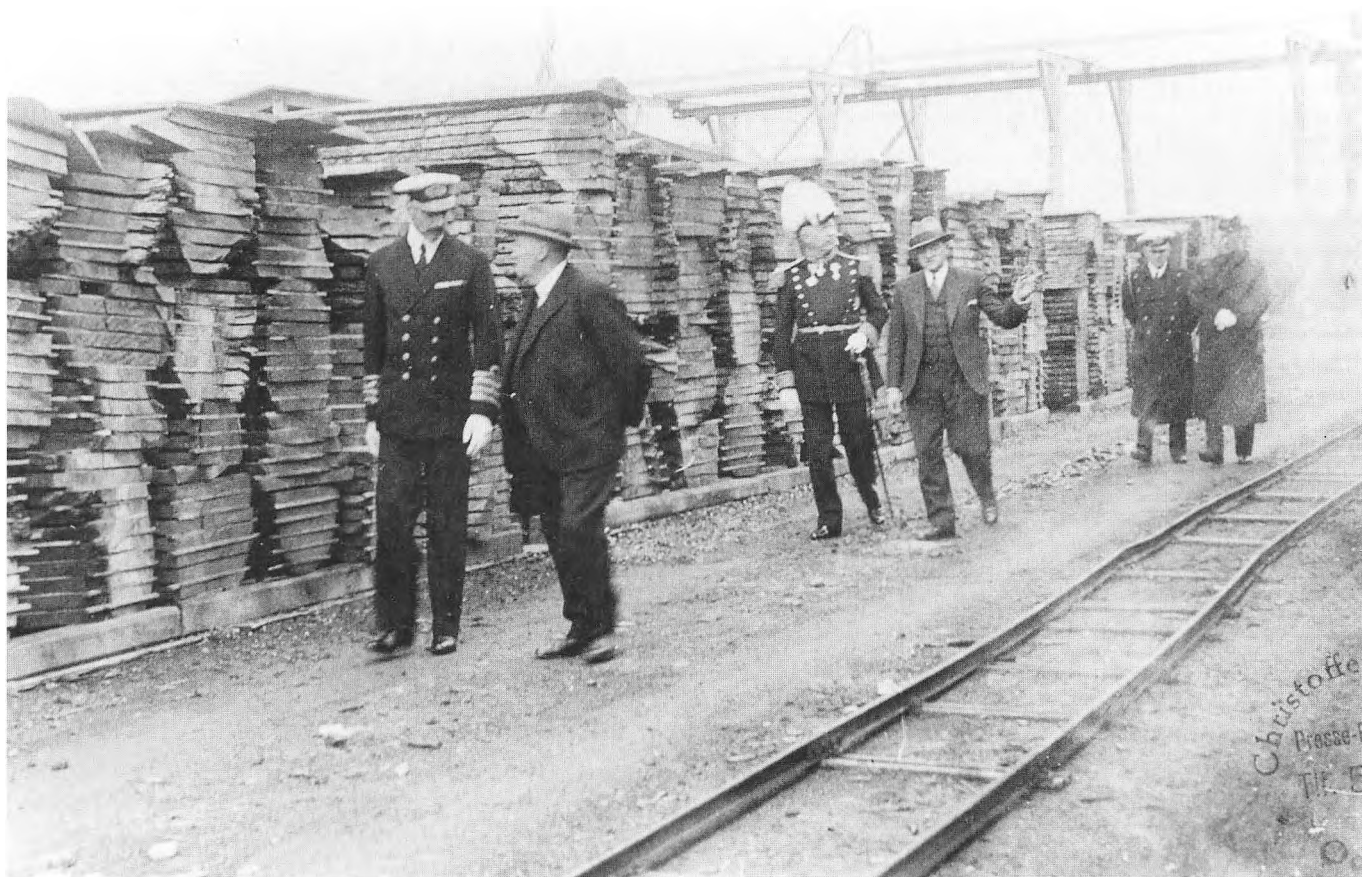
I september 1932 besøgte kong Christian X Thorvald Pedersens firma på Rugårdsvej. Baggrunden for besøget var, at Thorvald Pedersen havde leveret møbelplader og andre varer til det nye kongeskib (Stadsarkivet).

I 1916 byggede vi i Ålborg en stor beboelsesejendom med lejligheder og lager og kontorbygning, og det blev nu en dejlig forretning. Om sætningen steg fra 66.000 til 104.000 kr., og Axel og Anna var nu godt tilfredse med tilværelsen deroppe, da indtægterne jo steg i forhold til om sætningen, og jeg tog ingen penge ud, men lod fortjenesten stå til konsolidering«.

Også i Odense blev forretningen udvidet. I juli 1915 købte Thorvald Pedersen ejendommen Kongensgade 38 og flyttede isenkramforretnin-

gen hen i hjørneejendommen. Glasforretningen, der havde holdt til i kælderen, kom nu op og fik ekspeditionslokaler i det tidligere isenkramlager.

Året efter købte Thorvald Pedersen Rugårdsvej 35 på hjørnet af Åløkke Allé. Det var en meget attraktiv grund, da den lå ved jernbanen, som var meget værdifuld for glas- og træforretningen. Desværre var grunden belagt med villaservitut, så Thorvald Pedersen måtte gå fra dør til dør i hele kvarteret for at få den slettet. Men

Ved kongebesøget i 1932 viste direktøren selv rundt for majestæten. Sliftamtmand Svend Neumann med fjerbusk fulgte i anden række sammen med Thorvald Pedersens ældste søn, Svend Pedersen (Stadsarkivet).

det lykkedes, og så kunne opførelsen af en ny træafdeling med tørrestue og kontorbygning begynde. Der blev indkøbt en del brugte maskiner, så der blev indrettet et savværk med en båndbloksav, en almindelig bloksav og to finér-save. Han købte også en stor grund på den modsatte side af gaden.

Det gik stærkt i disse år, og omkring 1919 købte Thorvald Pedersen Gudnitz' købmandsgård i Vestergade. Den egentlige købmandsgård blev videresolgt til grosserer Carl Eriksen, mens

Thorvald Pedersen selv beholdt to grunde, som blev bebygget med glaslager, sliberi og spejlfabrik: »Det var en meget heldig erhvervelse, og vi fik nu dejlige lokaler til glasafdelingen, som på denne tid var i stor udvikling«.

Cubamahogni

Broderen Adolf Pedersen tog sig ved verdenskrigens slutning af træafdelingen på Rugårdsvej, mens Thorvald Pedersen stadig selv rejste

rundt i bil til kunder i Jylland og på Fyn. Han var også mange gange i Tyskland for at forhandle med leverandørerne. Cubamahogni købte firmaet til deling med større københavnske firmaer, men da københavnerne i slutningen af 1918 købte en last uden at tage Thorvald Pedersen med, besluttede han selv at tage til Caribien og købe en last. Han satte så bankdirektør Raffenberg ind i sagen og fik lovning på at kunne få overført det nødvendige beløb pr. telegram, når han telegraferede hjem derovrefra.

»Min hustru var jo ikke meget for, at jeg rejste så langt bort fra hende og børnene, men efter nogle samtaler og forhandlinger gik denne side af sagen i orden, når jeg fik Svend med. Vi tog så billetten over dammen den 6. februar 1919. Svend var da 17 $\frac{3}{4}$ år gammel og kunne lidt engelsk. Jeg var 44 år og var kommet mig meget godt efter mine mange sygeperioder af mavekrampe«.

Turen gik via Københavns Frihavn til Norge og derfra videre over Atlanterhavet til New York, hvor de to odenseanere opholdt sig i nogle dage. Efter nogle udflugter sejlede de videre til Cuba. En generalstrejke tvang de rejsende til at blive i Havana nogle uger, som blev brugt på sightseeing. Men Thorvald Pedersen var utålmodig. Han var kommet til Cuba for at købe træ og tog derfor rundt på øen, hvor han efter nogle sprogproblemer fik købt et parti runde mahogniblokke, som passede til en last på 400-500 tons. Senere købte Thorvald Pedersen også noget cedertræ. Alt i alt var der tale om en forretning til 100.000 kr., et meget betydeligt beløb.

Fra Cuba gik turen tilbage til New Orleans og derfra til New York, hvor de rejsende hyrede en norsk motorskonnert til at sejle det cubanske træ til Danmark. Thorvald Pedersen og den norske kaptajn Ruud indgik den aftale, at hvis Ruud sørgede for at laste skibet hårdt, skulle han have et gratiale på 1.000 dollars ved an-

komsten til Odense: »Nu var det om at komme hjem med første damper. Den 14. april indskibede vi os med »Oscar II« til København via Kristiania ... Vi rejste på første klasse hjem, og det var dejligt varmt og fint vejr. Behageligt selskab og god kost, så vi havde det godt. Vi telegraferede til min hustru, at hun skulle tage til København og tage imod os.

Da vi op på dagen den 5. maj nærmede os København, var spændingen stor hos os og alle de andre passagerer. Der var stor modtagelse på kajen i frihavnen, og vi spejdede naturligvis også efter den modtagelse, vi telegrafisk havde bestilt, men vi ... kunne ingen se og blev meget skuffede, da vi naturligvis havde glædet os til gensynet. Svend og jeg talte så om straks at tage toget hjem til Odense, men tog i stedet en bil ud til min kones bror Jens Bruun, og der sad så min hustru. Hun havde ikke kunnet finde ud af, hvor damperen lagde til, så det blev ikke den festlige modtagelse, Svend og jeg havde glædet os til.

Men den ualmindelig heldige gennemførelse af rejsen og dens gode resultat opvejede hurtigt den ubetydelige modtagelse.

Vi tog aftentoget til Odense, og dagen efter aflagde jeg beretning til mine prokurister og til bankdirektør Raffenberg, som også var glad ved min beretning.

Men størst var glæden, da kaptajn Ruud den 20. august telefonerede, da han stod Gabet ind med lasten. Jeg tog straks til Stige for at komme om bord for at se skib og last, som var, som Ruud havde lovet mig.

Han fik så gratialet udbetalt og inviterede hele familien på en meget stor middag på Grand Hotel og blev i Odense med skibet en tid. Ruud medbragte mange gode ting, Havanacigarer, rom, whisky og ananas i store dåser, som vi alle nød godt af. Det meste af gratialet gik sikkert, inden han kom fra Odense. Han var en meget

rask og flink mand og tænkte sikkert ikke på sin fremtid, men levede højt i nuet.

Da vi var så heldige, at konkurrenternes Cubamahognilast var gået ned på vejen herover til Europa, var vi alene om at sælge ceder og Cubamahogni det første halve år, og det blev da også revet bort til gode priser. Men et halvt år senere ville denne forretning ikke have været lønnende, da prisfaldet begyndte i 1920«.

Thorvald Pedersen trak sig heldigt ud af Cubaeventyret, og ved indgangen til 1920'erne havde han en velkonsolideret forretning, der var bredt funderet. Her slutter Thorvald Pedersen sine erindringer, men firmaet fortsatte i mellemkrigsårene med at vokse. I 1929 oprettede Thorvald Pedersen firmaet Dansk Møbelplade- & Finérfabrik A/S, hvor han påbegyndte fabrikation af møbelplader, finérer og cigarkasser. Fabrikken, der lå ved Næsbyhoved Mølle, blev en af landets største af sin art. Firmaet Thorvald

Pedersen blev i 1936 omdannet til aktieselskab. Thorvald Pedersen døde i 1942, men aktiemajoriteten i selskaberne var frem til 1978 stadig på hans efterkommeres hænder. Det store britiske glasfirma Pilkington førte derefter en del af virksomheden videre sammen med Århusfirmaet Glasalstrup under navnet Glasalstrup-Thorvald Pedersen.

I den sammenhæng anvendes navnet Thorvald Pedersen imidlertid ikke mere. Derimod blev afdelingen for isenkram og træ på Rugårdsvej, der ved englændernes overtagelse af virksomheden var udskilt som et selvstændigt selskab, ført videre under grundlæggerens navn frem til begyndelsen af 1990'erne. I 1999 anvendes navnet kun af firmaet Thorvald Pedersen-Per Laulund A/S, der har til huse i Østergade 51 i Odense; dette firma sælger nu nogle af Thorvald Pedersens kerneprodukter, døre og træbaserede plader.

Et verdensfirmas rødder

af Claus Nielsen

Demants vej fra symaskiner til høreapparater

Danmark er kendt over hele verden for mange forskellige produkter af høj kvalitet frembragt af dansk industri. Hvem kender ikke til Bang & Olufsen, Danfoss, Lego eller Carlsberg? Der findes også andre områder, hvor Danmark står stærkt internationalt. Høreapparatfabrikation har Danmark således været kendt og respekteret for i mange år. Det er de tre danske fabrikanter af høreapparater: GN Danavox, Tøpholm & Westermann A/S - Widex og Oticon A/S, der har skabt den internationale bevågenhed. Blandt disse er Oticon den mest omtalte virksomhed. Mens GN Danavox blev etableret i 1943, er Widex fra 1956 og grundlagt af udbrydere fra Oticon, som på det tidspunkt allerede havde mange år på bagen og var et etableret firma med en stærkt stigende eksport.

I de seneste år har Oticon ofte været i dagspressen både nationalt, men også internationalt. Den store interesse skyldes især den tidligere direktør Lars Kolinds noget anderledes ideer om, hvordan et firma af Oticons størrelse skulle drives. Det er derimod kun lidet kendt, at Oticons rødder ligger i Odense, og det er dette spor, der skal forfølges her. Hvordan begyndte det hele egentlig?

Baggrunden

Hans Stefan Anthon Ludvig Demant blev født i landsbyen Hjallesø i 1828 som søn af prokurator

Hans Jørgen Demant (1779-1845). Han kom i lære som urmager i 1842 og blev udlært seks år senere. Demant var soldat i treårskrigen, hvor han tjente lidt ekstra ved at reparere sine kammeraters ure. Han kunne derfor vende hjem fra krigen med penge på lommen. Efter at have gjort mesterstykke i 1852 etablerede han sig derefter som selvstændig urmager i Odense i 1854, men der var øjensynligt ikke mange penge i dette erhverv. Det hjalp i den forbindelse ikke meget, at han forsøgte sig med en produktion af tårnure, da han havde indkøbt lidt større værktøjer. Efterspørgslen efter tårnure var for lille.

Et tilbud fra Demants side om at passe rådhusuret og sørge for dets belysning med gas blev i 1862 afvist af borgerrepræsentationen, da man ville afvente rådhusets eventuelle ombygning.

På verdensudstillingen i Paris i 1855 var de første amerikanske symaskiner udstillet. Symaskinen var stort set ukendt i Danmark, og først omkring 1860 dukkede de tidligste amerikanske symaskiner op i Odense.

Demant blev hurtigt interesseret i disse maskiner, som snart fandt afsætning til skræddere, skomagere, handskemagere og private kunder. Han var klar over, at fremtiden ikke lå inden for urmageriet, og han besluttede derfor i 1861 at igangsætte en produktion af symaskiner. Rent håndværksmæssigt var der ikke

H.S.A.L. Demant efter træsnit i J. Lauritsens bog: Odense og nærmeste omegn i billeder (1874).

så langt fra fremstillingen af ure til produktion af symaskiner, så dette skift er ikke overraskende.

Der gik lang tid med at udvikle den første symaskine. Mere end et år forløb, før Demant følte sig sikker på, at hans maskine fungerede fejlfrit. Symaskinerne blev produceret i en lang årrække, men der var også konkurrence udefra, bl.a. fra det store amerikanske firma Singer, der efterhånden fik et vidt forgrenet net af agenter i hele landet, og som i øvrigt udviklede sig til en af verdens første multinationale virksomheder. Trods konkurrencen kunne Demant omkring 1870 eksportere en del af sin produktion af symaskiner til udlandet. Demant lavede stort set selv alle dele til maskinerne, da fabrikken havde eget støberi og beskæftigede snedkere, drejere, malere samt arbejdere, der forniklede de enkelte dele. Det største antal medarbejdere nåede man på symaskinefabrikken i tiden omkring 1874. Da beskæftigede fabrikken ca. 50 personer.

Udvidelserne i staben i begyndelsen af 1870'erne fik også udtryk i nybyggeri i Vindegade nr. 76, hvor Demant byggede det endnu eksisterende forhus i 1872. Af maskinel havde man midt i 1870'erne stor glæde af fabrikkens 4 hestes dampmaskine, der kort tid forinden var købt hos Allerups Jernstøberi. Snart reklamerede Demant også med en række af de priser, hans symaskiner havde fået. I øvrigt fremstillede Demant en skomagermaskine, som han fik megen succes med.

Symaskinefabrikanten blev en holden mand. I 1878 var hans indkomst således på omkring 8.000 kr. eller omkring 15 gange en ufaglært arbejders.

Produktionen udvides

Produktionen af symaskiner fortsatte i en lang årrække, og i 1882 fremstillede Demant omkring 1.400 symaskiner. Der var tydeligvis god afsætning på maskinerne, men Demant var ikke den eneste lokale symaskinefabrikant. Både han og hans tidligere medarbejder, C.F.A. Knudsen, smykkede sig med denne titel, men indholdet kunne nok være lidt forskelligt. Da *Fyens Stiftstidende* i 1881 bragte en oversigt over handel og skibsfart i Odense året forinden, havde avisen angivet to symaskinefabrikanter i byen. Det be-

H. Demants Symaskinefabrik,

er den Eneste i Fyens Stift, hvori der fabrikeres Symaskiner og hvor enhver Forbruger kan faae et godt og solidt dansk Fabrikat, som paa alle Udstillinger, saavel i Ud- som Indlandet, hvor de har konkurreret med Maskiner, saavel fra Europa som fra Amerika, har erholdt de højeste Prisedailler, baade i Sølv og Guld samt den prøjssiske Statsmedaille. Trædemaskiner efter Singers nyeste System med runde Naale og Trykfodstænger og ditto efter Singers ældre samt foreløbig tydsk Eftergjørelse med firkantede Naale og Trykfodstænger, nu i de senere Aar kaldet Staalmaskiner, faaes for 60 à 65 Kr., Haandmaskiner 40 Kr. og derover, Alt efter deres Udstyrelse med automatisk Spølemaskine, Bord og Apparater. Paa alle ovennævnte Maskiner er anbragt en Mekanisme, hvorved Tøjskyderen kan hæves under Maskinernes hurtigste Gang og man kan sy fra det allerfineste Mull til det sværeste Dyffel samt over de tykkeste Samme uden at Stikkene forandres. — Maskiner efter ældre System, hvor Skytten gaar i Bue, 25 Kr. Endvidere min i 1870 i 10 Aar patenterede Cylindermaskine, som transporterer i alle Retninger. De Handlende & Fabrikanter erholde Rabat og deres Navn og Firma kan efter Ønske paamales eller stemples paa Maskinerne.

Endvidere anbefales Støbegods, Fornikling, Lakering, Skruer og alle enkelte Dele til Symaskinereparationer. Fuldstændig Symaskinereparation leveres hurtigst og billigst.

Det bemærkes, at Maskinerne arbejde aldeles lydløst og sælges daglig saavel en gros som en detail mindst 25 % billigere fra min Fabrik end hos d'Hrr. Handlende (Symaskinefabrikanter) her paa Pladsen.

H Demant, Kongensgade 57.

Fæste- og Kommissionskontoret,
Kongensgade Nr. 3.
følger og anviser stadigt Pladser for velanbefalede Tjenster, anviser Behovsforholdigheder, Salg og Forpagtninger af Grundeigendomme samt

I den Tro at afdøde Pastor Dr. Ludvig Helwegs talrige Venner ville dele Ønsket om, at der paa hans Grav sættes en Mindesten, der kan vidne om den Kjærlighed og Agtelse, hvormed han omfattedes, tillade Undertegnede sig at opfordre til at yde Bidrag, og ere vi, hver for sig, villige til at modtage enderne

Kjerteminde.
Foderstoffer.

Reklame for Demants symaskiner, Fyens Morgenavis 5.5.1884. Som det ses, brugte Demant de medaljer, han havde vundet ved forskellige udstillinger, i sin markedsføring (E. Pantou fol., Stadsarkivet).

kom tydeligvis ikke Demant, der straks fór i blækhuset med en berigtigelse. Der var kun én fabrik, der fremstillede symaskiner »fra først til sidst«, anførte han.

I nogle dage bølgede striden mellem Demant og Knudsen frem og tilbage, men kernen var, at Demant havde egen tilvirkning af maskiner, og at det i hvert fald ikke fandt sted i samme omfang ved konkurrenten.

I 1885 havde Demant endnu 40 ansatte i sine fabrikslokaler, men meget tyder på, at tiltagende konkurrence udefra, bl.a. fra Singer, og økonomisk lavkonjunktur fik Demant til at forsøge sig

på et nyt felt. Han begyndte nu at producere cykler. Cykelproduktionen var let at gå i gang med, da man anvendte mange af de samme værktøjer og maskiner, som der anvendtes ved symaskineproduktion, og Demant var langtfra den eneste symaskinefabrikant, der slog sig på cyklerne.

De første cykler, Demant producerede, var velocipeder eller bicycler - eller i daglig tale »væltepetere«. Der var tale om cykler med stort forhjul og pedaler direkte på hjulet. Cykler med kæde-træk - kaldet safety-cykler på grund af deres mindre højde - blev først for alvor kendt hen imod slutningen af 1880'erne. I Demants annoncer i

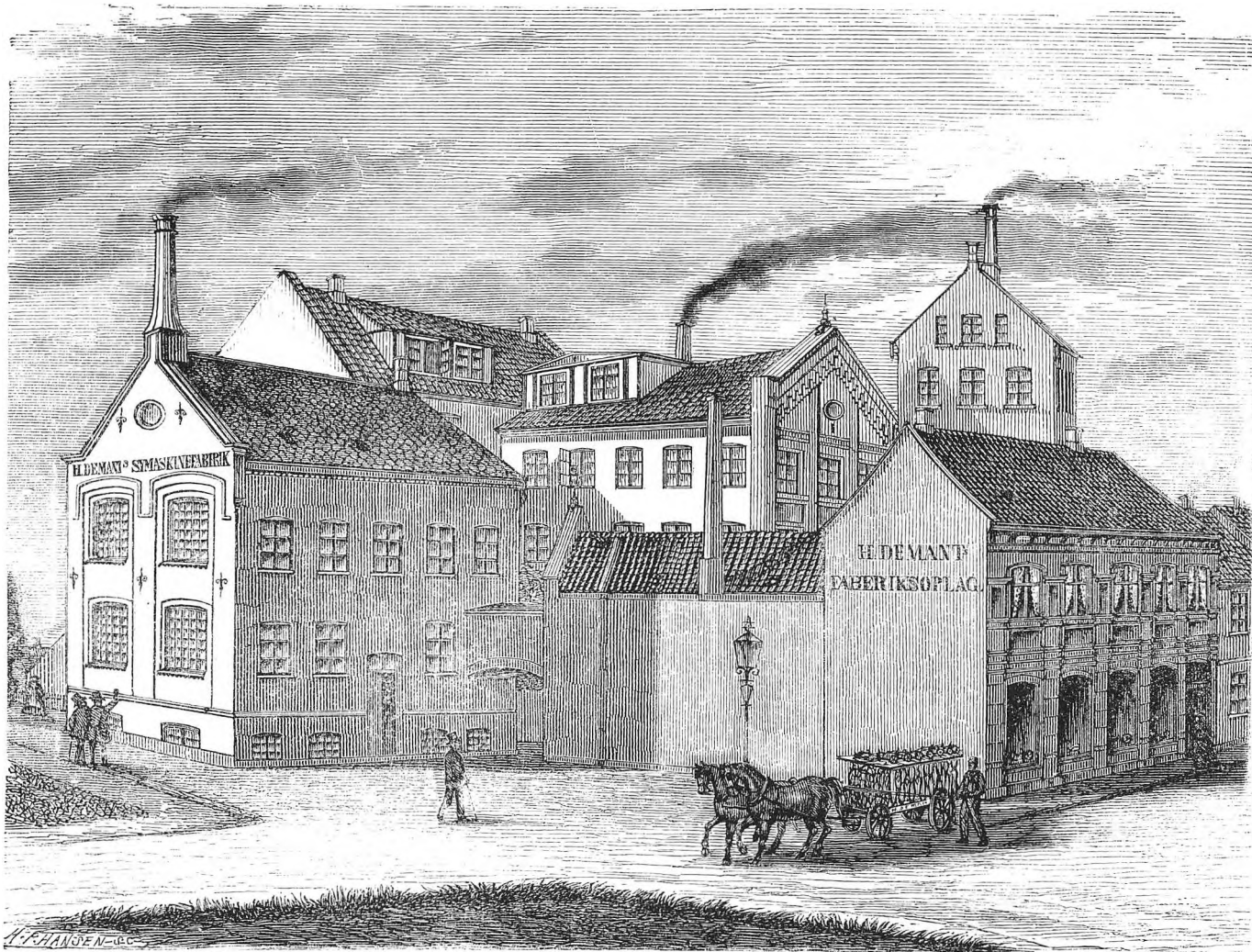
Odense Vejviser kaldte han sig da også bicyclefabrikant og først senere blot cykelfabrikant.

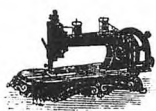
Demant var aktiv i den lokale Odense Bicycle Club og var i en årrække bestyrelsesmedlem, deraf nogle år som formand. Det sidste gjaldt

bl.a. i forbindelse med en særlig vellykket klubtur til Klintebjerg den 13. juli 1890.

Både i 1895 og i 1897 afholdtes der cykeludstilling i Odense. Udstillingerne blev afholdt i Industripalæet på Albani Torv og var arran-

H.S.A.L. Demants symaskinefabrik på hjørnet af Kongensgade og Vindegade, træsnit 1874. Symaskinefabrikken oplevede i disse år sin storhedstid, da virksomheden havde omkring 50 ansatte. Som det fremgår af billedet, var der forbindelse mellem ejendommene i Kongensgade og Vindegade; kunstneren har bevidst udeladt den egentlige hjørneejendom, Kongensgade 59, der var bygget allerede i 1852 (J. Lauritsen: Odense og nærmeste omegn i billeder).

H. Demant's

Symaskine- & Bicyklefabrik,

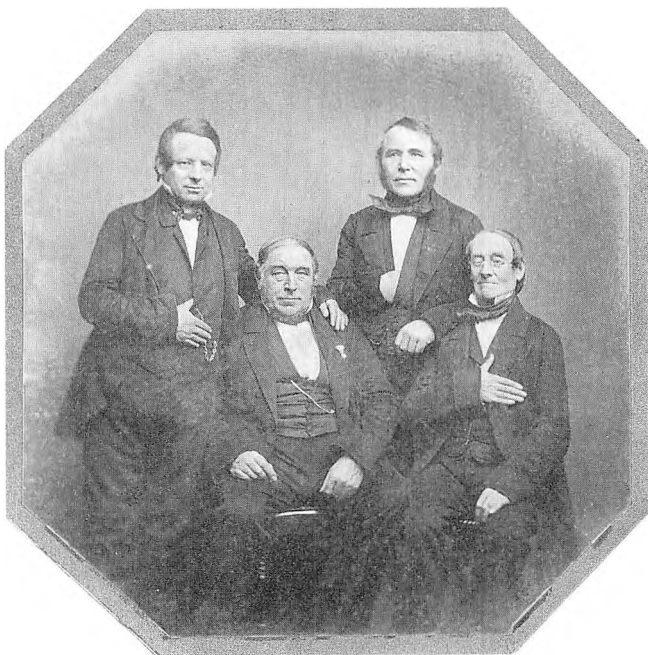
Odense,

tilkjendt 20 Iste Klasses Medailler.

Elegant Udstyrelse. Største Garanti.

Reparationer udføres med Akkuratesse. 74

geret af Haandværker- og Industriforeningen. H.S.A.L. Demant var involveret i tilrettelæggelsen af den første udstilling, der fik stor søgning, og som blev meget rosende omtalt i bladet *Cylen*. Bygningen var elegant dekoreret, og der var mange udstillere. Demant udstillede selv cykler, der blev betegnet som en anelse gammeldags, men de var både omhyggeligt og smukt udført.

Annonce fra Odense Vejviser 1889. Cyklen er en såkaldt velocipede. I senere annoncer vises en safety-cykel, og virksomheden kaldes nu symaskine- og cyclefabrik (Stadsarkivet).

Da udstillingen i 1897 løb af stabelen, var Demant netop død, og det bemærkedes, at hans ildsjæl manglede. Hans nevø, H.J.F. Demant, der også var aktiv i cykelklubben, præsenterede demne gang Demantcyklerne. Blandt dem var der nogle enkelte med tynde rør. De blev betegnet som værende ældre modeller, men stadig godt kram. Alle cyklerne virkede sobert lavet, og nevøen fulgte således tydeligt i morbroderens fodspor på dette område. Der var ikke megen innovation i familien Demants cykelproduktion, og det skulle blive bestemmende for de ændringer, virksomheden gennemgik i de følgende år.

Nevøen kommer ind i forretningen

Nevøens forældre, Frederikke Kirstine Sophie Juliane Demant og Johan Frederik Demant boede også i Odense, hvor Johan tjente til livets ophold som snedkersvend og senere som model-snedker ved Munke Mølle. Deres søn, Hans Jørgen Frederik Demant, var født i 1854 og kom tidligt med i arbejdet i morbroderens virksomhed som reparatør, og i 1893 fik H.J.F. Demant borgerskab som symaskine- og velocipedefabrikant.

Morbroderen havde ikke selv børn, og det nævnte borgerskab tyder på, at det var forberedt, at nevøen skulle overtage fabrikken, da morbroderen døde i 1897. To år før bestod virksomheden af ejendommene Kongensgade 57

Symaskinefabrikant H.S.A.L. Demant var også frimurer. Dette billede, der er et udsnit af frimurerbillede fra 1870'erne (se også Odensebogen 1997, s. 28), viser Demant yderst til højre (Møntergården).

og Vindegade 74-76 med tilhørende bagbygninger i flere etager. Symaskinefabrikken og butikken lå i Kongensgade, hvorfra der var direkte forbindelse til fabriksbygningerne i Vindegade. En del af fabrikskomplekset i Vindegade var dog allerede omkring 1889 solgt til fabrikant Emil Neckelmann.

Da H.S.A.L. Demant døde, boede han sammen med nevøen og dennes familie i Kongensgade 57. Ejendommen var ved morbroderens død ejet af Fabrikant Demants Familienstiftelse.

Familiestiftelsen

Tre år før sin død, nemlig den 10. juli 1894, oprettede H.S.A.L. Demant en familiestiftelse. Stiftelsen bestod af ejendommen i Kongensgade, hvorfra lejeindtægterne indgik som indtægt for stiftelsen. Regnskabet skulle opgøres hvert år på årsdagen for Demants død og overskuddet fordeles i syv portioner. De seks portioner blev fordelt ligeligt mellem Demants to nevøer og fem niecer en gang årligt, således at de, der havde en årsindtægt på 10.000 kroner eller derover, ikke kunne komme i betragtning. Den sidste portion blev delt i mindre beløb, og disse tilfaldt arbejdere i Odense købstad, som skulle opfylde en række krav for at komme i betragtning. Stiftelsen skulle ligeledes vedligeholde Demants gravsted på Assistenskirkegården i Odense. Demant sikrede sig yderligere, at hvis familien »måtte vise så liden interesse for mit minde, at den lader mit gravsted sløjfe, da skal hele stiftelsens formue overgå som ejendom til mit fødesogn, Dalum Sogn, og stiftelsens indtægter skul-

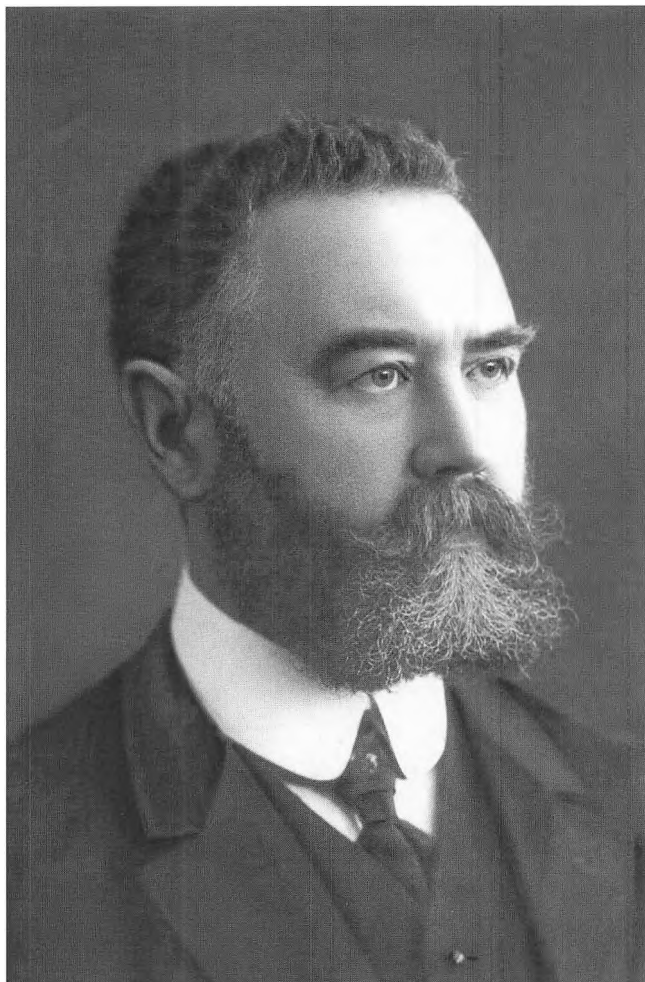
le da anvendes til uddeling blandt værdige trængende personer i Dalum Sogn«.

Forretningen fortsættes af H.J.F. Demant

Efter sin morbrors død fortsatte H.J.F. Demant med at producere symaskiner og cykler i en

En del af Demants symaskinefabrik i Vindegade 76 blev i 1889 udparcelleret til Emil Neckelmann, der her skabte sin første maskinfabrik. Ejendommen, der i tidens løb har mistet skorstenen, findes stadig den dag i dag, hvor den huser en restaurant (Møntergården).

H.J.F. Demant i sin bedste alder. Foto formentlig fra 1890'erne (Oticon).

årrække. Det var i den forbindelse helt klart en fordel, at nevøen bar samme navn som forgænger, da annonceringen i aviser og blade kunne fortsættes uden ændringer. Familien, der i 1901 talte syv personer samt to tjenestefolk, blev boende i Kongensgade 57. I årene fra 1897 til 1904 fortsatte virksomheden med de kendte produkter. Dog kom nye cykelmodeller til, ligesom der skete en almindelig udvikling af varesortimentet.

Det elektriske høreapparat

Når H.J.F. Demant ikke desto mindre snart skiftede levevej, beroede det dybest set på en tilfældighed. Hans kone, Camilla Louise Bertha Demant, født Nielsen (1858-1934), oplevede fra omkring århundredskiftet tiltagende høreproblemer, og en konsultation hos fremtrædende læger i Wien og Berlin gav ikke noget resultat.

Tunghørhed var et udbredt fænomen, og det var almindelig kendt, at kong Christian IX's datter, den engelske kronprinsesse Alexandra, havde et arveligt betinget høretab. Da hun skulles krones som Storbritanniens dronning i 1901, blev en ung amerikaner ved navn Miller Reese Hutchinson hentet til det engelske hof. Han havde i 1899 lanceret det første kommercielt tilgængelige elektriske høreapparat på markedet, kaldet Akoulallion, og han lod nu kronprinsessen afprøve sit firmas nyeste høreapparat, således at hun kunne anvende apparatet under kroningen og derved blive i stand til at høre, hvad der blev sagt. Det viste sig, at kronprinsessen virkelig blev hjulpet af det amerikanske apparat.

Gennem en ven i London blev Demant bekendt med høreapparatet, og han besluttede derfor at besøge vennen i 1904. Det lykkedes her for Demant at erhverve et lignende apparat til sin kone, der dermed fik gavn af den nye teknologi.

Salget af høreapparater tager form

Nyheden om symaskinefabrikantens kone fra Odense, der var kommet til at høre igen ved hjælp af et elektrisk høreapparat, spredtes hur-

Lejlighedssang skrevet til H.S.A.L. Demants begravelse i 1897. Forfatteren var formentlig Odenses kendteste lejlighedsdigter på den tid, urmager Valentin Rasmussen (Stadsarkivet).

tigt. Det nye apparat var langt mere effektivt end de velkendte hørerør og slanger, og der er god grund til at tro, at der var tale om et af Danmarks første elektriske høreapparater. Folk begyndte at spørge, om Demant ikke kunne skaffe flere af de elektriske høreapparater.

Det blev ret hurtigt klart for Demant, at det bedste var, om han kunne få agenturet for de nye apparater i Danmark, mens drømmen om en eventuel egenproduktion af høreapparater lå et godt stykke ude i fremtiden.

General Acoustics i New York blev kontaktet, og en kontrakt blev hurtigt forhandlet på plads. Der kom flere Acousticon-apparater til Danmark, og Demant var dermed blevet høreapparatagent. Oticons fødselsdag er da også fastsat til den 8. juni 1904, nemlig den dag Demant opnåede eneagenturet for Acousticon i Danmark. Meget tyder dog på, at Demant allerede forinden var i gang med salget, for i den første regnskabsbog, der omfatter høreapparatvirksomheden, står der på første side skrevet »Forretningen påbegyndt marts 1904«.

Forretningen blev påbegyndt fra bopælen i Kongensgade 57, Odense. Den egentlige annoncering af høreapparaterne er formentlig først begyndt i slutningen af januar måned 1905. De to første annoncer var ikke fejlfrie: Acousticon og Massacon var stavet Acaustican og Massacan, men ugen efter var fejlen rettet i annoncen i *Odense Ugerevue*, og fejlen forekom ikke i senere annoncer. Der er derfor god grund til at tro, at disse to indrykninger var Demants første reklame for General Acoustics produkter i Danmark. At dømme ud fra annoncens indhold og opsætning tyder meget på, at annoncen var en

H. DEMANT.

Den 12te Februar 1897.

Endt er her paa Jord Din Færd,
men som Menneske Dit Værd
ej saa let vi glemme.
Du med klar og livlig Aand
virkede med hjælpsom Haand
for alt Godt at fremme.

Og Du vil ej mindes blot
af enhver, Du gjorde godt
og saa trofast støttet',
thi du virket har som Mand
smukt til Ære for den Stand,
hvortil Du var knyttet.

Nyd nu Hvilen, Gud Dig gav,
sov med Fred i stille Grav
under Jordens Dække.
Efter Vinter kold og haard
vil Guds Sol i lyse Vaar
alt til Liv opvække.

Hvert et Frø i Jord nedlagt
kommer atter ved Guds Magt
frem til Høstens Grode.
Efter Dødens Nat vi har
Haabet om en skøn og klar
Paaske-Morgenrode.

V. R.

FR. THILLEBRUP, ODENSE.

slags standardannonce for General Acoustics salgsagenter, men under alle omstændigheder er det iøjnefaldende, at Demant allerede på dette tidspunkt havde fået udvidet sit forretningsområde, således at han nu kunne reklamere

Symaskiner fra H. Demant

Kongensgade 57

er og bliver altid de bedste!

med at have eneforhandling for Skandinavien. Det første solgte apparat, et øremassageapparat kaldet Massacon, blev købt af læge Ehnhuus fra Odense engang i løbet af 1904. Ehnhuus har således været Demants første høreapparatkunde. Der er i kassebogen indført tre solgte Massacon-apparater i 1904. I 1905 er der angivet otte handler med forskellige apparater - heraf købte langt de fleste et Massacon-apparat. En enkelt kunde købte tillige et Acousticon-apparat. I 1906 var der kommet lidt mere gang i tingene; der var nu opregnet 34 handler med forskellige apparater. Hvad der startede som en »nebengeschæft« for H.J.F. Demant, skulle i løbet af få år vise sig at blive den primære aktivitet i firmaet.

En typisk annonce - i Odense Ugerevue 18. november 1904 - fra H.J.F. Demants symaskinefabrik. Annoncetypen svarede helt til morbroderens tidligere annoncering (Lokalhistorisk Bibliotek).

Høreapparatsalget i focus

Demant havde i 1904 en årsindkomst på 1.800 kroner og en formue på 39.500 kroner. Indkomsten var således pæn uden at være prangende, mens formuen svarede til ca. 40 arbejderårslønninger.

Konkurrencen på symaskineområdet var som tidligere nævnt meget hård. I slutningen af 1890'erne havde den aggressive konkurrence udefra næsten udryddet egentlig fabrikation af symaskiner i Danmark; Demant fortsatte dog en tid endnu, men i Odense var der tillige betydelig konkurrence inden for cykelfabrikation. Byen havde flere cykelfabrikanter, bl.a. Niels Erikssens Cyclefabrik, A/S Fyns Cycleværk og A/S Smith & Co. (senere kendt som SCO). Udbudet af cykler var derfor stort og konkurrencen hård.

H.J.F. Demant fortsatte imidlertid flittigt med at reklamere for sine symaskiner. I reklamerne

Måske den første annonce for et Acousticon-apparat i Danmark. Annoncen er fra Odense Ugerevue 27. januar 1905 (Lokalhistorisk Bibliotek).

Høre-Apparatet „Acaustican“ er for Øret, hvad Brillerne er for Øjet!

Øremassage.

Apparatet „Massacan“ helbreder i mangfoldige Tilfælde Døvhed! — Guldmedalje: St. Louis 1904. Forlang vort Katalog. — Eneforhandling for Skandinavien:

H. Demant, Kongensgade, Odense.

Sådan så et af de nymodens høreapparater ud omkring 1904. Til højre på billedet ser man den dobbelte kulstøvs-mikrofon, der bagpå var udstyret med en trinvis volumenkontrol samt en klips til at fastgøre den til en lomme. I midten ses det originale batteri og til højre telefonen, som man satte op for øret (Olicon).

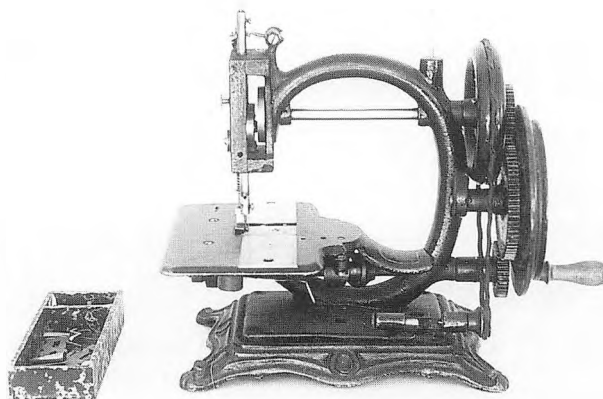
kunne man f.eks. læse, at »Symaskiner fra H. Demant Kongensgade er og bliver altid de bedste«, »Stål-symaskiner. Mine bekendte stål-symaskiner, som i holdbarhed, syevne og elegance overgår alt, fås billigst i fabriksudsalget Kongensgade 57, Odense. NB. Reparationer udføres med akkuratelse. H. Demant«. Annonceringen for cykler var derimod forholdsvis begrænset efter 1904. Den 1. september 1905 kunne man finde følgende notits i *Odense Uge-revue*. »Cykler! Restpartiet af cykler udsælges til fabriksprisen. H. Demant, Kongensgade 57. Telefon 1048«. Dette kan meget vel være slutningen på Demants cykelproduktion og salg.

Demant har uden tvivl set mulighederne i importen af høreapparater. I en engelsk bog om hjælp til hørehæmmede fra 1906, der er signeret Hans Demant, Odense, kan man tydeligt se, hvorledes han har fremhævet ikke alene hele kapitlet om Acousticon-apparaterne, men også de andre steder i bogen, hvor forfatteren nævner Acousticon. I de afsnit, hvor de andre og mere tvivlsomme hjælpemidler (kunstige trommehinder o. lign.) var nævnt, har han derimod givet sin mening til kende ved at lave en slags minus-anmærkninger.

Den engelske fagmands betragtninger har uden tvivl bestyrket Demant i beslutningen om

at søge at blive agent for de amerikanske Acousticon-apparater i Skandinavien. Sammenlignet med fortjenesten ved salg af cykler og symaskiner var fortjenesten på høreapparaterne da uden tvivl også attraktiv. Dette fremgår tydeligt af Demants første hovedbøger og kassekladder, hvoraf man kan se, at fortjenesten på salg af høreapparater omkring 1907 har været ca. 100%. Et standard Acousticon-apparat, model PI, kostede i indkøb ca. 25\$ (i 1907 svarede 1

H. Demant-symaskine med fabriksnummer 1807. Et svinghjul, der via et tandhjulsystem var forbundet med to andre tandhjul, sørgede for at trække nålen op og ned samt at føre stoffet frem (Møntergården).

Staal-Symaskiner

Mine bekendte Staal-Symaskiner, som i Holdbarhed, Syevne og Elegance overgaar alt, faas billigst i Fabriksudsalget.

Kongensgade 57, Odense.

NB. Reparationer udføres med Akkuratesse.

H. Demant.

Som det fremgår af annoncen fra Odense Ugerrevue januar 1906, fortsatte H.J.F. Demant med at sælge symaskiner, efter at høreapparaterne var blevet en del af forretningen (Lokalhistorisk Bibliotek).

salg af Acousticon-apparater i Sverige og Norge, så noget tyder på, at Demants første eneforhandlingsaftale for Skandinavien kun havde omfattet enkelte modeller.

Den nye kontrakt gav imidlertid Demant en ret til at sælge Acousticon-apparater i Sverige, Norge og Danmark. Demant forpligtede sig til at åbne demonstrationslokaler i Odense eller København, i Christiania (Oslo) og i Göteborg. Yderligere skulle han købe mindst 100 apparater hvert år, gældende fra 1. juli 1907. I kontrakten fremhævedes det, at Demant for egen regning skulle indkøbe relevant litteratur samt andre materialer for på en ærlig måde at fremme salget af Acousticon-apparater i Norden. General Acoustic Company forpligtede sig til gengæld til at yde den almindelige assistance og service, som man normalt tilbød selskabets agenter.

Demant forsøgte også at udvide sit varesortiment med helt andre produkter. I 1907 erhvervede han således rettighederne til at sælge medikamentet »Salutine« i Danmark, Norge og Sverige. Kontrakten blev indgået med selskabet Yale Chemical Company i New York. Salutine var et middel mod gigt, og her var der tale om en ny gren i Demants virksomhed. Midlet var

dollar til 3,80 kr.) eller 95 kr. Udsalgsprisen var omkring 195 kr. Omkostningerne til markedsføring af høreapparaterne i de første år har været begrænsede, så de har næppe belastet avancen nævneværdigt.

Agenturet udvides, og salget suppleres med et gigtmiddel

Den 30. april 1907 indgik H.J.F. Demant, Odense, og General Acoustic Company, New York, en ny kontrakt om salg af høreapparater. Et engelsk firma havde indtil den nye kontrakts underskrivelse øjensynligt haft rettighederne til

Annonce for Salutine i tidsskriftet Klods Hans 17. november 1907.

Salutine	helbreder	Gigt
	faas kun paa Apothekerne en gros hos Gustav Lotze Odense.	

Vindegade 76 blev opført af H. Demant i 1872, hvor ejendommen blev indrettet til symaskinefabrik med værksteder, dampmaskine- og kedelrum. Ejendommen tilhørte siden Demants familiestiftelse, der bl.a. lejede en del af bygningerne ud til Schultz' stråhattefabrik og andre firmaer. I 1938, hvor dette fotografi blev taget, var ejendommen ejet af Carl F. Petersen, der drev et isenkram en gros-firma (Møntergården).

beregnet til salg direkte til praktiserende læger. Kontrakten gjaldt 2.500 portioner på hver ½ ounce (godt 15 gram), og den var gældende i to år. Den kunne herefter fornys for et år ad gangen, hvis Demant købte mindst 1.000 ounces af midlet pr. år gældende fra 1. juni 1908.

Demant stod nok ikke selv for salget af gigtmidlet til slutbrugerne, endsige lægerne som nævnt i kontrakten. Fra november 1907 og et år frem kan man i det ugentlige morskabsblad *Klods Hans* finde en annonce for midlet Salutine. I annoncen finder man navnet Gustav Lotze fra Odense, og ved en gennemgang af Demants kasse- og regnskabsbøger fremgår det tydeligt, at Demant solgte gigtmidlet videre gennem Lotze-firmaet. Dette salg fortsatte også efter Demants død i 1910.

Kirkedørene åbnes for høreapparater

I 1906 kom de første Acousticon-kirkehøreapparater på markedet. Demant forsøgte at interessere præsterne for apparaterne, men der var øjensynlig ikke stor forståelse for den slags nymodens teknik. En mikrofon på prædikestolen var helt utænkelig, og en præst nedlagde ligefrem forbud mod den slags djævelskab i sin kirke.

I 1880'erne begyndte arkitekt Vilhelm Dahlerup at opføre Jesuskirken på Valby Bakke for brygger Carl Jacobsen. I 1895 stod kirken færdig, og bryggeren bestemte, at kirken samtidig

skulle være mausoleum for den del af slægten, som bar Jacobsen-navnet. Den gode Jacobsen forstod, hvad kirkehøreapparaterne ville betyde for de tunghøre kirkegængere, og på hans foranledning blev der i maj måned 1907 indkøbt et Acousticon-apparat, model BB, særlig beregnet for kirker. Anlægget bestod af en dobbeltmikrofon og fire ørestykker, og det var batteridrevet. Prisen var 550 kroner, men Demant overlod kirken anlægget for 400 kroner. Opsætningen af anlægget blev foretaget uden beregning, hvilket utvivlsomt var udtryk for Demants store interesse i at få et anlæg i funktion. Dette anlæg var utvivlsomt Danmarks første kirkeanlæg for tunghøre, og strategien lykkedes. Den daværende præst, pastor Ussing, anbefalede anlægget, hvor det var muligt, og snart resulterede det i flere solgte anlæg. Det næste anlæg, som blev solgt i maj 1910, var også til Jesuskirken. Anlægget var magen til det først leverede anlæg og blev ligesom det første betalt af brygger Carl Jacobsen. I de efterfølgende 20 år var der ingen reparationer på de to anlæg. De efterfølgende

kirkeanlæg blev solgt fra 1914. Helt frem til fremkomsten af konsumelektronikken i løbet af 1950'erne var Oticon enerådende på dette felt.

Flytningen til København

I november 1907 flyttede familien Demant fra Odense til Stenosgade 1, København. Formentlig skete det, fordi Demant fra slutningen af

1907 havde valgt at koncentrere sin forretning helt om høreapparatsalg. Dette salg ville det være lettere at øge i hovedstaden, hvor den potentielle kundeskare var større.

Den 4. april 1910 døde Hans Jørgen Frederik Demant imidlertid af en hjerneblødning. Han havde i nogle år været plaget af sukkersyge, og der havde været behov for mange lægebesøg. Demant blev begravet på familiens gravsted i

Gadebillede fra Kongensgade ca. 1905. Urmager H.S.A.L. Demant opførte i 1865-66 ejendommen nr. 57, der skimtes i husrækken til højre og kendes på karnappen på 1. sal. I huset blev der indrettet butik og beboelse. Bag forhuset var et sidehus med værksted (Stadsarkivet).

H.J.F. Demant fotograferet kort før sin død i 1910. Sukkersyge havde tæret hårdt på helbredet (Oticon).

Odense, hvor hans far og mor tidligere var stedt til hvile, og kisten kostede 132 kroner. Begravelsen fandt sted den 11. april, og klokkeren blev betalt 50 øre for at kime ved begravelsen, mens selve begravelsen kostede 260 kroner. Alle udgifterne i forbindelse med Demants død blev betalt af høreapparatforretningens kasse.

Demant havde allerede i september 1904 oprettet et testamente for at sikre, at hans hustru Camilla fik lov til at hidsidde i uskiftet bo med deres fælles børn, hvis hun skulle overleve ham. Den eneste klausul var, at hun ikke måtte indgå nyt ægteskab uden at skifte med børnene.

Forretningen med salg af Acousticon- og Mas-sacon-apparater blev efter Demants død fortsat af enken bistået af sønnen William Demant. Meningen var øjensynlig at afhænde lageret af høreapparater og derefter at stoppe forretningen. William Demant studerede på dette tidspunkt på Tandlægehøjskolen, men da det viste sig at være ganske let at komme af med de tilbageværende apparater, besluttede man i stedet at fortsætte forretningen. Lageret af høreapparater blev solgt på den måde, at William og en bror annoncerede i aviserne og besøgte nogle af landets største byer, hvor apparaterne blev solgt på hoteller i byerne.

Enken var ejer af forretningen indtil den 1. januar 1914, da hun formelt overdrog forretningen til sønnen, grosserer William Demant. En af betingelserne for overdragelsen af forretningen var, at William betalte sin mor 1.000 kr. om året, såfremt hendes samlede årsindtægt ikke oversteg 3.000 kr.; gjorde den det, ville ydelsen blive nedskrevet tilsvarende. Således var anden generation af slægten Demant i gang med salg af høreapparater.

Efterskrift

William Demant videreførte sin fars virksomhed gennem to verdenskrige. Kort efter anden verdenskrigs udbrud igangsatte han den første danske produktion af høreapparater, og i 1956 omdannedes familiefirmaet til A/S William Demant med Oticon A/S som produktions- og salgsselskab.

I dag er Oticon et af flere selskaber i den internationale William Demant-koncern. Koncernen er hovedsageligt koncentreret omkring forretningsområderne: Høreapparater, diagnostisk måleudstyr og personlig kommunikations-

udstyr. Oticon er den største virksomhed i koncernen og producerer høreapparater med 1.850 ansatte på verdensplan. Bernafon er ligeledes høreapparatproducent, væsentlig mindre end Oticon, med hovedkontor i Bern, Schweiz. Maico med hovedkontor i Minneapolis, USA, er producent af måleudstyr til høreundersøgelser. Rhinometrics er et mindre dansk firma, der producerer udstyr til analyse af hals- og stemmerelaterede problemer, f.eks. snorken. Phonic Ear med hovedkontor i Toronto, Canada, producerer udstyr til undervisningsbrug, der sammenkobles med et høreapparat for trådløst at kunne anvendes i eksempelvis klasselokaler. Det mindre Logia er et dansk firma, der leverer diverse hjælpemidler såsom teleslyngeanlæg, telefoner og vækkeure specielt udviklet til hørehæmmede. Ud over de nævnte firmaer finder man i koncernen også det danske firma Dancotech, der er underleverandør til høreapparatinindustrien af højteknologiske komponenter. Det seneste medlem af koncernen, Danacom A/S,

med ca. 20 ansatte, producerer og forhandler avancerede headsets til brug for professionelle telefonservicecentre.

Det hele begyndte på sin vis med Odensefabrikanten H.J.F. Demants ønske om at afhjælpe sin hørehæmmede hustrus høreproblemer for næsten 100 år siden.

Kildemateriale

Artiklen bygger først og fremmest på arkivstudier i Eriks-holmsamlingen (hos Oticon), på Landsarkivet for Fyn og på Stadsarkivet samt på samtidige Odenseaviser fra Lokalhistorisk Bibliotek. På Landsarkivet er bl.a. anvendt borgerskabsregistre, folketællinger, kirkebøger og rådstueprotokoller, på Stadsarkivet bl.a. skattelister og byrådets journalsager.

Herudover er bl.a. anvendt *Dansk biografisk leksikon*, bind 6 og 7 af *Odense bys historie* samt Hans Chr. Johansen m.fl.: *Fabrik og bolig. Det industrielle miljø i Odense ca. 1840-1940* (1983) og J. Lauritsen: *Odense og nærmeste omegn i billeder* (1874). Endelig er anvendt en række artikler og bøger om høreapparatbranchens udvikling.

En samlet oversigt over det anvendte materiale findes på Stadsarkivet og hos forfatteren.

Det var en rigtig boghandel *af Johan C. Martensen*

Læreår hos Rasmus Hansen

Odensebogen bringer hermed uddrag af et erindringsmanuskript af boghandler Johan C. Martensen (1919-1996), der fra 1937 til 1941 var i lære i Rasmus Hansens Boghandel, Vestergade 9, og som arbejdede i boghandelen i et års tid derefter.

Efter læreårene i Odense arbejdede Martensen i København, Uppsala, Zürich, Paris og Stockholm. Inden sin død udgav han tre bøger, bl.a. om den europæiske universitetsboghandels historie og om sine egne oplevelser i boghandlerverdenen. Det nedenfor bragte uddrag stammer fra forarbejderne til en ikke færdiggjort bog om læreårene i Odense.

Originalmanuskriptet er på svensk og findes i fotokopi på Stadsarkivet. En betydeligt kortere, let omarbejdet version af manuskriptet blev, mens Johan C. Martensen endnu levede, trykt som kronik i *Fyens Stiftstidende* 28.9.1996, og enkelte detaljer i det følgende stammer fra denne kronik.

Næsten alle mennesker har vel en gang drømt sig tilbage til de gode gamle dage - som måske ikke altid var så gode, som de gerne vil forestille sig nu. Selv har jeg haft det held at have beholdt nogle notater fra mine første skridt på boghandlervejen - om små og store hændelser i om-

gangen med kunder og bøger og med inspirerende kolleger. Uden disse optegnelser ville jeg måske have betvivlet, om denne fjerne tid virkelig havde været til.

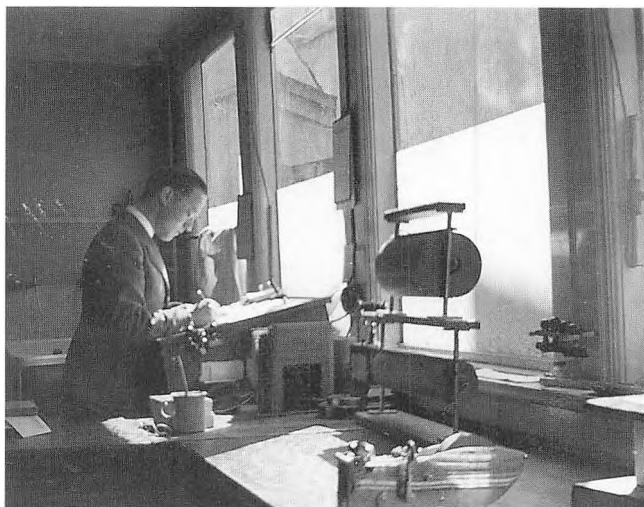
Tiden er 1937-1942, lige før og lidt ind i anden verdenskrig. Stedet Odense, med op mod 100.000 indbyggere Danmarks tredjestørste by. Handlingen udspiller sig i Rasmus Hansens Boghandel med udblik i tid frem og tilbage.

Boghandelen lå ved byens hovedstrøg, Vestergade, lige over for rådhuset, hvis hovedindgang vendte mod Flakhaven; her stod grundlovsfaderen Frederik VII's statue, og tæt herved lå den store gotiske domkirke og bag den Odense Å og store parkanlæg.

Butikslokalet var langt og smalt. Til højre løb disken, som adskilte kunderne fra ekspedienterne og fra en del af forretningens varer, ikke mindst gavebøgerne, der var i støvfri og sikker forvaring bag skydedøre af glas. De øverste boghylder kunne kun nås med stiger. Udstillingsbordene var fyldt med nyheder og bestsellere. Længst nede bagved førte nogle trappetrin op til kontor, pakkeafdeling og lager.

Personalehierarkiet

Personalestrukturen var strengt hierarkisk. Længst nede de to cykelbude. Over dem regerede overbudet og indpakkingsmesteren Holger Larsen, et faktotum bag kulisserne.

En af ekspedienterne - Osvald Rasmussen - ved skrivepulten i et af boghandelens baglokaler til gårdsiden (Ebbe Damsbo fot., Stadsarkivet).

Derefter kom lærlingene, tre eller fire og med en real- eller studentereksamen i bagagen. Hvert år blev der ansat en ny, når den ældste blev udlært. Det var disse yngre personers opgave - ud over de sædvanlige gøremål - at tage sig af nogle specielle og oftest kedelige arbejder, som f.eks. kl. 7.30 at hente nøglen til butikken hos boghandleren på 1. sal og senere at aflevere den igen efter lukketid; desuden på sommer-søndage at rulle markisen op, når solen var gået væk fra det store udstillingsvindue.

Ekspedienterne var også tre eller fire, og de dannede rygraden i organisationen. De kunne en hel del om bibliografi, om historie og psykologi, dvs. en lille smule om alting, og af og til alt om et ganske lille område. På min tid var der blandt andre den ældste, Eli Berrig, en stilfærdig, dreven dekoratør; Bernhard Jørgensen, leddeløs, med fejende håndbevægelser og et sælgende smil; den hurtige og effektive Mogens Hjorth; Ole Muus, en humorist med sin egen filosofi; Osvald Rasmussen, listig, belæst og en samfundsomstyrter; og den ambitiøse fagteoretiker Arne F. Carlsen.

Bogføringen blev forestået af den lille frøken Harriet Ludvigsen, som jeg endnu kan se for mig balancere med de store regnskabsbøger; hun passede også telefonen med dens to indgående linjer og havde to kontorister til hjælp. Andenprokurist var Erik Lyng, designeret arvtager, belæst og stolt af sit erhverv.

Hjernen i virksomheden var førsteprokuristen Carl Christensen, fagmand og ordensmenneske til fingerspidserne. Kl. 9 var han på plads ved sin pult. Han havde indgående kendskab til leverandører og storkunder og deres vaner; papiersiden var hans egentlige område.

Øverst i systemet, med eget kontor, patriarken Johannes Lyng, afdøde Rasmus Hansens svigersøn. Han plejede at komme ned i forretningen kl. 10.30. Han var en driftig boghandler og havde gennem mange år været en kraftfuld formand for Den danske Provinsboghandlerforening. Nu var han omkring 65 år og helbredet sikkert ikke det allerbedste. En gang rejste han på kur til Bad Nauheim i Tyskland. Lyngs spørgsmål lyder stadig i mine ører: »Hvor meget tjener vi på det? Hvad beklagede den herre sig over? Hvor meget er der i kassen, bed min søn om at sige mig det!«

Boghandler Lyng var en kendt og agtet borger og medlem af byrådet. Hans engagement i et antal filantropiske foreninger bragte ham i forbindelse med mange mennesker. I selskabet »Arbejde adler« sad han i bestyrelsen sammen med lokalhistorikeren og populærforfatteren J.C.A. Carlsen-Skiødt, som i sin næsten 85-årige levetid nåede at skrive op mod 70 bøger. Han blev ofte set i bogladen sammen med sin datter, der forekom at være en slags sædelighedsapostel.

Johannes Lyng (1874-1943) var anden generation i Rasmus Hansens Boghandel og grundlæggerens svigersøn. Han havde 1917-29 været formand for Provinsboghandlerforeningen og var en tid også medlem af Odense Byråd, valgt for de konservative (Herluf Lykke fot., Stadsarkivet).

Boghyldernes mangfoldighed

Forfatterne på udstillingsbordene var Martin A. Hansen, Soya, Jacob Paludan, Nis Petersen, Aage Dons, Mogens Klitgaard og den store og kontroversielle Kaj Munk. Af de ældre bemærkedes nobelpristageren fra 1917 Henrik Pontoppidan og myternes Johannes V. Jensen, som skulle få prisen i 1944; bysbarnet H.C. Andersen manglede aldrig. Dertil fagbogsforfattere som Vilhelm Andersen, Broby-Johansen, Christian Elling, Frederik Poulsen og Anders Uhrskov ...

På hylderne kunne man se både mangfoldighed og spændvidde, fra Grundtvig til Thit Jensen, og man kunne notere sig mange forfattere, som var ukendte - og forblev det. I lyrikafdelingen stod Emil Bønnelycke med sine benzinduftende storbyvers, den behændige versmager Hans Hartvig Seedorff og de samtidige Tom Kristensen og Sven Clausen. Nogle minutters samvær med disse og andre lyrikere satte mig i stemning til dagens arbejde - men det lykkedes jo ikke altid rigtigt.

Af gavebøger gik der en del til påske og til konfirmationerne forår og efterår, og salmebøger med guldsnit var obligatoriske. Der fandtes et klistermærke med teksten: »Til mors dag - en god bog«; en gang imellem blev man mere højtidelig, og så hed det »en lødig bog«. Far havde ingen dag, men fik vel alligevel en bog til fødselsdag eller jul.

Boghandelens julesalg har altid vejet tungt i årets omsætning. I 1937 var mine bedste dage den 20. december, da jeg solgte for 345 kr. kontant, og den 22., da beløbet blev 320. Juleaftens-

dag lukkede vi kl. 14, og jeg fik 20 kr. i julegave af chefen.

En søndag i begyndelsen af januar var der status med efterfølgende middag i Lyngs spisestue. Senere på måneden, en lørdag-søndag, kom bogopgørelsen, hvor alle bøger blev sorteret på gulvet og ordnet efter forlag. Her kunne man få et vist indblik i blind-disponeringens magi.

I 1937 lå årsomsætningen i de fleste boglader mellem 20.000 og 80.000 kr. En omsætning på 200.000 betød en stor boghandel. Rasmus Hansen var med sit salg på en halv million kr. (eksklusive stempelmærkerne) sikkert provinsens

største. Boghandelen udgav også bøger på eget forlag; lidt efter lidt blev der tale om op mod 100 titler, mest skole- og lærebøger. Jeg husker bl.a. overlærer Hertels *Danmarks Kongerække*, som blev trykt i 50.000 eksemplarer.

Kunder i forretningen

Enhver boghandel har sit persongalleri af kunder. Hos Rasmus Hansen sås enkelte gange etatsråd og bankdirektør Albert Høeg; han var da omkring 90 år og både rig og nærig. En anden standsperson var justitsråd Christian Madsen med tilnavnet »Andesteg«. Nævntes hans navn, trak man på smilebåndet, som når det

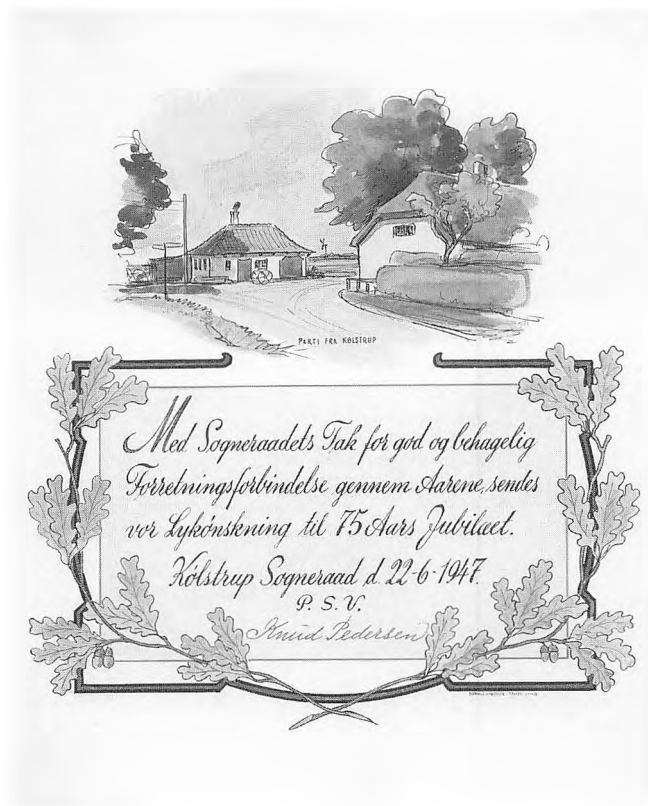
klassiske og sædvanligvis let komiske titulærråd dukker op i en russisk 1800-talsroman. I Odense lo man mere privat gerne af sin egen skidt-vigtighed, men den ansås for at være nødvendig for at værne om ens sociale stilling.

For nu at dvæle lidt ved de »fine« kunder: Når grevinden fra Hesbjerg, der var chic, men stramtandet, kom på besøg, meldtes hendes ankomst af chaufføren, og så sejlede Hendes Nåde ind, mens førsteprokuristen stod i stram giv-agtstilling. Hvad hun købte, opfattede jeg aldrig, for hun havde altid travlt.

En helt anden og afslappet stemning bredte sig i forretningen, når en af vore gejstlige bogkøbere trådte ind. Jeg husker præsterne Bruun-Mogensen i Hårby, Koch i Brylle, Hermansen i Ryslinge og provst Valentin i Mesinge. Carl Hermansen, en glad og rar grundtvigianer, blev senere kirkeminister i Knud Kristensen-regeringen; han satte i 1947 sin underskrift på loven, som gav kvinder adgang til præsteembeder.

Hyppig gæst var også den gemytlige Morten Korch, utroligt produktiv ligesom Carlsen-Skiødt og fuldt fortrolig med det syngende fynske mål. Han købte en gang imellem en bog, men kiggede mest ind for at se til sine egne bøger. Korchs bøger var uomgængelige stabelvarer i boghandelen; mange rynkede dog på næsen af, hvad de kaldte hans godtkøbsromaner.

Næsten hver dag kom en eller flere sognerådsformænd fra omegnen. Det var selvsikre bedsteborgere, frodige som den fede fynske muld. De så ikke så nøje på prisen, når de bestilte de dyre protokoller og skolebogssæt til deres kommuner; og det kunne ske, at en univer-

Da boghandelen fyldte 75 i 1947, modtog boghandelen bl.a. denne flotte adresse fra en af forretningsforbindelserne, Kølstrup Sogneråd (Thorkild Andersen tegn., Stadsarkivet).

Mens Rasmus Hansens Boghandel lå i Discontokassens ejendom på Flakhaven, blev dette billede taget. Johannes Lyng overtog forretningen efter sin svigerfar ved årsskiftet 1906-07 (Stadsarkivet).

sitetslærebog til sønnen i København smuttede med i leverancen.

Jeg mindes særligt to kunder, der kom langvejs fra. Den ene var den tysk-danske operette-sanger og filmskuespiller Max Hansen, umådelig populær på den tid. Han ville have rabat på den bog, han købte, hvilket var uhørt og strengt forbudt ifølge boghandlerreglerne. Da jeg un-

drede mig over, hvorfor han skulle have bogen billigere, svarede han på sit specielle tungemål: »Fordi jak er Max Hansen, kurz und gut!« Han fik virkelig 10 %, og vi satte salget ind under eksport!

Den anden var den store bladkonge Lord Rothermere (*Daily Mail*, *Sunday Pictorial*, *Evening News* m.fl.), anselig også i drøjden og selv-

Interiørbillede fra Rasmus Hansens Boghandel på Flakhaven først i 1900-tallet. Bøger fra gulv til loft, glasdiske m.m. Det emmede af kultur (J.Chr. Pedersen fot., Stadsarkivet).

udnævnt fredsmægler i et Europa på krigens rand. En formiddag i september 1938, lige før Chamberlain og Hitler mødtes i Berchtesgaden, dukkede han op på Grand Hotel. Derfra begav han sig til Rasmus Hansen, lændede sig over disken og lod sin sonore stemme lyde: »Would you please show me a good map of Denmark!«

Kundskaber i fremmedsprog var ikke så udbredte, men lidt engelsk forstod de fleste, og personalet talte så nogenlunde tysk. Vi havde nogle hyldemeter udenlandsk litteratur, hovedsagelig på tysk; den første bog, jeg solgte herfra, var Thomas Manns *Buddenbrooks*. Rasmus Hansens tyske forbindelse var Koehler & Volckmar i

To bydrengene omkranser boghandlerlærlingen Johan Martensen i gården bag Rasmus Hansens Boghandel - i baggrunden en af de udlærte, Arne F. Carlsen (Ebbe Damsbo fot., Stadsarkivet).

Leipzig. Tyskerne var helt sikkert førende inden for international boghandel.

»Det står i bøgerne« var en postembedsmands faste hilsen - i stedet for »Goddag« og »Farvel« - når han kom for at handle. Jeg formoder, at hans litteraturindkøb blev finansieret af de ti øre, som et søndagsbrev kostede ud over den normale

porto, og som tilfaldt postbudet. Når han gik igen efter sit indkøb, gentog han sin sympatiske og uimodsigelige hilsen: »Det står i bøgerne«.

Jeg har her nævnt nogle af de mere markante besøgende i boghandelen; nogle af dem og adskillige af de sædvanlige kunder havde deres favoritekspedienter - og omvendt. Fra en privat kun-

Rasmus Hansens Boghandel flyttede til Vestergade 9 omkring 1930, og billedet her er nogenlunde fra den tid, da Johan Martensen stod i lære i boghandelen (Stadsarkivet).

de - en dame, der »slugte« mange romaner - fik jeg en gang et brev, hvori det bl.a. hed, at »jeg har altid glædet mig til at komme ind og betale, og det er dog ellers ikke det, man er mest begejstret for ... men der er en vis hygge og atmosfære over en boghandel«. Og dertil kom alle de andre, anonyme og kendte, som i titusinder passerede revy, mens jeg var i boghandelen i Odense.

Ekspedienternes svære opgave

Misopfattede bogtitler, fortællelser og underlige forespørgsler er der masser af i boghandelens historie. Det skete, at der kom bude ind hos

Rasmus Hansen med ønsker om skriverpapir, konfirmalutter, kalkistmus, sayjeter til brylop med blomster og rajnebog med fasjelist. En dag spurgte en bekymret kunde: »Findes der en lov om, at man ikke må leve sammen, når man ikke er gift? Det står nemlig ikke i ægteskabsloven, den har jeg købt«. Da måtte vi le lidt i smug, men kunne berolige manden.

Og et spørgsmål fra fru dommer Harpøth: »Har De bøger om skovbrug?« Ekspedient Osvald Rasmussen: »Om en skovtur, næh, det har vi ikke, men De tænker måske på Oehlen-schlägers *Sanct Hansaften-Spil*, dér er jo skovtur for alle pengene!« Fru Harpøth: »Åh gode Gud, min svigersøn vil købe en lille skov og nu lære sig, hvordan man bruger den ...«.

Personalet bøjede sig for de indtrædende kunder med et »Goddag, hvad skulle det være?« eller »Til tjeneste!«, men disse fraser var dog i færd med at forsvinde til fordel for en mere personlig måde at tage imod kunderne på. Det blev nu understreget, at man skulle tage imod kunderne som en god bekendt i sit eget hjem.

En gang imellem blev der ligefrem kø af kunder i butikken; personale, som arbejdede på lager eller kontor kunne så kaldes ind med en ringeklokke. En gang var en af ekspedienterne ved at betjene en kunde og gik ud på lageret for at hente det, kunden ønskede. Men da han var kommet derud, glemte han sit ærinde og satte sig i stedet ved bogen med subscriptions. Lidt efter ringede klokken, og ekspedienten skyndte sig ned i butikken, hvor kunden i god tro strakte hånden frem for at tage imod det ønskede. Men ekspedienten syntes at have glemt manden, trykkede den fremstrakte hånd og spurgte,

Boghandler Erik Lyng og frue i Rasmus Hansens Boghandel, Vestergade 9, ved forretningens 75 års jubilæum i 1947 (Fyens Stiftstidendes pressefotosamling, Stadsarkivet).

hvad han kunne hjælpe med - en happening, der ikke var planlagt.

Kun sjældent vovede kunderne sig om bag disken. En gang observerede jeg her en skikkelse, som jeg opfattede som min »undergivne«, andenlærningen. Han kiggede søvngængeragtigt på to bind, som han holdt med ét i hver hånd. Hvorfor står du der og hænger, irettesatte jeg ham en anelse bryskt. Som stukket af en bi fløj kunden i vejret - midt i overvejelserne - og jeg måtte fremføre mine undskyldninger så godt som muligt.

Boghandelens omfattende varesortiment

Mange anså antikvariatsboghandel for at være den »rigtige« boghandel; det var jo i den, at man kunne finde alle de forgangne tiders bogskatte. Og Ludvig Holberg siger også i *Peder Paars*: »Det fast utroligt er, hvad man af gamle bøger, kan lære, når man dem med flid igen-nemsøger«. Men provinsens boghandlere drev sjældent antikvariat; for dem var papirsidens utallige artikler en vigtigere indkomstkilde.

Dengang foregik al bogføring i regnskabsbøger, som var overordentlig gedigent udført, og som solgte godt. De var blytunge, slidstærke og holdbare og fremstillet i skind- eller lærredsbind, limede i ryggen med en specielt smidig lim, som garanterede et upåklageligt plant opslag. Desuden var der skinner forneden, oftest af nikkel. Selv om der var adskillige varianter på lager at vælge imellem, blev der fremstillet mange protokoller efter særlige ønsker; vore kon-

takter med byens bogbinderier og linieranstalter var omfattende.

Andre papirvarer var kuverter, visitkort, formularer, postkort, karton, silhouetpapir, læderkardus, smørrebrødspapir, skrivepapir og spillekort. Nogle gange om året fik vi ruller med tegnepapir direkte fra Tyskland; det var en værdsat afkobling at få lov at klarere disse forsendelser ud gennem tolden, for det plejede nemlig at kræve det meste af eftermiddagen.

Derudover var der hele sortimentet af kontorartikler: Hulleapparater, ringbind, stålpenne, fyldepenne, blæk, viskelæder, kridt, akvarelfarver, regnestokke, tegnebrædt, tegnestifter, pas-

sere og linealer - kort sagt: Alt til faget henhørende. Mangfoldigheden findes jo endnu i dag, men nu i de store kontorvarehuse.

Dekorative bogomslag var på mode - som beskyttelse for og udsmykning af den hæftede bog. En kunde, som ville slippe for besværet med at sprætte sin bog op, kunne hos Rasmus Hansen få bogen kantskåret. Vi havde nemlig anskaffet en skæremaskine i bordmodel, en solid tingest med 40 cm skærelængde og med hævearmsmekanisme. Jeg syntes ikke om den; den mindede mig altid om skrædderen med saksen, som klippede Peters tommelfinger af i *Den store Bastian*, en populær børnebilledbog i den sadistisk-pædagogiske genre.

Dokumenter af alle slags, såsom købe- og lejekontrakter, pantebreve, testamenter osv. skulle forsynes med stempelmærker, som skulle klis- tres på dokumentet og derefter makuleres. Afgiften for en huslejekontrakt var nogle få kroner, men en skibskontrakt kunne koste mange hundrede kroner.

Sædvanligvis blev disse mærker solgt på amtstuen, men af praktiske grunde var den centralt beliggende Rasmus Hansens Boghandel blevet tildelt rettigheder som filial. Det var en fjer i hatten, og det indebar, at man kunne forsyne sine

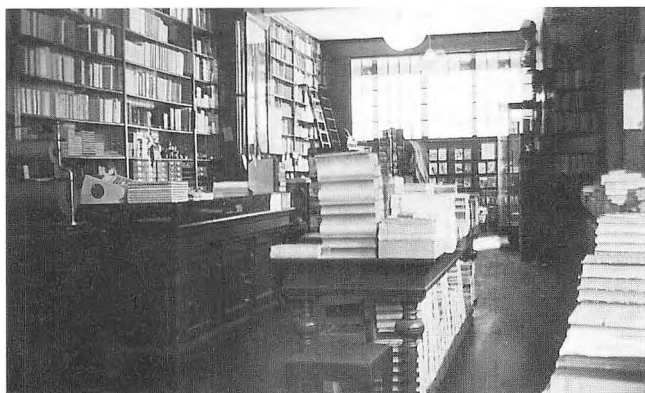
egne tryksager med skattesymbolet, en kongekrone. En jævn strøm af kunder bevægede sig hele dagen frem til stempelpulten, som havde egen kasse længst væk fra indgangen.

Kontorpigerne fra advokater og banker kom regelmæssigt ind med deres papirer; de mere fremmelige af personalet flirtede gerne med dem. En ekspedient giftede sig snart med en af de søde små piger. En gang imellem - helt uden forvarsel - slog en bombe ned: Der var uanmeldt revision fra myndighedernes side! Desværre konstateredes som oftest en eller anden mindre eller større mangel i stempelkassen; overskud var mere usædvanligt. Men efter lidt diskussion og justering af kassen og efter at have vekslet håndtryk tog revisorerne af sted igen - og stempellerne kunne fortsætte.

Nogle momenter i regnearbejdet bidrog måske til, at kassedifferencer kunne opstå. Solgte man seks ark kardus à 7 øre, en æske kridt for 1,75 kr. og en almanak til 2,35 kr., måtte man lægge tallene sammen i hovedet; det blev anset for uprofessionelt at benytte kladdepapir for at lægge tallene for et mindre antal varer sammen. Den slags passede ikke i en boghandel, men muligvis nok hos en mælkemand. Summen på 4,52 kr. blev så slået ind på kasseapparatet, og hvis kunden betalte med en halvtredser, blev der mere hovedregning, så man kunne give rigtigt tilbage: Først sedler og derefter mønter - 10, 20, 30 ... og op til 45,48 kr. Nutidens omvendte og mere sikre metode var ukendt.

Forsendelse af bøger

Bogpakkerne var en ærefrygtindgydende institution; det var værd at stræbe efter at få lov at ta-

Interiørbillede fra boghandelen i Vestergade 9 omkring 1940 (Ebbe Damsho fot., Stadsarkivet).

Bagindgangen til boghandelen i Stålstræde var gennem bindingsværksejendommen til venstre i billedet, og det var også her, forretningen havde et udstillingsvindue, som de unge talenter fik lov at prøve kræfter med (Ebbe Damsbo fot., Stadsarkivet).

ge sig af dem. Den ansvarsfulde opgave blev betroet en ekspedient eller en ældre lærling med de rette takter, siddende bag et vældigt skrive- og arbejdsbord på kontoret.

Hver dag kom der bestilte bøger fra DBK, Danske Boghandlers Kommissionsanstalt, i København. Det gjaldt om hurtigt at fordele bøgerne, sådan at boghandelen fik sine eksemplarer op på hylder og borde, og sådan at kunderne fik deres eksemplarer med bud eller post. Der fandtes ikke noget kartotek over bestillinger, kun store protokoller, hvilket medførte en stadig bladren frem og tilbage. Omslagspapiret på pakkerne - brun kardus - og indlægspapiret - aviser og makulatur - blev gemt ligesom de grove snore, som absolut ikke måtte klippes i stykker, men skulle bindes op. Alt blev genbrugt.

Hen imod aften samordnede man dagens kunde- og lagerbestillinger, og i samråd med prokuristen blev der udskrevet ordreblanketter. De blev sendt i en speciel kuvert til DBK. Af hensyn til postloven var ordresedlerne stilet til DBK med formuleringen »De bedes skaffe fra ... forlag«. Når de var nået til København, hentede forlagene blanketterne og sendte så efterfølgende bøgerne via DBK. Ekspresordrer, der var forsynet med tre røde kryds, kom på to dage.

Ved arbejdsbordet lærte man ikke blot at åbne og håndtere de store pakker, der kunne veje op til 20 kilo, men også at ordne nogle tilsvarende til returforsendelser til forlagene. En nybegynder fik ofte sine pakker underkendt af prokuristen: »Herr Martensen, her tolererer vi ikke jordemoderpakker!« Løftede man en sådan pakke i snoren, lignede undersiden en

hængekøje, hvilket kunne få kedelige følger under transporten.

Bøger, som blev solgt over disken i forretningen, blev også pakket ind i papir og fik snor omkring - med tilhørende bærepind. Kasser var ukendte og klisterpapir bandlyst. Når man har oplevet, hvor hurtigt, elegant og økonomisk ekspedienter bag disken dengang lagde papir om en bog eller flere bøger, er det rent patetisk at se nutidens ekspedienter fumle med julegaveindpakning. En gang imellem føles det befriende at vide, at man er bagstræberisk.

I forretningens baglokaler

Vort store lagerlokale var hovedsagelig et papirlager; det strakte sig helt ud til Stålstræde - i boghandelshistorien kendt som det stræde, hvor Gregorius Bogbinder i 1600-tallet solgte bøger fra egen bod. Her var der et udstillingsvindue, som yngre talenter fik lov at pynte som forsøg.

En efterårsdag i 1940 fik boghandelen et lidt uventet besøg: En hest med vogn bragede gennem vinduet og raserede hele min åndrigt og kunstfærdigt opbyggede udstilling af malerkasser ...

Som næsten alle andre Odensebutikker havde Rasmus Hansens Boghandel markeret kong Christian X's 70-års fødselsdag den 26. september 1940 med en stor vinduesudstilling ud mod Vestergade (Stadsarkivet).

Hver formiddag havde førsteprokuristen la-gergennemgang. Mens han forbandede alle de sjuskehoveder, der brød en ny pakke op, når de behøvede nogle enkelte stykker af en artikel, og mens han rettede alle de skødesløst henkastede, flabbende stabler af kartonark, arbejdede han sig hastigt fremad i gangene, assisteret af en lærling bevæbnet med pen og blok.

Herude bagved fik souschefen også tid til en åbenhjertig karakteristik af visse kunder. En

dame fra Munkebjergvej var »en gammel kane-hest«, en advokat »en vissen spirrevip«, men hvem det var, han kaldte en »kransekagefigur«, har jeg glemt.

Et hjørne var skilt fra til subscriptionsafdelin-gen - med et godt synligt skilt på væggen: »Mo-de- og mønsterjournaler sendes ikke i udvalg«. På dette rolige sted blev tidsskrifterne forsynet med omslag af karduspapir og kundernes navne - når der var foretaget en punktlig afprikning i

abonnementsprotokollen. Den ensformige sy-slen med *Tidens Kvinder*, *Skakbladet* og *Ugeskrift for Landmænd* kunne ind imellem afbrydes af et mere lystfuldt studium af et nyt hæfte af *Erotikkens Historie*.

Nærmest herved var pakkeriet, hvor Holger Larsen førte kommandoen; og ved et lille bord spiste de yngste medarbejdere deres madpakker, inden de begav sig til handelsskolens aftenundervisning; her fik man hver mandag-fredag kl. 18-21 kundskaber i kontorarbejde, handelslære, regning, bogføring og maskinskrivning.

Min månedsløn som lærling var fastsat til 30 kr. det første år, og den sluttede med 100 kr. Fra jeg var udlært, fik jeg som ekspedient 175 kr.

En dag spurgte jeg, om det var muligt at få fri til et tremåneders kursus på Provinsboghandler-Fagskolen i København. »De bliver her«, svarede Johannes Lyng, »og holder fortsat øjne og ører åbne, bedre skole findes ikke!« Han havde sikkert ret, dog ikke hvad angik bogfremstilling og litteraturhistorie; og så måtte jeg jo vente med alle hovedstadens ikke-boglige glæder.

Rasmus Hansens Boghandel forsøgte givetvis at følge med i de kulturelle svingninger, men der savnedes gejst; og det var fagbøger, lærebogsleverancer og papirvarer, som gav bærekraft til foretagendet.

Som andre boghandeler havde Rasmus Hansen sine bogcirkler, læsekredse. Et udvalg af sæsonens bøger blev indbundet i solide papbind med sort shirting i ryggen. For to bøger hver 14. dag skulle man betale 2,50 kr.

Rasmus Hansen havde to »udsalg«, som altså fik deres bøger direkte fra os; det var Widkjær i

Nørre Aaby og Rasmussen i Knarreborg. I øvrigt solgte de det meste, fra gipsfigurer til almanakker. Når vi besøgte Rasmussen til årsopgørelsen engang i januar, lugtede der mere af kaffe og spegepølse end af bøger; årsagen hertil kunne dog være nærheden til køkkenet.

Farvel til Odense

I mellemtiden var krigen kommet til Danmark. Fra besættelsesdagen den 9. april husker jeg de lavthængende flyvemaskiner, den almene ner-

Opfindsomheden kom på prøve, da rationeringerne holdt deres indtog. Her ses en vinduesudstilling fra Rasmus Hansens Boghandel en gang i krigsårene. Temaet - syltning uden sukker - var blevet en nødvendighed (Ebbe Damsbo fot., Stadsarkivet).

vøsitet - og at mørklægningspapiret i forretningen slap op først på eftermiddagen. Forbud mod hamstring og privat bilkørsel blev indført og elektricitet og brændsel rationeret. Hurtigt gik der en national bølge over landet; den gav sig udtryk i alsang og en dybere interesse for dansk historie og litteratur - hvilket gavnede boghandelen.

Jeg havde set frem til livet i en boghandel som noget ansvarsfuldt; jeg havde set mig som en litteraturens tjener og formidler af forfatterens bøger til læserne. Men denne ønskedrøm måtte vige for presserende opgaver som at støve af og at prismærke. Senere blev jeg sluppet løs bag disken, og drømmen blev afløst af virkeligheden. Monsterkunderne angreb med umulige ønsker i en byge af spørgsmål; fortunlet følte jeg mig som spørgsmålstegnet.

Men som det plejer at gå - tågen lettede. Jeg begyndte at forstå sammenhængen, at huske bogtitler og forlagsnavne, læste glubsk og lærte mig papirsidens mysterier. Snart vidste jeg, hvor varerne var, jeg kunne prislisterne og kendte til bogfortegnelser, hvorefter man kunne bestille bøger - fra forlag i nærheden eller langvejs fra.

Kunderne forekom mig mere og mere sympatiske, og samarbejdet med kollegerne var også i orden; i begge lejre syntes man, at jeg var en hyggelig boghandlermedhjælper - i det mindste sagde man sådan.

Lugten af en rigtig bog- og papirhandel - en blanding af støv, blyanter, trykssvæerte, skindbind og diskens naturtræ - kildede i næsen, når man trådte ind hos Rasmus Hansen. Visse morgener kunne man også fornemme den fugtige savsmuld, som var blevet fejtet hen over butikkens linoleumsgulv af Holger Larsen. Boghandleren sjokkede gennem kontoret, kasseapparatets klingren og guldbogstavernes glitren på bibeludgavernes bind - sådan husker jeg også boghandelen i Vestergade.

Årene i Rasmus Hansens Boghandel lagde en gedigen grund til min uddannelse. Jeg blev indpodet de gamle dyder flid og loyalitet og veneration for faget. Jeg var ung og syntes, at nu kunne jeg alt her og længtes efter udfordringer og flere erfaringer. I Odense trivedes jeg aldrig rigtigt godt uden for boghandelen, og til slut var det befriende at forlade provinsbyen på den fortsatte færd gennem livet i bøgernes verden.

Ensomme Gamles Venner

af Kia Lund

Galopskrædderens foreningsarbejde for byens ældre

Den 1. december 1918 samledes en flok mænd og kvinder på foranledning af portner og graver Peter S.E. Petersen og oprettede foreningen Ensomme Gamles Venner. Foreningen var en grundtvigiansk forening, hvis hovedformål skulle være »at samle Odense bys ensomme gamle og ubemidlede mænd og kvinder til festlige sammenkomster og i øvrigt efter bedste skøn og evne varetage disses interesser«. Ensomme Gamles Venner skulle komme til at eksistere i mere end 60 år og få stor betydning for mange af byens mindrebemidlede ældre. For initiativtageren Peter S.E. Petersen blev foreningen et livsværk.

Grundstenen til den ældrepleje, vi har i dag, blev lagt i 1891 med vedtagelsen af loven om alderdomsunderstøttelse til værdigt trængende uden for fattigvæsenet. Før 1891 var fattige ældre henvist til fattigvæsenet eller privat filantropi på linje med alle andre fattige. Med alderdomsunderstøttelsesloven blev alderdommen for første gang officielt opfattet som et specielt og separat livsafsnit. For at modtage alderdomsunderstøttelse skulle de ældre dog igennem en ydmygende ansøgningsproces, hvor et udvalg nedsat af kommunen bedømte, om de var værdige til at modtage støtte og i givet fald hvor meget. Forholdene for ældre blev forbedret med vedtagelsen af aldersrenteloven i 1922, hvor der blandt andet blev indført faste takster for understøttelsen. De ældre forhold blev yderligere forbedret med folkeforsikringsloven i 1933. Da

blev aldersrenten en del af en større socialreform, der blandt andet indeholdt tvunget medlemskab af en sygekasse. Først i 1956 indførtes folkepension efter det mønster, vi kender i dag.

I Odense var der stigende behov for økonomisk hjælp blandt ældre. I 1891, da alderdomsunderstøttelsen blev indført, modtog ca. 19 % af byens ældre støtte fra det offentlige. I 1911 var det ca. 41 % og i 1950/51 61 %. De pengebeløb, der blev udbetalt, var kun lige nok til at overleve på.

Den hjælp, de ældre kunne få fra det offentlige, var udelukkende af materiel art. Det blev ikke opfattet som statens eller kommunens opgave at tage sig af ældres eventuelle ensomhed eller behov for indhold i alderdommen.

Ensomme Gamles Venner var i lang tid den eneste organisation i Odense, der koncentrerede sig om ældre. Der var dog nogle menigheder og organisationer i Odense, hvor de ældre kunne henvende sig for at få hjælp. Indre Mission, Frelsens Hær og Kirkens Korshær holdt alle juleaften for byens mindrebemidlede, hvor de kunne komme og spise og fejre juleaften. Indre Mission holdt desuden en gang imellem arrangementer om aftenen for ældre.

Peter S.E. Petersen

Peter Sofus Emil Petersen blev født i Odense i 1875. Han var den ældste af en børneflokk på syv.

Selv om hans barndomshjem ikke var specielt grundtvigiansk, voksede Peter S.E. Petersen op og blev overbevist grundtvigianer. Især lå folkeoplysningstanken ham nær, og den kom til at præge ham hele livet. Allerede som 16-årig lånte han bøger ud til kvinder, der arbejdede på en lille tobaksfabrik, som lå ved hans barndoms-

hjem på Sortebrødre Torv. Da han var 18, tog han på Ryslinge Højskole. Efter højskoleopholdet var han i 1896 initiativtageren til oprettelsen af Odense Højskoleforening, hvor han var særdeles aktiv og sad i bestyrelsen i 60 år.

Peter S.E. Petersen blev som faderen uddannet skrædder og fik i en periode eget værksted i Kongensgade. På døren til hans værksted hang der dog næsten altid et skilt med ordene »kommer straks«. Petersen havde meget andet, han skulle nå.

Interessen for folkeoplysning kom hos Petersen til udtryk på mange måder. Han redigerede og udgav fra 1905 og frem til sin død ugebladet *Dansk Budstikke*, der havde et umiskendeligt grundtvigiansk skær. Bladet indeholdt artikler, små opbyggelige historier, noveller, morsomme fortællinger, digte og informationer om folkelige arrangementer i Odense. Især højskoleforeningens arrangementer blev annonceret og refereret i bladet. Pastor Emil Koch, der også var medlem af højskoleforeningens bestyrelse, skrev indtil sin død i bladet næsten hver uge. Derudover var der rejsebeskrivelser og historiske artikler i bladet. *Dansk Budstikke* var et rent filantropisk foretagende. De, der skrev til bladet, gjorde det gratis, og de fleste af novellerne og digtene fik Peter S.E. Petersen lov til at bruge gratis, så længe forfatterens navn blev opgivet. Et blik på bladets annoncer viser, at bladets geografiske udbredelse hovedsagelig var begrænset til Odense og omegn.

Ud over sine mange andre aktiviteter var Petersen også tilknyttet Odense bys offentlige læsesal i hele den tid, den eksisterede. Først fra 1911 som vikar og fra 1914 til 1925 som assistent. Ligeledes fungerede han som portner og graver ved hospitalskirken i mange år.

Peter S.E. Petersen fotograferet sammen med hustruen Johanne og datteren Karen (Stadsarkivet).

Ensomme Gamles Venner holdt i de første år til i underetagen på det restaurerede Skt. Knuds Kloster. I lokalet var der lagt aviser og blade frem, som de gamle kunne læse i (Stadsarkivet).

I 1912 arrangerede han en udflugt til Dybbøl for veteraner fra krigen i 1864, og han planlagde senere en tilsvarende tur, der dog blev aflyst på grund af 1. verdenskrigs udbrud. Det lod han sig dog ikke slå ud af. I stedet arrangerede han under krigen sammenkomster for indkaldte soldater. Disse sammenkomster foregik i Odense Teaters gamle bygninger på Sortebrødre Torv,

som han fik lov at låne gratis. Soldaterne kunne komme de fleste aftner om ugen og blev trakteret med kaffe og underholdning. Underholdningen bestod af sang, musik, oplæsning og foredrag med et folkeoplysende indhold. Arrangementerne var helt afhængige af frivilligt arbejde og private bidrag. Det var således en gruppe frivillige damer, der stod for kaffe-brygning

og kagebagning. Peter S.E. Petersen modtog i 1918 Dannebrogsmændenes hæderstegn for arbejdet med soldaterne.

Efter den 1. verdenskrig begyndte Peter Petersen at arrangere aftner for ubemidlede ældre en gang om måneden i højskoleforeningens regi. Disse aftner havde det samme folkeoplysende indhold som arrangementerne for soldaterne. De ældre blev underholdt og fik serveret kaffe. Ud over sammenkomsterne arrangerede han også i 1918 en udflugt til Fruens Bøge og en biltur til Kerteminde for de ældre.

De ubemidlede ældre blev hurtigt Petersens mærkesag. Allerede i november/december 1918 arrangerede han en husstandsindsamling til fordel for sammenkomsterne for de ældre. Den indbragte ca. 5.500 kr. Peter S.E. Petersen besluttede sig for at indkalde den gruppe mennesker, der havde fungeret som frivillige hjælpere til arrangementerne for de ældre, til et fælles møde for at stifte en egentlig forening. Den 1. december 1918 blev foreningen Ensomme Gamles Venner derfor oprettet. Bestyrelsen kom til at bestå af otte personer - tre kvinder og fem mænd - og Peter S.E. Petersen blev valgt som formand. En af kvinderne i bestyrelsen var Petersens kone, Johanne, som arbejdede tæt sammen med sin mand i omsorgen for de ældre. Peter S.E. Petersen fik som den eneste af bestyrelsesmedlemmerne løn for sit arbejde.

De første år

Ensomme Gamles Venner arrangerede stadig flere sammenkomster for de ældre. I 1919 blev det til omkring tre om måneden. Foreningen havde til huse i højskoleforeningens lokaler i Slotsvænget, men da den nye forening ønskede at kunne holde åbent hver dag, var dette på længere sigt uholdbart. Peter S.E. Petersen gav på flere bestyrelsesmøder udtryk for, at det var

hans ønske at kunne oprette et hjem for de ældre, hvor nogle af dem kunne bo, og resten kunne komme hver dag og spise og blive underholdt. Dette ønske blev indsat i foreningens vedtægter, som Petersen læste op på den første generalforsamling, der fandt sted 8. oktober 1920, næsten to år efter oprettelsen af Ensomme Gamles Venner. Foreningens formål blev i vedtægterne omformuleret, så det nu var »på kristelig grund at samle ubemidlede mænd og kvinder til sammenkomster bestående af tale, oplæsning, sang, musik og fælles kaffebord samt til skovture og andre udflugter og at kunne drive et hjem, hvor medlemmerne kan samles til samtale og læsning af bøger og blade, samt til møder, der arrangeres af hjemmets ledelse«. Desuden kunne foreningen »tage sådanne opgaver op, hvorved den kan gavne og glæde de gamle«.

For at blive medlem af foreningen skulle man være over 60 år og ubemidlet. Medlemsbidraget var i hele foreningens levetid 2 kr. årligt; det svarede ved oprettelsen til ca. to timelønninger for en arbejder. Medlemsbidraget gav fri adgang til foreningens lokaler og arrangementer; dog skulle medlemmerne ofte betale et mindre beløb til udflugterne. Medlemmerne fik hver måned (senere hver anden uge) *De Gamles Blad*, der blev redigeret og udgivet af Petersen selv. *De Gamles Blad* mindede meget om *Dansk Budstikke*. Novellerne i *De Gamles Blad* var næsten uden undtagelse kopier af noveller, der på et eller andet tidspunkt havde stået i *Dansk Budstikke*. Ligesom *Dansk Budstikke* indeholdt bladet artikler og foredrag skrevet af grundtvigianske præster. Den eneste forskel, der var på de to blade, var, at indholdet i *De Gamles Blad* sigtede på de ældre og var af lidt mere religiøs karakter, men det udtrykte ligesom *Dansk Budstikke* et grundtvigiansk livssyn. En af bladets vigtigste funktioner i forbindelse med foreningen var, at alle arrange-

I årene 1921 til 1925 holdt Ensomme Gamles Venner som nævnt til i lokaler i Skt. Knuds Kloster, hvorfra dette fotografi stammer. Lokalet her er siden delt i to og rummer henholdsvis mødelokale og arkivrum (Stadsarkivet).

menter og udflugter blev annonceret heri. I bladet blev der ligeledes orienteret om de fordele, medlemmerne af Ensomme Gamles Venner havde; man kunne f.eks. låne kørestole.

Det forholdsvis beskedne medlemsbidrag var vigtigt for foreningen. De fleste af medlemmerne var før 1922 på alderdomsunderstøttelse og havde som nævnt været igennem en ansøgningsproces, hvor et udvalg skulle skønne, om den ældre var værdig til at modtage offentlige midler. Det blev af mange opfattet som ydmygende, og alderdomsunderstøttelsen havde derfor et vist almissepræg over sig. I Ensomme Gamles Venner betalte medlemmerne, og derfor var foreningens ydelser ikke almisser, og de gamle havde værdigheden i behold.

I første omgang blev foreningens ønske om et hjem til de ældre ikke opfyldt, men det blev alligevel muligt for den at have åbent hver dag. Kommunen gik med til at udleje en sal i det nyindrettede Skt. Knuds Kloster ved domkirken for 100 kr. om året. Bestyrelsen gik i gang med at få lokalet indrettet, så det virkede så rart som muligt for de ældre. Det var vigtigt for foreningen, at der ikke var noget almissepræg over den, så det blev bestemt, at møblerne til lokalet skulle arkitekttegnes, ligesom der skulle opstilles klaver og bogreol. Den 23. juni 1921 kunne foreningen åbne lokalet og dermed byens første værested for de mange mindrebemidlede ældre.

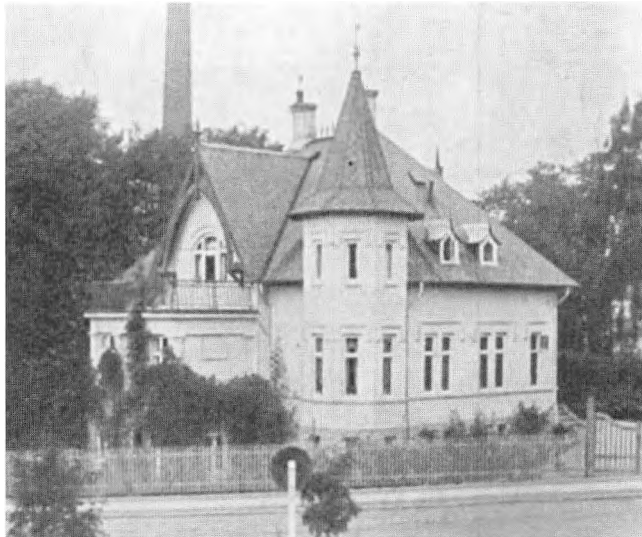
Foreningen havde til huse i Skt. Knuds Kloster i ca. fire år, og der var åbent hver dag. De ældre kunne komme her og læse bøger og dagens aviser, og om eftermiddagen blev der sunget med dem eller læst op. Om eftermiddagen blev der

desuden serveret kaffe og kage for et mindre beløb. Peter S.E. Petersen stod sammen med sin kone og nogle frivillige for den daglige ledelse.

Foreningens tilstedeværelse i Skt. Knuds Kloster var ikke helt uden problemer. Specielt efter at Centralbiblioteket rykkede ind i bygningen i 1924, blev foreningens aktiviteter opfattet som en belastning. Særlig forplejningen af de ældre var en torn i øjet på biblioteket, der fandt, at det vanskeliggjorde »overholdelse af orden og renlighed i bygningen og giver hele stedet et præg, der er forskelligt fra det, som gerne skulle møde én i byens centralbibliotek«.

Ønsket om at købe et hus trængte sig derfor på. Flere gange i de fire år, foreningen havde til huse i Skt. Knuds Kloster, var bestyrelsen ude at se på huse, der var egnede til at rumme Ensomme Gamles Venner. De fleste af de huse, man kiggede på, var dog for dyre. Peter S.E. Petersen satte derfor i 1924 en annonce i avisen, hvor foreningen averterede efter et passende hus til de ældre. Blandt de indkomne tilbud blev bestyrelsen på en ekstraordinær generalforsamling eni-

ge om at købe Bakkehuset, Kronprinsensgade 23, der havde tilhørt byens første folkevalgte borgmester, den senere afdøde grosserer J.L. Christensen. Det statelige hus var bygget i 1881 af fabrikant Chr.C. Tychsen, der sammen med sin bror havde stået for kvarterets udstykning. Ensomme Gamles Venner kunne overtage huset til april flyttedag 1925.

Bakkehuset var en stor villa i to etager med kælder, garageanlæg og stor have ned til åen. I stueetagen var der to opholdsstuer, spisestue og anretterværelse. Kælderen indeholdt køkken, tre pigeværelser, viktualierum, koksrum osv. På førstesalen var der stue, spisestue, bad og tre værelser. I garageanlægget var der to garager og en lille to-etages lejlighed. Foreningen kunne få huset billigt, fordi en lokal forretningsmand, der ønskede at købe huset, havde fået prisen presset godt i bund. Forretningsmanden ville dog gerne endnu længere ned og ventede derfor med at lade handlen gå i orden i den overbevisning, at der ikke var andre interesserede. Huset blev solgt til foreningen for 64.000 kr., og

I 1925 købte Ensomme Gamles Venner Kronprinsensgade 23 - også kaldet Bakkehuset. Patriciervillaen var opført 1881 for fabrikant Chr.C. Tychsen, der sammen med broderen P. Tychsen stod for Skt. Knuds Gade-kvarterets udstykning (Stadsarkivet).

Odense Kommune ydede et tilskud på 10.000 kr., mod at kommunen til gengæld fik ca. 180 m² af grunden til en gadeudvidelse. Ensomme Gamles Venner og især Peter S.E. Petersen fik langt om længe det hus, de havde ønsket sig. Efter nogle mindre ombygninger var huset klar til indvielse den 29. maj 1925.

Bakkehuset

Bakkehusets stueetage var åben hver dag året rundt for medlemmerne af Ensomme Gamles Venner, ligesom de frit kunne benytte haven. I begyndelsen var huset åbent for benyttelse fra kl. 10 til kl. 20. Da fjernsynet omkring 1952 begyndte at sende, holdt man åbent om aftenen, til det sidste program var slut. Foreningen fik fjernsyn ret tidligt, takket være en foræring fra en lokal forretningsmand.

Fra mandag til lørdag blev der kl. 12 serveret to retters middagsmad. Kl. 15 blev der serveret kaffe og kage. Efter kaffen blev der sunget og læst op. Det var normalt Peter Petersen eller hans kone, der sang med og læste for de ældre. Kl. 18 blev der serveret gratis te, som de gamle kunne nyde til medbragt mad. Det eneste, de skulle betale ved deres daglige brug af huset, var middagsmad og kaffe.

Søndagen forløb næsten som de andre dage; der var dog gjort ekstra ud af underholdningen efter kaffen, for det var om søndagen folk udefra, der underholdt de ældre. Det kunne være operasangere, der kom for at synge, skuespillere eller forfattere, der læste højt, eller det kunne være foredrag osv.

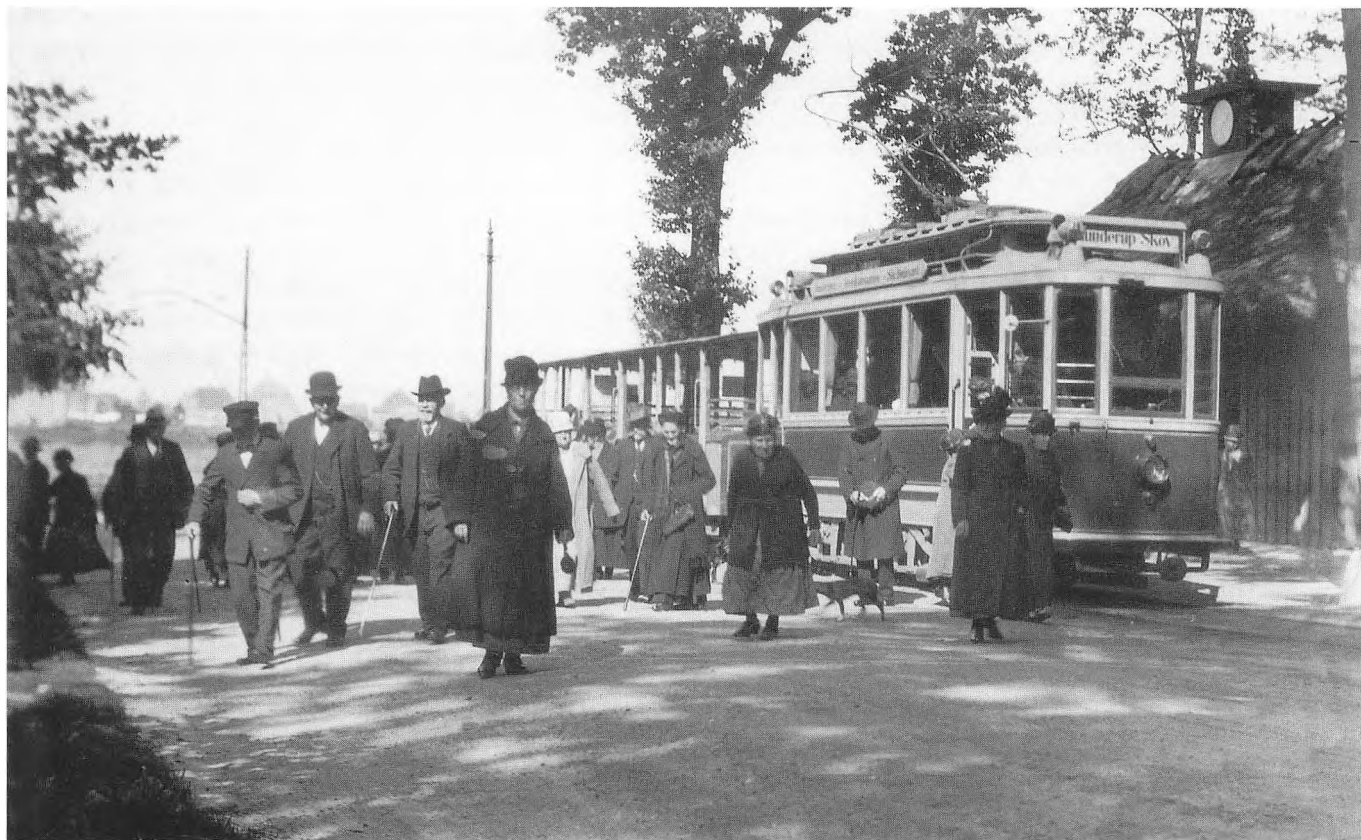
Aktiviteter ud af huset

Ud over de daglige sammenkomster arrangerede foreningen som før nævnt også større sammenkomster, udflugter og fester. Det første år, foreningen eksisterede, var der to udflugter, en til Kerteminde Højskole og en til Fruens Bøge, men hurtigt udvidedes aktiviteterne, så man i 1924 var oppe på ca. 10 større sammenkomster/udflugter om året. Efter indvielsen af Bakkehuset var der hver måned året rundt et arrangement uden for huset. I vinterhalvåret var der

sammenkomster på skolen på Nonnebakken over for Bakkehuset. De foregik ad to omgange på samme dag, dels på grund af pladmangel og dels for at tage hensyn til de ældre, der måske stadig havde en smule arbejde. Det første arrangement startede klokken 14, det næste klokken 19.

Der kunne af og til være forskel i programmet for eftermiddag og aften: forskellige orkestre, der underholdt, eller en anden foredragsholder. Fast var det, at de ældre blev trakteret med kaffe og kage.

Med sporvognen til endestationen ved Hunderup Skov. Ensomme Gamles Venner på udflugt til Fruens Bøge og Hunderupskoven i 1930'erne (E. Christoffersen fot., Stadsarkivet).

Udflugterne gik ofte til Fruens Bøge eller til en højskole, hvor de ældre blev beværtet. For at give en fornemmelse af indholdet af disse aktiviteter uden for Bakkehuset er herunder gengivet en liste over foreningens arrangementer i 1931:

2. januar: Julefest på Frk. E. Detlefsens Pigeskole på Nonnebakken. Valgmenighedspræst Th. Knudsen fra Ryslinge talte. Just Pedersen læste *Julehistorien* af Selma Lagerlöf, og et større orkester spillede.

4. februar: Sammenkomst på skolen på Nonnebakken. Den ny valgmenighedspræst i Odense talte. Der blev spillet kammermusik, og Elisabeth Lange holdt foredrag.

4. marts: Hjemstavnsfest på skolen på Nonnebakken. En tidligere forstander fra Tommerup holdt foredrag klædt i folkedragt. Elever fra skolen dansede folkedanse. Frk. Buhl Willenborg holdt foredrag om danske folkesange, og friskolelærer Larsen læste danske hjemstavns historier.

8. april: Sammenkomst på skolen på Nonnebakken. Provst Kløvborg og pastor Boysen holdt tale. Sang af skolekor, friskolelærer Larsen læste højt.

12. april: Et hold debutanter fra Odense Højskoleforening opførte teaterstykket *Ambrosius* for de ældre.

1. juni: Udendørs sammenkomst i Fruens Bøge. Militærorkestret spillede populærmusik fra gamle dage. Hilding Nielsen sang viser, friskolelærer Larsen læste højt, pastor Poul Øllgaard holdt tale, 62 piger fra Bolbro Skole sang.

18. juni: Køretur til Ollerup Folke- og Gymnastikhøjskole. Forstander Niels Bukh bød velkommen. De ældre blev trakteret med rabarbergrød og kaffe og så de unge piger lave gymnastikopvisning.

7. juli: Udflugt til Kerteminde Højskole. Forstander Skovrup holdt tale, og de unge piger

lavede opvisning i folkedans og gymnastik. En lærer på skolen holdt lysbilledforedrag fra en rejse til Norge og Sydsverige.

20. august: Udflugt til Svendborgsund med de sydfynske baner. Pastor Birk talte. De ældre blev trakteret med te til deres medbragte mad på et badehotel.

23. september: Årsmøde på skolen på Nonnebakken.

2., 3. og 4. oktober: Basar i Fyns Forsamlingshus.

21. oktober: Sammenkomst på skolen på Nonnebakken. Pastor Poulsen talte. Der var opvisning af folkedanse under ledelse af frk. Vibeke Nielsen. Politiorkesteret underholdt.

18. november: Foreningen fejrede fødselsdag i Kronprinsensgade.

3. december: Stiftelsesfest på Industripalæet. Biskop Rud talte om forskellen på hedensk og kristen jul. Et pigekor fra Bolbro sang, og der blev spillet julemelodier.

24. december: Der blev holdt juleaften for en-
somme ældre i huset i Kronprinsensgade.

26. december: De ældre overværede et julespil på Mulernes Legatskole.

En række af udflugterne om sommeren var faste tilbagevendende begivenheder. En gang årligt inviterede Kerteminde Højskole således foreningen til kaffe og brød og forskellig underholdning. Højskolerne i Ryslinge og Ollerup skiftedes til at invitere de ældre en gang årligt. Odense Zoologiske Have havde normalt også en dag om året, hvor de ældre havde gratis adgang.

Foreningen fik ligeledes ofte skaffet fribilletter til diverse forestillinger på Odense Teater. Fra 1939 blev et af årets højdepunkter en årlig udflugt til Langesø Slot, hvor de ældre blev trakteret i parken og underholdt af Odense Politiorkester, og endelig blev der hvert år afholdt juleaften i Bakkehuset.

Klar til afgang. Bilerne er linet op på Nonnebakken en gang i 1930'erne og venter på at kunne bringe de gamle på udflugt. I baggrunden skimtes Ensomme Gamles Venners ejendom, Bakkehuset på hjørnet af Kronprinsensgade (Stadsarkivet).

Juleaften

Juleaften var lidt anderledes end de andre arrangementer i foreningens regi. For at holde jul i Bakkehuset skulle man være helt uden familie eller venner, og man skulle tilmelde sig i god tid. Det var derimod ikke nødvendigt at være medlem af foreningen for at holde jul i Bakkehuset,

da en del af pengene til juleaften kom fra *Fyens Stiftstidendes* juleindsamling.

Juleaften mødte de ældre mellem 17 og 18. Når alle var ankommet, blev der spist julemidtag, flæsketeg og ris à la mande. Efter maden blev der sunget julesange og læst højt og delt gaver ud. Som afslutning på aftenen blev der serveret kaffe og julekñas. Juleaftnerne i Bakke-

Julekomsammen hos Ensomme Gamles Venner i opholdsstuen i Bakkehuset. Gaverne, der var skænket af byens forretninger, ligger pænt under juletræet og venter på at blive delt ud. Peter S.E. Petersen ses midt i billedet lige ved juletræet sammen med sin datter Karen (Stadsarkivet).

huset viser, i hvor høj grad foreningen var afhængig af frivilligt arbejde og donationer. Ifølge Karen og Flemming Lund, Petersens datter og svigersøn, blev grisen til juleaften doneret af eksportslagteriet. Juleaftensdag blev grisen gratis afhentet fra slagteriet af en kusk fra Odense Værktøjsmagasin i Nørregade og kørt til aktie-

bageriet, der stegte den. Når grisen var færdigstegt, blev den afhentet af en anden kusk, der kørte den til Bakkehuset - altså gratis. Pyntegrønt til juledekorationer, juletræ og frugt blev doneret af GASA, og gaverne til de gamle var foræringer fra de handlende rundt om i byen.

Basar

Næsten hvert år i september eller oktober afholdt foreningen basar i Fyns Forsamlingshus. Foreningens første basar blev holdt 19. august 1922. Basaren skaffede gode penge til Ensomme Gamles Venner og var med til at tegne foreningens ansigt udadtil. Basaren foregik fra fredag til søndag med underholdning for både børn og voksne. Der var musik, sang, taler, forskellige opvisninger, tombola, fiskedam, udstilling af de gamles håndarbejder og salg af mad og drikke. Alle gæster betalte entré for at få adgang. Medlemmer af foreningen kunne dog komme gratis ind en af dagene.

Ligesom alle foreningens andre aktiviteter var basaren afhængig af frivilligt arbejde. I forbindelse med den første basar meldte nogle af byens førende damer sig på opfordring til at stå for det praktiske. Damerne dannede en basarkomité med borgmesterens kone, S.C. Henriksen, som formand. Allerede året efter blev borgmesterfruen dog nødt til at sige fra, og bispinde Gudny Rud, hvis mand var hyppig foredragsholder i foreningen, overtog formandsposten. Hun fortsatte som formand for basarkomiteen i en lang årrække.

Medlemmerne

Der var stor forskel på, hvordan medlemmerne brugte foreningen. Nogle brugte de tilbud, der var i forbindelse med Bakkehuset, mens andre nøjedes med at komme til foreningens arrangementer og udflugter. Blandt de medlemmer, der brugte Bakkehuset, var der også stor forskel. Til middagsmad var der hver dag mellem 20 og 30 personer. De fleste af dem var enlige mænd eller enkemænd, der ikke selv kunne lave varm mad. Til eftermiddagskaffe og underholdning var der for det meste fuldt hus, hvilket svarede

til 40-50 personer, men ellers kom og gik de gamle, som det passede dem. Nogle kom fast et par timer hver dag. Andre en eftermiddag eller aften om ugen. Der var normalt 30-40 ældre i huset i åbningstiden, hvilket passede fint til husets kapacitet. Til udflugterne og arrangementer ud af huset var der normalt 300-400 personer.

Ifølge Karen og Flemming Lund svingede foreningens medlemstal i Peter S.E. Petersens levetid mellem 500 og 700 medlemmer. Der var meget få udmeldelser, men eftersom medlemmerne var oppe i årene, var der en naturlig afgang. Kønsfordelingen lå nogenlunde fast med ca. $\frac{2}{3}$ kvinder og $\frac{1}{3}$ mænd. De fleste medlemmer var enlige, men der var dog også nogle ægtepar imellem.

Det daglige arbejde

Den daglige ledelse af Bakkehuset stod ægteparret Petersen for. Til at hjælpe sig havde de to piger og en altmuligmand, der skulle betales af deres egen løn. Lønnen var ikke særlig høj, men pigerne havde til gengæld en familiær stilling. De spiste sammen med familien, kom med familien Petersen i teatret osv.

Altmuligmanden var indtil 1946, hvor han døde, en tysk skrædder, der spillede alle sine penge væk lige så hurtigt, som han tjente dem. Han fik et af værelserne i kælderen og fuld kost, mod at han ordnede haven, passede fyret og udførte små reparationer.

For kvinderne i husstanden begyndte arbejdet omkring kl. 7. Dagen startede med rengøring af det store hus og indkøb. Fra kl. 10 var enten en af pigerne eller Johanne i stuerne, hvor de hjalp og talte med de gamle, mens de to andre begyndte på middagsmaden. Efter middagsmaden var der opvask og forberedelse til eftermiddagskaffe. Derefter sang Johanne Peter-

sen med eller læste højt for de ældre, mens pigerne sørgede for opvask, rengøring og familiens aftensmad. Der blev lavet te til de ældres aftensmad, og så var der opvask igen, og der skulle gøres klar til næste dags middagsmad. Hver fjerde uge var der storvask, og så var der småarbejder som reparation af tøj, duge osv. Hverken pigerne eller Petersens havde normalt fri før kl. 20, når de gamle gik hjem.

Peter S.E. Petersens dagligdag lå ikke i så faste rammer som resten af husstanden. Han havde som nævnt andre beskæftigelser uden for huset, og hans umiddelbare arbejde i Ensomme Gamles Venner bestod primært af den daglige ledelse. Af pligter, der havde direkte med hverdagen i huset at gøre, var der hovedsageligt kun, at han som nævnt skiftedes med sin kone til at læse for og synge med de ældre om eftermiddagen. Desuden var det ham, der skaffede underholdning udefra til søndagene.

Mange af de mennesker, der holdt foredrag eller på anden måde underholdt de ældre, var også aktive i Odense Højskoleforening. Det gjaldt f.eks. biskop A.J. Rud og provst Hans Øllgaard, der begge var medlem af bestyrelsen i Odense Højskoleforening.

Ud over den daglige administration og ledelse krævede de forskellige arrangementer og udflugter store forberedelser. Ingen af udflugterne eller arrangementerne kostede foreningen ret mange penge. De eneste udgifter var som regel til avertering. Foreningen blev for det meste mødt med stor velvilje, og mange stillede sig til rådighed som frivillig arbejdskraft. Alligevel var der meget at lave omkring organiseringen. Skulle foreningen på udflugt, skulle der i første omgang skaffes hjælp til afhentning af de ældre, der ikke af sig selv kunne møde på banegården eller ved udflugtsbussen. Petersen fik normalt ordnet det sådan, at de ældre fik fribillet til tog og bus. Ved udflugterne til Fruens Bøge eller

Zoo blev de ældre altid befordret gratis af Odense Sporveje. Men ét var at klare transporten med de offentlige transportmidler. Når de ældre f.eks. skulle til Kerteminde Højskole, skulle de også befordres fra stationen til højskolen. Oftest var det privatpersoner, der i disse tilfælde stillede bil eller hestevogn og sig selv til rådighed. Peter S.E. Petersen benyttede sig i disse tilfælde af forbindelser gennem venners venner eller fjern familie, men han kontaktede også personer, som han bare havde hørt ejede et befordringsmiddel.

Peter S.E. Petersen udførte tillige en del op-søgende arbejde blandt de ældre i byen. Han blev ofte kontaktet af naboer eller familier til ældre, der ikke kunne klare sig selv eller var ensomme. Karen Lund husker, at hun engang blev sendt hen for at hente en ældre dame, der boede tæt på Bakkehuset. Denne ældre dame havde hele stuen fyldt med aviser; der var kun ryddet et lille område på få kvadratmeter, hvor damen havde et primusapparat. Karen fortalte det til sin far, der sørgede for, at den ældre dame kom på alderdomshjem, før hun fik sat ild til sig selv og huset.

Økonomi

Der skulle til stadighed skaffes penge til foreningen. Foreningen holdt blandt andet husstandsindsamlinger. De varede én til to uger, hvor frivillige gik fra dør til dør for at samle penge ind. En anden indtægtskilde var den årlige basar. Foreningen afholdt også lotterier af og til. Præmierne var ofte givet af byens handlende, men foreningen blev også selv nødt til at købe præmier. Derudover søgte foreningen om penge fra kommune, amt, legater osv., men fik kun lejlighedsvis tilskud til konkrete formål. Det var først og fremmest Petersen, der stod for organiseringen af alt dette. Det var også ham, der søg-

Sammenkomst i opholdsstuen i Bakkehuset. Peter S.E. Petersen se stående bagerst ved vinduet (Stadsarkivet).

te om tilladelse til at afholde lotteri, basar og indsamlinger.

Foreningen ville ikke have kunnet overleve uden alle de frivillige, der støttede og hjalp, men dem, der arbejdede hårdest, var Peter S.E. og Johanne Petersen. Ægteparret havde i sommerperioden to uger fri. I disse ferier overtog venner og familie af parret arbejdet i huset. Det

hårde arbejde sled især på Johanne Petersen, der var noget yngre end sin mand; hun døde i 1955 64 år gammel. Karen Lund husker fra sin barndom, at hendes far altid havde travlt, og hans aktiviteter gav ham mange tilnavne såsom Det flyvende Pressejern, Galopskrædderen og Odenses Tiggerkonge. Det sidste tilnavn var så kendt, at han oven i købet engang modtog et

Kaffen og kagen venter. Ensomme Gamles Venner samlet til fest på Fyns Forsamlingshus, ca. 1945 (Ditlev Jensen fot., Stadsarkivet).

brev, der kun var adresseret til Odenses Tiggerkonge.

Ensomme Gamles Venner blev med købet af Bakkehuset til en selvejende institution. Af faste indtægter havde foreningen kun et mindre beløb fra nogle værelser i Bakkehusets kælder og førstesal, der blev lejet ud til studerende. Ligeledes var der en lejlighed i husets garageanlæg,

som blev lejet ud til private. Ud over lejeindtægterne stammede foreningens indkomst fra husstandsindsamlinger, gaver, donationer, lotterier og basaren.

I de første år af foreningens eksistens foregik husstandsindsamlingerne hvert år, men efter købet af Bakkehuset kunne der være to eller tre år imellem. Indsamlingerne foregik i starten i

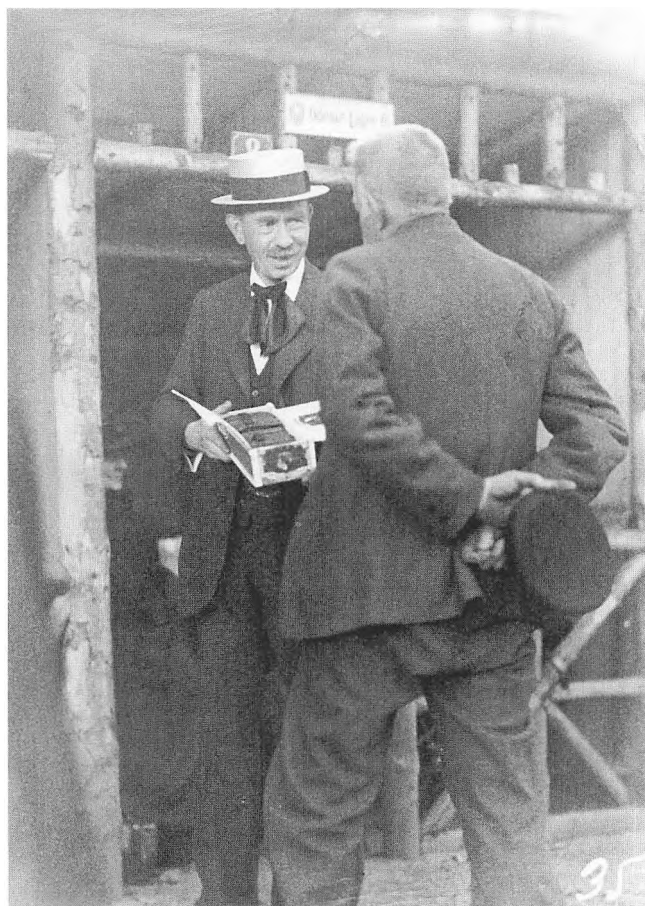
foreningens eget navn, men omkring 1936/37 fik Petersen en henvendelse fra pastor Hermann Koch, der var stifter af Ensomme Gamles Værn i København (det nuværende Ældre Sagen). Han havde hørt om foreningen og forespurgte, om Ensomme Gamles Venner ville være interesseret i at deltage i Ensomme Gamles Værns landsindsamling mod at kunne beholde nogle af pengene selv. Pastor Koch tilbød foreningen 75 %. Peter S.E. Petersen var ikke tilfreds med dette. Han ville have 95 %, og efter lange forhandlinger sendte pastor Koch et telegram med teksten: »Acquiescerer med megen smerte 5 %«. Ifølge Karen Lund var indsamlingerne i de første år den betydeligste indtjeningsskilde for foreningen.

Peter S.E. Petersens gage udgjorde den største udgiftspost for foreningen. Han modtog fra 1. maj 1919 333 kr. om måneden. I perioden fra 1935 til 1947 kan man se på regnskabet, at hans løn var sat op med 52 kr. om måneden til 385 kr. Hertil kom, at familien Petersen boede gratis i deres lejlighed på førstesalen af Bakkehuset. Lønnen svarede stort set til en almindelig arbejderløn. Ud af denne løn skulle Petersen som før nævnt betale løn og kost til de to piger, der var ansat, og kost til altmuligmanden og de to studerende, der lejede værelser i huset. Den middagsmad og kaffe med kage, de ældre kunne købe, og den gratis te, de fik, var uden for foreningens regnskab. Det stod familien Petersen for. Ifølge Karen og Flemming Lund gav dette i begyndelsen parret et lille overskud, men da Petersen ikke gerne ville hæve priserne for meget, blev det efterhånden en lille under-

skudsforretning i stedet. Alt i alt tjente parret absolut ikke godt på arbejdet med Ensomme Gamles Venner.

Bestyrelsen

Ensomme Gamles Venner var en forening med vedtægter og bestyrelse, men i realiteten var foreningen Peter S.E. Petersen. Det var ham, der stillede de fleste forslag, og ham, der tog beslutningerne. Det ses blandt andet på antallet af bestyrelsesmøder. Efter det stiftende bestyrelses-

Værsgo' - tag en cigar. Peter S.E. Petersen - også kaldet Odenses Tiggekonge - giver et venligt tilbud. Man sagde om Petersen som indsamler, at smed man ham ned ad hovedtrappen, kom han hurtigt igen ad køkkentrappen (Stadsarkivet).

møde blev der i 1919 holdt fire bestyrelsesmøder. I 1920 blev der afholdt to, i 1921 syv møder og i 1922 fem. Efter 1922 blev der kun holdt et-tre bestyrelsesmøder i foreningen om året. Sidst i 1930'erne blev der ifølge forhandlingsprotokollen fortsat kun afholdt ganske få bestyrelsesmøder, og generalforsamlingerne blev ikke afholdt hvert år.

På de fleste møder var det Petersen, der stillede forslag om nye aktiviteter og nye tiltag for foreningen, og kun i ét tilfælde var resten af bestyrelsen uenig med ham. Det skete på det første bestyrelsesmøde, hvor Petersen foreslog, at foreningen gennem bladene skulle opfordre familier til at invitere en ældre person hjem til sig til jul. Bestyrelsen mente, at dette var en

Ensomme Gamles Venners nytårsfest på Fyns Forsamlingshus i 1953. Under festen blev de gamle underholdt af Odense Byorkester, og opera-sangerinde Rigmor Gadborg sang akkompagneret af Helmuth Madsen. Der var også tale af pastor E.J. Poulsen og af ildsjælen bag det hele, Peter S.E. Petersen (Fyens Stiftstidendes pressefotosamling, Stadsarkivet).

Karen og Peter S.E. Petersen. For sit sociale arbejde for indkaldte soldater under 1. verdenskrig fik Peter S.E. Petersen i 1918 Dannebrogsmændenes hæderstegn (Stadsarkivet).

dårlig idé, da julen for de fleste var en privat højtidelighed for familien.

Det var også Peter S.E. Petersen, der foreslog nye medlemmer til bestyrelsen, hvis medlemmer ønskede at udtræde uden for generalforsamlingerne/årsmøderne. Til gengæld skete det faktisk aldrig, at bestyrelsesmedlemmer, der ønskede genvalg på årsmøderne, ikke blev genvalgt.

Denne noget diktatoriske styreform gav af og til anledning til utilfredshed blandt nogle af medlemmerne. På et bestyrelsesmøde den 17. november 1926 diskuterede bestyrelsen således en skrivelse fra de ældre, hvor de bad om at blive repræsenteret med to personer i bestyrelsen. Bestyrelsen valgte at diskutere dette på generalforsamlingen, der skulle afholdes senere samme dag. På generalforsamlingen faldt forslaget dog til jorden og blev trukket tilbage efter »indbyrdes forhandlinger blandt de gamle«.

At Petersen kunne styre foreningen næsten enerådigt, hang sammen med, at bestyrelsesmedlemmerne alle var hans nære venner, og at han havde en stor stjerne hos de ældre. I 1937 var der dog et af medlemmerne, der rettede en skarp og måske berettiget kritik mod Ensomme Gamles Venner. Medlem nr. 205 Hugo Høgsted sendte et brev til *Fyens Stiftstidende*, efter at avisen havde bragt en artikel om Bakkehuset. Artiklen indeholdt et interview med Peter S.E. Petersen. I brevet udtrykte Hugo Høgsted sin utilfredshed med bestyrelsen, aktiviteterne i Bakkehuset, udflugterne og foredragene til sammenkomsterne. Høgsted angreb bestyrelsen for at være en lukket bestyrelse, hvor de ældre ingen medbestemmelse havde, og han undrede sig

over, at der ikke måtte være repræsentanter for de ældre i bestyrelsen. Høgsted mente, at generalforsamlingerne eller årsmøderne ikke blev varslet lovligt, og han undrede sig over, at der ikke fandtes regler eller vedtægter, så medlemmerne vidste, hvad de skulle rette sig efter. Høgsted var utilfreds med de tilbud, foreningen havde, og mente, at mange af udflugterne var en unødvendig belastning for de ældre. Han var utilfreds med, at det ikke var muligt at få et regnskab at se og spekulere på, hvad pengene fra indsamlinger, lotterier og basarer gik til, og om der overhovedet fandtes et regnskab for foreningen. *De Gamles Blad* anklagede han for at være sammenklip af andre blade uden artikler af interesse for de ældre.

Nogle af Høgsteds anklager kan tilbagevises. Der var vedtægter for foreningen, men det er meget muligt, at de ikke har ligget fremme i Bakkehuset, så medlemmerne har kunne se dem. Regnskaberne blev ifølge forhandlingsprotokollen læst op og godkendt på hver generalforsamling (i hvert fald i perioden fra 1919 til 1948). Høgsted havde til gengæld ret i, at *De Gamles Blad* overvejende bestod af udklip fra an-

dre blade. Hugo Høgsted havde også ret i, at bestyrelsen var lukket, og at medlemmerne ikke havde medbestemmelsesret. Hvorvidt medlemmerne kunne lide udflugterne og foredragene, må være en smagssag, men det virker mærkeligt, at bestyrelsen ikke inviterede nogle af medlemmerne til at sidde i bestyrelsen, så de ældres mening kunne blive hørt. Foreningens formål var trods alt ud over at drive Bakkehuset at »tage sådanne opgaver op, hvorved den kan gavne og glæde de gamle«. Medlemstallet tyder dog på, at de fleste ældre har været tilfredse med foreningens arbejde.

Efter 1938 er der ikke nedskrevet flere referater af bestyrelsesmøder og generalforsamlinger i foreningens forhandlingsprotokol; ifølge Karen og Flemming Lund, fordi der ikke mere blev holdt særligt mange bestyrelsesmøder, og fordi bestyrelsen ikke var fuldtallig. Mange af bestyrelsesmedlemmerne var som nævnt Petersens venner, og efter 1938 blev medlemmerne af bestyrelsen ikke erstattet, når de af den ene eller anden grund forlod bestyrelsen. Formanden, hvis pligt det var at indkalde til bestyrelsesmøder og generalforsamlinger, overtrådte altså foreningens vedtægter.

Foreningen efter Peter S.E. Petersen

Peter S.E. Petersen fortsatte med at lede foreningen indtil sin død i 1957. Derefter indkaldte Flemming Lund til en generalforsamling, hvor der blev valgt en ny bestyrelse med de ældre repræsenterede. Foreningen ansatte en bestyrer af Bakkehuset, og foreningen fortsatte sit arbejde mere velorganiseret, men på et lavere blus. Meget af den store velvilje, der havde været omkring foreningen, døde sammen med Petersen. Samtidig med det offentliges stigende tilbud, der kunne dække de ældres behov for tryghed og social omgang med andre mennesker, blev

der langsomt færre og færre medlemmer i foreningen, og i 1981 besluttede bestyrelsen at opløse Ensomme Gamles Venner. Bakkehuset blev solgt billigt til Ældre-Fonden, mod at det blev drevet videre som et samlingssted for ældre. Pengene fra salget blev foræret til forskellige frivillige organisationer for ældre. Ældre-Fonden overlod driften til Ensomme Gamles Værn (nu Ældre Sagen), som oprettede Odenses første ældrecenter i Bakkehuset. Her kunne ældre mødes til forskellige aktiviteter. Ældrecentret blev drevet af de ældre selv. Det blev dog efterhånden sværere og sværere at skaffe frivillige til at stå for husets vedligeholdelse, kaffebrygning m.m. Ældre-Fonden besluttede derfor i foråret 1998 at sælge Bakkehuset til Giersings Realskole, der nu bruger huset som skolefritidsordning.

Kilder og litteratur

Kia Lund er Peter S.E. Petersens oldebarn, og en del af det anvendte materiale er i familiens eje. Ligeledes bygger en del af oplysningerne på interviews med familiemedlemmer. Herudover er som kilde brugt: Forhandlingsprotokol for generalforsamlinger og bestyrelsesmøder i Ensomme Gamles Venner 1918-59 og Hovedbog for foreningen Ensomme Gamles Venner 1935-1947, som opbevares på Odense Stadsarkiv.

Desuden er følgende trykt materiale anvendt:

Dansk Budstikke 1918-1956

De Gamles Blad 1926-1948

Odense Byråds Forhandlinger 1891-1956

Nielsen, Viggo: *Ældresagen - Fra Ensomme Gamles Værn til folkelig bevægelse*. 1996

Petersen, Jørn Henrik: *Den danske alderdomsforsørgelseslovgivnings udvikling*. 1985

Thomsen, Jørgen: *Da læsning blev gratis. Odense Bys offentlige Læsesal 1911-24*. 1986

Wingender, Nete Balslev: *Gammel og fattig - Skøn og ret i den tidlige alderdomsforsorg 1891-1922*. 1994

Østergaard, Frede: *De ældres levevilkår*. 1965

Nerverne sad uden på tøjet

af Frederik Jørgensen

Erindringer fra 2. verdenskrigs afslutning

Frederik Jørgensen (født 1920) stammer fra Bullerup og blev efter en tid ved landbruget uddannet som møllersvend på Måre Mølle. Ved den tyske besættelse af Danmark i april 1940 var han indkaldt som soldat ved 9. artilleriafdeling på Vester Allés Kaserne i Århus. Efter hjemsendelsen fortsatte han sin civile karriere som møllersvend forskellige steder i landet.

I 1944 arbejdede han på Nakskov Dampmølle for at være nær sin lillebror, der var syg af børnelammelse, men som havde fået arbejde som fotograf i byen. Da broderen klarede sig fint i Nakskov, besluttede Frederik Jørgensen at søge tilbage til Odense og søge ansættelse på Munke Mølle.

Efter krigen fortsatte Frederik Jørgensen nogle år på Munke Mølle, men fra 1950 og til lukningen i 1966 var Frederik Jørgensen ansat som baneformand ved Odense-Kerteminde-Martofte Jernbane og boede på Seden Station. Fra 1966 og til 1993 var Frederik Jørgensen selvstændig entreprenør (kloakmester) i Seden.

Odensebogen bringer hermed et kun let redigeret udsnit af Frederik Jørgensens erindringer fra besættelsestiden. Manuskriptet er skrevet i 1995 og afleveret til Stadsarkivet i oktober 1999.

Munke Mølle

Munke Mølle var en kendt og fin arbejdsplads. Jeg skrev et brev til Munke Mølle og fortalte, at selv om jeg havde godt arbejde på Nakskov Dampmølle, ville jeg gerne udvide mit kendskab til et større mølteri. Her skal jeg måske lige indskyde, at når vi på Nakskov Hvedemølle kørte med 800 kg i timen, så kørte Munke Mølle med 2.200 kg i timen. Jeg modtog straks et svar fra møllemester, civilingeniør Rasmussen, som takkede for mit brev, og han ville gerne bede om at se mine anbefalinger og vide lidt mere om min person.

Jeg talte nu med møllemester Marcus Hansen i Nakskov om mine planer. Han var meget forstående og skrev straks en fin anbefaling, og så ønskede han mig held og lykke med en eventuel ansættelse på Munke Mølle. Jeg sendte nu en rigtig ansøgning, hvor jeg fortalte om mig selv, min skolegang i Agedrup, mit første år ved landbruget og medsendte anbefalinger fra min læreplads på Måre Mølle, fra Højlunds Mølle, fra Røde Mølle og Nakskov Dampmølle. Jeg skrev også, at jeg ville være glad, hvis jeg kunne få pladsen, og at jeg ønskede at afvikle min ansættelse på Nakskov Dampmølle på en sådan måde, at det var tilfredsstillende for alle parter. Jeg fik hurtigt et svar fra møllemester Rasmussen, hvori han skrev, at jeg var velkommen på Munke Mølle.

Så heldig kunne man altså være dengang. Det var jo et lyspunkt i besættelsestidens mange grimme episoder. Den 1. august forlod jeg Nakskov og fik i stedet kost og logi hjemme hos mine forældre i Bullerup uden for Odense. Jeg cyklede hver dag de ca. 10 kilometer til arbejdet på Munke Mølle. Jeg var meget glad for min nye arbejdsplads. Det var både interessant og lærerigt, og jeg kom godt ud af det både med min mester og med arbejdskammeraterne, og et års tid efter blev jeg valgt som fællestillidsmand. Jeg oplevede for øvrigt at være ude i en ni uger lang strejke, hvor der blev kæmpet for at få fem øre

mere i timen. Det er nok noget af det mest tåbelige, jeg har været med til. Vi fik intet ud af det. Arbejdsgiveren var trods alt den stærkeste og kunne holde længst ud, så det, vi satte til dengang, ville aldrig kunne tjenes ind igen.

Tyskerne i Odense

Tyskernes tilstedeværelse blev mere og mere belastende. Der skete mange sabotagehandlinger i og omkring Odense. Jeg arbejdede i treholdsdrift sammen med møllersvend Svend Christensen. Han var med i en gruppe af modstandsfolk, og han opfordrede mig flere gange til at tage med ham om aftenen, når vi havde haft dagvagt. Han stolede åbenbart på mig. Af ham modtog jeg tit et bundt illegale blade, som jeg skulle give til dem, jeg stolede på. Blandt andet var min mor meget interesseret, men hun bad mig indtrængende om at holde mig neutral. Jeg tror, det var på grund af den uvished om min skæbne, de oplevede den 9. april 1940, hvor jeg var soldat i Århus. Selv slugte hun alle de illegale skrifter, hun fik, og brændte dem så i komfuret. Men ikke før de var nøje gennemlæst. Hun sad også med hovedet helt inde i sin gamle radio for at høre BBC's udsendelse på dansk. Hun var bestemt ikke konservativ, men så meget op til Christmas Møller og lyttede gerne til hans udtalelser fra London.

I Odense måtte jeg anskaffe mig et nyt Ausweis, for at jeg kunne færdes til og fra arbejde i spærretiden. Jeg husker en mørk aften, jeg havde arbejdet til kl. 22, og der var udgangsforbud på grund af sabotage. Jeg cyklede hjem ad Helsingborggade, og i krydset ved Tolderlundsvej

Frederik Jørgensen og hustruen Alice med deres førstefødte, som blev døbt i Skt. Knuds Kirke i foråret 1946 (Stadsarkivet).

Frederik Jørgensen fotograferet til hest ved Vester Allés Kaserne i Århus omkring 1. april 1940, da han lige havde overstået rekruttiden (Stadsarkivet).

blev jeg antastet med en skarp lygte lige i øjnene og to geværmundinger i brystet samt en masse tyske gloser, som jeg ikke forstod. Jeg fik mit Ausweis fundet frem, og ham, der tog det, havde åbenbart ikke rigtig forstået det, for pludselig var der en hipomand i sort uniform, som sagde på dansk: »Lad mig se det«. Tyskeren gav mig kortet igen og sparkede mig bag i og råbte »Heraus«. Jeg kunne så køre videre med endnu en skræk i livet, som jeg ikke glemte lige med det samme.

Den politiløse tid

I september 1944 tog tyskerne det danske politi. I den politiløse tid, der fulgte, skete der mange væmmelige ting. Blandt andet blev gårdejer Markvard Andersen, Biskorup, en mørk aften slået ned på Biskorupvej og frarøvet sin tegnebog. Det bevirkede, at jeg, der hveranden uge færdedes i mørke på vejen og stien over Biskorup, fik lavet mig en gummiknippel, som jeg havde i hånden, når jeg færdedes mellem Odense

Den 5. maj 1945 var billedet vendt totalt, og tyskerhåndlangere og folk, der på anden måde havde sympatiseret med besættelsesmagten, blev interneret i stort tal. Det gik ikke stille af. Selv om mange var skyldige, var der også sagesløse imellem. Her føres internerede ud på Flakhaven - og fotografen står klar (Nørmark fot., Stadsarkivet).

og Agedrup i mørke. Jeg husker engang, jeg en aften kom på cykel ad Sedenstien, der hvor Tage Bech havde en frugtplantage på den ene side. Rundt om den havde han sat et hønsenet, vel for at holde harerne væk fra træerne. Pludselig var der noget lige foran mig, der raslede og rumsterede. Bælgmørkt var det, og jeg sprang af cyklen og hævde kniplen og skulle til at slå, da jeg opdagede, at det var en fasan, som havde sat sig fast i hønsenettet. Jeg fik den befriet med

meget besvær og kunne køre videre. Men jeg måtte jo le lidt af mig selv.

En anden gang var jeg på vej hjem ad Skibhusvej, der hvor trolleybussen vendte, og ud mod Marienlystskoven. Der var endnu ikke bebygget dengang. Der var godt nok gadelys på hver tredje pæl på strækningen, men det var afskærmet, så det kun gav et svagt lys lige nedad. Da jeg cyklede der, lige ved busrundkørselen, så jeg en anden cyklist lige bag mig og tænkte:

På møllen, der lå i Havnegade, blev der nu oprettet en beredskabstjeneste og brandvagt. Jeg blev brandvagt og udstyret med hjelm og brandøkse, og når der var luftalarm, skulle jeg først slå hovedafbryderen fra og standse hele maskineriet og så hurtigt søge op på taget af lager- og silobygningen. Bygningen havde fladt tag, men ude ved kanten var der en mur på en meters højde. Der skulle jeg dække mig og holde øje med brandbomber og lignende. Det var egentlig meget rarere end at gå ned i beskyttelsesrummet, men naturligvis også mere farligt. Skråt over for møllen havde tyskerne et lager af krigsmateriel, og dér gik vagter, som tit var ret nervøse, for det skete af og til, at de skød helt vildt om sig. Jeg var meget opmærksom på, om de engelske flyvere ville opdage det og bombe

Fyns Tidende ryddede forsiden på befrielsesdagen, og Dannebrog blev hejst. For avisen selv betød befrielsen, at censuren hørte op (Stadsarkivet).

dem, for så var vi tæt på. Men det skete da heldigvis ikke, mens jeg var brandvagt på taget. Derimod var jeg deroppe den dag, englænderne bombede Husmandsskolen. Det var knald og skyderi, så det klodsede. Der kom to engelske jagere hen over Næsbyhovedskov, og de fulgte derefter kanalen. De skød med maskingeværer ned i vandet, så det sprøjtede helt op på vinduerne lige under mig. De var ikke mere end 60-70 meter oppe, og jeg kunne tydeligt se mennesker

Fyns Tidende

Nr. 104 ♦ 14 Sider

Lördag Morgon den 5. Maj 1945

7.2. Appendix

Tyskerne kapitulerer Danmark er frit

Alle tyske Styrker i Danmark, Nordvest-Tyskland og
Holland har overgivet sig til Montgomerys
21. Armé-Gruppe med Virkning fra i Dag

Kl. 20,35 i Gaar indløb følgende Telegram fra London:

Al tysk Modstand i Nordvest-Tyskland er ophørt. Feltmarskal Montgomery har meddelt General Eisenhower, at alle tyske Styrker i Holland, Nordvesttyskland og Danmark, inklusive de frisiske Øer, havde overgivet sig til 21. Armégruppe med Virkning fra Kl. 8,00 dobbelt britisk Sommerlid. Denne Overgivelse paa Slagmarken omfatter de Kræfter, der nu staar overfor 21. Armégruppe paa den nordvestlige Flanke.

Det ny Ministeriums Sammensætning

København, Fredag (RB.).
Efter Forlydende vil Ministerlisten faa følgende
sammensætning:

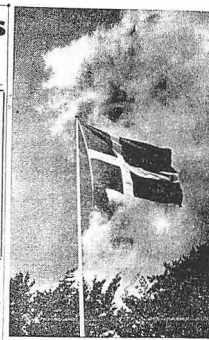
Buhl, Statsminister.
Hedofte-Hansen, Social- og Arbejdsminister.
H. C. Hansen, Finansminister.
Carl Petersen, Minister for offentlige Arbejder.
 Socialdemokratiet.
Knut Kristensen, Indvandringsminister.
Erik Erikson, Landbruksminister.
 Venstre.
Ole Bjørn Knud, Færdsværminister.
Følger, Handelsminister.
 Konservative.
A. N. Hansen, Undervisningsminister.
 Radikal.
Overretssinger Bach-Jensen, Justitsminister.
Christiane Reuter, Udenrigsminister.
Knudsen, uden Portfolio.
Jens Sørensen, Kirkeminister.
Søgaard-Larsen, uden Portfolio.
 (Skole 2 Dansk Sangsk.)
And Larsen, uden Portfolio.
Alfred Jensen, uden Portfolio.
 Kommunistisk.
Professoren Magnus Fog, uden Portfolio.
Guld, med Frøde Jørgensen, uden Portfolio.
 Socialistisk.

**Gaderne ryddet
til Englænderne
kommer!**

Kolding, Fredag. (RB).
I Kolding kørte Vagtmand
rundt med Højtalervogne og op-
lystrede Folk til at holde vin-
de. En tilsvarende Oplædning
fandtes paa Løbesedler fra Fri-
hedsbevægelsen, hvorpaa de til-
føjedes, at Gaderne skulde være
ryddede, naar Englemanden
kommer. Oplædningen blev
effektueret, saa Gaderne i Aften
nåvner et menneskekræmpe.

Hold inde!

21. Hæmgruppen Hævedkvarteret meddeler Fredag:
Ordern "Hold inden" vil sandsyn-
ligvis blive udsendt i Aften til alle
Hæve inden for 21. Hæmgruppe.

Pre- & Post-visit Danaberg after visit at Fred Garman

Meget af det, der ikke normalt fik lov at passere, var tilladt i befrielsesdagene. Det udnyttede eksempelvis disse tre nysgerrige unge mænd på Flakhaven den 5. maj 1945 ved at tage plads på vejskiltet (Nørmark fot., Stadsarkivet).

i flyene, og jeg tror også, de så mig og min blå hjelm. Heldigvis sigtede de ikke efter mig, men fortsatte tilbage over Næsbyhovedskov. Det var dog ikke slut med det, for straks efter begyndte vagterneovre hos tyskerne på Sømosegårdsvej at skyde vildt om sig og op i luften. Jeg kunne høre projektilerne pifte hen over møllen, og nogle faldt ned på taget ved siden af mig. Jeg må indrømme, at jeg var bange, og at tyskerne igen var årsag til, at mine nerver var på højkant. Netop da overvejede jeg meget at gå aktivt ind i

modstandskampen, men jeg holdt mig neutral, og det har jeg ikke siden fortrudt. Men jeg har stor agtelse for meget af det farefulde arbejde, som mange modstandsfolk udførte.

Besættelsestropper fra Østeuropa

Situationen for os danskere blev efterhånden værre og værre. Der var meget sabotage og schalburgtage overalt. Der var ofte luftalarm og spærretid, og man kunne se, at de tyske tropper

blev omrokeret fra den ene dag til den anden. Der kom flere og flere lazarettog gennem Odense. Jeg så engang sådant et tog, som holdt på Odense Banegård i et kvarters tid. Jeg så, hvordan sygehjælpere og lotter åbnede skydeporte ind til godsvognene, som var overfyldt med sårede soldater. De jamrede og skreg, så det var en grim oplevelse både at se og høre på.

Når man i den periode traf vagtposter rundt omkring i tyske uniformer, var det ikke altid tyskere, men ofte folk fra østlandene, der var tvangsudskrevet. Jeg var en aften taget med toget ind til Odense ved 18-tiden, da jeg skulle besøge min bror og svigerinde, som boede på Astrupvej. På stentrappen ned til Nørregade-tunnellen sad der en soldat på ca. 50 år. Han havde klædt sig helt af, og hans udrustning lå på trappen. Han sad med et lille fotografi i hånden og græd højt, og tårerne strømmede ned ad hans kinder. Det fik mig til at standse op og gå hen til ham. Jeg kunne ikke forstå, hvad han sagde, men jeg forstod, at han ikke var tysker. Jeg tror ganske bestemt, han var ungærer. Han holdt billedet op til mig. Det forestillede en kvinde og to børn, og han rasede og nævnte Hitlers navn. Han ville nok forklare mig, at den bandit var skyld i, at hans familie nu var »kaput«, og at han bestemt ikke var glad for sin udrustning, der lå på trappen, og som han sparkede til. Jeg var ilde berørt og havde egentlig stor medlidenhed med denne »tyske« soldat. Vort møde blev brat afbrudt af et par tyske vagtposter, der oppe fra baneterrænet råbte noget ned til os. Jeg blev faktisk bange for, om de troede, at jeg havde gjort soldaten fortræd, så jeg luskede stille videre ned ad trappen og så ik-

Stemningen på befrielsesdagen den 5. maj 1945 var tydeligt præget af stor nysgerrighed hos de mange, der var samlet i bymidten. Og festen havde fået et ekstra symbol ved det flag, som glade odenseanere havde udstyret Frederik VII-statuen med (Nørmark fot., Stadsarkivet).

ke mere til, hvad der skete. Den slags episoder hørte man af og til om, og der blev skrevet om det i de illegale blade, som fandtes overalt.

Krigens sidste dag

Den 4. maj var jeg på eftermiddagstur fra 14 til 22 på Munke Mølle sammen med møllersvend Svend Christensen. Vi havde netop spist vores aftensmad - smurte madpakker - og sad i blegerummet, hvor vi kemisk fremstillede en væske, der i meget koncentreret form blev forstøvet ind i det færdige hvedemel, lige inden det gik i

Demonstrationstog i Albanigade den 5. maj 1945, inden bykernen for alvor blev usikker at færdes i. Manende paroler var i hast blevet fremstillet til demonstrationen (Nørmark fot., Stadsarkivet).

melsiloen. Det virkede meget hurtigt, så hvedemelet blev afbleget og derfor meget hvidt. Der sad vi på et par små skamler og kunne herfra overvåge de mest betydningsfulde valser på 1. etage. Lidt efter vi havde spist madpakkerne, gik jeg min sædvanlige kontrolrunde op gennem møllen for at se, om alt fungerede, som det skulle, 1., 2., 3. og 4. loft, som vi kaldte det. Fra 4. loft gik jeg ind gennem renseriet, hvorfra

der ud mod Odense Kanal var en stor, udvendig altan, som førte hen til øverste del af kornsiloerne. Når det var godt vejr, stod jeg lidt på denne altan og nød udsigten over havnen og Kanalvejen, for der skete altid et eller andet. Og den 4. maj var jo netop en dejlig forårsaften. Lige nedenfor i havnen lå et tomastet skib, der netop var kommet med en last hvede til møllen. Der var tre mand og en kvinde om bord. Plud-

Munke Mølle, hvor Frederik Jørgensen var ansat i maj 1945. Billedet er fotograferet fra Havnegade i januar 1958 (Stadsarkivet).

selig rendte de rundt og råbte og hejste en masse flag op. Jeg troede først, at de havde drukket spiritus og var berusede, så jeg lukkede døren ind til renseriet for at dæmpe larmen fra maskinerne, så jeg kunne høre lidt af, hvad der foregik nede på skibet. Og nu åbnede skipperen alle vinduer i styrehuset, og jeg kunne høre det kendte morsesignal fra BBC, England, og så gentog de meddelelsen om, at de tyske styrker i

Holland, Nordvesttyskland og Danmark havde overgivet sig.

Følelserne kan ikke beskrives, men nu gik det stærkt, jeg fór ind i møllen. Vi var seks mand på vagt, og jeg har aldrig løbet så stærkt på trapperne, som da jeg fór rundt og fortalte alle det glade budskab. De var nu mere eller mindre mistroiske. Mest vores fyrbøder, en gæv, gammel gut, som havde sejlet verdenshavene tynde. I larmen

sagde han »Åh - hold kæft, Frederik! Det er ikke 1. april i dag«. Jeg havde ikke tid til at diskutere med ham, så jeg fór videre og kom til Svend Christensen. Han var straks med på det og sagde oprømt: »Jeg har ventet det«, og han holdt fast i mig og sagde: »Så må I klare møllen selv, for jeg skal af sted omgående«. Og så skred han. Nu var vi andre fem pludselig samlet på det, vi kaldte Munketrappen, ud for første loft; vi drøftede sagen og blev hurtigt enige om at standse møllen og se at komme hjem. Jeg lukkede omgående for korn-tilførslen, og så skulle der gå ca. 15 minutter, inden maskinerne var kørt nogenlunde tomme. Jeg bad en kollega, Sølyst, om at slå valserne fra, efterhånden som de løb tomme, og så ville jeg gå i laboratoriet og ringe til chefen, møller Petersen. Det var en stuepige, som tog telefonen. Mølleren var ikke hjemme, men hun havde et nummer, jeg kunne ringe på. Det viste sig at være hos hans søn, Frank Petersen, som netop var udnævnt til meddirektør. Det var også her en stuepige, der tog telefonen. Jeg forklarede, hvem jeg var, og at jeg skulle tale med møller Petersen. Hun sagde et eller andet til nogen tæt ved telefonen, kom igen og skulle nu spørge, hvem jeg var. Jeg forklarede igen, at jeg var møllersvend Frederik Jørgensen, der blot ville meddele, at vi

Ud på eftermiddagen den 5. maj 1945 kom det til skyderier bl.a. i den indre by. Modstandsfolk, Hipofolk og tyske soldater var indblandet, og nogle steder skød modstandsfolk tragisk nok også på hinanden. Befrielsesdagen blev således den blodigste dag i Odense 1940-45. Her er panikken netop brudt ud (Stadsarkivet).

var i færd med at standse møllen, og at vi så ville gå hjem. Så råbte Frank ind i telefonen: »Det er i orden, Frederik Jørgensen, men sørg for at låse og slukke overalt!« Jeg fór igen ind i møllen, og på 1. valseloft mødte jeg Sølyst, som triumferende viste mig, at han havde flænsset to store mørklægningsgardiner ud mod gården. Det var hans umiddelbare reaktion. Han var ellers en ældre og meget ansvarsbevidst og rolig kollega. Jeg fór nu rundt og så til, at alt gik, som det skulle, inden jeg tog hovedafbryderen. Nede ved fyrbøderen blev jeg mødt med et stort smil, og han råbte: »Jeg har pakket fyret, kammerat! Du kan roligt slukke. Og nu skal vi fanden gale mig på Fatter Jahn« - en gammel beværtning henne på Nørrebro. Efter tre kvarters forløb slog jeg hovedafbryderen fra, og alt blev stille. Sølyst og jeg gik en runde for at sikre os, at alt var i orden, fik lukket for ilt- og gasflasker samt hovedhanen for vand, fik låst alle yderdøre og var nu klar til at cykle hjem. Netop som jeg var ved at låse jernporten efter mig, kom møllemester Rasmussen sammen med sin kone. De boede privat oven på kontorbygningen; han var også lidt opstemt, og i sin befippelse spurgte han mig, hvem der havde givet ordre til at standse møllen. Sølyst lo og sagde: »Det har vi da selv, og Frederik har underrettet mølleren, og nu skal vi hjem og feste«. Møllemester Rasmussen, som var en høflig mand, undskyldte og sagde: »Jamen, så er alt jo i orden«. De gav os begge hånden og ønskede til lykke med freden. Jeg låste porten, og vi cyklede ad Havnegade og Helsingborggade til Tolderlundsvej, og her mødte der os det skønneste syn. Folk på ga-

den sang og råbte og svingede med flag. Der var lys i mange vinduer, og midt på gaden et bål af mørklægningsgardiner. Vi kunne ikke cykle gennem trængslen. En mand standsede mig og rakte mig en flaske pullimut og sagde: »Smag her, makker, så skal jeg pille din mørklægningshætte af cyklen«. Det var festligt og skønt det hele.

Jeg ville nu gerne hjem til min mor og far, da jeg var spændt på, hvordan de havde det. Men først ville jeg lige en tur ud på Astrupvej til min bror og svigerinde. Hele vejen derud var der fest og liv i gaderne, og jeg så ikke en eneste tysker. Da jeg kom ud til Astrupvej, var der stillet borde og stole op midt på gaden. En kone bagte æbleskiver, og der blev disket op med alskens vin og hengemt spiritus. En spillede harmonika og en anden klarinet. Fest, fest og atter fest. Klokken blev mange, inden jeg nåede hjem til Bullerup. Min far var gået i seng, men mor ventede oppe, og hun havde disket op med lækkert kaffebord og en gammel flaske »Ren Oporto«, som havde stået i buffeten i flere år. Da radioen sagde godnat, gik vi i seng.

5. maj

Næste morgen, den 5. maj, stod jeg op klokken 7. Min mor var allerede oppe og lyttede til radioen, og for en gangs skyld bandede hun over al den støj, der var på den engelske kanal, det havde jeg aldrig hørt før. Vi drak morgenkaffe, og jeg besluttede mig for at cykle til Odense. Jeg kørte ad stien over Biskorup og ind til Petersmindevej, derfra langs banen til Grønlandstunnelen og om ad Østergade, til Fyffes Bananer [en frugtgrossistvirksomhed, Østergade 54]; der boede min ældste bror og svigerinde. Da jeg sat-

te cyklen, kom min bror Poul ud og var helt altereret. Han sagde ikke engang goddag, men sagde i stedet: »Du skal ikke gå ind, Johanne er ved at føde, og vi kan ikke få fat i jordemoderen, og vi kan ikke få fat i lægen. Telefonen virker ikke«. Direktøren fra Fyffes Bananer kom med sin kontordame, som gik ind til Johanne, mens Poul cyklede ud på Skibhusvej for at hente jordemoderen. Nu kom deres to børn, Ingelise og Kurt, ud. De græd og vidste ikke, hvad de skulle gøre, men

Glæden over befrielsen blev hurtigt markeret med talrige Dannebrogsglag - her i Vestergade ud for, hvor Magasin nu har til huse (Stadsarkivet).

så råbte Johanne inde fra huset, om jeg ville følge dem over på Astrupvej til min anden bror og svigerinde, og det gjorde jeg så. Min svigerinde på Astrupvej sagde nu, at børnene kunne være der, og så ville hun skynde sig hen i Østergade og hjælpe dem med det, som skulle ske.

Jeg havde ikke rigtig lyst til at køre ind til byen efter dette, så jeg cyklede hjem til Bullerup og fortalte mine forældre, hvad der var ved at ske. Min far tog straks skinnecyklen og kørte hen på Agedrup Station for at telefonere til Fyffes Bananer, men han kunne ikke få forbindelse. Han tog nu linjetelefonen og ringede til remisen, hvor han talte med en god kollega, lokomotivfører Mortensen. Han kendte godt min ældste bror og vidste, hvor han boede. Han tilbød at løbe hen og høre, hvordan det stod til. Når han løb hen ad banelinjen, var der ikke mere end ca. 200 meter, og ned fra baneskråningen var der adgang ind til Fyffes gård. Min far blev ved linjetelefonen, og i løbet af en halv times tid kom Mortensen igen og meddelte, at min far igen var blevet bedstefar til en velskabt pige, et 5. maj-barn.

Jeg cyklede igen til Odense om eftermiddagen, men nåede ikke længere end til Pedersmindevej, hvor jeg blev standset af en frihedskæmper med maskinpistol, som nægtede mig at komme videre. Da jeg spurgte ham, hvorfor jeg ikke måtte køre videre, sagde han kun: »Jeg har ordre til at standse alle. Vend om og køør tilbage«. Da jeg kunne mærke, han var meget nervøs, føjede jeg ham og kørte hjem igen. Senere fik jeg at vide, at der havde været heftige skyderier inde i Odense by med en del sørgelige tragedier til følge.

Tilbage til hverdagen

De følgende dage var der mange begivenheder, hvor jeg nok mest lagde mærke til anholdelsen

af tyskerhåndlangere. Det var i nogle tilfælde både rå og brutalt, men dengang kunne jeg ikke forarges over det, der skete.

Efter befrielsesdagene blev det så hverdag igen. Mere frit - men jo egentligt ikke nemmere, for rationeringerne blev vel nærmest strengere.

Der blev en aften holdt bal i Agedrup Forsamlingshus, hvor jeg også deltog. Der var mange unge til stede, blandt andre også nogle med frihedskæmperarmbind. En ung mand, som jeg godt kendte, optrådte meget overlegent og viste et skydevåben frem inde i salen, og da jeg vidste, at han ellers var en stor kujon blandt de unge, tænkte jeg på, at det var godt, jeg ikke gik ind i modstandsbevægelsen, hvis jeg skulle have været i gruppe med ham. Senere har jeg erfaret, at han først blev frihedskæmper den 5. maj 1945.

En anden aften var der foredrag i forsamlingshuset af landpolitibetjent Fledelius. Han blev fejret og fortalte om sit ophold i tysk koncentrationslejr, som han netop var kommet hjem fra. Det blev en minderig aften, som jeg endnu kan glæde mig over.

Efterhånden som tiden gik, skete der jo en hel del med anholdelser og rettergang over tyskerhåndlangere, som både var retfærdige, men også enkelte måske knapt så nødvendige. Fundet af dræbte danskere, der var gravet ned på Seden Skydebane, gjorde også et stærkt indtryk på mig.

Her vil jeg slutte mine erindringer om besættelse og befrielse, som har påvirket mig til at hade alt, hvad der har med krig, våben og militær at gøre. Jeg mener simpelt hen, at det er meningsløst, at vi i vor teknologiske og oplyste verden ikke kan finde ud af at leve i fordragelighed med hinanden og med fornuftige dialoger løse de problemer, som kan opstå. Jeg er ikke direkte religiøs, men kan godt lide det bud, der siger: »Du skal elske din næste som dig selv«.

Det største sankthansbål

af Johnny Wøllekær

Træk af Skt. Knuds Klosters historie

Byen lå stille hen denne sommernat i 1913. Vi-serne på rådhusuret viste 1 om natten. De fleste af byens borgere var forlængst gået til køjs efter sankthansaftens strabadser, da et nyt bål pludselig blussede op. Et bål, der var større og mægtigere end alle de andre, der havde brændt i aftenens løb. Flammer og røgskyer steg til vejrs fra kvarteret omkring Skt. Knuds Kirke. Måske var det domkirken, det var galt med.

Det var det nu ikke, men derimod stod en del af den Hempelske gård på Klingenberg i lys lue. Ilden havde godt fat i tagværket, og de grådige flammer spredte sig med rasende fart. Bjælker og spær sank bragende ned i flammehavet. Ilden hærgede også bygningernes underste etage, der indeholdt resterne af det gamle Skt. Knuds Kloster, som var bygget af svære munkesten. Ovenpå disse mure var der i tidens løb bygget nye etager. I klostret havde bødker Mikkelsen værksted, og her lå isenkramfirmaet Smith & Co.'s lager. Også kaptajn Madsens sløjdscole og Brandts Klædefabriks skole var placeret i bygningerne. Der var desuden fare for domkirkens beskedne ligkapel, som stødte op til de brændende bygninger. Politiet fik dog den sovende graver vækket, og så snart han kom, blev kisterne båret fra kapellet over i kirken. Der var fire kister, og det gik hurtigt med at få dem væk.

Brandfolkene, der hentede vandet fra en hane ovre på Flakhaven, kunne kun begrænse brandens hærgen. Politiet havde hænderne

fylt med at holde nysgerrige odenseanere på afstand. Fra den del af bygningerne, der blev brugt til stalde, hørtes pludselig prusten og larm fra heste. Nogle brandfolk og en politibetjent krøb ind gennem et vindue og fik ilden i stalden slukket, inden den for alvor havde fået fat. Samtidig blev der lavet et hul i murværket ud mod haven i den modsatte side, så hestene kunne komme ud. Det gik godt med de fem første, men den sjette og sidste blev ilde tilredt og måtte aflives på stedet.

Hele brandstyrken på 40-50 mand kæmpede de næste timer mod flammehavet, men der var intet at stille op. Først ved 5-6-tiden om morgenen var branden under kontrol, og brandfolkene kunne styrke sig på en kop morgenkaffe. Endnu hen på eftermiddagen ulmede gløderne på brandtomten. Ødelæggelserne på bygningerne var omfattende, og i sløjdscole og i fabriksskolen var inventaret ødelagt¹.

Det gamle benediktinerkloster

Ilden havde også fortæret store dele af det, der havde været tilbage af de middelalderlige klosterbygninger. Kun lidt af murværket stod nu tilbage.

Klostret var grundlagt omkring år 1100 i forbindelse med Knud den Helliges skrinlæggelse. Kort efter drabet på kong Knud i 1086 indledte Erik Ejegod (død 1103) bestræbelserne på at få

Kaptein Eigil Jørgensen - i uniform - og frue ser på resterne af det gamle Skt. Knuds Kloster i 1913 - her set fra baggården. Eigil Jørgensen blev i 1888 gift med Sophie Jørgensen, der var datter af klædefabrikant Søren Hempel. Kaptejnen administrerede fra 1894 Hempels Gård, som han overtog i 1899 (Møntergården).

storebroderen anerkendt som helgen. En ildprøve, hvor den døde konges knogler slukkede ilden, og andre mirakler gav det endegyldige bevis. Kong Knud var en hellig martyr. Derfor blev hans jordiske rester lagt i en stensarkofag og overført til krypten i den frådstenskirke, som han selv havde påbegyndt, og som endnu ikke var færdigbygget.

Den 19. april 1100 blev Knud af paven op-
højet til kongehelgen - Knud den Hellige - og hans knogler blev svøbt i silke, skrinlagt og alter-
sat i Skt. Knuds Kirke. Nogenlunde på samme
tidspunkt indkaldte Erik Ejegod 12 munke fra
det engelske benediktinerkloster Evesham, som
skulle passe kulten omkring Knud den Hellige i
det kloster, der blev viet til ham. I løbet af mid-

Klostrets udbrændte sydfløj og »udløberfløjen« fotografert mod vest i 1915. De lave bygninger i forgrunden blev revet ned kort efter, at billedet blev taget. Det område, hvor de to mænd og hesten står, indgår i dag i klosterhaven. Bemærk, at den øverste etage af sydfløjen er forsvundet, og at der er taget skridt til at sikre nogle af bygningsresterne (Hugo Matthiessen fot., Møntergården).

delalderen blev Skt. Knuds Kloster en af Odenses mest magtfulde og rigeste institutioner².

Kloster betyder »indelukke«, og benediktinermunkene levede nøje efter klosterordenens regler, hvor »bønner og arbejde« var det højeste mål. Benediktinermunkene, der var let genkendelige med deres kutter og skulderslag (oprindeligt et arbejdsforklæde, som blev et symbol på

Kristi åg), holdt i 1100-årene en tæt kontakt til moderklostret i England. At klostret var et datterkloster af Evesham, betød bl.a., at Skt. Knuds Klosters leder kun kaldtes prior og ikke abbed, som det ellers var normalt (senere fik lederen dog rang af abbed, men førte fortsat priortitel).

Flere gange blev forbindelsen til moderklostret i England fornyet, idet der blev sendt nye

»Udløberfløjen« mod syd 1915. Fløjen, der oprindeligt var en fritliggende bygning, er den bedst bevarede bygning fra klostertiden. Mange af vindues- og døråbningerne er helt eller delvis bevaret. Bygningen, der er yngre end sydfløjen, er dog ombygget flere gange (Hugo Matthiessen fot., Møntergården).

munke til den fynske hovedstad. Valdemar den Store (1157-82) skrev f.eks. til det engelske mønsterkloster efter nye munke, fordi »troen var blevet lunken og kærligheden frosset« i Odenseklostret.

Hvad der gemmer sig bag den kryptiske formulering, er uklart, men kongens henvendelse

var i hvert fald et vidnesbyrd om, at ikke alt var, som det burde være.

Måske var årsagen den, at der kort forinden var oprettet et nonnekloster på Nonneborg (det nuværende Nonnebakken) tæt ved munkene? Det ved vi ikke noget om, men sagnet vil i hvert fald vide, at der gik en underjordisk løngang

mellem de to klostre. Gangen - under åen! - er dog aldrig blevet påvist arkæologisk.

Skt. Knuds Kloster var blot en af mange gejstlige institutioner, der satte sit præg på det middelalderlige Odense. Byen talte en overgang ikke mindre end seks klostre, hvoraf Skt. Hans og Skt. Knuds blev regnet blandt landets betydeligste.

Skt. Knuds Kloster fungerede som en uafhængig og selvstændig økonomisk enhed, der samlede en del gods omkring sig. Knudsbrødrene blev efterhånden meget velhavende og vandt stor indflydelse. De stod sig godt med både konger, adelige og borgere, der gav store gaver til klostret. En af klostrets store velyndere var den svagelige kong Erik Lam, der i 1146 - angiveligt frivilligt - gik af som konge og trak sig tilbage som munk i klostret, hvor han døde samme år. Her blev han også begravet. Sagnet fortæller, at han lod sig begrave ved den sydlige indgang til domkirken, så munkene hver dag, når de skulle til messe, kunne træde på hans grav. Omkring 1900 fortaltes det endnu, at Erik Lam gik igen, og at han ved midnatstid fartede fra den ene hanebjælke til den anden, da han efter klostrets nedlæggelse var blevet husvild³. Erik Lam blev i øvrigt ikke den eneste fra den kongelige slægt, der valgte at gå i Skt. Knuds Kloster.

Til klostret, der var det ældste af de odenseanske klostre, hørte store jordtilliggender. I 1193 overtog munkene eksempelvis en del af landsbyen Hunderup fra nonnerne på Nonnebakken⁴. Klostret ejede - ligesom Skt. Hans Kloster og Dalum Kloster - en mængde gårde i egnen omkring Odense. Faktisk var de kirkelige besiddelser enerådende i mange sogne.

Overalt, hvor benediktinermunke kom frem, anlagde de møller. I Odense stod munkene bag oprettelsen af Munke Mølle, der stammede fra 1100-årene. Møllen, der lå ved åen neden for klostret, fik stor økonomisk og produkti-

onsmæssig betydning. I et brev fra 1175 bestemte kong Valdemar, at borgerne i Odense skulle lade deres korn male på Munke Mølle. I 1242 kom klostret også i besiddelse af Ejby Mølle (et stykke længere nede af Odense Å) samt fiskeriet mellem møllerne.

Pave Honorius III gav i 1226 Skt. Knuds Kloster et udførligt frihedsbrev, der indeholdt forskellige privilegier - bl.a. tiendefrihed for de jorder, klostret selv dyrkede. Paven gav desuden klostret ret til at dømme i alle gejstlige og verdslige sager vedrørende dets tyende og undersåtter i hele stiftet⁵.

De danske konger udstyrede i løbet af 1100- og 1200-årene Knudsbrødrene med væsentlige privilegier. Munkene udgjorde f.eks. domkirkenes gejstlige råd (ledelse), så domkirken ikke fik noget domkapitel med provst, ærkedegn, kantor og andre prælater⁶. Det var derfor også munkene, der udpegede stiftets biskop - et privilegium, som Vor Frue Kirkes provster og priorerne i Dalum flere gange anfægtede.

Benediktinermunkene var lærde folk. Danmarks ældste samlede litterære fremstilling, *Kong Svend Magnus' og hans sønners bedrifter og kong Knud den Helliges lidelseshistorie*, blev nedskrevet i klostret omkring 1100 af munken Ælnoth, som muligvis var prior ved Skt. Knuds Kloster. Munkene drev også skolevirksomhed, idet Skt. Albani Skole sandsynligvis hørte undet klostret⁷.

I senmiddelalderen gik det langsomt ned ad bakke for benediktinerklostret. Helt galt gik det i årene 1474-89, hvor munkene blev fordrevet og klostret nedlagt. Baggrunden var angiveligt sædernes forfald på klostret, men reelt var der tale om et opgør mellem verdslige og gejstlige interesser. Den fynske adel og biskop Karl Rønnow fik med pavens samtykke munkene fordrevet fra domkapitlet og fik indsat lutter adelige kanniker i stedet. Munkene protesterede, men intet hjalp, da kong Christian I (1448-81) støt-

de biskoppen. Først efter kongens død fik munkene deres gamle rettigheder tilbage. Det skete, da enkedronning Dorothea i 1488 foretog en pilgrimsrejse til Rom. Inden hun rejste, fik munkene hende overbevist om, at hendes afdøde mands sjæl blev plaget i skærsilden, fordi han havde forgrebet sig på dem. Derfor trak paven ved hendes mellemkomst sin bulle tilbage.

De adelige kanniker ville dog ikke uden videre forlade klostret, og det kom til en bitter strid mellem munkene og kannikerne, hvor begge parter lyste hinanden i band. Under striden blev der skudt med skarpt fra begge sider. Munkene påberåbte sig de mirakler, der var sket i klostret. Kannikerne førte på deres side en række vidner, der erklærede, at de ikke havde hørt om andre mirakler, end at en munk havde »avlet« tre børn: et med kokken, et med kældersvenden og et med bryggersvenden - altså forklædte kvinder, der havde tjent i munkeklostret. Til sidst greb kong Hans (1481-1513) ind og bestemte, at munkene blev genindsat - men til gengæld skulle kannikerne nyde fri bolig og underhold på klostret⁸.

Nationalmuseet fandt i 1894 svage spor af kalkmalerier - bl.a. i det rum, hvor benediktinermunkene formentlig havde deres spisesal, og som i dag rummer Stadsarkivets læsesal. I lysningen ved en dør opdagede man et malet ansigt i profil - muligvis en munk - der truer med en ferle (et ris). Over ansigtet stod en indskrift, der lød: »Jeg skal gøre dig døren trang«. Selv om den »gamle munk« næsten er skjult af ælde, kan man stadig skimle indridsningen i stenene. Under buestikket var der også malet forskellige dekorationer og slyngninger (Aage Langeland Matthiesen tegn., Nationalmuseet).

Middelalderens bygninger

De middelalderlige klosterbygninger lå fra begyndelsen umiddelbart syd for den nuværende domkirke - i hvert fald er der fundet fundamenter og nogle få murværksrester af frådsten syd for domkirken. Om det ældste klostres udseende vides ikke meget - bortset fra, at det formentlig var en stenbygning.

I senmiddelalderen synes benediktinerklostret at have omfattet et firfløjet anlæg (en fratergård) med kirken som den nordlige længe. Den lukkede klostergård var formentlig vokset frem gradvis. I anden halvdel af 1400-tallet blev dele af bygningerne (især østfløjen) gennemgribende fornyet i forbindelse med færdiggørelsen af teglstensdomkirken. Den »nye« østfløj var i to stokværk med hvælvede rum.

Mod klostergården var bygningerne forsynet med en korsgang - eller buegang - der førte rundt i gården og ind til kirken, hvilket også forklarer den blændede dør i kirkens sideskib, der stadig kan ses. Korsgangen blev formentlig nedbrudt i 1600-årene, men et fundament af gangen blev påvist i 1894.

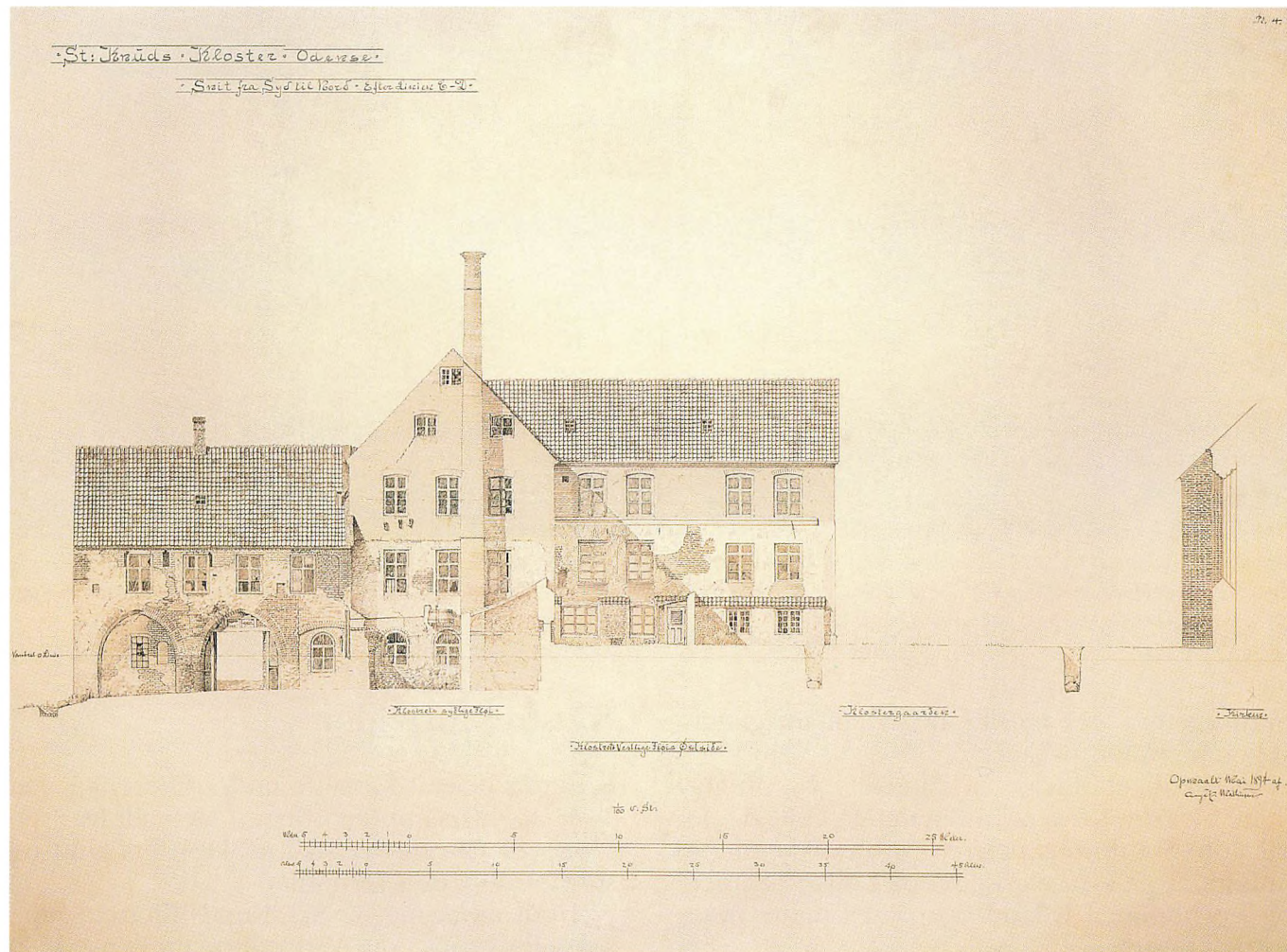
Omkring selve klosterbygningerne lå flere forskellige tilhørende bygninger og gårdspladser på terrænet ned mod Odense Å. I 1287 omtales en forgård, hvor skolemesteren og 16 skoledisciple spiste, og i 1392 et kapitelshus, hvori retssager blev ført⁹. Under udgravninger i 1943 fandt man

sydøst for klosteranlægget en fritliggende, middelalderlig stenbygning, der muligvis var en badstue¹⁰. I 1300- og 1400-tallet synes der også at have ligget et hospital på klostrets grund¹¹.

På Braunius' kort over Odense fra 1593 ses en række småbygninger og stalde på klostrets are-

al, der strakte sig lige fra den gamle katolske bispegård (ved Albani Torv) til Munke Mølle (ved Munkemøllestræde). Munkenes store ladebygning lå, hvor Telefonhuset senere kom til at ligge. Indgangen til klosteret var Skt. Knud Klosters portbygning ud for Pogestræde - port-

Farvelagt tegning af østfacaden på udløberfløjen, gavlen på sydfløjen og facaden på vestfløjen 1894. Som et led i de første planer om klostrets istandsættelse lavede arkitekt Aage Langeland Matthiesen en række opmålinger af klosteret for Nationalmuseet. Tegningerne giver et glimrende indtryk af klosteret og fabriksbygningerne, sådan som det hele så ud før branden i 1913 (Nationalmuseet).

Branden sankthansaften 1913 ødelagde store del af Skt. Knuds Klosters bygninger, så kun murværket stod tilbage. Ligkapellet med de karakteristiske kamtakkede gavle var dog uberørt af branden. Kapellet var opført i 1877-79 under tilsyn af Carl Lendorf med udgangspunkt i tegninger af den kendte københavnske arkitekt J.D. Herholdt, dateret 1864. Bygningen blev nedrevet i 1916 (Møntergården).

bygningen var ret anselig, hvis vi tør tro gengivelsen på Braunius' kort.

Til vedligeholdelse af klostrets bygninger m.m. blev der hvert år indsamlet en kollekt - de såkaldte Skt. Knuds penge. De blev ikke alene indsamlet på Fyn, men også på Lolland-Falster og Bornholm, i Jylland og på Als måtte man spytte i bøssen.

Klostret forfalder

Klostrets nedtur fortsatte under Grevens Fejde 1534-36, hvor munkeordenen blev udplyndret, idet grev Christoffer stjal alt klostrets guld og sølv foruden dets klenodier.

Trods modgang var Skt. Knuds Kloster stadig særdeles velstående. Ved reformationen i 1536

var klostret skønsmæssigt i besiddelse af 240 gårde på Fyn. Kun Dalum Kloster ejede mere jordegods på øen¹². Klostrets besiddelser omfattede til lige enge, fiskedamme, jorder og skove spredt ud over Fyn, Jylland og Lolland - og af kirker hørte seks under klostret, nemlig Paarup, Særslev, Ueberud, Åsum, Stenløse og Rise Kirke på Ærø¹³.

Reformationen var hård ved mange katolske institutioner, men Skt. Knuds Kloster formåede at beholde sin katolske styrelse. Under ledelse af den kloge og dygtige prior Christiern Poulsen holdt klostret fast i dets traditioner, hvor der ikke blev ændret på klostertugten. De tilbageblevne munke fastholdt daglige messer til de foreskrevne tider. Munkene måtte dog finde sig i at betale de stigende skatter og afgifter, som kongemagten efterhånden pålagde dem.

Fra gammel tid fungerede klostret som herberg for rejsende, men det må dog have føltes ydmygende, da munkene efter reformationen blev beordret til at give fri kost og logi til den lutherske prædikant Jørgen Sadolin. Som om det ikke var nok, skulle munkene endda betale ham 40 mark årligt¹⁴.

Først da den aldrende prior Christiern Poulsen i 1571 resignerede og lod sig pensionere, blev klostret nedlagt. Skt. Knuds Kloster med tilhørende bygninger og besiddelser blev herefter sammen med Dalum Kloster omdannet til len for kongens kansler, dvs. at de fungerede som en slags aflønning af kansleren¹⁵.

Klostrets skæbne i begyndelsen af 1600-årene er lidt dunkel. Østfløjen, der allerede blev brugt som konsistorium (forsamlingssted) for præsteskabet, blev i 1623 indrettet til Odense Gymna-

sium, og over døren ses stadig resterne af kong Christian IV's monogram. De øvrige gamle klosterbygninger blev bl.a. brugt af kanslernes skrivere og fogeder, der administrerede de store jordbesiddelser. I Odense Bytings tingbøger støder man af og til på klostret, idet den siddende skriver stævner forskellige folk, der mangler at betale deres jordskyld til klostret¹⁶.

Det fordums så mægtige Skt. Knuds Kloster forfaldt i årenes løb. En del af vestfløjen blev revet ned omkring 1630 - muligvis 1634, idet dette årstal i mange år stod på gavlen ud mod kirken¹⁷. Da de svenske tropper i 1658 gik over Fyn,

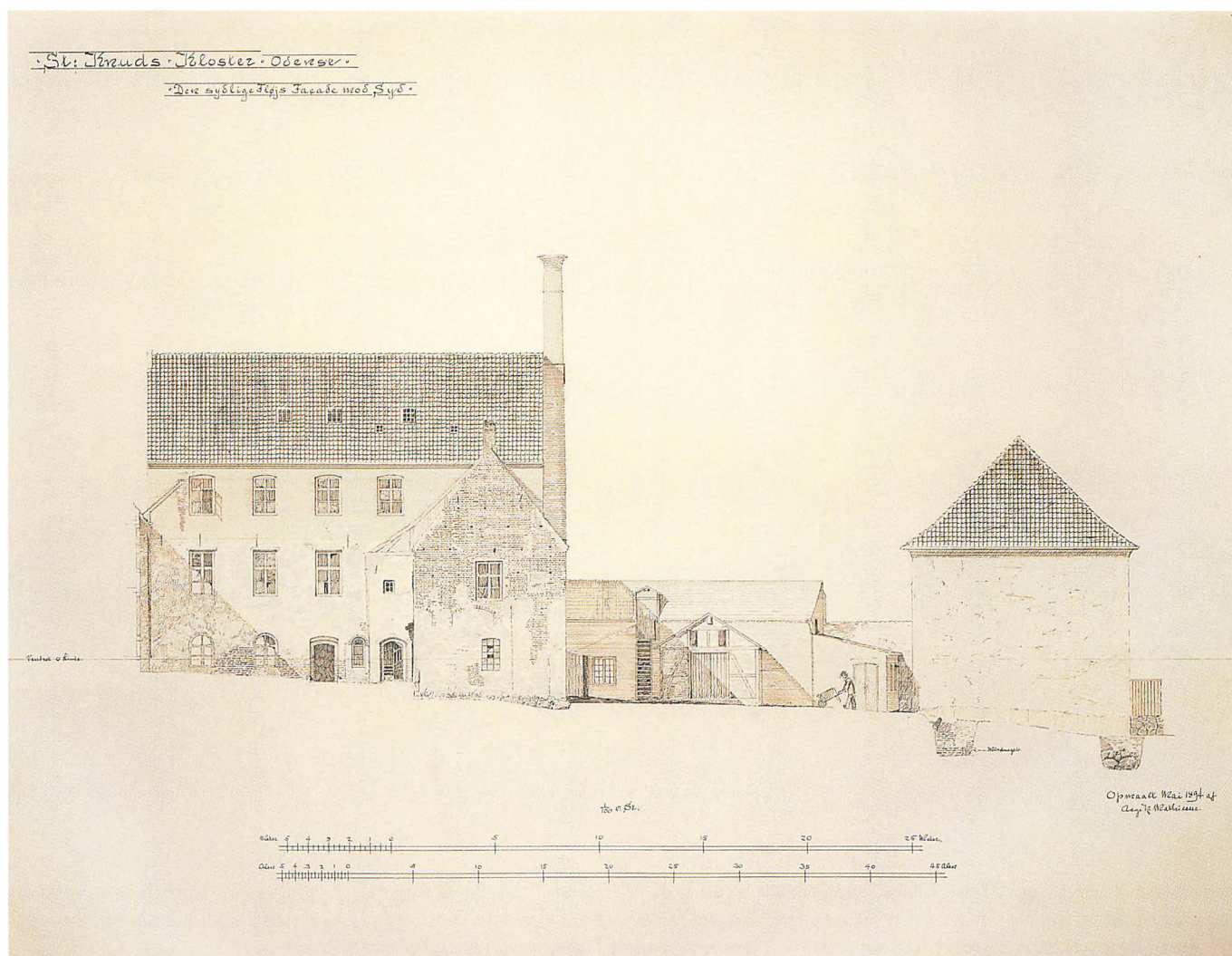
Gravsten over Christiern Poulsen, der var Skt. Knuds Klosters sidste prior. I den latinske tekst står: »Christiern Poulsen blev prior ved Mikkelsdag året 1529. Efter 17 års forløb lod han sig denne sten udhugge; Gud kender dødens dag« (gengivet efter Odense Domkirke, S. Knud. Danmarks Kirker, Odense Amt, 1995).

Fra kanslerlen til privat ejendom

Efter svenskekrigene tog afviklingen af kron-
godset fart over hele landet. Imellem 1660 og
1682 blev en række kongelige slotte og ladegår-
de på Fyn afhændet, herunder også Skt. Knuds
Kloster. En overgang var det på tale, at Frederik
III ville forære klostret med tilhørende bønder-

[illegible]

Skt. Knuds Kloster set fra syd 1894. Den østlige halvdel af sydfløjen var nedrevet før 1894 - undtagen en mur ud mod klostergården (A. Langeland Matthiesen tegn., Nationalmuseet).

gods på Fyn og Langeland til sin rigsskatmester Hannibal Sehested for at hjælpe ham ud af nogle økonomiske problemer. Transaktionen blev dog ikke gennemført, og klostret blev i stedet i 1664 købt af den fynske landsdommer Jens Lassen for 199.326 $\frac{1}{2}$ rigsdaler¹⁹.

Det var et betydeligt antal gårde, der nu skiftede hænder. I matriklen fra 1664 ses det, at Skt. Knuds Kloster var den eneste lodsejer i landsbyerne Paarup, Stegsted, Bolbro, Ubberud, Vejrup, Troelse, Højbjerg og Ejby i Odense Herred, Munkegårde i Vends Herred og Dærup i Båg

Domkirken og Skt. Knuds Kloster set fra havesiden før branden i 1913. Tidens tand havde været hård ved de gamle klosterbygninger. Halvdelen af sydfløjen var forsvundet, så bygningen ikke længere var bygget sammen med konsistoriebygningen. På dette område var en række småhuse i stedet skudt op. Bemærk også det beskedne kapel mellem klosterbygningerne og domkirken (Stadsarkivet).

Herred. Klostret ejede desuden halvdelen af gårdene i Snestrup, Tarup, Stenløse, Åsum og Dybmose²⁰.

Til klostret hørte også retten til fiskeri i Odense Å. I 1668 behandlede Odense Byting en sag angående retten til fiskeri i »Skt. Knuds Klosters å«. Sagen var indbragt af Hans Scheel, der havde forpagtet klostret med tilhørende fiskerettig-

heder af landsdommer Jens Lassen. Han anklagede nu købmand Diderik Sachmands tjener og mænd for at have fisket i åen fra Skt. Knuds Klosters enghave. Det benægtede Diderik ikke, men han mente, at fiskeriet var lovligt, når det skete ved højlys dag! I øvrigt kunne han fremlægge et dokument, hvori ridefoged Niels Lassen på Skt. Knuds Kloster (en bror til Jens Las-

Skt. Knuds Kloster husede i en årrække den militære husflidsskole, der var skabt af kaptajn Madsen. Her er et hold befalingsmænd fra husflidsskolen fotograferet i klosterruinerne. Også Kursus af 1878, hvor unge mennesker kunne forberede sig til præliminæreksamen, holdt i årene 1910-1915 til i klostret. Kurset blev i disse år ledet af klostrets ejer, kaptajn Eigil Jørgensen (Møntergården).

sen) gav ham tilladelse til at fiske i åen til sin steddatters trolovelsesgilde. Hans Scheel mente imidlertid ikke, at tilladelsen gjaldt længere, da dokumentet var udstedt før hans forpagtningsaftale. Desværre kan vi ikke af tingbøgerne se, hvordan sagen endte²¹.

Det stod stadig sløjt til med bygningerne. Halvdelen af sydfløjen forsvandt, og til sidst var

kun de sørgelige rester af hovedanlægget samt »udløberfløjen« mod syd tilbage.

I løbet af 1700-tallet blev Skt. Knuds Kloster brugt som privatejendom af forskellige adelsfolk og stiftamtmand, mens jorderne blev udlagt til ryttergods²². Under kammerherre, oberstløjtnant Chr. Benzon, der købte klostret på dødsboauktionen efter enkefru Lehn i 1765,

blev en del af klostret ombygget. Og på nogenlunde samme tid købte den velhavende Odensekøbmand Peter Eilschou klostrets ladebygninger. På grunden opførte han seks boliger for trængende enker og jomfruer - de såkaldte Eilschouske Boliger, der frem til nedrivningen i 1930'erne lå i Munkemøllestræde.

Klostret som fabriksbygning

I 1800-tallet var klostret genstand for forskellige om- og tilbygninger, som for en stor dels vedkommende kvalte eller skjulte de oprindelige bygninger.

I 1839 blev Skt. Knuds Kloster solgt til rådmand og fabrikant Preben Lihme Brandt (1808-49) for 10.000 rigsdaler. Han havde fire år tidligere anlagt en klædefabrik i Klaregade, men virksomheden blev nu flyttet til klostrets gamle hovedbygning.

Der blev kun foretaget ubetydelige ombygninger i de gamle bygninger, da fabrikken flyttede ind. I 1839 opførte Brandt et lille kedelhus ved fabrikken, og her fik han installeret byens første dampmaskine svarende til 8 hestekræfter. Den var fremstillet i Assens og en af landets allerførste, om end ikke den første i tekstilindustrien. Det lille kedelhus var i øvrigt bygget i grundmur, da dampkraft og bindingsværk var en dårlig kombination²³.

Preben Lihme Brandt boede selv i forhuset til fabrikken, hvor der var indrettet beboelse, butik og lager.

Foruden fabrikant Brandt, der var ugift, boede der blandt andet en del tjenestefolk og ansatte ved fabrikken i bygningerne.

Da Preben Lihme Brandt døde i 1849, havde virksomheden omkring et halvt hundrede ansatte. Fabrikken blev testamenteret til søstersønnen Søren Hempel (1833-1908), men da han var mindreårig og ikke kunne løse borgerskab,

blev farver Morten Kisbye Brandt eksekutor i broderens dødsbo.

Fra 1855 fungerede Søren Hempel som bestyrer på fabrikken, og da han i 1860 fik borgerskab, overtog han klædefabrikken²⁴.

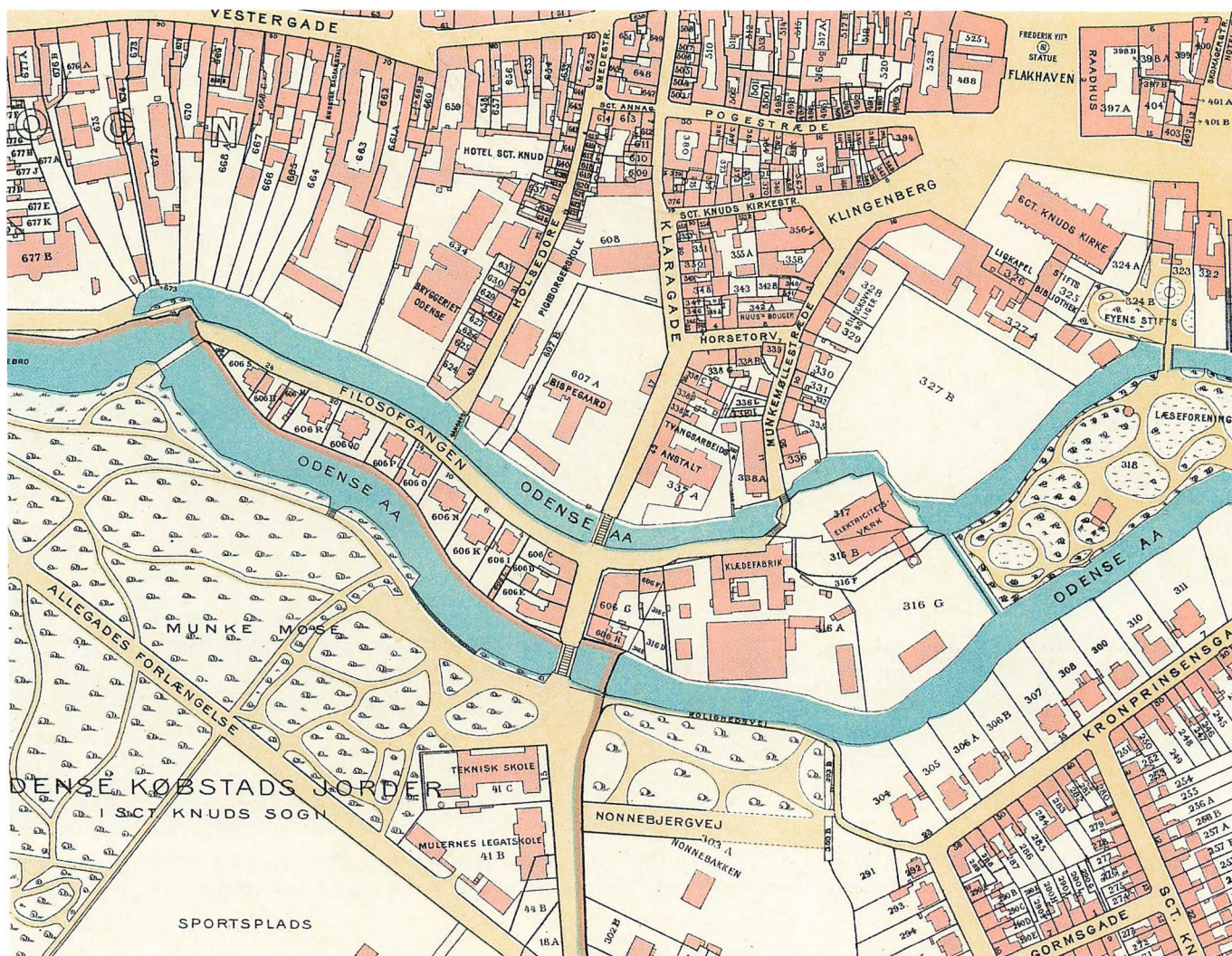
I 1860'erne og 1870'erne blev der foretaget flere udvidelser på klædefabrikken, og såvel 1864 som 1880 fik dele af bygningerne påført en ekstra etage. Nogenlunde samtidig - i årene 1877-79 - opførte kirken et ligkapel og et kedelhus i klostergården.

Klostret og dets mange tilbygninger blev i 1800-tallet udlejet til forskellige formål. Grundlæggeren af den »militære husflid«, kaptajn I.C. Madsen, brugte bl.a. en del af ejendommen til sine kurser for befalingsmænd, der skulle lede den militære husflid rundt om på garnisonerne.

Også haven og havehusene blev lejet ud. I 1874 udlejede fabrikant Søren Hempel et stykke jord og tilhørende gartnerbolig til gartner Jens Jørgensen. Som en del af lejeaftalen var lejereren forpligtet til - efter opfordring fra ejeren - at bortføre gødningen fra latriner og stald.

Flere kendte Odensevirksomheder har deres rødder på Skt. Knuds Klosters grund. Da det nydannede isenkramfirma Smith & Co. i 1894 var på udkig efter passende lokaler, faldt blikket på det gamle kloster, hvor en række andre virksomheder holdt til. I de delvis faldefærdige bygninger var huslejen lav, og da det unge firma agtede at handle en gros, søgte man blot lagerlokaler til lamper, fejeblade, gadespejle og lignende isenkramartikler; disse lagerrum fandt man i klostret. Senere fik firmaet, der især blev kendt for dets cykler, også et lokale ud mod Klingenberg, hvor der blev indrettet butik²⁵.

Også den unge Thomas B. Thrige (1866-1938) lagde grunden til sin virksomhed i et af den Hempelske gårds havehuse, da han i 1894 lejede sig ind i en bygning lige ned til Odense Å. Thrige begyndte som vand- og gasinstallatør,

Situationen ved og omkring Skt. Knuds Kloster ca. 1911. Den Hempelske gård, hvis bygninger strakte sig fra Munkemøllestræde til klosteret, var en skønsom blanding af bindingsværksbygninger og bygninger af grundmur. På kortet er også aftegnet de småbygninger, der lå på havearealet ned til åen (Stadsarkivet).

men i hans produktion indgik tillige elektriske apparater, reparation af cykler m.m. Den driftige fabrikant forstod også at udnytte sin velbeliggende facade over mod Læseforeningens Have. Han lod nemlig facaden oplyse elektrisk, hvad

der nok har haft en vis effekt i en tid, hvor det elektriske lys langt fra var hvermandseje²⁶. Allerede i 1898 var der ikke længere plads i havehuset på Klingenbergsvej, og virksomheden flyttede til Tolderhundsvej.

I de gamle klosterruiner holdt mange handelsfolk og håndværkere til. Her er det bødker Mikkelsen og hans folk, der er stimlet sammen til ære for fotografen foran udløberfløjen. Mikkelsen indrettede i midten af 1890'erne sit savskæreri og bødkerværksted i bagbygningen, og her lå værkstedet indtil omkring 1916 (Møntergården).

På spekulationens alter

Mod slutningen af 1800-tallet kan man mange steder spore en begyndende veneration for den gamle bygningskultur, som var ved at blive udvisket under industrialiseringens fremmarch. Også i Odense vandt bevaringstanken frem. Da den gamle bindingsværksgård, Eiler Rønnows Gård i Nørregade i 1900 stod for fald, blev den

reddet i sidste øjeblik, idet kommunen købte gården, og staten lod den derefter restaurere. Tiden var altså moden til også at se på det gamle benediktinerkloster.

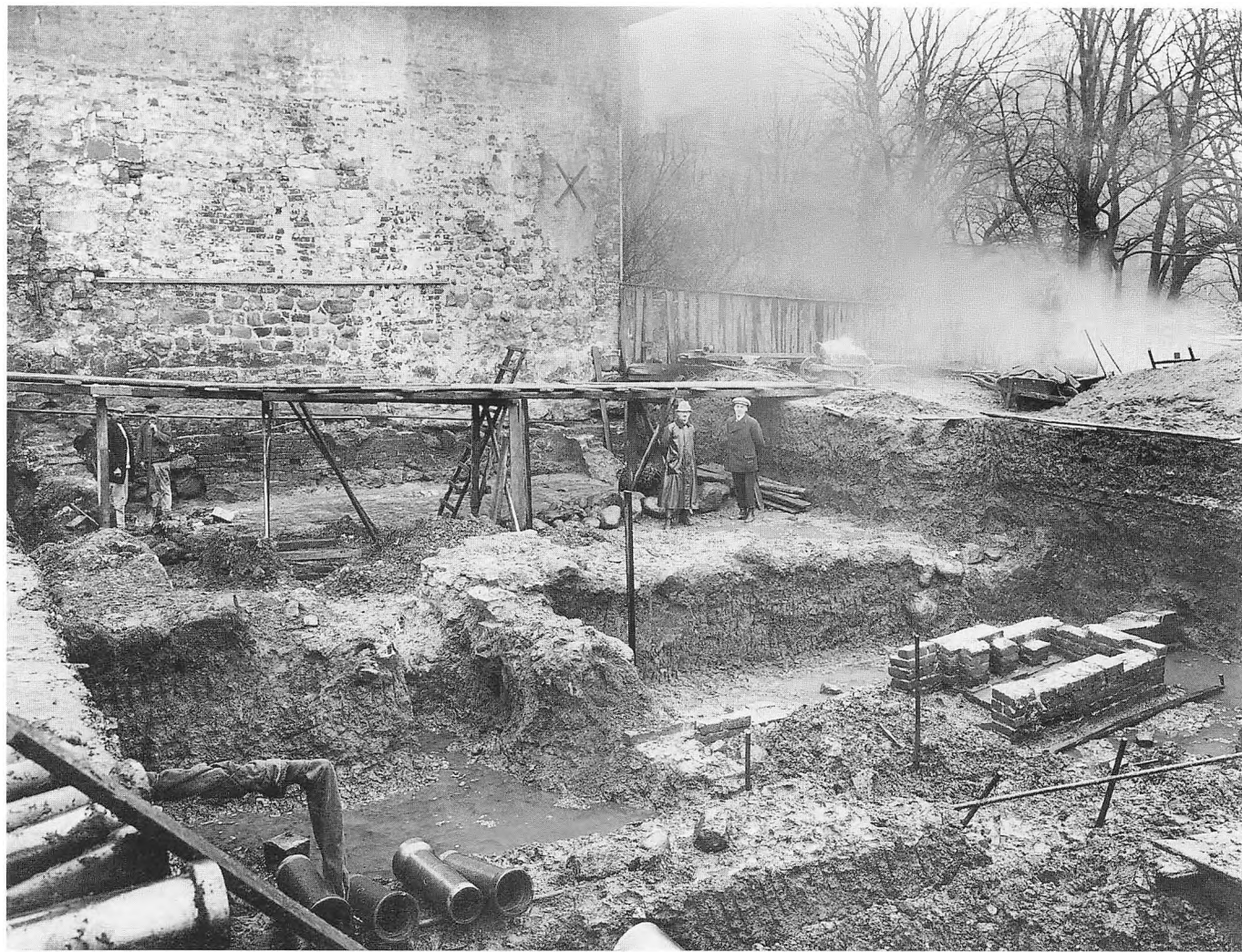
Odense Byråd førte i årene omkring århundredskiftet flere gange forhandlinger om købet af Skt. Knuds Kloster - eller den Hempelske gård, som bygningerne nu ofte blev omtalt. Allerede i 1890'erne var Skt. Knuds Kloster et

varmt samtaleemne. Årsagen var et påtænkt gadegennembrud (Klosterbakken) og en udvidelse af torvepladsen på Klingenberg.

Gennemførelsen af sådanne planer forudsatte imidlertid, at man fik hånd i hanke med

Hempels Gård. Hvis kommunen overtog bygningerne og grunden, kunne byrådet selv styre byudviklingen i det kvarter, der ville skyde op på klostrets store grund ned mod Munke Mølle.

Udgravninger 1916. I forbindelse med klostrets restaurering lavede Nationalmuseet en række udgravninger på området. I nærheden af konsistoriebygningen fandt arkæologerne bl.a. rester af et fundament, som stammede fra den del af sydfløjen, der var revet ned (H. Lønborg fot., Stadsarkivet).

Da staten samtidig stillede byrådet i udsigt, at man ville give økonomisk hjælp til bygningernes restaurering, syntes vejen banet for købet. Også bygningernes ejer, fabrikant Søren Hempel, var interesseret i en handel og fremsendte et salgstilbud til byrådet.

Sagen blev rejst i byrådssalen af konsul Frederik Hey, men på et ekstraordinært byrådsmøde den 8. oktober 1897 var der alligevel ikke flertal for købet - angiveligt fordi prisen på

235.000 kr. var for høj, når bygningerne tre år tidligere var blevet vurderet til 98.000 kr. ved brandtaksationen. Byens skatteydere skulle ikke pålægges en sådan ekstra byrde, mente flertallet²⁷.

Sagen lå nu i mølposen i nogle år, før den i 1910 atter blev taget frem. Da havde den fået ny aktualitet, efter at der var anlagt et kommunalt elektricitetsværk neden for Hempels Gård, og efter at den såkaldte malekarm eller Bagåen var blevet dækket til og blevet til den gade, vi i dag kender under navnet Filosofgangen.

Under forhandlingerne om købet lavede byens to førende arkitekter, kongelig bygningsinspektør J. Vilhelm Petersen og Niels Jacobsen en beskrivelse af komplekset. Det hed heri bl.a.: »Af det gamle benediktinerklosters bygninger, der i tre fløje havde omsluttet en lukket gård på kirkens sydside, står foruden den østre fløj - konsistorium og stiftsbibliotek - på kaptajn Jørgensens grund nu kun tilbage den sydlige halvdel af vestfløjen, den vestlige halvdel af sydfløjen og underrammen mod nord af sydfløjens østre halvdel hen til stiftsbiblioteket, samt tillige en fra sydfløjen i sydlig retning udgående tilbygning ... Den omtalte sydlige tilbygning er den bedst bevarede del af de tilbageblevne bygninger. Med sine spidsbuede port- og vinduesåbninger frembyder den et ret karakteristisk og i arkæologisk henseende interessant parti, der i høj grad fortjener påagtelse og bevaring. De

Kaptajn Eigil Jørgensen (1865-1937) var lærersøn fra Kullerup ved Nyborg, men voksede op i Odense. Efter studentereksamen gik han militærvejen, og i 1902 blev han udnævnt til kaptajn. Han var en kendt skikkelse i det odenseanske borgerskab og var formand for en række foreninger. Eigil Jørgensen sad i Folketinget for de konservative i årene 1918-20. Den radikale politiker Carl Slengerik sagde om Eigil Jørgensen ved et politisk møde i Fyns Forsamlingshus: »Han har en god forstand, men han har meget lidt af den, og det, han har, bruger han skidt« (Hertuf Lykke fot., Stadsarkivet).

En del af klostrets vestfløj set inde fra kirkepladsen i 1915. På murværket ses tydeligt, hvordan bygningen har fået tilføjet endnu en etage. Den nordlige halvdel af bygningen blev formentlig nedrevet i 1600-tallet. Bygningen gik oprindeligt helt hen til kirken. Kun en lille del af den oprindelige klosterbygning er i dag bevaret mod syd (syd for det nuværende ligkapel) (Hugo Mathiessen fot., Møntergården).

øvrige ... rester af klosterbygningerne er derimod i sørgelig grad ødelagte, ved om- og påbygninger forandrede, så de fleste spor af den oprindelige arkitektur er gået tabt»²⁸.

Efter en længere udredning, hvor bygningsresterne ikke blev tillagt større »arkæologisk, kultur- og kunsthistorisk værdi«, nåede de to arkitekter alligevel frem til, at stedet var det »min-

derigeste sted i Odense«, et kulturcentrum fra middelalderen, og derfor ville det gøre ondt at se de sidste rester af denne svundne herlighed ofret »på spekulationens alter«.

Forhandlingerne om kommunens overtagelse af det historiske sted løb dog ud i sandet. Først efter branden i 1913 kom der andre boller på suppen.

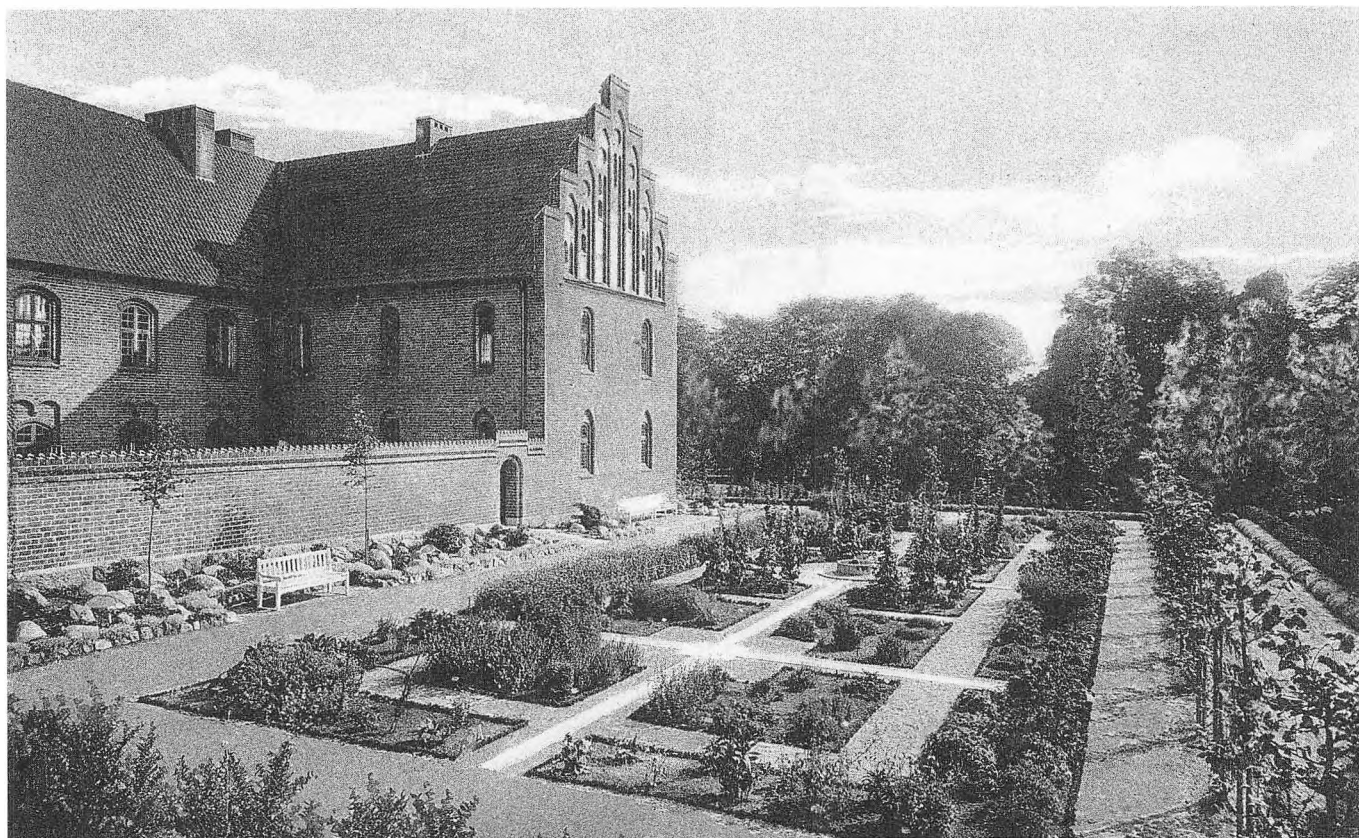
Genopførelsen

»Mærkeligt er det at se, at alt, hvad der er bygget i nyere tid, er brændt, medens de gamle mure står solidt og godt. De gamle munkesten har holdt godt sammen. Kun taget og det, der var indenfor, er ikke mere«, skrev pressen vemodigt dagen efter branden i 1913²⁹.

Flammerne havde været hårde ved dele af Skt. Knuds Klosters bygninger. Tomten henlå i nogen tid som ruin, mens spørgsmålet om en restaurering af klostret fik fornyet aktualitet. Al-

lerede få dage efter branden tilbød ejeren, kaptein Eigil Jørgensen (1865-1937), at standse nedrivningen af de brandlidte bygninger, så kommunen kunne overveje stedets fremtid - naturligvis mod at han blev sikret imod lejetab. Byrådet kontaktede nu Nationalmuseet, hvor museumsdirektør Mouritz Mackeprang blev bedt om en vurdering af de skadelidte bygninger. Efter en besigtigelse af brandtomten anbefalede Mackeprang, at de tilbageblevne dele af det middelalderlige kloster blev bevaret, og at resten af klostret blev genopført. Det ville bl.a.

Skt. Knuds Klosterhave ca. 1925. I tilknytning til klostret blev der i 1922 anlagt en urtehave med ca. 160 forskellige historiske planter, som var indført til landet af munke, og som i sin tid blev dyrket bl.a. til lægebrug (Stadsarkivet).

Da dette fotografi blev taget omkring 1918, stod ydermurene til det nye Skt. Knuds Kloster færdig, mens gadegennembruddet - Klosterbakken - fra Klængenberg over Hempels Gårds bygninger og grund til Munkemøllestræde endnu var gennemfjrt (H. Ljnborg fot., Stadsarkivet).

hindre, at moderne bygninger skød op direkte ved Skt. Knuds Kirke, der som den eneste domkirke i Danmark havde bevaret dele af sit oprindelige klosteranlæg.

Med Nationalmuseets anbefaling i hånden besluttede byrådet at give bygningernes ejer, kaptajn Eigil Jjrgensen erstatning for lejetab, mens stedets fremtid blev afklaret.

Det gjaldt nu om at skaffe penge til klostrets genrejsning. Kirke- og Undervisningsministeriet blev ansjgt om 244.000 kr. Byrådet fik imidlertid afslag, da ministeriet kun ville finansiere bevaringen af de gamle klosterbygninger, men ikke betale for opfjrelse af de helt forsvundne bygninger³⁰.

Derfor blev der udarbejdet en ny finansieringsskitse, hvorefter byrådet selv betalte ca.

90.000 kr. til køb af grunden med de gamle bygninger samt ca. 81.000 kr. til nybyggeri, mens staten skulle bekoste selve restaureringen af klostret. I december 1914 blev Kirke- og Undervisningsministeriet ansøgt igen - denne gang om 112.000 kr. I skrivelsen betonedede byrådet, at klostret var et sjældent fortidsminde. Derudover

var det vigtigt, at man forhindrede opførelsen af moderne bygninger i domkirkens umiddelbare nærhed.

I foråret 1915 kom ministeriets svar; staten ville over en treårig periode bevilge 112.000 kr. til Skt. Knuds Klosters istandsættelse³¹. Da statstilskuddet først var sikret, besluttede et enstem-

Klosterbakken fotograferet mod Klingenberg ca. 1930. Selve gadegennembruddet ved Klosterbakken blev gennemført i forbindelse med restaureringen af Skt. Knuds Kloster. Til venstre ses KFUM-bygningen, der blev opført i 1922, og som var tegnet af Fredens Kirkes (og senere Grundtvigskirkens) arkitekt P.V. Jensen-Klint. KFUM-bygningen måtte omkring 1970 vige pladsen for en udvidelse af Telefonhuset (Herluf Lykke fot., Stadsarkivet).

Ligtog med ligvogn og stort følge på den nyanlagte Klosterbakken, ca. 1920. Selv flaget på Rådhuset er på halv stang. Til højre ses det restaurerede Skt. Knuds Kloster, mens resterne af den omfangsrige Hempels Gård ses til venstre (Herluf Lykke fot., Stadsarkivet).

migt byråd at købe Hempels Gård, Klingenberg 16 og Munkemøllestræde 6, af kaptajn Eigil Jørgensen. Købesummen lød på 268.000 kr. minus 20.635 kr., som var forsikringserstatningen³².

Det var oprindeligt hensigten, at kongelig bygningsinspektør J. Vilhelm Petersen skulle forestå genopbygningen, men han havde ikke tid. I stedet anbefalede han den københavnske arkitekt Valdemar Schmidt (1864-1944), der allerede inden udgangen af 1913 havde kunnet fremlægge den første skitse til en restaurering og genopførelse af klostret. Skitsen indebar bl.a., at klostret igen ville få en lukket gård med

en klostergang. Denne plan blev dog droppet, og det samme gjorde planer om en lejlighed for graveren, et kirkemuseum, et arkivlokale og lokaler til Karen Brahes Bibliotek³³.

En gennemgribende undersøgelse og opmåling af bygningerne blev iværksat, og i juni 1916 godkendte byrådet arkitekt Valdemar Schmidts endelige tegninger vedrørende restaureringen. Efter en række justeringer blev den oprindelige skitse fra 1913 i mangt og meget bibeholdt.

Da tegningerne nu var accepteret, blev selve byggearbejdet allerede sat i gang i august samme år - selv om der - utroligt nok - endnu ikke var truffet beslutning om, hvad bygningen skulle bruges til, når den engang stod færdig. Borgmester V. Bloch (1859-1935) konstaterede under et byrådsmøde blot, at byggeriet ville »skaffe lokaler, som vi altid kan få brug for...«.

Genopførelsen indebar bl.a., at en del af de oprindelige bygninger, hvoraf de ældste stammede fra omkring 1200, blev bevaret. Nyt og gammelt smeltede sammen til en helhed. Det gjaldt bl.a. sydfløjens vestre del, der var en bygning i to stokværk og med ret små røde mursten, lagt i munkeskifte. Også flere af de oprindelige vinduesåbninger blev bevaret - og delvis rekonstrueret. I gavlmuren ud mod Klosterbakken blev der således bevaret flere rundbuede vinduer, der var med til at give bygningen et utvetydigt romansk udseende.

Den bedst bevarede bygning var klostrets lille »udløberfløj«, der stødte op til sydfløjen. Mackeprang understregede, at denne fløj havde »virkelig arkitektonisk værdi«, og at den for

Aftenstemning ved Skt. Knuds Kloster, ca. 1920. Bygningen til venstre var helt nyopført, mens konsistoriebygningen indeholdt dele fra det gamle middelalderlige kloster - bygningen blev dog bl.a. ombygget i 1756, hvor den fik sit nuværende udseende (Møntergården).

Interiørbillede med de smukke hvælvinger, der er dekoreret af maleren, arkitekten og kunsthåndværkeren Jens Møller-Jensen. Lokalet anvendes i dag af Stadsarkivet (Møntergården).

store deles vedkommende kunne genvinde sin oprindelige skønhed ved en restaurering.

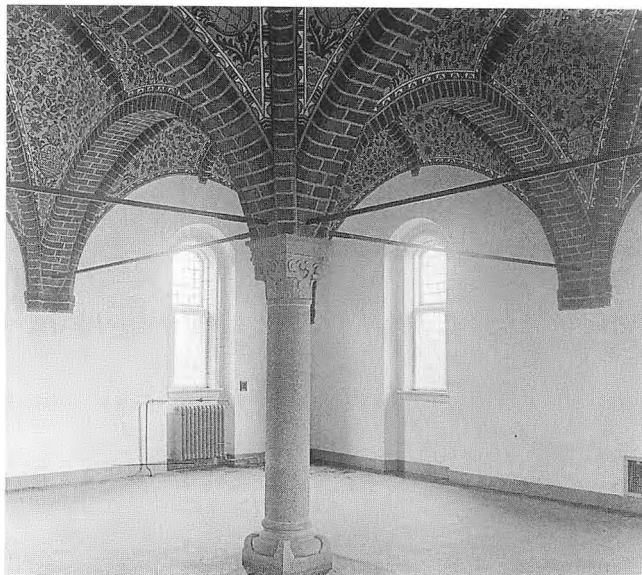
Genopførelsen betød bl.a., at domkirkens ligkapel og kedelhus blev nedrevet og erstattet af henholdsvis et kapel i klostrets vestfløj og et kedelrum i klostrets kælder³⁴.

Kort tid efter restaureringen af klostret blev anlæggelsen af den nye vej over den Hempelske gårds grund gennemført. Både havehuset og forhuset på ejendommen Klingenberg 16 måtte lade livet for at give plads til den nye vej, der fik navnet Klosterbakken. Gadegennembruddet indebar i øvrigt også, at en strimmel af kirkepladsen foran domkirkens hovedindgang blev udlagt til gade. Trafikken kom med andre ord tættere på kirken, og samtidig blev der mere sammenhængende torveplads på Klingenberg. Til gengæld fik kirken lov at bruge den store og nye sal i klostrets øverste etage ca. 30 gange om året - dog ikke om søndagen. Begrænsningen i adgangen skyldtes kommunens ønske om at friholde salen til de »populære« søndagsforedrag, som byen havde arrangeret i en længere årrække. Kommunen kunne også inddrage kirkens brugsret, hvis den ønskede at bruge salen til andet formål.

Indvielsen

I årene fra 1916 til 1919 blev Skt. Knuds Kloster genrejst efter Valdemar Schmidts tegninger, der gav bygningerne en fri romansk udformning under hensyn til de eksisterende middelalderlige bygningslevn; det indre blev dog helt fornyet.

Med første verdenskrig fulgte en galopperende inflation. Det ramte også genopførelsen af

Skt. Knuds Kloster, hvor stigende priser på byggematerialer og arbejdsløn gjorde byggeriet væsentlig dyrere end forudset. I december 1916 måtte byrådet derfor kontakte ministeriet og bede om en efterbevilling på 35.000 kr. Et beløb, som ministeriet bevilgede.

Da de samlede udgifter til istandsættelse af og nybyggeriet ved Skt. Knuds Kloster blev gjort op, var der i alt brugt 544.969,23 kr. fordelt over fem år, hvoraf staten betalte 147.000 kr.³⁵. Det var et ganske betragteligt beløb, man havde brugt. Kommunens samlede driftsudgifter i året 1918-19 lå f.eks. på 4,1 mill. kr., så kommunens andel af udgifterne havde rundt regnet slugt en tiendedel af et kommunalt årsbudget. En arbejder fik på denne tid omkring 1 kr. i timen, så beløbet kan også opgøres som ½ mill. arbejds-timelønninger, og under alle omstændigheder står det klart, at der var tale om en endog meget betydelig satsning fra byrådets side.

Verdenskrigen og den deraf følgende mangel på materialer forsinkede byggeriet en del, men lør-

Den store sal i Skt. Knuds Kloster, ca. 1920. Salen, der med den rigtige stoleopsætning kunne rumme 500 tilhørere, blev bl.a. brugt til populære søndagsforedrag og andre kulturelle formål (Møntergården).

dag eftermiddag den 15. november 1919 stod det genrejste Skt. Knuds Kloster klar til at blive vist frem for offentligheden.

I sin tale ved åbningen sagde formanden for udvalget for de kommunale bygninger, arkitekt Niels Jacobsen bl.a.: »Opgaven er løst aldeles fortræffeligt, og med den største omhu og kærlighed er alt det gamle murværk blevet istandsat, selv om det selvfølgelig er givet, at bygningen ikke ser således ud som i de svundne tider eller er noget tro billede af Erik Ejegods kloster eller af det kloster, hvor Erik Lam levede som munk. Dog, ligesom hine dages kloster har været et støttepunkt for kultur, skal denne bygning også fremtidig være det«³⁶.

Den lokale presse hæftede sig især ved den store festsal, »et højt, lyst og imponerende rum, indeholdende plads til ca. 500 personer. I det mægtige tavlede loft er trækonstruktionen mørkebrun med dybtblå felter, en lille balkon bryder den ene af salens endevægge, der er ildrøde, guldlistede døre, parketgulv, smedjernskroner, brune, glinsende, hollandske klinker (under balkonen og på den modsatte væg), og der er et hav af lys; alt i alt en stilfuld, festlig og imponerende sal, måske en smule smal, men stor og rummelig nok til at skabe byen et nyt forsamlingslokale af sjælden smag og skønhed«.

Fyens Stiftstidendes udsendte medarbejder bemærkede også de mindre sale, der var både originale og smukke. Den ene sal var f.eks. sirligt dekoreret i loftshvælvingerne, hvor den kendte københavnske kunstner Jens Møller-Jensen i de ydre hjørner havde anbragt en løbende indskrift med den franske kunstner Auguste Rodins ord: »Kan kunstnerens arbejdsglæde smitte tømmerne, murerne, når de læsker deres kalk, kuskene, når de strigler deres heste, så vil det betyde en vidunderlig forbedring af samfundet«.

Bygningen, der havde både centralvarme, elektrisk lys og wc, blev allerede taget i brug dagen efter indvielsen, da stadsingeniør H.V. Rygner holdt et foredrag om Odense før og nu³⁷.

Biblioteket flytter ind og ud

Allerede før restaureringen af Skt. Knuds Kloster stod færdig, var tanken om at flytte den offentlige læsesal fra Bryggergården, Vestergade 11, til klosterbygningen blevet luftet. Omkring nytår 1920 blev flytningen af læsesalen til stuee-

tagen i bygningen en realitet. Desuden fik foreningen Ensomme Gamles Venner til huse i en »sal« i stueetagens sydøstfløj³⁸.

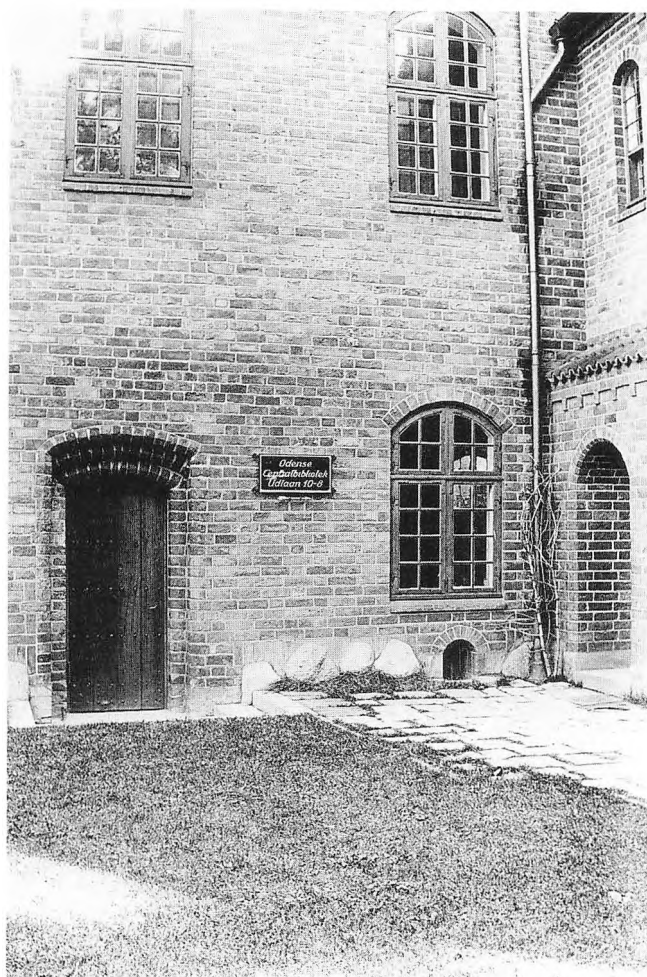
En udvidelse af den kommunale biblioteks- virksomhed blev dog snart aktuel, da en bibliotekslov i 1920 øgede statstilskuddet til biblioteker betragteligt. Tilskuddet var dog afhængigt af, at biblioteket også skulle udlåne bøger - og ikke som den hidtidige læsesal kun være en stationær samling. I 1923 vedtog byrådet derfor at oprette et centralbibliotek med lokaler i Skt. Knuds Kloster. Odense Centralbibliotek åbnede for publikum den 3. september 1924 og holdt i begyndelsen til i et par lokaler i den vestlige ende af stueetagen.

Bibliotekets pladsforhold blev dog snart for trange, og i 1931/32 fik biblioteket overladt et mindre lokale i klostrets udløberfløj, men det måtte kun bruges til magasin. I flere år klagede biblioteket sin pladsnød, og i 1938 fik Odense Centralbibliotek overladt alle lokalerne i Skt. Knuds Kloster. Den store sal på 1. sal havde i den mellemliggende tid bl.a. været udnyttet til en række kunstudstillinger, men i mellemtiden var Kunstudstillingsbygningen på Filosofgangen blevet opført, og biblioteket havde derfor lettere ved at vinde forståelse for dets øgede plads- krav. Den 1. november 1938 åbnede det nye udlån i den store klostersal, og biblioteket havde med et slag fået dobbelt så meget plads til rådighed.

I efterkrigstiden voksede centralbibliotekets bogbestand hastigt, og pladsen i Skt. Knuds Kloster blev snart alt for snæver. Allerede i 1940'erne blev de første planer om at flytte centralbiblioteket væk luftet, men mange år endnu måtte biblioteket klemme sig sammen på Klosterbak-

ken. Mange andre projekter blev prioriteret før gode lokalemæssige rammer til centralbiblioteket.

I slutningen af 1960'erne opgav man mere eller mindre endegyldigt forsøgene på at finde plads til et nyt centralbibliotek i centrum og satte i stedet på en placering i det nye regionalcenter i den sydøstlige bydel. Byrådet vedtog placeringen ved Ørbækvej i 1972, og den 3. september 1976 slog det nye hovedbibliotek døre-

Hovedindgangen til Odense Centralbibliotek lå i begyndelsen ud mod Klosterbakken, ca. 1924 (Lokalhistorisk Bibliotek).

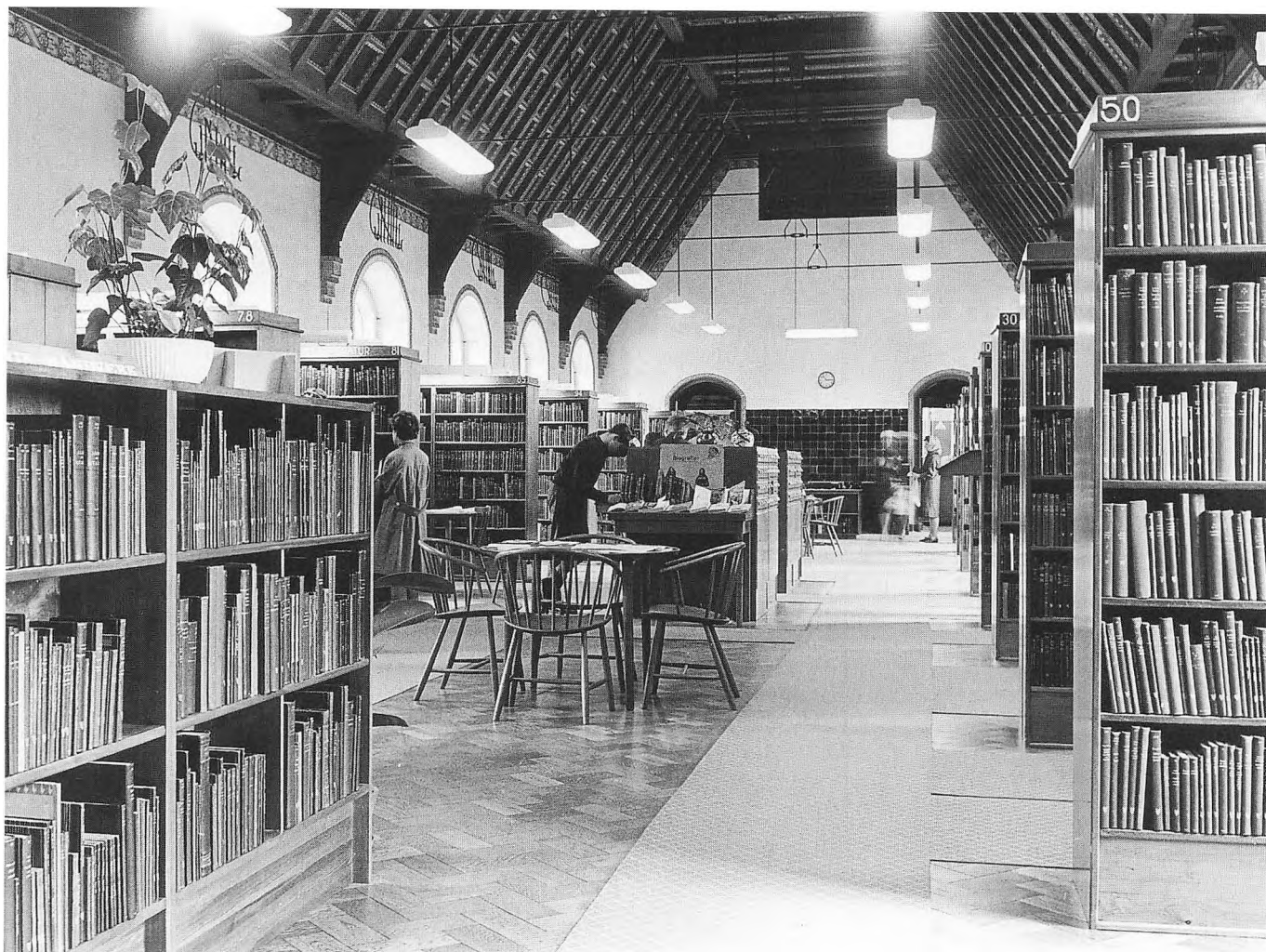

Odense Centralbiblioteks læsesal på Klosterbakken 1945. En lydhør skoleklasse får her en orientering om biblioteket af bibliotekar Karen Bender-Pedersen (Lokallhistorisk Bibliotek).

ne op. Biblioteket i Skt. Knuds Kloster blev snart omdannet til et almindeligt filialbibliotek, og som sådant fungerede det indtil 1995, hvor det blev lukket som følge af hovedbibliotekets indrykning i det nye banegårdscenter.

Tilbage på Klosterbakken var kun Lokallhistorisk Bibliotek; desuden udnyttede skiftende ud-

stillere faciliteterne i centralbibliotekets gamle læsesal, ligesom Sct. Nicolaitjenesten fik overladt et kontorlokale. Endelig var der jævnligt aktiviteter i bygningens offentlige mødelokale, men resten af bygningen stod tom, mens kommunen overvejede de fremtidige anvendelsesmuligheder. Det skete ikke mindst i lyset af det

I 1938 flyttede bibliotekets udlånsal til den store sal, der her er fotograferet i 1962. Bemærk de smukke væg- og loftsdekorationer, som var lavet af maleren Jens Møller-Jensen. Da dette fotografi blev taget, var de oprindelige lamper, der bl.a. var monteret på de kunstfærdige støbejernsholdere langs væggene (se f.eks. Odensebogen 1995, s. 45), udskiftet med moderne lysstofrør (Lokalhistorisk Bibliotek).

af biskop Kresten Drejergaard fremsatte ønske om at overtage bygningen som ny ramme for Fyns Stifts administration. Da det kom til stykke, valgte Odense Byråd imidlertid i 1997 fortsat at anvende bygningen til mere verdslige formål. Efter en omfattende istandsættelse kunne Stadsarkivet flytte ind i lokaler på 1. sal i efter-

året 1998 og fik bl.a. ved den lejlighed for første gang etableret en læsesal for arkivets brugere. De øvrige brugere af lokaler i klosterbygningen fortsatte som hidtil.

I dag er de historiske rammer i det gamle benediktinerkloster rammen om en væsentlig del af Odenses lokalhistoriske aktiviteter.

Byens tårne en vinterdag omkring 1920. Blandt de snedækkede tage kan man skimte både tårnet på Albani Kirke, Rådhuset og Skt. Knuds Kirke - de to sidste bag det nyrenoverede kloster (Møntergården).

Noter

1. Se *Fyens Stiftstidende*, *Fyns Venstreblad*, *Fyns Tidende* og *Fyns Social-Demokrat* under den 14.6.1913.
2. Om Skt. Knuds Kloster generelt se *Odense bys historie* bind 1-10, Anemette S. Christensen: *Middelalderbyen Odense*, 1988, Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen: *Odense Domkirke*, S.Knud (*Danmarks Kirker, Odense Amt*), 1995, bind 2-4 og H.St. Holbeck: *Munke Møllers Historie*, 1935. For byg-

- ningshistorien specifikt kan der henvises til Vilhelm Lorenzen: *De danske klostres bygningshistorie*, X, 1933, s. 183-92.
3. *Tage Heft: Fra 1894 til 1944*. 1944, s. 44.
4. Erland Porsmose: *De fynske landsbyers historie*, 1987, s. 101.
5. *Fyns Venstreblad* den 27.8.1897.
6. Det ældst kendte privilegium er udstedt af kong Niels mellem 1104 og 1117. Se f.eks. *Odense bys historie*, bind 1, s. 176ff. eller Anemette S. Christensen: *Middelalderbyen Odense*, 1988, s. 106f.

7. Anemette S. Christensen: *Middelalderbyen Odense*, 1988, s. 114.
8. *Fyens Stiftstidende* den 10.8.1909.
9. C.T. Engelstoft: *Odense Byes Historie*, 1880, s. 55.
10. *Odense bys historie*, bind 1, s. 307 samt udgravningsrapporter m.m. på Odense Bys Museer.
11. Se bl.a. Anemette S. Christensen: *Middelalderbyen Odense*, 1988, s. 111f. og Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen: *Odense Domkirke, S.Knud (Danmarks Kirker, Odense Amt)*, 1995, bind 2-4, s. 118ff.
12. Erland Porsmose: *Den regulerede landsby*, 1981, s. 315ff.
13. *Fyens Stiftstidende* den 23.2.1919.
14. *Fyns Venstreblad* den 30.8.1897.
15. *Odense bys historie*, bind 2, s. 50.
16. Siden 1995 har pensioneret overlærer Ole Nederland, Munkebo, frivilligt og ulønnet transskriberet Odense Købstads tingbøger. Transskriptionerne, der indeholder fyldige emne- og navneregistre, er tilgængelige på Stadsarkivets læsesal.
17. Se arkitekt Aage Langeland Mathiessens optegnelser og opmålinger fra 1890'erne på Nationalmuseet, Danske Afdeling.
18. *Odense bys historie*, bind 3, s. 16.
19. *Odense bys historie*, bind 3, s. 51ff.
20. Erland Porsmose: *Den regulerede landsby*, 1981, s. 253.
21. De transskriberede tingbøger (se note 16).
22. C.T. Engelstoft: *Odense Byes Historie*, 1880, s. 307.
23. Se mikrofichebilag til Hans Chr. Johansen m.fl.: *Fabrik og bolig*, 1983 samt Henrik Harnow: *Industrimonumenter i Odense (Odensebogen 1991)*, s. 109f.
24. Se note 23 (mikrofichebilaget).
25. Tage Heft: *Fra 1894 til 1944*, 1994, s. 17f.
26. Tage Kaarsted og Per Boje: *Thomas B. Thrige - primus motor*, 1983, s. 22f.
27. Se *Fyens Stiftstidende* den 9.10.1897.
28. Odense Kommunes arkiv, byrådets journalsager, arkivsag 37.
29. *Fyens Stiftstidende* den 26.6.1913.
30. Se Odense Kommunes arkiv, byrådets journalsager, arkivsag 37 samt journalsag 209/1914 i Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenets arkiv (på Rigsarkivet).
31. De to lokale rigsdagsmænd med redaktør Emil Marott i spidsen gjorde et stort arbejde for at fremme sagen i finansudvalget og Rigsdagen. Se f.eks. *Fyens Stiftstidende* den 16.11.1919.
32. Odense Kommunes arkiv, byrådets journalsager, arkivsag 37.
33. De første planer fremgår af en række tegninger, som opbevares på Kunstakademiets Bibliotek, Samlingen af Arkitekturtegninger.
34. Odense Kommunes arkiv, byrådets journalsager, arkivsag 37.
35. Sammesteds.
36. *Fyens Stiftstidende* den 16.11.1919.
37. Sammesteds.
38. Om biblioteket generelt se *Odense bys historie*, bind 8 og 10. Om Ensomme Gamles Venners brug af bygningen og centralbibliotekets modstand derimod, se Kia Lunds artikel i denne udgave af *Odensebogen*.

Bryggerhesten kendte selv turen

af Børge Johansen

Erindringer fra min tid som ølkusk

Odensebogen bringer hermed ølkusk Børge Johansens erindringer. Fortælleren, der er bedre kendt under tilnavnet Børge »Hvidtøl«, arbejdede i en lang årrække på Albani og før den tid på Slotsbryggeriet, hvor han blev ansat i 1938 som reservekusk. Fra 1944 var Børge Johansen selvstændig hvidtølskusk, og i 1955 blev han valgt til tillidsmand for Albanis salgskuske. Han blev interviewet af arkivar Holger Dyrbye den 1. november 1999.

Jeg er født i Skt. Hans Gade ude i Skibhuskvarteret i 1917. Vi var seks søskende, så der var ikke mange penge i mit barndomshjem. Jeg måtte derfor hjælpe til med at tjene lidt ved forskelligt arbejde efter skoletid. Jeg havde ofte et par dages arbejde hist og her, som det nu kunne passe. Jeg har arbejdet mange steder, både mens jeg gik i Skt. Hans Skole, men også efter. I en periode var jeg hos Smith & Co., hvor jeg var med til at lave cykler.

Min far var grovsmed på skibsværftet. Det var dengang, der var rigtigt grovsmedearbejde. Det meste blev lavet med håndkraft, og der blev slået med store, tunge hamre. Min far skaffede også mig arbejde på værftet, da jeg var færdig med skolen, men jeg var der nu kun i to dage. Jeg skulle hjælpe nitterne, der stod på nogle stilladser og

slog stålpladerne til skibene sammen. Den første dag, jeg var der, var der en ved siden af mig, der pludselig faldt ned fra stilladset. Det var en grim oplevelse. Næste dag var der en til, der faldt ned. Så tog jeg min nagletang og afleverede den igen. På vej ud fra værftet mødte jeg min far, der spurgte: »Hvor skal du hen, dreng?« »Jeg skal hjem«, sagde jeg, »jeg skal ikke være her en time længere. Der faldt en mand ned i går og en i dag, i morgen er det måske mig«. Min far protesterede: »Du kan ikke gå hjemme ved mig uden arbejde. Det har jeg ikke råd til«. Der var stor arbejdsløshed dengang, men jeg svarede overmodigt, at jeg skulle nok finde noget at bestille.

Det blev sådan set mit store held, at jeg gik derudefra den dag, for på vejen hjem gik jeg ind til købmand Thorkild Hansen på Baumgartensvej for at købe en pakke cigaretter. Derinde stod en mand fra Kongens Bryghus, og da jeg så ham, udbrød jeg: »Du mangler vel ikke en mand?« »Jo, hvis du har et kørekort«, sagde han, »for den mand, jeg har, skal ind og være soldat«. Thorkild Hansen snakkede godt for mig, og selv sagde jeg, at »kørekort, det kan jeg s'gu da få i morgen«. Jeg fór derefter over til kørelærer Verner Nielsen i Grønnegade. Jeg var 18 år, og på bare to dage havde jeg et kørekort. Det var ikke så svært dengang, for der var jo ikke ret mange biler.

Jeg fik derfor arbejdet med at køre lastbil for Kongens Bryghus. Bilerne var ikke så store; det var nogle gamle Chevrolet'er, de havde.

Da jeg blev ansat, gik jeg op til Bryggeriarbejdernes Fagforening for at blive meldt ind. Kassereren kiggede lidt på mig, og så sagde han: »Det behøver du nu ikke, for det arbejde varer ikke mange dage«. »Det skal du nu ikke bestemme«, sagde jeg, og så blev jeg da også meldt ind i fagforeningen. Arbejdet på Kongens Bryghus beholdt jeg i et helt år, indtil min forgænger kom tilbage fra militæret.

Ansættelse på Slotsbryggeriet

Da jeg forlod Kongens Bryghus, kunne jeg ikke gå og vente på at blive sendt ud af fagforeningen, så jeg gik ned på Slotsbryggeriet, der lå i Skulkenborg, og spurgte, om de havde brug for en ekstra hånd. Det var direktør Knud Thorup, jeg talte med. Han sagde med det samme, at jeg kunne begynde dagen efter, for de stod netop

Slotsbryggeriets gård, 1930. Sceneriet var nogenlunde det samme, da Børge Johansen i 1938 begyndte på bryggeriet i Nørregade. Bryggeriet var kendt for sit hvidtøl, og mens Albanibryggeriets bayerske øl næsten udelukkende blev solgt på flasker allerede fra århundredskiftet, så var salg af hvidtøl på ølankre mere sejlivet, som det ses på salgsvognene til venstre (Otto Nørmark fot., Stadsarkivet).

Slotsbryggeriets kusk på en landtur til Klintebjerg via Stige og Lumby. Bryggeriet havde landture til mange dele af Fyn. Fotografiet, der viser kuskene Børge Johansen (til højre) og Ernst Nielsen, er taget under krigen, hvor ølvognen blev udstyret med en gasgenerator - senere måtte også landturene køres med hestevogn (Stadsarkivet).

og manglede et par mand. Det var jo fint, for der blev jeg så i 42 år!

Den første dag spurgte direktøren mig: »Kan du køre med heste?« Jeg havde tit været med min onkel og tante ude på landet, så jeg kendte til heste og havde også kørt noget med heste, så jeg svarede frejdigt: »Ja, det kan jeg nok, men jeg er nu mest for biler«. Jeg blev derefter sat til at sadle to heste. Det var to sorte oldenborgere - kønne, lette heste (de kunne godt trække noget, men det var normalt belgiere og jyske heste, vi brugte til at trække ølvognen). Lidt efter kom han ned og kiggede: »Ja, de er jo ikke helt rene, Børge«, sagde han. »Nej, hvis de skal være det, så skal jeg s'gu have et par dage til det, for de har vist ikke være striglet i mange år«, svarede jeg. Hans Jørgen, der normalt kørte med de to heste, var en dygtig og snu gammel ræv. Han havde altid en våd klud ved hånden. Når han så havde striglet hestene lidt, tog han de våde klude

og kørte hen over dem, så var hestene jo blanke og så godt ud.

Da jeg begyndte på Slotsbryggeriet, kørte jeg øl ud med hestevogn og lavede alt forefaldende arbejde. Om morgenen skulle vi stille oppe ved siden af fyret - alle mand - så stod chefen der og fordelte arbejdet som en forvalter ude på landet i gamle dage. Sådan var det altså også på bryggerierne i 1930'erne. Først om morgenen fik man at vide, hvad man egentlig skulle lave den dag. Samtidig fik vi vores ration på seks øl, som vi kunne sætte hen i vores skab til senere brug.

En af ølkskene, Carl Nielsen, blev syg, og så fik jeg hans vogn. Det var en enspændervogn med hvidtøl, lyst, mørkt og malt. Vi var fire vogne, der kørte med hvidtøl. Vi havde hvert vores distrikt i byen, som vi besøgte en, to eller tre gange om ugen. Jeg var vel nok en af landets yngste ølkske på det tidspunkt.

Det var både købmænd og restauranter, vi besøgte, men restauranterne skulle nu ikke have så meget hvidtøl, men nogle kasser skibsøl solgte vi da. Så kunne gæsterne få snapse og skibsøl. Ud over hvidtølsvognene var der fire vogne, som kørte med sodavand, og atter andre, der kørte med rigtige bajere. Først da Slotsbryggeriet blev slået sammen med Albani i 1952, og vi flyttede ud i Albanigade, blev der lavet om på det. Sodavandsvognene kørte stadig alene, men på ølvognene fik vi nu både hvidtøl og bajere. Men da havde mit tilnavn, Børge Hvidtøl, for længst sat sig fast, og mange af mine kolleger vidste såmænd ikke, hvad jeg i virkeligheden hed til efternavn.

Sammenlægningen af ølruterne skyldtes, at det efter krigen var gået meget ned ad bakke for hvidtøl. Folk fik flere penge mellem hænderne, og så ville de have rigtige bajere.

Heste med personlighed

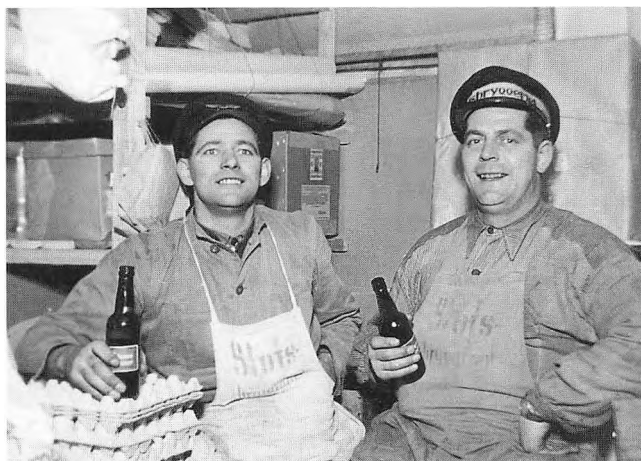
Vi havde mange dejlige heste på bryggeriet, alle med deres egen personlighed. Specielt de nye heste kunne være lidt svære at styre i begyndelsen. Det skete en gang imellem, at de løb med en vogn, og så raslede ølkasserne af vognen til alle sider.

Der var altid en ekstra mand med, når vi fik en ny hest, som skulle køres til. Han kunne så holde den, når vi var nogle steder. Jeg husker engang, jeg havde fået ny hest, og efter et stykke tid sagde jeg til min medhjælper, at nu var den god nok, så han behøvede ikke længere at tage med på min rute. Til at begynde med gik det også fint, men da vi nåede til Ryttergade, gik det galt. Jeg standsede vognen, satte en kæde i det ene hjul som en slags bremse og gik derefter ind i den forretning, vi holdt ved. Hesten blev pludselig bange for et eller andet og begyndte derfor at løbe. Den kunne imidlertid ikke rigtig slæbe vognen, da det ene hjul jo stod stille, så jeg nåede at løbe den op. Jeg tog derfor kæden af og tænkte, at når den ville løbe, så skulle den s'gu også have lov til det, og så kørte jeg en tur ud ad Østerbro, til Skt. Jørgens Gade og så et stykke ud over bakken derude, hvor tunnellen går under banen. Jeg kunne høre, at hesten begyndte at trække vejret hurtigt, og at den ville ned i skridtgang, men nej, den fik lov at løbe op ad bakken. Så faldt den helt til ro, og det blev efterhånden en fin hest.

Børge Johansen og hans medhjælper nyder en stille stund i kælderen hos en købmand i Odense. De små firkantede etiketter på ølflasker blev indført under krigen for at spare papir (Stadsarkivet).

Den kloge hest Jacob

En helt særlig hest var Jacob. Han var en stor jysk bryggerhest på 2.300 pund. Han var allerede en gammel hest, da jeg kom til Slotsbryggeriet. Da jeg skulle køre en af mine første ture, fik jeg Jacob. Jeg spurgte selvfølgelig, om der var noget, jeg skulle vide om ruten. Det var der ikke, sagde mine kolleger, for »den tur kender Jacob«, så det skulle jeg ikke være nervøs for. Ganske rigtigt. Jacob travede af sig selv ud ad Rødegårdsvej og gik lige forbi en af vejens store købmænd. Jeg mente ikke, at det kunne være rigtigt, at man kunne stole så meget på en hest, så jeg fik den stoppet og løb tilbage til købmanden for at spørge, om de ikke plejede at få øl fra bryggeriet. »Ja, det gør vi da, men om mandagen, i dag er det jo onsdag«, svarede købmanden og kiggede undrende på mig. Da vi havde kørt lidt længere ud ad Rødegårdsvej, stod Jacob pludselig stille foran en gammel beslagsmed. Det kunne jeg ikke forstå, men så kom en af de andre kuske tilfældigvis forbi, og han fortalte, at Jacobs normale kusk plejede at få en bajer sammen med smeden, mens hesten fik sin mulepose og et hvil.

Efter pausen fortsatte Jacob ruten, som han plejede, og han gik fra side til side og holdt selv foran kunderne.

Da vi kom tilbage til Benediktsgade igen, gik han pludselig op på fortovet. Jeg mente jo ikke, han måtte stå og spærre der, så jeg forsøgte at ja-

ge ham ud på vejen igen. I det samme kom der en ældre dame farende med en pose brød til Jacob. Hun beklagede, at hun var lidt sent på den. Det var altså hende, hesten havde stået og kigget efter. Han fik så sit brød; så var det i orden, og han gik ud på gaden igen.

Bryggerhesten Jacob var en levende legende på bryggeriet. Jacob krævede morgenøl - hvidtøl eller som her lys Albani - før dagens runde til kunderne startede. Ølbiler afløste i begyndelsen af 1950'erne de hestetrukne salgsvogne, fordi hestene var for dyre. De krævede både hø og pasning (Stadsarkivet).

Kusken med ølkassen på nakken var et kendt træk i Odenses gadeliv. Kuskene var og er gode udsendinge for bryggeriet, når de besøger de handlende og restaurationerne. Her er kuskene Svend Andersen (th.), Niels Persson med kassen og en medhjælper fotograferet i Skibhuskvarteret i 1959 (Arne Bloch fot., Stadsarkivet).

En dag havde den gamle dame været inde ved bageren på hjørnet af Benediktsgade og Drewsensvej for at købe flødekager. Jacob stod og kiggede lidt på dem, og så tog han fat i det papir, de var pakket ind i, og pludselig lå alle flødekagerne nede på jorden. Så sagde den gamle dame: »Ja, nu har du spildt dem, så skal du også have dem«, og så gav hun kagerne til Jacob, og han smaskede dem i sig. Det var et sjovt

syn, som jeg mange gange siden har tænkt på.

Jacob var en rolig og bomstærk hest. Jeg husker, at jeg en vinter var nede på gasværket i Skt. Jørgens Gade. Og derude er der en temmelig stejl bakke op igen. Aflæsningen varede et kvarter, og på den tid havde det sneet en del, så det var svært at komme op igen med alt den sne, der lagde sig foran jernhjulene. En af gasværkets kulbiler kom forbi i det samme, og han tilbød at gi-

ve mig et skub på bagsmækken med bilen. Det var jo fint. Vi begyndte at køre op ad bakken, men så begyndte chaufføren at dytte, og Jacob gik så underligt tungt. Da vi kom op i Skt. Jørgens Gade, var Jacob nær ved at falde, for da slap bilen. Den havde siddet fast i bagsmækken, så Jacob havde slæbt både vognen og bilen op ad bakken - det var derfor, chaufføren havde tudet.

Det eneste, Jacob ikke kunne lide, var elefanter. Når cirkus kom til byen og havde elefanter med, så måtte jeg køre en omvej, for dem ville han ikke gå forbi. De var alligevel for store for ham.

Jacob var en herlig hest. Han var nu også godt forkælet, for han gik frit omkring i en stor boks og stod ikke bundet som de andre. Hver morgen fik han to øl. Foran boksen var der et metalgitter, og når vi om morgenen klinkede flaskerne mod stængerne, kom Jacob og lagde hovedet lidt på skrå, så man kunne hælde øllerne ind. Han drak direkte af flasken, og han kunne også godt selv holde flasken, samtidig med at han tømte den.

Til sidst begyndte han at blive øm i benene - det gør heste, der altid går på stenbroen. Han blev derfor solgt til hestslagteren oppe i Overgade, og jeg fik en bøf af ham. Det kunne jeg godt spise, for jeg var jo ung og spekulerede ikke så meget over det.

Inden han blev overladt til slagteren, blev Slotsbryggeriets mærke brændt ind i hoven på ham. Slagteren skulle så komme med hoven, når Jacob var slagtet, så vi kunne være sikre på, at han ikke var blevet solgt videre til en eller anden bonde, så han skulle knokle videre ude på landet - det ville direktøren ikke have.

Heste har jeg altid godt kunnet lide. Men det var nu bedre at få bilen, så kunne vi sidde i tørvej! Til sidst kunne vi jo heller ikke være nogen steder med hestene. Der kom flere og flere biler, så det blev svært at komme rundt med dem inde i byen. Og vi kørte jo alt for langsomt i forhold til bilerne, så vi var næsten nødt til at afskaffe hestene. Vi holdt helt op med at køre med heste i 1952.

Nede på Slotsbryggeriet fik vi en gammel Ford, der var bygget om med lad på. Det var brygmesteren, der gerne ville have biler; han var ikke så meget for heste. Han sagde altid, at biler kunne vi komme hurtigere omkring med, men vi måtte ikke lave nogen svinkeærinder, for så blev der brugt for meget benzin, og det var dyrt.

Ølkusken var selvstændig erhvervsdrivende

Da jeg begyndte som ølkusk, solgte vi hvidtøl i mindre portioner. Nogle steder fik de seks flasker hvidtøl - store enliters flasker - og nogle steder var det op til 25 flasker. Dengang var der ikke så meget med hele kasser. Men det blev stadig oftere, at vi sagde til kunden, at han kunne

Fagenes Fest var i flere år en folkefest, hvor der blev konkurreret i forskellige »discipliner«. Her er det »håndværkersvømning«, hvor Børge Johansen måtte svømme om kap med bl.a. en husassistent, en tjener og en smed. Børge Johansen var i øvrigt en aktiv idrætsmand i Gymnastikforeningen Frem, hvor både gymnastik- og svømmeafdelingen nød godt af hans evner (Iver Wang fot., Stadsarkivet).

For at promovere årets første julehvidtøl fandt bryggeriet på at lade både ølvogne og kuske klæde ud - for at give den helt rigtige stemning. Børge Johansen ses som nr. 4 fra højre på dette fotografi fra omkring 1960 (Stadsarkivet).

jo tage en hel kasse. Og til sidst begyndte vi at sige, at de ikke kunne få under 50 øl.

Som ølkusk fik vi en fast løn samt provision af salget, så vi var faktisk sælgere, når vi var ude i byen. Jo mere vi solgte, jo mere tjente vi. Vi købte øllet af bryggeriet og solgte det så videre til de handlende. Det var selvfølgelig tit lidt usikkert, men i de mange år, jeg solgte øl, har jeg kun sat 320 kr. til på folk, der ikke betalte. Flere af mine kolleger tabte dog langt større beløb.

Det gjaldt om at holde fast fra begyndelsen. Jeg gav gerne kredit fra levering til levering, men blev der ikke betalt den følgende gang, havde de svigtet min tillid, og så fik de ikke kredit mere.

Der var engang en betydningsfuld købmand, der kom til at skylde mig en hel masse penge. Jeg lukkede derfor for kreditten og bad om kontant betaling ved levering. Kort efter blev jeg kaldt ind til direktør Børge Niegel, der ville

høre, hvad det var for noget, for købmanden havde ringet til ham og klaget. Jeg sagde, at han kunne ringe lige så tosset, han ville, for det var mig, der solgte varen og havde pengene til gode. Så tog jeg regningen op og gav den til direktøren og spurgte, om han ville betale den, for det ville jeg ikke. Det var ikke derfor, jeg arbejdede på bryggeriet. Så fik jeg alle mine penge fra bryggeriet, og de lavede en afdragsordning med købmanden.

Restaurationsbranchen var en broget branche, og der var jeg forsigtig med at give kredit. Nye restaurationer fik kun øl hos mig mod kontant betaling. Hvis de skulle have kredit, skulle bryggeriet sige god for dem og garantere min betaling.

Når vi kørte ud på ruten, havde vi som regel en medhjælper med, og de fik i begyndelsen ren timebetaling, så de havde ikke så travlt, og

de klagede selvfølgelig også, når de skulle have overarbejde, fordi vi ikke var færdige med at køre ud kl. fire. Hvis en kunde havde brug for mere øl, måtte vi jo køre hjem og hente et nyt læs, og så kunne klokken godt blive både seks og syv om aftenen, inden vi var hjemme. Jeg var tilidsmand i en periode og fik det så lavet sådan, at medhjælperen også kom på provision. Det hjalp. Vi var aldrig kommet så tidligt hjem, som efter at medhjælperne begyndte at få provision.

Vi ølkuske tjente noget mere end dem, der gik hjemme på bryggeriet, men så kunne de også gå hjem, når de havde haft deres otte timer. Vi havde først fri, når alle kunder havde fået det, de skulle have.

Selv om det tit var hårdt, og arbejdsdagene var lange, så var jeg nu altid glad for mit arbejde som ølkusk og den frihed, der lå i jobbet.

Årets begivenheder 1998

Ved Michael Eriksen

Nedenstående oversigt over årets begivenheder i Odense 1998 er udarbejdet på baggrund af *Fyens Stiftstidende*, og der er ikke foretaget yderligere researcharbejde om de enkelte begivenheder i forbindelse med omtalen i *Odensebogen*. Navnestof såsom fødselsdage og dødsfald er ikke medtaget, ligesom omtale af planlagte, men ikke gennemførte projekter kun undtagesesvis er medtaget. Begivenhederne er normalt henført til den dato, de fandt sted, uanset omtalen i avisen først er fremkommet senere, typisk dagen efter. Hvor der er tale om registrering af længere forløb, er omtalen placeret under den dag, avisen har bragt stof herom.

Bagest findes et navneregister og et emne- og stedregister til oversigten.

Januar

1.1. Det bliver en voldsom nytårsnat i Odense. Flere bomber bringes til sprængning i den indre by, heriblandt en meget kraftig foran Føtex på Vesterbro.

1.1. Op mod 12.000 mennesker gæster McDonald's fire Odense-forretninger på burgerkædens traditionelt travleste dag.

2.1. På årets første udsalgslag bestormer omkring 50.000 købelystne odenseanere Rosengårdcentret. Der sættes kunde- og omsætningsrekord til stor glæde for de handlende og centerdirektør Preben Thomasen.

3.1. Odense Teater modtager ODIN-prisen for den ombygning, der bl.a. har givet teatret en ny facade. Det er Byforeningen for Odense, der uddelever prisen.

4.1. Undervisningsministeriet lader Danmarks Lærerhøjskoles Odenseafdeling slippe med en »betinget dom« oven på flere års snyd med tilskud fra ministeriet. Lærerhøjskolen skal kun betale en beskeden del af de for store tilskud tilbage.

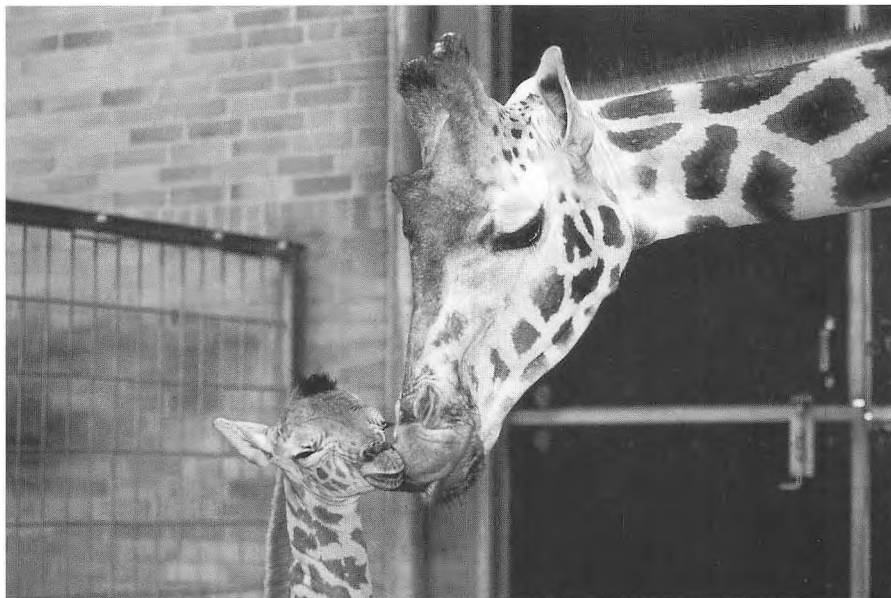
6.1. Sagen mod den formodede sel-skabstømmer fra Glamsbjerg, Ronald Sørensen, indledes ved retten i Odense.

6.1. Med virkning fra den 1. januar har Nordisk Film Biografer opkøbt den halvpert af aktierne i Metropol-biograferne, som ejedes af Ole Nielsen og Jørgen Christensen, begge direktører for Cafébiografen. Nordisk Film ejer derefter alle aktierne i Metropol i Odense.

7.1. Fem fynske gymnasiaster - heraf fire fra Skt. Knuds Gymnasium - er blevet

ODIN-prisen, der uddeles af Byforeningen for Odense, gik i 1998 til Odense Teater. Formanden for byforeningen, Poul Karndal Jensen (til venstre) fremhævede den smukke nye facade, der samtidig understregede den oprindelige bygnings fornemme præg. Her får teaterchef Poul Holm Joensen prisen overrakt (Robert Wengler fot., Fyns Presse Foto).

Med et kærligt lys hjælp girafmor i Odense Zoo sit nyfødte føl på vej, da det skulle tage sine første vaklende skridt. Det 1,70 meter høje og 40 kilo tunge girafføl blev født den 12. januar 1998 (Kim Rune fot., Fyns Presse Foto).

udvalgt til at deltage i Projekt Danske Forskerspirer.

9.1. 66 % af Odense Vandselskabs 53.000 forbrugere aflæser og indtaster deres vandforbrug via telefonen. Det er en stigning på 10% og den højeste andel i nogen dansk by.

12.1. Udstillingen om Den Danske Brigade åbner i Rådhushallen.

12.1. Et nyt girafføl ser dagens lys i Odense Zoo - men det skal ikke vænne sig for meget til Odense, for det skal nemlig sælges og ventes at indbringe Zoo ca. 60.000 kr.

12.1. Fra kl. 9.00 om morgenen sætter medarbejdere fra Odense Kommune sig ved computerne og sender ansøgninger via internettet til Boligministeriet, for at kommunen kan få sin del af puljen på de 400 mill. kr., der er øremærket til boligforbedringer. Pengene fordeles efter først-til-mølle princippet, så da de 32 Odense-ansøgninger først løber ind hos

Boligministeriet kl. 9.07, er det for sent. På det tidspunkt er kassen allerede tom.

16.1. Nærpolitiet indvier sine nye lokaler i Odense Banegård Center.

17.1. Europas første Elvis Presley-museum åbner i Odense. Graceland i mini-udgave er placeret i kælderetagen af underholdningscentret Superbowl på Grønløkkevej.

19.1. Fyens Stiftstidende kærer ved en sammenkomst Gitte Sunesen og Gitte Madsen fra GOG's damehåndboldhold til Årets Sportsnavn.

21.1. En dørmænd ved diskotek Crazy Daisy idømmes en bøde på 1.000 kr. Det sker, efter at han i juli 1997 nægtede to indvandrere adgang til diskoteket på grund af deres hudfarve.

22.1. Årets Fynske Jazzmusiker bliver den 29-årige saxofonist Anders Medin. Det er tredje år i træk, prisen går til en saxofonist.

27.1. En edb-fejl betyder, at Odense Kommune kommer til at indsætte 3,4 mill. kr. på en ledigs bankkonto.

28.1. Skolebestyrelsen på Munkbjergskolen enes på et møde om at lade den kontroversielle og meget omtalte »sorte bæk« blive på skolen. Det sker trods sammenligninger med middelalderlige afstraffelsesmetoder fra vrede forældre. Når skolens regler overtrædes, skal »lov-overtræderen« sidde på bænken til spot og spe for resten af eleverne. Elevrådet udtaler, at de er meget glade for bænken.

29.1. Efter 60 år laver Premier Is (det tidligere Slots Is og Eventyr Is) sin sidste is i Odense, da produktionen flyttes til en Nestléfabrik i Tyskland.

31.1. Årets Fynbo 1997 bliver Jette Arp fra Helnæs. Hun får prisen, fordi hun efter faderen, kunstmaleren A. Arp Hansens død har skabt et kulturelt værested i faderens ejendom, Helnæs gamle Præstegård.

Februar

1.2. Lindøværftet overtager det tidligere østtyske Volkswerft i Stralsund.

6.2. Efter én dags strejke går 150 Odensepostbud på arbejde igen. I lighed med pakkepostbudene - der tidligere har nedlagt arbejdet - er det utilfredshed med arbejdsforholdene, der er udslaggivende, bl.a. de omsiggribende scanninger af det enkelte postbuds funktion dagen igennem.

9.2. Den nye rutebilstation ved Odense Banegård Center åbner.

10.2. Det nyoprettede radio-/tv-nævn beslutter at give Iransk TV i Odense en kraftig advarsel. Midt i januar viste kanalen tv-optagelser af to mennesker, der blev pisket og stenet til døde. Via et advarselsskilt på farsi havde stationen advaret seerne, før programmet løb over skærmen.

14.2. Kinas vicepremierminister Li Lanqing besøger Odense. Han skal bl.a. se H.C. Andersens Hus.

16.2. Odense Curling Club holder vinterferiearrangement, og det bliver en

stor succes. Ti gange flere børn end sidste år deltager. De kvindelige danske curleres sølvmedalje ved Vinter-OL i Nagano har givetvis en stor del af æren for den voksende interesse for curling.

17.2. GF-Forsikring i Næsby afskediger en kvinde, der nægter at gå udenfor, når hun skal ryge. Kvinden er efter alt at dømme den første i Danmark, der afskediges, fordi vedkommende ikke vil overholde virksomhedens rygepolitik.

19.2. Boligminister Ole Løvig Simonsen må brat afbryde sit besøg i Odense, da statsminister Poul Nyrup Rasmussen udskrifter valg.

24.2. Odense Lufthavn mister sin flyrute til København, når Storebæltsforbindelsen for biltrafik åbner. Maersk har besluttet at indstille ruteflyvningen til hovedstaden på grund af en drastisk nedgang i passagertallet.

25.2. 2.500 medarbejdere på Lindøværftet går i strejke. Det er utilfredshed med reglerne for overarbejde, der for første gang i mange år får de ansatte til at gå hjem. Arbejdet genoptages dagen efter.

25.2. I lighed med tidligere år vil Rosengårdcentret ikke tillade uddeling af valgmateriale op til det kommende folketingsvalg. Folk skal kunne gå i fred og ro for politiske budskaber, lyder det fra centret.

27.-28.2. Odense Politi gennemfører en razzia mod udvalgte kiosker. I samarbejde med Told og Skat Odense og Odense Skattevæsen lykkes det at afsløre 20 lovovertrædelser, bl.a. salg af smuglervarer.

28.2. Verdens største containerskib er færdigbygget på Lindøværftet. Det 347 meter lange og 43 meter brede skib med en dybgang på 14,5 meter er døbt Sally Mærsk.

Marts

2.3. En tapirunge fødes i Odense Zoo. Det planteædende nat- og skumringsdyr yngler sjældent i fangenskab, og derfor

betegnes dagens fødsel som en lille sensation.

2.3. Over én million svampe bruges hvert år i de odenseanske svømmehaller, og det belaster miljøet. Derfor er det nu slut med svampe i hallerne. Fremover må man må vaske sig med klør fem, inden man hopper i.

3.3. Kun fire af Odenses 35 folkeskoler har kampvalg til skolebestyrelsen. Det drejer sig om Abildgårdsskolen, Ubberud Skole og Munkebjergsskolen - samt Humlehaveskolen, der dog først afholder valget den 5. marts.

3.3. Rådmand Ruth Larsen tager første spadestik til Odense Skøjtehal. Byggeriet er planlagt til at stå klar i begyndelsen af 1999.

3.3. Odense Kommune sender regninger ud til de politiske partier for fjernelse af ulovligt ophængte valgplakater. Over 200 plakater har kommunen måttet fjerne - specielt Enhedslisten har forsyndet sig.

3.3. Tietgenskolen optræder på listen over de fem uddannelsesinstitutioner i Danmark, der gør mest for at styrke samarbejdet med erhvervslivet. Fremover vil skolen modtage en millionstøtte til yderligere styrkelse af samarbejdet.

4.3. Fristen for indsendelse af forslag til anvendelse af den gamle banegårdsbygning udløber. Kommunen modtager 105 forslag, primært indsendt af enkeltpersoner. Der foreslås alt fra motionscenter til planetarium, og forslagene skal nu granskes nærmere, før de ender på byrådsbord.

5.3. Humlehaveskolen i Vollsrose skriver Danmarkshistorie, da kampvalget til skolebestyrelsen resulterer i landets første tosprogede skolebestyrelsesflertal.

5.3. Direktør Kurt Larsen sælger sine syv fynske Intersportforretninger samt Colloseum i Rosengårdcentret. Ny ejer bliver den norske Gresvig-ASA-koncern.

8.3. Ungdomsskolernes Musikfestival løber af stablen på Magasinet i Odense. 60 bands med 400 musikere har over tre dage underholdt 2.000 mennesker.

11.3. Valget til Folketinget giver følgende stemmetal for Odense: Socialde-

mokratiet 48.657, Det Radikale Venstre 5.029, Det Konservative Folkeparti 13.404, Centrum-Demokraterne 4.369, Socialistisk Folkeparti 11.285, Dansk Folkeparti 7.787, Kristeligt Folkeparti 1.755, Demokratiske Fornyelse 320, Venstre 21.525, Fremskridtspartiet 1.083, Enhedslisten-De Rød-Grønne 3.043, Uden for partierne 25. Følgende 14 fra Fyn vælges til Folketinget: Lotte Bundsgaard, Grete Schødt, Else Marie Mortensen, Poul Andersen, Erling Christensen og Carsten Hansen, alle Socialdemokratiet, Niels Helveg Petersen (R), Bendt Bendtsen (K), Ebbe Kalnæs (CD), Steen Gade (SF), Kristian Thulesen Dahl (O) samt Peter Brixtofte, Mariann Fischer Boel og Erik Larsen, alle Venstre.

15.3. Ansøgningsfristen for tilmelding til de videregående uddannelser udløber. Ikke mindre end 600 ansøgere slås om 70 pladser på den nyoprettede journalistuddannelse ved Odense Universitet.

16.3. Miljø- og Levnedsmiddelkontrollen tager fra januar til marts 1998 på uanmeldt besøg hos 30 bagere i Odense. Hos hver tredje bager sælges der bakteriebefængte flødekager. Hos en enkelt bager fandt kontrollen fækale colibakterier - et resultat af ringe personlig hygiejne.

20.3. Sergenteleverne på kasernen afholder i samarbejde med det fynske hjemmeværn den sidste øvelse, inden de skal forlade kasernen på Sdr. Boulevard ved udgangen af juni.

23.3. Entertaineren Jacob Haugaard gæster Tietgenskolen, hvor han holder foredrag om sine fire år i Folketinget. En bedrift han selv betegner som »Danmarkshistoriens længste practical joke«.

25.3. Egnsbank Fyns aktionærer afviser på en generalforsamling i Odense Koncerthus Sydbanks tilbud om fusion. Der var 9.378 stemmer for - 13.268 stemmer imod. Det medfører, at bankens bestyrelse med formanden, direktør Knud Thybo i spidsen udskiftes, mens direktør Flemming Røijkær, der var tilhænger af fusion, bliver på posten. Røijkærs pensionsforhold spiller i øvrigt en betydelig rolle i debatten.

26.3. Studenterrådets formand på Odense Universitet, Peer Gregersen, tror ikke, at de studerende vil være interesse-rede i at bo i Vollsmose, hvis de får for-trinsret til lejligheder. Til trods for kro-nisk boligmangel blandt de studerende forudser han, at specielt de unge piger vil være meget utrygge ved at bo i områ-det.

30.3. Odense Lufthavn fyrer 12 af de 21 ansatte på grund af faldende aktivitet.

31.3. En ni-årig dreng bliver kvalt, da en jordhule ved Rudolf Steiner-skolen i Højby falder sammen over ham. Barnet blev passet i skolens fritidsordning.

April

1.4. Odense Kommunes økonomi-udvalg vil ikke eftergive Studenterhus Odenses gæld på 1,2 mill. kr. Studenter-huset går derfor i betalingsstandsning.

1.4. Odense Bys Museer køber et H.C. Andersen klenodie - Astrid Stampes bil-ledbog - hos Sotheby's i London. Prisen bliver 3,5 mill. kr.

1.4. Valget til skolebestyrelsen på Humlehaveskolen stadfæstes. En gruppe forældre af palæstinensisk herkomst hav-de ønsket, at valget skulle gå om, da de følte sig fejlinformeret på opstillingsmø-det.

3.4. Vikarer hos hjemmeplejen i Odense skal i fremtiden bære legitimati-onskort med billede på. Hidtil har det kun været de fastansatte, der skulle bære legitimationskort med billede på. I tre-fi-re tilfælde hvert år forsøger personer at udgive sig som hjemmeplejepersonale, og det er den situation, man håber at komme til livs med stramningen på om-rådet.

3.4. Der afholdes regionalrunde af Danmarksmesterskabet i Spice Girls-ef-terligning i Center Øst i Odense. Jayzen Malmsiø, Zenia Juul, Tine Saabye, Julie Willrodt og Louise Iversen, alle fra Mun-kebjergskolens 5.b, giver den bedste ef-terligning. De har dermed kvalificeret sig til finalerne i København.

7.4. Lindøværftet forbedrer for tredje år i træk sit overskud, der er steget med 30 mill. kr. til i alt 150 mill. A.P. Møller-gruppen som helhed tjente 4 milliarder kr. i 1997.

8.4. Politiet foretager en 16-timers razzia i bydelen Vollsmose. I den tid op-tager ordensmagten 64 rapporter, for-trinsvis i forbindelse med overtrædelser af færdselsloven.

13.4. Sanderum Plejehjems ældre kommer selv til at betale for en renove-ring af køkkenet. Det skal ske ved en prisstigning på maden.

16.4. Odenses borgmester, Anker Boye, vælges som ny formand for Kom-munernes Landsforening.

17.4. Odense Turistbureau sender Blå-mandags-materiale ud til kommende konfirmander på 625 skoler på Fyn, i Trekantområdet og i Sønderjylland. Det udsendte Blå-mandags-pas giver rabat til en række attraktioner i Odense samt of-fentlig transport.

18.4. På blot halvdag dogn bygges en tunnel under jernbanesporet ved Zoo. Dermed er Zoo ovre det parke-ringsproblem, der har plaget haven i de senere år. Nu kan en del af Dyrskueplad-sen anvendes til parkering.

20.4. Ved middagstid indtelefoneres en bombetrussel mod Tietgenskolen - det viser sig senere, at der er tale om falsk alarm. Under alle omstændigheder tager de fleste elever ingen chancer - de går hjem.

23.4. Elektronikvarehuset Electric City åbner i Rosengårdcentret.

23.4. Korup Skole sender et spørge-skema på syv sider ud til de 550 elevers forældre. Det sker med håbet om en bedre dialog skole og forældre imellem. Ligeledes skal svarene på spørgeskemaet være en rettesnor for skolens fremtidige udvikling.

27.4. Storkonflikten rammer Odense, og avisen *Fyens Stiftstidende* udkommer for sidste gang, inden konflikten begyn-der. Avisens læsere kan dog på internet-adressen www.fyens.dk følge de lokale nyheder i den strejkeramte tid.

29.4. Michael Balle, jordbæravler fra Stenløse er først med de nye jordbær. Prisen er 3.000 kr. pr. kilo.

Maj

8.5. Odense Lufthavn vurderer, at arbejdskonflikten har betydet et tab på en halv mill. kr.

11.5. Odense Renovationsselskab går i gang med at rydde op oven på storkon-flikten, og samme dag åbner byens 38 børnehaver og vuggestuer. Efter en om-fattende rengøring er de igen klar til at modtage byens børn.

11.5. Teknisk Kollegium på Jagtvej må evakueres, da der udbryder brand. In-gen kommer noget til.

12.5. En ansat ved Dansbos Entrepre-nørservice får en bøde på 500 kr. for i sommeren 1997 at have nedspulet svale-reder fyldt med unger og æg ved bebyg-gelsen Poppelhaven.

15.5. Roulunds Fabriker i Odense køber det 72 år gamle Codan Gummi i Køge.

16.5. Igennem længere tid har den blinde vej til lossepladsen ved Stige været brugt til væddeløb af fartglade fynboer og jyder. Vejstrækningen egner sig per-fekt til »quartermile«-sport. Men Odense Kommune er blevet godt træt af denne trafik og har derfor sat betonklodser op samt hældt grus ud i bunker på køreba-nen - for at hindre flere »løb«. Da farten-tusiasterne forsøger at fjerne forhindrin-gerne, må politiet gribe ind. De unge bruger derfor igen den firsporede vej til Otterup som racerbane.

17.5. Byens fodboldstolthed, Odense Boldklub, rykker ned i landets næstbed-ste række. Nedrykningen er en kends-gerning, efter at OB i tredjesidste spille-runde på udebane taber med 0-4 til Lyngby.

18.5. Odense oplever et fald i antallet af færdselsuheld. På ca. seks år er antal-let af færdselsuheld næsten halveret. I 1997 kom 129 personer til skade i trafik-ken.

Den 27. maj 1998 stod himmel og hav i ét. Store dele af Odense blev oversvømmet, og gondolerne måtte findes frem, hvis man ville gennem tunnelen ved Thomas B. Thriges Gade, der ikke længere var en smutvej for bilister. Flere meter vand var samlet i tunnelen, og dermed var et gammelt forslag fra journalist Mulle Liebmann om at omdanne tunnelen til søløvebassin nær blevet aktuelt (Hans Østergaard fot., Fyns Presse Foto).

18.5. En kvie må aflives, efter at den er stukket af fra kvægtorvet i Odense. Før den bliver skudt, har kvien været på vandring i Odense. Først ad Grønløkkevej, dernæst rundt i kvarteret ved Roersvej og Vandværksvej for til sidst at ende turen - og livet - på Fælledvej.

18.5. Odense Bys Museer køber det formodede sidste fotografi, der er taget af H.C. Andersen. Billedet viser digteren i sin lejlighed i Nyhavn, og Odense Bys Museer må betale 6.500 kr. for klenodiet.

19.5. 600 ansatte hos Roulunds Fabriker går i strejke. De ansatte er utilfredse med lønnen efter de netop overståede overenskomstforhandlinger.

19.5. Fyns Executive Club giver 1,8 mill. kr. til Odense Universitet. Klubben, der består af en række fremtrædende virksomheder på Fyn, støtter uddannelsesinstitutionen i håbet om flere og bedre uddannede fynboer.

19.5. For at hjælpe tosprogede børn vil børnehaver i Odense nogle steder specialisere sig i bestemte kulturer. Rent praktisk vil børnehaverne samle børn fra én kultur ét sted og børn fra en anden kultur i en anden børnehave.

25.5. Det ægtepar, der har været sygemeldt fra Dalumskolen siden oktober 1997, møder på arbejde. Helbredsnavnet har talt i sagen og fundet, at lærerne ikke er så syge, at de ikke er i stand til at undervise. Den egentlige årsag til lærernes fravær er, at de nægter at undervise elever med hovedtørklæde.

26.5. Støtteforeningen for Studentarhus Odense holder stiftende generalforsamling. Universitetets rektor, Henrik Tvarnø, bliver formand, mens direktør for Odense Teater, Poul Holm Joensen, skal tage sig af næstformandsposten. Foreningens opgave bliver at finde virksomheder, der finansi-

elt vil støtte byens genrejste studentarhus.

27.5. Odense oplever et nærmest tropisk regnskyl. Bilister fanges i tunnelen ved Thomas B. Thriges Gade, hvor der står flere meter vand, efter at kloakdæklene i byen har givet efter for vandmængderne. Krypten i domkirken oversvømmes også, og Knud den Helliges kiste er nær ved at svømme væk, men en hurtig indsats fra brandfolkene redder kisten.

28.5. Danmark stemmer ja til Amsterdamskontrakten. I Odense afgiver 103.937 af i alt 139.894 stemmeberettigede deres stemme, hvilket giver en valgdeltagelse i Odense på 74,3% - lidt under deltagelsen på landsplan, hvor 76,2% deltog. Af de afgivne stemmer er krydset i 55,7% (56.727) af tilfældene sat ud for ja, mens 44,3% (45.082) stemmer nej. På landsplan fordeler stemmerne sig med henholdsvis 55,1% for ja og 44,9% for nej.

28.5. Tre unge odenseanere dømmes til henholdsvis to år, halvandet år og fem måneders fængsel for deres medvirken i gadekampene ved Lawal-mordsagen i Århus.

Juni

1.6. Odense får besøg af Japans kejserpar, Akihito og Michiko. 64 minutter er, hvad parrets snævre tidsplan tillader dem at bruge i Odense, hvor de besøger H.C. Andersens Hus.

1.6. Brøndbytilhængere drager hængende gennem Odense som optakt til superligakampen mod OB. På Vesterbro smadres kiosker, og flere »fans« anholdes. Efter kampen må politiet følge 30-40 Brøndbytilhængere helt til Nyborg Station.

3.6. Det lærerægtepar, der siden oktober 1997 har været sygemeldt fra deres arbejde på Dalumskolen, men som mødte på arbejde den 25.5., afskediges med pension.

3.6. En koncert ved Hollufgård med TV-2 og Poul Krebs aflyses, da en scenearbejder under opførelsen af scenen fal-

der 5 meter ned og bliver dødeligt kvæstet. Arbejdstilsynet mener, at sjuksk var skyld i ulykken.

6.6. Fraugde Kirke får på trods af Nationalmuseets protester tilladelse af biskoppen og stiftamtmanden til at slå hul i det middelalderlige murværk for at give plads til en ny dør. En beslutning, der også støttes af den kongelige bygningsinspektør.

11.6. Der afholdes rejsegilde i Zoo, hvor sidste hånd lægges på tre nye anlæg. Det drejer sig om et tigeranlæg, en materialegård samt et nyt anlæg til pandaerne.

18.6. Odenses skoler skal de kommende fem år have udskiftet deres computerudstyr. Byrådet vedtager derfor at bevilge ca. 25 mill. kr. til nyanskaffelserne, så skolerne kan komme op på samme edbniveau som resten af landet.

18.6. Børnehaven Bethania i Ryttergade bliver, hvor den er. Det har retten bestemt. Indre Mission, der ejer bygningen, havde ellers opsagt børnehavens lejemål pr. 1.5.1998, da Indre Mission selv ville bruge bygningerne.

22.6. A.P. Møller bestiller seks store containerskibe hos Lindøværftet. Dermed sikres værftets arbejdspladser nogle år frem.

22.6. Skoleinspektør Olav Nielsen fra Humlehaveskolen i Vollsmose irrettesættes af direktør Peter Steen Jensen fra Børn og Unge-forvaltningen. Irrettesættelsen skyldes, at inspektøren i en artikel har omtalt en bestemt gruppe piger på sin skole som »bollekvæg«. Det er ikke et ordvalg, en skoleinspektør bør anvende, hedder det i irrettesættelsen.

23.6. Odense Kommunes budget for 1999 skal reduceres med 170 mill. kr. Derfor må sparekniven frem, og det går bl.a. ud over busserne.

25.6. Den muslimske friskole, Æra-skolen, i Skt. Jørgens Gade, vil efter sommerferien regelmæssigt få besøg af Odense Kommune. Kontrollanter skal sikre, at eleverne får den undervisning, de skal have, samt at forholdene generelt er acceptable.

26.6. Ledigheden i Odense er faldet så meget, at den nu er på niveau med 1970'erne.

Juli

1.7. De nye aktiveringsregler for unge træder i kraft. Gruppen af unge, der højst kan gå 13 uger på kontanthjælp, før de skal aktiveres, udvides nu til også at gælde de 25-29-årige. For Odenses vedkommende betyder de nye regler, at 600 flere unge skal i aktivering.

1.7. H.C. Andersens Hus besøges af gæst nr. 7.250.000, siden museet åbnede i 1908. Gæsten, en norsk pige, belønnes med en bog om digteren.

1.7. Albani indvier et nyt tappeanlæg. Anlægget kan producere 36.000 dåser og 42.000 flasker øl i timen. Derudover kan det dyre anlæg til 110 mill. kr. pakke øllet i 4, 6, 12 eller 24 stk. pakninger.

3.7. Det danske herrelandshold i fodbold spiller VM-kvartfinale mod de forsvarende verdensmestre fra Brasilien. »Brasserne« vinder 3-2, men alligevel er der fest og glade dage i Kongens Have, hvor ca. 7.000 følger kampen på stor-skærm.

6.7. Odense Politi har på et halvt år fanget 5.000 fartsyndere med politiets nyeste video-fartkontrol.

10.7. De 15-årige i Odense har i gennemsnit 4,27 huller i tænderne. Det viser en 1997-undersøgelse, der samtidig har opgjort landsgennemsnittet til 3,78.

10.7. En halv snes store elmetræer i Eventyrhaven må lade livet, da de alle er ramt af elmesygen.

12.7. En 44-årig hjemmeværnsmand går amok efter et skænderi med sin kone. Han affyrer flere skud med sit jagtgevær op i luften i parrets have.

13.7. TV-reklamenævnet har undersøgt fire udsendelser fra TV-49 og fundet, at stationen har overtrådt de danske regler om skjult reklame.

18.7. Hver dag er der i gennemsnit 27 bilister, der noteres for ulovlig parkering

i Odense. Med en bøde pr. sag på 450 kr. løber det i alt op i 4,5 mill. kr. om året. De steder i byen, hvor der oftest parkeres ulovligt, er i Kongensgade, Overgade og Holsedore samt på Gråbrødre Plads.

19.7. Medlem af flygtninge-/indvandrerrådet Hussein Ismail får afslag på sin ansøgning om specielle åbningstider i svømmehallen i Vollsmose for muslimer.

20.7. Antallet af drenge og piger, der begår kriminalitet i Odense, er faldende. Op gennem 90'erne er tallet faldet fra 342 i 1990 til 230 i 1997. Områderne Øst og Tarup er de steder, hvor der er flest kriminelle unge.

22.7. Debatten om fixesteder i Odense ser ud til at være slut. Efter en tur til andre lande for bl.a. at se på fixesteder er holdningen blandt byens politikere, at man ikke ønsker fixesteder oprettet i Odense.

23.7. Det nyombyggede Jernbanemuseet oplever besøgsrekord. Museet har bl.a. fået en ny hovedindgang og en souvenirbutik.

24.7. Odense Kommune beslutter at tynde ud i elmetræerne på Dalumgårds Allé. Alleen er fredet, men fredningsnævnet har givet dispensation til at fælde træerne, der alligevel er døende.

28.7. 100 meter fra Politigården, i Pjentedamsgade, har en ny narkobule set dagens lys.

28.7. Ringgården, der behandler ludomaner - personer, der er så afhængige af spil, at det truer deres hverdag - er nu også i Odense. Den nye afdeling af institutionen holder til i Østergade 42.

30.7. Det russiske passagerskib Astra 1 lægger til kaj i Odense. 300 kapitalstærke russere går i land.

30.7. Det lokale radio-/tv-nævn beslutter at inddrage Iransk TV i Odenses sendetilladelse i en måned. Det sker, fordi nævnet finder, at kanalens programmer ikke er lokale nok, og derfor ikke har relevans for byens borgere i tilstrækkelig grad til at optage sendetid på den lokale tv-station.

August

1.8. Carlsbergbryggerierne overtager Albanis hidtidige ordre på levering af øl til Faktakæden. Det betyder, at Albani må afskedige 13 ansatte.

1.8. Kollegierne i Odense går sammen i et nyt boligselskab, Kollegieboligselskabet. Selskabet afløser Kollegiefonden Odense og vil fremover stå for administration af kollegieværelser til unge.

3.8. Fædregruppen begynder sit arbejde. 20 fremmedsprogede fædre vil patruljere i gader og stræder, og ved deres tilstedeværelse forhåbentligt være med til at forhindre 2. generationsindvandre-re i at begå kriminalitet.

4.8. BG Bank i Skt. Klemens har siden 1992 været udsat for syv væbnede røverier. Derfor vil banken nu holde indgangsdøren låst og lukke kunderne ind én efter én.

5.8. Ejendommen Nørregade 60, der har stået tom gennem længere tid, åbner nu som ungdomshus.

5.8. Odense Kommune vil fortsætte med at anvende flygtningelejren i Hjallesø som nødbolig for studerende. Det stadig stigende antal studerende - med deraf følgende mangel på boliger - gør, at en forlængelse af den hidtidige aftale til 1999 er nødvendig.

6.8. Albani indgår en sponsoraftale med Dansk Håndbold Forbund. Reklamer for Jolly Cola skal herefter pryde bluserne på det danske kvindelandshold i håndbold.

7.8. Omkring 50 somaliere demonstrerer på Flakhaven. De er utilfredse med Odense Kommune, der i et par tilfælde har tvangsfjernet børn fra somaliske mødre, et problem somaliere mener er specielt alvorligt i Odense.

7.8. Byhøjskolen rykker ind i Vindegade 100, hvor brugerne vil få mere plads at boltre sig på, helt præcist 1.600 kvadratmeter.

9.8. Teknoplust beslutter at flytte produktionen til Vejen. Dermed mister Odense 28 arbejdspladser.

10.8. Der er fortsat mangel på boliger til de studerende i Odense. Op mod studiestarten 1998 står omkring 1.400 på venteliste til en kollegiebolig, og det er 150 mere end året før. Det skyldes bl.a., at flere optages på studierne, nye uddannelser samt den omstændighed, at flere udvekslingsstuderende vælger at studere i Odense.

11.8. For anden gang inden for en uge demonstrerer somaliske kvinder på Flakhaven mod tvangsfjernelse af børn. Et forsøg på at trænge ind i Rådhuset stoppes dog af rådhusbetjentene.

11.8. Bygningen Overgade 41, der er flere hundrede år gammel og fredet i klasse A, er tæt på at brænde ned til grunden. En hurtig indsats fra brandfolkene betyder imidlertid, at kun taget ødelægges.

13.8. Landsforeningen Centrum for Mennesker med Spiseforstyrrelser åbner en afdeling i Odense.

13.8. Odense får kongeligt besøg, idet prins Joachim og prinsesse Alexandra aflægger Fyns hovedstad en lynvisit.

14.8. Byens dørmænd skal på AMU-kursus. »God opførsel« og tackling af nattens problemer er emnet.

18.8. Odense Politi beslaglægger 235 kilo hamplanter på tre adresser i Odense og Otterup.

22.8. FDF holder å-regatta for 12. gang. Spejdere fra 154 lande deltager.

25.8. Lindøterminalen giver endnu ikke overskud. For andet år i træk giver dybvandskajen underskud - 3 mill. kr.

30.8. En 30-årig iraner dør i ambulancen af de knivstik, han pådrager sig under en slåskamp i Granparken med en 28-årig bekendt.

September

2.9. En jordfejl på en højspændingsledning er årsag til, at hele det nordøstlige Odense, bl.a. Vollsmoseområdet, først på aftenen går i sort. Fejlen, der indræffer kl. 19.06, udbedres, så der igen er strøm i området kl. 20.35.

5.9. Restaurant Det Spanske Hjørne rykker udenfor i det gode vejr. En kæmpe paella kreeres i Kongensgade i anledning af lang lørdag. Det bliver en stor succes, og der sælges hele 1.200 portioner.

6.9. SiD Transport i Odense melder et rengøringsfirma til politiet, da man erfarer, at firmaet har hyret en privatdetektiv til at overvåge en sygemeldt ansat.

8.9. Skeletter fra mor og barn dukker frem under udgravningerne ved Skt. Knuds Plads i Odense, hvor man er i færd med at kortlægge middelalderens kirkegårds-kultur.

10.9. Efter to episoder med hærværk og trusler på bare 14 dage har Odense Kommunes flygtninge- og indvandrerkontor nu ansat en vagtnand. Han skal sikre personale og inventar.

11.9. Odense Natfestival afholdes for fjerde gang. Butikkerne holder åbent til kl. 23, og det hele krydres med en række kulturelle tilbud.

12.9. Ældeerrådet holder ekstraordinær generalforsamling. Det besluttes her at sende en opfordring til kommunens politikere om ikke at forhøje priserne på en række områder, der vil berøre de svageste ældre i Odense.

14.9. Op mod 1.000 elever fra ni fynske gymnasier demonstrerer ved Amtsgården mod amtets bebudede nedskæring af tilskuddet til gymnasiernes kantiner.

14.9. 200 pædagogstuderende sætter gang i Odense på byens legedag. *Odense som legeby* er titlen på arrangementet, hvor legesyge børn og voksne bl.a. kan boltre sig i indianerlejr, sandland eller give sig i kast med gademaling.

14.9. Odense Cityforening indgår aftale med Falck-Securitas om natlig patruljering af cityforeningens over 200 butikker.

15.9. Verdens hidtil dyreste fodboldspiller, brasilianeren Denilson de Oliveira, pris 240 mill. kr., er med hos spanske Real Betis, der på Odense Stadion møder Vejle i 1. runde af UEFA-cuppen. Vejles eget stadion er ikke godkendt til europæiske kampe.

I midten af september var der børnefestival i Odenses bymidte. Her kunne børnene bl.a. bestige den seks meter høje pyramide over for banegårdscentret (Heidi Lundsgaard fot., Fyns Presse Foto).

16.9. Paarup Plejehjem skal udbygges for at komme de lange ventelister på plejehjemspladser til ældre med psykiske problemer til livs. Normalt er det amtet, der tager sig af den opgave, men Odense Kommune har mistet tålmodigheden med amtet og vil derfor selv stå for finansieringen.

17.9. Fruens Bøge Skov har fået egen legeplads. Med hjælp fra trækunstner Allan Bo Jensen har man bl.a. skabt to store træedderkopper og deres net.

17.9. Tøjforretningen C&A ved Magasin holder udsalg, og det går ikke stille af. Flere kunder kommer i klammeri, så forretningen til sidst må tilkalde en sikkerhedsvagt for at få dæmpet gemytterne. Nogenlunde samme optrin oplever Magasin et par dage senere.

21.9. En middelaldermur dukker frem i Stålsræde under nedgravning af fjernvarmerør. Muren er ca. syv meter lang, hvilket gør den til en af byens længste fra middelalderen og samtidig en af de ældste. Resterne af muren dækkes til igen.

24.9. En taxachauffør giver politiet et tip om, hvem det var, der i april tævede en kunde, fordi denne skyldte 50 kr. for en tur.

26.9. En 90-årig odenseaner har igen en årække fået for lav folkepension. Finansministeriet retter fejlen og sætter ca. 90.000 kr. ind på pensionistens konto.

29.9. Dansk Byplanlaboratoriums kongres afholdes i Odense, der sidst var vært i 1988. 700 byplanlæggere og politikere fra hele landet diskuterer byplanlægning.

Oktober

1.10. TV 2 fejrer sin 10 års fødselsdag på Kvægtorvet. »Kendte« i hobetal møder op for at gratulere.

1.10. Odense Taxa fyrer to chauffører, der har indrømmet at have deltaget i det tæskehold, der i april gennemtævede en ung mand, der skyldte for en tur.

1.10. Odense Kommune vil nu som landets første sende politifolk på kursus i arabisk. AOF-kurset strækker sig over 24 lektioner, hvorefter politifolkene skulle mestre arabisk til gade- og servicebrug.

5.10. Det vækker undren, at syv narkoprostituerede tilbringer en uge i et luksus-sommerhus ved Vestkysten. Værestedet Reden i Pjentedamsgade står bag turen.

6.10. Ansatte ved Odense Kommune får gennem et foredrag en introduktion til Koranen, så de bedre er i stand til at tackle eventuelle problemer med byens indvandrere.

7.10. Socialdemokratiet, Det konservative Folkeparti, Venstre, Det Radikale Venstre og Dansk Folkeparti i Odense Byråd indgår forlig om budgettet for 1999. Forliget indebærer bl.a., at den nye skole i Vollsrose får en idrætshal (og ikke kun en gymnastiksal), at planen om at lukke Rising Bibliotek droppes, samt at der spares på aktivitetshuset Badstuen og på Vintapperteatret.

10.10. Bogen *Odense, en stor by midt i Danmark*, der skal profilere byen i udlandet, kommer på gaden.

15.10. Verdens dyreste frimærke til en værdi af knap 14 mill. kr. kommer til Odense med politieskorte fra København. Frimærket skal vises på Nordia-98 udstillingen i Odense Congress Center.

19.10. Flere analytikere fra danske storbanker mener, at Albanis store colasatsning er en fejl.

20.10. Nordisk Tekstil beslutter at bygge et nyt sikringsanlæg efter udslip.

20.10. Virksomhederne Odense Strandberg Grafisk A/S og Pro-Grafisk sluttet sammen for at stå stærkere i den hårde konkurrence i faget.

22.10. BG Bank i Skt. Klemens lukker. Det sker fire måneder efter, at den røveri-plagede bank besluttede at lukke kunderne ind én ad gangen.

25.10. »Tøm kommodeskuffen« lyder det fra Hollufgård, der for fjerde gang opfordrer Odenses borgere til at komme med gamle ting og sager og få dem vurderet af en ekspert.

27.10. Odense Kommune beslutter at afsætte 1 mill. kr. til nytårsfesten år 2000. Der skal bl.a. bruges 300.000 kr. alene på et fyrværkeri.

27.10. Virksomheden Micro Matic må frye 100 ansatte, efter at en ordre til et bryggeri i Japan er blevet annulleret.

28.10. Ansatte ved Odense Renovationselskab og deres familier får stillet et motionsrum til rådighed. Derved håber selskabet på færre sygedage.

November

2.11. Bymuseet Møntergården modtager 100.000 kr. fra Albani Fonden til forbedring af forholdene for den store glasplade- og negativsamling.

3.11. Odense Politi arrangerer et konfliktnøde for byens taxachauffører. 100 møder frem for at høre, hvorledes man tackler kritiske situationer.

4.11. En 6.000 år gammel grav fra stenalderen ser dagens lys. En landmand opdager ved et tilfælde på sin mark ved Brændekilde en bunke sten, der senere viser sig at indeholde resterne af et 6.000 år gammelt stenaldermenneske.

7.11. Odense Bys Museer åbner på Hollufgård dørene for udstillingen *Missing Links - alive*.

8.11. Elever fra flere af byens skoler udstiller billeder i Rådhushallen i anledning af, at billedkunstlærernes faglige forening kan fejre 60 års fødselsdag.

9.11. 150 demonstranter deltager i »Aktionsdag mod Nazisme« på Flakhaven.

11.11. Fodbold drengene fra Humlehaveskolen i Vollsrose vinder for andet år i træk Danmarksmesterskabet for skolehold. De skal nu til Sardinien og dyste om VM.

14.11. Magasin i Odense vil ikke have erhvervspraktikanter, der bærer tørklæde. Varehuset sender derfor en 14-årig muslimsk pige hjem.

17.11. Lahns Stiftelse i Nedergade bliver nyt værested for Fyns HIV-smittede.

17.11. Børneborgen, byens største børneinstitution, har siden februar tilbudt

sen aftenåbning, men kun ét barn har benyttet sig af ordningen.

17.11. Glentevejens Antennelaug, der er Odenses største, opsiges aftalen med TV3 og TV3+. Prisen for at tage de to kanaler stiger mere, end antennelaugene kan acceptere.

18.11. Politiledelsen afviser ønsker fra narkopolitiet om at lade udvalgte unge mellem 18-20 år fungere som meddelere i nattelivet. Brugen af bl.a. ecstasy er steget, og det vil man gerne til livs.

18.11. Kommunen vil efter nytår oprette et korps, der skal bekæmpe socialt bedrageri.

19.11. 200 unge odenseanere deltager i ungdomskonferencen på Rytmeporten i forbindelse med den europæiske nar-kouge.

21.11. Odense Kommune klager til DR, efter at en ansat er blevet filmet med skjult kamera i forbindelse med DR-programmet *Rapporten*. Programmet skulle vise, at danskerne ikke kan få oplysninger om læger, før valget træffes.

21.11. *Fyens Stiftstidende* undersøger 11 cafeer i byen og finder, at unge under 18 år 10 af stederne uden problemer kan få udskænket øl og spiritus - selv om det er i strid med loven.

22.11. Lærere og forældre til somaliske børn fra Seden Skole afholder projekt *Nøglen*. Projektet skal skabe gensidig forståelse.

22.11. Flere bilister har i længere tid haft svært ved at åbne deres biler med fjernbetjening ved Tarup Centret. Det viser sig, at en radioamatør - uden at vide det - er skyld i problemerne.

25.11. Beboere i Hybenhaven danner et vagtværn efter en del indbrud i de seneste uger.

27.11. Efter længere tids »slagsmål« vælger restaurant Målet i Jernbanegade at betale KODA for at kunne vise fodboldkampe på fjernsynet i restauranten. Restauratørernes brancheorganisation vil nu fortsætte kampen mod KODA-offerten for Målet.

De bosniske flygtninge i Odense sagde den 19. december 1998 tak til Danmark ved at lave en bosnisk kulturdag i Rådhushallen. De besøgende kunne bl. a. se unge bosniere danse folhedans. Kvinderne var i farvestrålende kjoler og mændene i sorte bukser og veste med guldbroderier (Johnny Wichmann fot., Fyns Presse Foto).

27.11. En ung libanesisk kvinde udsættes for grov racistisk chikane i en bybus, uden at chaufføren griber ind. Senere får kvinden en undskyldning af Odense Bytrafiks chef.

December

1.12. Tele Danmark beslutter at fjerne 21 telefonbokse i Odense. De indtjener ikke Tele Danmarks minimumsbeløb på 17.000 kr. om året pr. boks.

4.12. Frelsens Hær og Kirkens Kørhær har modtaget i alt 1.000 ansøgninger om julehjælp. Overraskende er der mange studerende er iblandt ansøgerne.

6.12. På en mark ved Agerhatten må dyrlægen aflive tre afkræftede får af en flok på seks. Ejeren har i ugevis vanrøgtet dyrene, og det har fået dyrevenner til at reagere.

7.12. Odense Kommune beslutter at ændre reglerne for medicinkort. For fremtiden skal man have en medicinudgift på 100 kr. om måneden for at kunne få et kort og dermed gratis medicin.

7.12. En stak hestemøg ved Svendsagervej i Seden, som ingen vil kendes ved, sætter sindene i kog. Landmanden er gået konkurs og nægter at fjerne møgstakken, som naboerne mener lugter og tiltrækker rotter.

8.12. Undervisningsministeriet stiller tilskuddene til Odenses muslimske efterskole Al-Salahiyah i bero. Ministeriet mistænker skolen for at misbruge midlerne og at være en del af en religiøs organisation i Libanon.

9.12. Byrådet vedtager at frede ådalen. Fredningen rækker 10 meter ind fra åbredden. Det betyder bl.a., at husejere med have ned til åen skal spørge om lov, før f.eks. et nyt lysthus kan opsættes.

10.12. Et fakkeloptog på Flakhaven markerer 50-års dagen for FN's menneskerettigheder.

14.12. Odense Kommune tager et nyt computersystem, der skal overvåge 50 af byens lyskryds, i brug.

15.12. 200 lærere på Odenses tre sprogskoler nedlægger arbejdet i en dag. Det sker i protest mod kommunens udspil om at forhøje antallet af elever i klasserne.

17.12. Skoleafdelingen og Odense Lærerforening vil udstyre Odenses 1.600 lærere med IT-kørekort. Det skal sætte lærerne i stand til bedre at benytte den nye teknologi.

18.12. Sprogskolerne i Odense indgår ny overenskomst med kommunen. Det indebærer bl.a., at elevholdene ikke bliver større.

18.12. Danmarks Radios ledelse giver en uforbeholden undskyldning til den kvindelige ansatte ved Odense Kommune, der via skjult kamera medvirkede i tv-programmet *Rapporten* med journalisten Jens Olaf Jersild.

19.12. Odenseanske bosniere afholder kulturdag på Rådhuset for at markere afslutningen på tre års integration. Nu skal de i højere grad klare sig selv.

21.12. Et af byens mest berømte spisesteder, Restaurant Under Lindetræet, lukker.

24.12. Odense Mini-Taxis edbssystem bryder sammen, og det giver stor ventetid for kunderne på en af årets travle dage.

26.12. Årets gæst nr. 300.000 besøger Odense Zoo og præmieres med et årskort.

28.12. AMU-Fyn i Odense skal lære præster og kordegne fra provstierne Vejle og Gladsaxe-Herlev at bruge computeren. Erfaringerne skal derefter bruges, når hele landets præster inden for de kommende år går i gang med at føre kirkebøgerne elektronisk.

30.12. Burgerkæden McDonald's åbner ny forretning i Vollsmose. En tredjedel af de ansatte har anden etnisk baggrund end dansk.

Personregister til årets begivenheder 1998

Akihito 1.6.
Alexandra 13.8.
Andersen, H.C. 1.4., 18.5.
Andersen, Poul 11.3.
Arp, Jette 31.1.

Balle, Michael 29.4.
Bendtsen, Bendt 11.3.
Boel, Mariann Fischer 11.3.
Boye, Anker 16.4.
Brixtofte, Peter 11.3.
Bundsgaard, Lotte 11.3.

Christensen, Erling 11.3.
Christensen, Jørgen 6.1.

Dahl, Kristian Thulesen 11.3.
Drejergaard, Kresten 6.6.

Gade, Steen 11.3.
Gegersen, Peer 26.3.

Hansen, A. Arp 31.1.
Hansen, Carsten 11.3.
Haugaard, Jacob 23.3.
Hyltoft, Christian 6.6.

Ismail, Hussein 19.7.

Jensen, Allan Bo 17.9.
Jensen, Peter Steen 22.6.
Jersild, Jens Olaf 18.12.
Joachim 13.8.
Juul, Zenia 3.4.

Kalnæs, Ebbe 11.3.
Krebs, Poul 3.6.

Larsen, Erik 11.3.
Larsen, Kurt 5.3.
Larsen, Ruth 3.3.
Lawal, Racheed 28.5.
Li, Lanqing 14.2.

Madsen, Gitte 19.1.
Malmsiø, Jayzen 3.4.

Medin, Anders 22.1.
Michiko 1.6.
Mortensen, Else Marie 11.3

Nielsen, Olav 22.6.
Nielsen, Ole 6.1.

de Oliveira, Dénilson 15.9.

Petersen, Niels Helveg 11.3.
Presley, Elvis 17.1.

Rasmussen, Poul Nyrup 19.2.
Røijkær, Flemming 25.3.

Schødts, Grethe 11.3.
Simonsen, Ole Løvig 19.2.
Stampe, Astrid 1.4.
Sunesen, Gitte 19.1.
Sørensen, Ronald 6.1.
Saabye, Tine 3.4.

Thomasen, Preben 2.1.
Thybo, Knud 25.3.
Tvarnø, Henrik 26.5.

Wilrodt, Julie 3.4.

Emne- og stedregister til årets begivenheder 1998

Abildgårdskolen 3.3.
Agerhatten 6.12.
»Aktionsdag mod Nazisme« 9.11.
Aktivering 1.7.
Albani 1.7., 1.8., 6.8., 19.9.
Albani Fonden 2.11.
Al-Salahiyah 8.12.
Amsterdamtraktaten 28.5.
AMU-Fyn 28.12.
AMU-kursus 14.8.
AOF 1.10.
A.P. Møller 7.4., 22.6.
Arabisk 1.10.
Arbejdstilsynet 3.6.
Astra 1 30.7.

Badstuen 7.10.
Bagere 16.3.
Banegård 4.3.
Bankrøvier 4.8.
Bethania 18.6.
BG Bank 4.8., 22.10.
Biler med fjernbetjening 22.11.
Billedkunst 8.11.
Biografer 6.1.
Biskoppen 6.6.
Blå mandag 17.4.
Boligforbedringer 12.1.
Boligmangel 26.3., 5.8., 10.8.
Boligministeriet 12.1.
Bomber 1.1.
Bombetrussel 20.4.
Bosniere 19.12.
Brand 11.5., 11.8.
Brasilien 3.7.
Brændekilde 4.11.
Brøndbytilhængere 1.6.
Budgetforlig 7.10.
Bybus 27.11.
Byforeningen for Odense 3.1.
Byhøjskolen 7.8.
Byplanlægning 29.9.
Børneborgen 17.11.
Børnehaver 11.5., 19.5., 18.6.
Børn og Unge-forvaltningen 22.6.

Cafébiografen 6.1.
Cafeer 21.11.
Carlsberg 1.8.
Center Øst 3.4.
Centrum-Demokraterne 11.3.
Centrum for Mennesker
med Spiseforstyrrelser 13.8.
Chikane 27.11.
Codan Gummi 15.5.
C&A 17.9.
Colloseum 5.3.
Computere 28.12.
Computerudstyr 18.6.
Containerskib 28.2.
Crazy Daisy 21.1.

Dalumgårds Allé 24.7.
Dalumskolen 25.5., 3.6.
Dansbos Entreprenørservice 12.5.
Danmarks Lærerhøjskoles
Odenseafdeling 4.1.

Danmarks mesterskab 3.4., 11.11.
 Danmarks Radio 21.11., 18.12.
 Dansk Byplanlaboratorium 29.9.
 Dansk Folkeparti 11.3.
 Dansk Håndbold Forbund 6.8.
 De rød-grønne 11.3.
 Demokratisk Fornyelse 11.3.
 Den Danske Brigade 12.1.
 Det Konservative Folkeparti 11.3.
 Det Radikale Venstre 11.3.
 Det Spanske Hjørne 5.9.
 Dyrskuepladsen 18.4.
 Diskotek 21.1.
 Dørmænd 14.8.

 Ecstasy 18.11.
 Edb 18.6., 24.12.
 Efterskole 8.12.
 Egnsbank Fyn 25.3.
 Electric City 23.4.
 Elforsyning 2.9.
 Elmetræer 10.7., 24.7.
 Elvis Presley-museum 17.1.
 Enhedslisten 3.3., 11.3.
 Etnisk baggrund 30.12.
 Eventyrhaven 10.7.
 Eventyr Is 29.1.

 Falck-Securitas 14.9.
 FDF 22.8.
 Finansministeriet 26.9.
 Fixesteder 22.7.
 Flakhaven 7.8., 11.8., 9.11., 10.12.
 Flygtninge- og indvandrerkontor 10.9.
 Flygtninge-/indvandrerrådet 19.7.
 Flygtningelejren 5.8.
 Flytrafik 24.2.
 FN's menneskerettigheder 10.12.
 Fodbold 17.5., 1.6., 3.7., 15.9., 11.11., 27.11.
 Folkepension 26.9.
 Folkeskoler 3.3.
 Folketinget 11.3., 23.3.
 Folketingsvalg 25.2.
 Fraugde Kirke 6.6.
 Fredningsnævnet 24.7.
 Frelsens Hær 4.12.
 Fremskridtspartiet 11.3.
 Frimærker 15.10.
 Fruens Bøge 17.9.

Fyens Stiftstidende 19.1., 23.4., 21.11.
 Fyns Amt 16.9.
 Fyns Executive Club 19.5.
 Fyrværkeri 27.10.
 Fædregruppen 3.8.
 Fælledvej 18.5.
 Fængsel 28.5.
 Færdselsloven 8.4.
 Færdselsuheld 18.5.
 Føtex 1.1.

GF-Forsikring 17.2.
 Girafføl 12.1.
 Glentevejens Antennelaug 17.11.
 Graceland 17.1.
 Granparken 30.8.
 Gresvig-ASA-koncern 5.3.
 Grønløkkevej 17.1., 18.5.
 Gråbrødre Plads 18.7.
 Gymnasieelever 14.9.
 Gymnasier 14.9.

H.C. Andersens Hus 14.2., 1.6., 1.7.
 Helnæs 31.1.
 Helnæs gamle Præstegård 31.1.
 Hestemøg 7.12.
 HIV-smittede 17.11.
 Hjallese 5.8.
 Hjemmeplejen 3.4.
 Hjemmeværn 20.3., 12.7.
 Hollufgård 3.6., 25.10., 7.11.
 Holsdore 18.7.
 Huller i tænderne 10.7.
 Humlehaveskolen 3.3., 5.3., 1.4., 22.6., 11.11.
 Hybenhaven 25.11.
 Højby 31.3.
 Håndbold 7.8.

Indre Mission 18.6.
 Indvandrere 21.1.
 Internet 12.1., 27.4.
 Intersport 5.3.
 Iransk TV 10.2., 30.7.
 Is 29.1.

Jagtvej 11.5.
 Japan 1.6., 27.10.
 Jernbanegade 27.11.
 Jernbanemuseet 23.7.
 Jolly Cola 6.8., 19.10.

Jordbær 29.4.
 Journalistuddannelse 15.3.

Kantiner 14.9.
 Kasernen 20.3.
 Kina 14.2.
 Kirkegård 8.9.
 Kirkens Korshær 4.12.
 Kiosker 28.2.
 Knivstik 30.8.
 Knud den Hellige 27.5.
 KODA 27.11.
 Kollegiebolig 10.8.
 Kollegieboligselskabet 1.8.
 Kollegiefonden Odense 1.8.
 Kommunernes Landsforening 16.4.
 Konfirmander 17.4.
 Kongensgade 18.7., 5.9.
 Kongens Have 3.7.
 Kontanthjælp 1.7.
 Koranen 6.10.
 Korup Skole 23.4.
 Kriminalitet 20.7.
 Kristeligt Folkeparti 11.3.
 Kvægtorvet 18.5.
 København 24.2., 3.4.
 Køge 15.5.

Lahns Stiftelse 17.11.
 Ledighed 26.6.
 Legedag 14.9.
 Legeplads 17.9.
 Legitimationskort 3.4.
 Lindøværftet 1.2., 25.2., 28.2., 7.4., 22.6.
 Losseplads 16.5.
 Ludomaner 28.7.
 Lyngby 17.5.
 Læger 21.11.
 Lærere 25.5., 3.6., 15.12.

McDonald's 1.1., 30.12.
 Maersk 24.2.
 Magasin 17.9., 14.11.
 Magasinet 8.3.
 Medicinkort 7.12.
 Metropol 6.1.
 Micro Matic 27.10.
 Middelalder 8.9., 21.9.
 Miljø- og levnedsmiddelkontrollen 16.3.
 Mini-Taxi 24.12.

Mord 28.5.
Munkebjergskolen 28.1., 3.3., 3.4.
Musik 8.3.
Muslimer 25.6., 19.7., 14.11., 8.12.
Møntergården 2.11.
Målet 27.11.

Nagano 16.2.
Narkobule 28.7.
Narkopolitiet 18.11.
Narkoprotituerede 5.10.
Narkouge 19.11.
Natfestival 11.9.
Nationalmuseet 6.6.
Nedergade 17.11.
Nestlé 29.1.
Nordia-98 15.10.
Nordisk Film Biografer 6.1.
Nordisk Tekstil 20.10.
Nyhavn 18.5.
Nyborg Station 1.6.
Nærpoliti 16.1.
Næsby 17.2.
Nøglen 22.11.
Nørregade 60 5.8.

OB 17.5., 1.6.
Odense Banegård Center 16.1., 9.2.
Odense Byråd 18.6., 9.12.
Odense Bys Museer 1.4., 18.5., 7.11.
Odense Bytrafik 27.11.
Odense Cityforening 14.9.
Odense Congress Center 15.10.
Odense Curling Club 16.2.
Odense Kommune 12.1., 27.1., 3.3.,
4.3., 1.4., 16.5., 23.6., 25.6., 24.7.,
5.8., 7.8., 10.9., 16.9., 1.10., 6.10.,
27.10., 18.11., 21.11., 7.12., 14.12.,
15.12., 18.12.
Odense Koncerthus 25.3.
Odense Lufthavn 24.2., 30.3., 8.5.
Odense Lærerforening 17.12.
Odense Mini-Taxi 24.12.
Odense Renovationsselskab 11.5., 28.10.
Odense Skattevæsen 27.-28.2.
Odense Skøjtehal 3.3.
Odense Stadion 15.9.
Odense Taxa 1.10.
Odense Teater 3.1.
Odense Turistbureau 17.4.
Odense Universitet 15.3., 26.3., 19.5.

Odense Vandselskab 9.1.
Odense Zoo 12.1., 2.3., 18.4., 11.6.,
26.12.
Odense, en stor by midt i Danmark
10.10.
ODIN-prisen 3.1.
Overgade 18.7.
Overgade 41 11.8.

Paella 5.9.
Pandaer 11.6.
Parkering 18.7.
Pjentedamsgade 28.7., 5.10.
Plejehjem 16.9.
Politi 16.1., 27.-28.2., 8.4., 16.5., 1.6.,
6.7., 18.8., 24.9., 1.10., 15.10., 3.11.,
18.11.
Politigården 28.7.
Poppelhaven 15.5.
Postbude 6.2.
Premier Is 29.1.
Privatdetektiv 6.9.
Pro-Grafisk 20.10.
Projekt Danske Forskerspirer 7.1.
Pædagogstuderende 14.9.
Paarup Plejehjem 16.9.

»Quartermile«-sport 16.5.

Racistisk 27.11.
Radio-/tv-nævn 10.2., 30.7.
Rapporten 21.11., 18.12.
Razzia 27.-28.2., 8.4.
Real Betis 15.9.
Reden 5.10.
Regnvej 27.5.
Rengøring 6.9.
Ringgården 28.7.
Rising Bibliotek 7.10.
Roersvej 18.5.
Rosengårdcentret 2.1., 25.2., 5.3., 23.4.
Roulunds Fabriker 15.5., 19.5.
Rudolf Steiner-skolen 31.3.
Rutebilstation 9.2.
Rygepolitik 17.2.
Rytmeposten 19.11.
Rådhuset 11.8., 19.12.
Rådhushallen 12.1., 8.11.

Sally Maersk 28.2.
Sanderum Plejehjem 13.4.

Sardinien 11.11.
Sdr. Boulevard 20.3.
Seden 7.12.
Seden Skole 22.11.
Selskabstømning 6.1.
Sergentelever 20.3.
SiD Transport 6.9.
Skoleafdelingen 17.12.
Skolebestyrelse 28.1., 3.3., 5.3., 1.4.
Skoler 18.6., 25.6., 8.11.
Skt. Jørgens Gade 25.6.
Skt. Klemens 4.8., 22.10.
Skt. Knuds Gymnasium 7.1.
Skt. Knuds Plads 8.9.
Slots Is 29.1.
Smuglervarer 27.-28.2.
Socialdemokratiet 11.3.
Socialistisk Folkeparti 11.3.
Socialt bedrageri 18.11.
Somalier 7.8., 11.8., 22.11.
»Sorte bænke« 28.1.
Spejdere 22.8.
Spice Girls-efterligning 3.4.
Sprogskoler 15.12., 18.12.
Stenløse 29.4.
Stiftamtmanden 6.6.
Stige 16.5.
Storebæltsforbindelsen 24.2.
Storkonflikt 8.5., 11.5.
Stralsund 1.2.
Strandberg Grafisk 20.10.
Strejke 6.2.
Studerterhuset 1.4., 26.5.
Studenterrådet 26.3.
Stålstræde 21.9.
Superbowl 17.1.
Svalereder 12.5.
Svendsagervej 7.12.
Svømmehaller 2.3., 19.7.
Sydbank 25.3.

Tapirunge 2.3.
Tarup 20.7.
Tarup Centret 22.11.
Taxa 24.9., 1.10.
Teknisk Kollegium 11.5.
Teknoplaster 9.8.
Tele Danmark 27.11.
Telefonbokse 1.12.
Thomas B. Thriges Gade 27.5.
Tietgenskolen 3.3., 23.3., 20.4.

Tigre 11.6.
 Told og Skat Odense 27.-28.2.
 Tosproget 19.5.
 TV-reklamenævnet 13.7.
 TV2 3.6., 1.10.
 TV3 17.11.
 TV3+ 17.11.
 TV-49 13.7.
 Tvangsfjernelse af børn 7.8.
 Tænder 10.7.
 Tæskehold 1.10.
 Tørklædesagen 25.5., 3.6., 14.11.

Ubberud Skole 3.3.
 Udsalg 2.1., 17.9.
 UEFA-cuppen 15.9.
 Ulovlig parkering 18.7.
 Under Lindetræet 21.12.
 Undervisningsministeriet 4.1., 8.12.
 Ungdomshus 5.8.
 Ungdomsskolernes Musikfestival
 8.3.

Vagtværn 25.11.
 Valgplakater 3.3.
 Vandværksvej 18.5.
 Vejen 9.8.
 Vejle 15.9.
 Venstre 11.3., 1.6.
 Vesterbro 1.1.
 Videofartkontrol 6.7.
 Videregående uddannelser 15.3.
 Vindegade 100 7.8.
 Vintapperteatret 7.10.
 Vinter-OL 16.2.
 VM 11.11.
 Volkswerft 1.2.
 Vollsmose 5.3., 26.3., 8.4., 22.6., 19.7.,
 2.9., 7.10., 11.11., 30.12.
 Vuggestuer 11.5.

Ældrerådet 12.9.
 Æra-skolen 25.6.

Økonomiudvalget 1.4.
 Østergade 42 28.7.

Å-regatta 22.8.
 Årets Fynbo 31.1.
 Årets Fynske Jazzmusiker 22.1.
 Årets Sportsnavn 19.1.

Forfatterliste

Anders Enevig (f. 1923), cirkusforsker.
 Har udgivet en lang række bøger
 om cirkus og gøgl m.m. med *Cirkus i
 Danmark 1-3* (1981-82) som hovedværk.
 Adresse: Skovløkkevej 13, Seden,
 5240 Odense NØ.

Thorvald Pedersen, se side 41.

Claus Nielsen (f. 1966), uddannet som
 audiologiassistent ved Københavns
 Amtssygehus i Gentofte. Fra 1987
 ansat i Oticons forskningsafdeling,
 Eriksholm, Snekkersten, hvor han
 også er ansvarlig for museet og Oticons
 historie. Adresse: Jespervej 217,
 3400 Hillerød.

Johan C. Martensen, se side 83.

Kia Lund, (f. 1972), cand.mag. i dansk
 og historie fra Syddansk Universitet,
 Odense i 1998. Adresse: Juelsgade 23,
 2. sal, 5000 Odense C.

Frederik Jørgensen, se side 115.
 Adresse: Fridasholmvej 93,
 5240 Odense NØ.

Johnny Wøllekær (f. 1965), cand.mag.,
 arkivar ved Stadsarkivet.
 Adresse: Guldbergsvej 21,
 5000 Odense C.

Børge Johansen, (f. 1917), forhen-
 værende ølkusk. Adresse: Dyrhøjvej 27,
 5230 Odense M.

Michael Eriksen, (f. 1973), historie-
 studerende. Studentermødjhælper
 ved Stadsarkivet. Adresse: Niels Bohrs
 Allé 23, vær. 3335, 5230 Odense M.

Stadsarkivets beretning 1999

Det er Stadsarkivets opgave at indsamle og opbevare det arkivmateriale, der skabes i den kommunale administration, og som Odense Kommune skal bevare ifølge lovgivningen. Arkivet forsøger desuden at vejlede om de regler, som findes om bevaring og kassation på det kommunale område, og at styrke kommunens kassationsrutiner i overensstemmelse hermed.

Stadsarkivet fungerer også som lokalhistorisk arkiv for Odense by og indsamler som sådant materiale om byens og indbyggernes historie - ikke mindst fra foreninger, virksomheder og enkeltpersoner. Organisatorisk er arkivet placeret under Borgmesterforvaltningen, Byrådssekretariatet, Juridisk Kontor.

Liv i klostret

Stadsarkivet har tre fuldtidsansatte medarbejdere, nemlig overassistent Lisbet Kinttof, arkivchef Jørgen Thomsen og arkivar Johnny Wøllekær, mens arkivar Holger Dyrbye, der har været knyttet til arkivet siden oprettelsen i 1991, er fratrådt sin stilling den 5. november 1999. Derudover er der knyttet seks studerende til arkivet og et skiftende antal personer under forskellige arbejdsmarkedsordninger.

Arbejdet i Rådhusjournalen varetages af assistent Mette Gerlach (med 16 timer pr. uge) og kontorassistent Khanh Thi Ngoc Le (med 28 timer pr. uge).

I slutningen af oktober 1998 flyttede Stadsarkivet ind i den gamle biblioteks-

bygning på Klosterbakken 2. I første omgang tog arkivet kun kontorlokalerne i brug, men i forbindelse med en særdeles velbesøgt reception den 13. januar 1999 åbnede borgmester Anker Boye formelt arkivets nye læsesal for brugerne. Et længe nærret ønske om at kunne forbedre servicen over for byens borgere var endelig gået i opfyldelse. Indgangen til både læsesal og kontorer sker fra kirkepladsen i hjørnet mellem biblioteksbygningen og den bygning, der blandt andet rummer kirkens kontor.

Læsesalen har samme åbningstider som Lokalhistorisk Bibliotek, nemlig mandag og tirsdag 12-16, onsdag 10-16 og torsdag 14-19 (fredag er der lukket bl.a. af hensyn til arbejde i fjernmagasinet i Kirkendrup).

I forbindelse med åbningen af læsesalen udarbejdede arkivet en lille præsentationsfolder, *Stadsarkivet - byens hukommelse*, der på få sider fortæller lidt om arkivets virksomhed og samlinger.

På Klosterbakken er der kun afsat et mindre areal til et nærmagasin (ca. 200 hyldemeter), hvorfor størstedelen af arkivets samlinger forbliver på rådhuset, hvor arkivet råder over ca. 4.000 hyldemeter kompaktreoler i kælderen. Det betyder, at brugerne normalt ikke vil kunne få udleveret arkivalier samme dag, som de bestilles.

Arkivet råder desuden over et fjernmagasin på Kirkendrupvej med ca. 2.700 hyldemeter kompaktreoler. Der er netop blevet monteret yderligere reoler, og når anlægget om nogle år er fuldt udbygget,

vil der være 5.-6.000 hyldemeter i den tidligere vejhal.

Samlinger og tilvækst

Stadsarkivets samlinger består af såvel privat som kommunalt materiale. I dag har arkivet mellem 500 og 600 hyldemeter privat materiale. Det drejer sig fortrinsvis om foreningsarkiver, virksomhedsarkiver og arkivalier fra enkeltpersoner.

Indsamlingen sker for det meste passivt, idet arkivet ofte kontaktes af personer, der ønsker at aflevere materiale. Med mellemrum foretager arkivet dog en aktiv indsamling i form af indsamlingskampagner og efterlysninger i f.eks. dags- og ugepressen. I de seneste år har arkivet i samarbejde med Samvirkende IdrætsKlubber i Odense (SIKO) sat fokus på byens idræts historie, og en arbejdsgruppe bestående af ældre idrætsfolk samler idræts historisk materiale ind for arkivet.

Antallet af afleveringer i 1999 bliver på godt 180, hvilket er et lille fald sammenlignet med de foregående år. Det drejer sig om afleveringer af meget vekslende størrelse. Blandt de større enkeltafleveringer kan bl.a. nævnes familien Chonowitsch og Aarestrups familiecarkiv, der indeholder forskellige scrapbøger med koncertprogrammer, anmeldelser m.m. efter violinisten J. Chonowitsch samt diverse dagbogsoptegnelser og lignende. Arkivet har også modtaget en samling skolebilleder fra Bolbro Skole

Viceborgmester Niels Th. Nielsen klikker som den første på Stadsarkivets hjemmesider på internettet - ved arrangementet på Klosterbakken på Arkivernes Dag den 23. oktober 1999 (Holger Dyrbye fot., Stadsarkivet).

samt foreningsarkivet efter afholdsforeningen Nordisk Good-Templar Ordens Odenseafdeling.

I lighed med sidste år har Stadsarkivet modtaget og ordnet en meget stor mængde kommunale arkivalier. Arkivet har bl.a. modtaget 205 hyldemeter byggesager.

I årets løb er Stadsarkivets samlinger øget ved fortsat overførsel af kommunalt arkivmateriale fra Landsarkivets magasin i Islandsgade. Overførslen kan efter opstillingen af nye reoler i Kirkendrup forventes afsluttet i januar 2000, og skillelinien vil så som hovedregel være den, at Stadsarkivet har det kommunale arkivmateriale fra Odense Købstad tilbage til 1869 - da der kom en nyordning med oprettelse af byråd - og tilsvarende for de landkommuner, der blev sammenlagt med Odense i 1970, tilbage til 1841 - da det kommunale selvstyre blev gennemført på landet.

Negativer på edb

Den første grovregistrering af *Fyens Stiftstidendes* negativsamlings fra perioden 1943-70, som avisen kvit og frit overdrog til Stadsarkivet i forsommeren 1998, er ved at være afsluttet. Hidtil har avisens negativarkiv kun været ordnet efter dato, men med Stadsarkivets edb-registre til hovedparten af de ca. 900.000 negativer, er materialet allerede blevet meget nemmere anvendeligt og tilgængeligt for alle. Det er nu muligt at lave fritæksøgning i indtastede oplysninger. Det første resultat af arbejdet blev præsenteret på Arkivernes Dag den 23. oktober, hvor billedudstillingen *Barn af tiden - set af pressefotografen 1945-70* blev åbnet. Udstillingen var netop blevet til på grundlag af den store negativsamlings.

Næste fase af registreringsarbejdet er at få knyttet flere oplysninger til hvert negativ. Siden flytningen til Klosterbakken

har arkivet haft mulighed for at knytte frivillig arbejdskraft til arkivet, og det har bl.a. registreringen af pressefotosamlingen nydt godt af. Siden foråret 1999 har en frivillig medarbejder gennembladet forskellige årgange af *Fyens Stiftstidende* for at genfinde de avisartikler, som passer til negativerne. På den måde bliver de oprindelige stikord i negativmapperne suppleret med yderligere oplysninger om personer, stednavne og emne. Det betyder, at langt flere ord bliver søgbare. Men det er et meget tidskrævende arbejde, og arkivet håber, at flere frivillige vil melde sig til dette arbejde.

På lidt længere sigt skal alle negativerne ompakkes, så de kan blive forsvarligt opbevaret under køl. Det er også planen, at en væsentlig del af negativerne skal indscannes og brændes på cd-rom, så de kan blive umiddelbart tilgængelige på læsesalen. I samarbejde med Odense Bys Museer er der allerede lavet enkelte prøver med indscanning af negativer, og prøverne har givet gode resultater. Arkivet forventer i den nærmeste fremtid tillige selv at indkøbe en scanner og en cd-rombrænder, så arkivet også kan lave indscanninger og cd-rombrændinger på stedet.

Ad åre vil det forhåbentlig blive muligt at koble de indscannede negativer sammen med arkivets edb-registreringsprogram ARKIBAS, der har et billedmodul indbygget. ARKIBAS bruges i forvejen til de løbende indkomstjournaliseringer af afleveringer.

Frivillige medarbejdere

Ole Nederland, Munkebo, har siden 1995 frivilligt og ulønnet arbejdet med at transkribere Odense Købstads tingbøger for årene 1606-1750. Arbejdet skridter rask fremad, og Ole Nederland er nu nået frem til 1680'erne. Transskriptionerne, der indeholder fyldige emne- og navneregistre, er nu tilgængelige på arkivets læsesal. Benny Persson arbejder med registrering af *Fyens Stiftstidendes* pressefotonegativer og Knud Houmann Larsen med registrering af Odense By-

råds journalsager fra 1862 til 1900, mens Margit Lyngdal arbejder på et større samlet navneregister til Odense Byråds trykte forhandlinger fra 1862 og foreløbig frem til omkring år 1900.

Arkivernes Dag

Den 23. oktober 1999 slog de fleste af landets lokalarkiver dørene op og invitere folk indenfor til en åbent hus-dag. Også i Odense blev der holdt åbent hus, idet de 15 lokalarkiver og Stadsarkivet holdt åbent mellem kl. 14 og 17. Desuden gik arkiverne sammen om et fælles arrangement i den gamle bibliotekssal på Klosterbakken. Her blev billedudstillingen *Barn af tiden - set af pressefotografen 1945-70* åbnet af viceborgmester Niels Th. Nielsen. I forbindelse med udstillingen var der også filmforevisning, gotisk skriveværksted, hvor børn og barnlige sjæle kunne prøve kræfter med det gotiske alfabet, og bogcafé, hvor publikum blev budt på kiksekage og kaffe. Specielt til dagen havde Peter Allesø Rasmussen fra Lumby Sogns Lokalhistoriske Arkiv lavet en cd-rom med fotografier fra alle lokalarkiver i kommunen.

Som optakt til Arkivernes Dag bragte *Fyens Stiftstidende* en »arkivserie« med drabelige historier fra de odenseanske arkiver. Det var arkiverne selv, der havde afleveret stoffet til Stadsarkivet, der siden gennemskrev materialet og lavede en aftale med avisen. Artikelserien og god foromtale betød, at mange hundrede mennesker besøgte de odenseanske arkiver.

Foruden arkivserien har Stadsarkivet i det forgangne år fortsat leveret materiale til *Ugeavisens* serie *Odense før og nu*, foruden at arkivet i vid udstrækning leverer baggrundsstof og billeder til dagspresse, ugeblade, tidsskrifter og fjernsyn.

Arkivet på nettet

På arkivdagen var der også premiere på Stadsarkivets hjemmesider, hvor folk kan få en række praktiske oplysninger om arkivets åbningstider, beliggenhed,

samlingerne m.m. Det er også muligt at se en smagsprøve på billedsamlingen og på de spændende historier, der gemmer sig i de mange papirer. Man kan derudover se en oversigt over indholdet i de hidtil udkomne årgange af *Odensebogen*, ligesom man kan bestille Stadsarkivets publikationer over nettet. For de kommunale myndigheder er det muligt at finde oplysninger om arkivlovens bestemmelser om bevaring og kassation m.m.

Stadsarkivets hjemmesider vil i de kommende år blive udbygget, idet der vil blive lagt forskelligt materiale om Odenses historie ud på nettet. Adresse til hjemmesiderne er www.Odense.dk, hvorefter man kan klikke på »Det historiske Odense«.

Udgivelser

Formidling af Odenseområdets historie hører til en af Stadsarkivets vigtigste opgaver. I de forløbne år er det bl.a. fore-

gået ved arbejdet med udgivelse af *Odensebogen* for Byhistorisk Udvalg.

Præsentationen af *Odensebogen 1998* foregik ved to ens arrangementer i Rådhushallen lørdag den 28.11. Arrangementet bestod af musikalsk underholdning ved Modern Brass Quintet, der i dagens anledning var udvidet til en sekstet, og ved operasanger Yvonne Schouenborg. Sekstetten gav prøver på regimentsmusikkens udvikling gennem tiderne, og indslagene blev føjet sammen med indlæg om den fynske militærmusiks historie ved Holger Dyrbye og Jørgen Thomsen. I alt ca. 1.100 mennesker var til stede ved de to arrangementer.

Odensebogen har ca. 3.200 abonnenter, og desuden blev der langet ca. 1.400 eksemplarer over disken i løssalg hos byens boghandlere. I alt blev der solgt omkring 4.900 eksemplarer af 1998-årgangen, eftersom nogle abonnenter køber flere eksemplarer. Salgstallet er nogenlunde som det foregående år, hvor der var en mærkbar stigning i salget på grund af en

Mange benyttede lejligheden til at få et kig ind på Stadsarkivets nye læsesal ved Arkivernes Dag den 23. oktober 1999 (Johnny Wøllekær fot., Stadsarkivet).

intensiveret markedsføring. Der blev i 1998 reklameret for bogen i TV2-Fyn og som noget nyt også i TV-Danmark-Fyn, mens det blev besluttet at undlade en husstandsomdelt folder.

I oktober 1999 stod Byhistorisk Udvalg og Stadsarkivet bag hele to udgivelser, nemlig historikeren Peter Ramskov Andersens *I Odenses skygge*, der er en samlet historie om Paarup Sogn fra istiden og frem til kommunesammenlægningen i 1970, og cirkusforskeren Anders Enevigs materialesamling *Cirkus og gøgl i Odense 1875-1940*. Sidsnævnte bog er den fjerde og sidste i serien, der nu omfatter 300 år. I lighed med de tidligere udkomne bind i serien indeholder det nye bind forlystelsesannoncer og småartikler fra datidens odenseanske aviser.

Stadsarkivet går fra tid til anden ind i projekter med indtægtsdækket virksomhed for også på den måde at få understøgt og bidrage til formidlingen af byens historie. I april 1999 udkom jubilæumsbogen *Spænding i fællesskab. I/S Fynsværket 50 år*, der var skrevet af Holger Dyrbye og Jørgen Thomsen. Bogen, der var på 304 sider, blev udarbejdet som indtægtsdækket virksomhed. Som i de tidligere tilfælde med jubilæumsbøger fik arkivet fuldstændig frie hænder under udformningen af manuskriptet, hvilket som ventet ikke gav anledning til problemer.

I efteråret redigerede Johnny Wølleker Sammenslutningen af Lokalarkivers jubilæumsbog *Den lokale hukommelse - arkiver i fremdrift*, hvori arkivchef Jørgen Thomsen havde en artikel om *Odense-bogen* og de tanker, der ligger bag bogens udseende, indhold og udformning.

Endelig har arkivets medarbejdere bidraget med artikler og anmeldelser til en række forskellige tidsskrifter, leksika og andre publikationer.

Foretagsvirksomhed

Stadsarkivets medarbejdere afholder hvert år en lang række foredrag med emner (og lysbilleder) fra byens og egens historie. Det sker først og fremmest

i byens pensionistforeninger, ældreklubber og på plejehjem. Der var i 1998 tale om 33 foredrag med i alt ca. 1.077 tilhørere. Foretagsaktiviteten har i de seneste år været neddroset en del for at give plads til andre aktiviteter - bl.a. flytningen til Klosterbakken.

Samarbejde

Siden 1995 har Stadsarkivet og Samvirkende Idrætsklubber i Odense (SIKO) forsøgt at sætte fokus på Odenses idræts-historie. Et initiativ, der nu munder ud i et bogprojekt, som netop er blevet igangsat i 1999 - og som vil være afsluttet med udgangen af år 2000.

Stadsarkivet har fortsat sit gode samarbejde med Initiativgruppen vedr. Odenses historie 1940-45, hvor arkivet bl.a. bistår med arbejdet omkring Initiativgruppens lokaler i Brandts Klædefabrik. Der er for tiden normalt adgang for offentligheden den første lørdag i måneden kl. 13-16 (uden for skoleferierne). Grupper, der ønsker at besøge stedet uden at modtage undervisning, skal henvende sig til Stadsarkivet, mens Børn- og Ungeforvaltningen forestår skoletjenesten på stedet.

Arkivet har ligeledes et fortrinligt samarbejde med de 15 lokalhistoriske foreninger, der er opstået i de sogne, der i 1970 blev slået sammen med Odense Købstad. De odenseanske arkiver stod f.eks. bag arrangementet på Klosterbakken i forbindelse med Arkivernes Dag den 23. oktober. Arkiverne afholder flere årlige møder, hvor spørgsmål af fælles interesse drøftes, og hvor midlerne til driften af omegnsarkiverne fordeles.

Gennem Sammenslutningen af Lokalarkiver (SLA) og amtskredsen SLA Fyn samarbejder Stadsarkivet med landets øvrige arkiver, både med henblik på efteruddannelse og ved udveksling af materiale fra forskellige lokalområder. Der blev i 1996 dannet en kommunearkivsektion under SLA, som nu varetager de særlige arkivspørgsmål vedr. kommunearkiver.

I forbindelse med overtagelsen af de store negativsamlinger har Stadsarkivet som nævnt indledt et frugtbart samarbejde med Odense Bys Museer for at afklare mulighederne for et samarbejde på billedområdet. Et samarbejde, der bl.a. skal sikre mulighederne for at undgå dobbeltindkøb af udstyr og fællesudnyttelse af specielle magasinfaciliteter til negativerne. På sigt vil der også blive adgang til at søge i registreret materiale i begge samlinger via edb. Endelig barsles der med en fælles billedudstilling i år 2000.

Budget

Stadsarkivets budget for 1999 omfatter en ordinær bevilling på 1.841.570 kr. (incl. lønudgifter til (og efter nedskæring på) Rådhusjournalen, der siden 1.6.1994 har været knyttet til Stadsarkivet). Hertil kommer det årlige kommunale tilskud til de 15 sognearkiver. Tilskuddet udgør i år 124.380 kr. incl. moms.

Der var på det tekniske budgetforslag for år 2000 foreslået en besparelse på Stadsarkivet på 155.000 kr. eller op mod 10% af det årlige arkivbudget. Det var med stor glæde, at arkivet siden kunne konstatere, at byrådet valgte at tage dette forslag ud i forbindelse med de politiske forhandlinger om budgettet. Netop nu, hvor vi har fået lokalemæssige muligheder for øget aktivitet og bedre publikumsbetjening, og hvor der er god gang i arbejdet i de 15 lokalarkiver, ville det være ærgerligt i stedet at skulle hvæsse sparekniven.

Stadsarkivet finansierer som i de foregående år en væsentlig del af arkivets samlede aktiviteter over den indtægtsdækkede virksomhed.

Odensebogen indeholder i år otte artikler med emner fra byens historie.

Årbogen er en blanding af erindringer og historiske fremstillinger, rigt illustreret med billeder fra Odense og fra livet i byen.

Vi hører om de rejsende gøgleres optræden i byen, om en symaskinefabriks vej til produktion af høreapparater, om Ensomme Gamles Venner, der med Galop-skrædderen i spidsen i mange år var en kendt forening for byens ældre, og om Skt. Knuds Kloster, som i over 50 år rummede byens centralbibliotek. I erindringerne møder vi en ølkusk med hestetrukken salgsvogn, hvis hest gerne drak et par øl inden dagens dont, en boghandlerlærling hos en af byens kendte boghandlere og en møllersvend, der oplevede de bevægede befrielsesdage i 1945. I sine erindringer fortæller en af byens store erhvervsfolk endelig om, hvordan en arbejdsulykke betød, at han blev handelsmand og ikke håndværker.

Udgivet af Byhistorisk Udvalg

I kommission hos Odense Universitetsforlag

